

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

MISIRLI NEO-KLASİK ŞAİRLERİN ŞİİRLERİNDE II.

ABDULHAMİD HAN İMAJİ

Yüksek Lisans Tezi

Sümeyye Revşen OKUMUŞ

Çorum - 2022

**MISIRLI NEO-KLASİK ŞAİRLERİN ŞİİRLERİNDE II. ABDULHAMİD HAN
İMAJI**

Sümeyye Revşen OKUMUŞ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Şahabettin ERGÜVEN

Çorum 2022

Sümeyye Revşen OKUMUŞ tarafından hazırlanan “Mısırlı Neo-Klasik Şairlerin Şiirlerinde II. Abdulhamid Han İmaji” adlı tez çalışması 20/06/2022 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

(Prof. Dr. Abdullah ÇOLAK)

.....

(Doç. Dr. Şahabettin ERGÜVEN)

.....

(Prof. Dr. Ali BULUT)

.....

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../..... tarih ve ..... sayılı kararı ile Sümeyye Revşen Okumuş'un Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans derecesi alması onanmıştır.

(İmza)

Unvanı Adı SOYADI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

(İmza)

Sümeyye Revşen OKUMUŞ

MISIRLI NEO-KLASİK ŞAİRLERİN ŞİİRLERİNDE II. ABDULHAMİD HAN İMAJI

Sümeyye Revşen OKUMUŞ

ORCID: 0000-0002-1466-6263

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi

Haziran 2022

ÖZET

Şiirlerde imaj, şairin iç dünyasını ya da şairin inanç, kültür veya dış etkenler gibi birçok faktöre bağlı olarak yeniden şekillendirip anlamlandırıldığı bir gerçeği tanımamızı sağlayan bir araçtır. Karşılaştırmalı Edebiyatın alt dalı olarak İmajbilim, birbirinden dil ve kültür gibi birçok yönüyle ayrılan farklı toplumların, öteki toplumlar hakkında ürettikleri imajı araştırmaktadır. Araştırmacı yönünden İmajbilim, Arapların gözünde Türk imajını incelemek gibi *ötekinin ben* hakkında ürettiği imajı konu edinmektedir.

Araştırmanın birincil amacı, Osmanlı Padişahı II. Abdülhamid Han'ın imajını araştırmaktır. Araştırmamızın ikincil amacı, imaj üreticisi Neo-klasik akımın üslup ve özelliklerini karşılaştırma yoluyla incelemektir. Mısır'da ortaya çıkan bu akımın öncülerinin çoğu yine Mısırlı şairlerdir. Araştırmada şiirleri araştırılan şairler, Bârûdî'nin öğrencileri Ahmed Şevkî, Ahmed Nesîm, Hâfız İbrahim, İsmail Sabri, Muhammed Abdülmuttalib ve Veliyyüddin Yeken'dir. İslami klasik şiirin takipçisi olan, ancak taklitten öteye geçmeyi başarıp şiirlerini, kimliklerini güçlendirme ve sömürgeye başkaldırma aracı olarak kullanan bu şairler, şiirlerin beyânî yönü ve içeriğini yenilemede öncü olmuşlardır. Bunun yanı sıra Neo-klasik şairler, halk tarafından kabul görmüş ve dilden dile dolaşmış şiirleri ile de Modern Arap Edebiyat Tarihinde iz bırakmışlardır. II. Abdülhamid'in tarihteki yeri, Neo-klasik akımın, Modern Arap Edebiyatı için bir temel akım niteliğinde olması ve imajı üreten şairlerin birer öncü olması araştırmanın önemini göstermektedir. Ürettikleri imajlar halk tarafından içselleştirilmiş olan söz konusu şairler ve bunların II. Abdülhamid Han'ın aynı dönemde yaşamış olmaları, bu çalışma ile sadece şairlerin değil Mısır'ın da gözündeki II. Abdülhamid imajını da ortaya koyacaktır. Bütün bunlara ek olarak II. Abdülhamid Han'ın imajının bu altı şairin şiirlerinde daha önce araştırılmamış olması da çalışmanın önemini bir başka açıdan arttırmaktadır.

Çalışmanın yöntemi, amacına uygun nitel bir araştırma yöntemi olan çoklu bir inceleme yöntemidir. Veriler tarandıktan sonra, araştırmanın konusu olan şairlerin II. Abdülhamid Han hakkında nazmettikleri şiirleri Türkçeye çevrilmiştir ve ardından metin dışı ve metin içi unsurlar dikkate alınarak dilsel analizin ön plana çıktığı çoklu bir inceleme yöntemine tabi tutulmuştur. Bu inceleme yönteminde metin dışı olarak şairlerin hayatları, tarihi ve sosyal bağlam gibi unsurlar dikkate alınmıştır. Metin içi olarak ise birincil olarak imajları ve buna bağlı olarak da akımın üslubunu ortaya koyduğunu tespit ettiğimiz öncelikle cüz'î sonrasında ise külli imaj incelenmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde, metin dışı unsurlar olan imajın üretildiği zaman ve mekân, imajı ortaya koyan akım ve şairler incelenmiştir. İkinci bölümde ise ilk olarak şairlerin II. Abdülhamid Han'ı konu edindiği şiirleri verilir ve çevirileri yapılır; daha sonra ise şiirlerdeki imajlar cüz'î ve külli olarak incelenmiştir.

Anahtar Kavramlar: Modern Arap Edebiyatı, İmajbilim, II. Abdülhamid Han, Mısırlı Neo-klasikler, şiir

Bilim Kodu: 60401

THE IMAGE OF II. ABDULHAMİD KHAN İN THE POEMS OF EGYPTİAN NEOCLASSICIST POETS

Sümeyye Revşen OKUMUŞ

ORCID: 0000-0002-1466-6263

HİTİT UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL

Master of Science Thesis

June 2022

ABSTRACT

In poems, an image is a tool that allows us to recognize the inner world of the poet or a reality that the poet reshapes and gives meaning to depending on many agents such as belief and culture. As a sub-branch of Comparative Literature, Imagology is a science that emerged by searching “the self” in the eyes of the “the other” nations by searching in their literature. The primary purpose of the research is to investigate the image of the Sultan of the Ottoman Empire, II. Abdulhamid Khan. The secondary aim of our research is to examine the styles and features of the Neo-classical movement, which is the productive movement of the image, through comparison. The Egyptian poets whose poems were researched are Bārūdī's students Ahmad Shawqī, Ahmad Nasīm, Hāfiz Ibrāhīm Ismāīl Sabrī, Muhammad Abd al-Muttalib and Waly al-dīn Yakan. These poets, who were followers of Islamic classical poetry, but managed to go beyond imitation and used their poems as a means of strengthening their identities and rebelling against colonialism, were pioneers in renewing and reviving the declarative aspect and content of poems. In addition to this, neo-classical poets have left their mark in the history of Arabic literature with their poems that have been accepted by the public.

The significance of the person we are researching in history, the fact that the movement is a basic movement for Modern Arabic Literature, and the poets being researched are pioneers reveal the importance of the research. The fact that mentioned poets and Abdulhamid Khan lived in the same period will reveal the image of Abdulhamid not only in the eyes of the poets but also Egypt with this study. In addition, the fact that the image of Abdulhamid Khan has not been investigated before in poems produced in Arab geographies before increases the

importance of this research. The method of the study is a multiple analysis method, which is a qualitative research method suitable for its purpose. After data scanning, the poems were translated into Turkish. In this analysis method, non-textual elements such as the lives of the poets and the historical and social context were taken into account. In the first part of the thesis, the non-textual elements like the time and place of the image, the neoclassicist movement and poets that revealed the image were examined. In the second part, firstly, the related poems and their translations were given. Afterwards, the images in the poems were examined in partial and general terms.

Key Terms: Modern Arabic Literature, Imagology, II. Abdulhamid Khan, Egyptian Neoclassicists, poetry

Science Code: 60401

TEŐEKKÖR

Bu çalışmayı yapabilecek birikime ulaşmada benden desteklerini esirgemeyen aileme, çalışma boyunca beni yalnız bırakmayan, destek ve zamanını esirgemeyen saygıdeğer danıŐmanım Doç. Dr. Şahabettin Ergüven'e, araştırma sürecince yardımcı olan sayın Prof. Dr. Hikmet Akdemir, Dr. Öğretim Üyesi Mohamed Rizk Shoeyr, Dr. Abdulkareem Mohamed el-U'baydi'ye teŐekkürlerimi sunarım.

Sümeve Revşen OKUMUŞ

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

İMAJIN ORTAYA KONDUĞU SİYASİ VE SOSYOKÜLTÜREL ORTAM, İMAJİ ÜRETEK AKIM VE ŞAİRLER

1.1. İmajın Ortaya Konduğu Siyasi ve Sosyokültürel Ortam	9
1.1.1. II. Abdülhamid Han'ın döneminde Mısır'ın siyasi, ekonomik ve sosyal durumu	9
1.1.2. II. Abdülhamid Han'ın Mısır politikalarına genel bir bakış.....	13
1.2. İmajın Edebi Bağlamı ve İmajı Üreten Akım	16
1.2.1. Modern Arap edebiyatında Mısır'ın yeri	16
1.2.2. Neo-klasik hareket.....	19
1.3. İmajı Üreten Şairlerin Biyografileri	27
1.3.1. Ahmed Nesîm (Vatan Partisi Şairi).....	27
1.3.2. Ahmed Şevkî (Şairlerin Emiri).....	28
1.3.3. Hâfız İbrahim (Nil Şairi).....	30
1.3.4. İsmail Sabri (Mısır'ın Buhtür'î'si).....	32
1.3.5. Muhammed Abdülmuttalib (Bedevi Şair).....	34
1.3.6. Veliyyüddin Yeken.....	36

2. BÖLÜM

MISIRLI NEO-KALSİK ŞAİRLERİN II. ABDÜLHAMİD HAN HAKKINDA NAZMETTİKLERİ ŞİİRLER VE ŞİİRLERDEKİ İMAJ

2.1. Ahmed Nesîm	38
------------------------	----

	Sayfa
2.1.1. Ahmed Nesîm'in Abdülhamid Han için nazmettiği şiirleri	38
2.1.2. Ahmed Nesîm'in şiirlerindeki cüz'î imaj.....	43
2.1.3. Ahmed Nesîm'in şiirlerindeki külli imaj	50
2.2. Ahmed Şevkî.....	51
2.1.2. Ahmed Şevkî'nin II. Abdulhamid Han için nazmettiği şiirleri.....	52
2.2.2. Ahmed Şevkî'nin şiirlerindeki cüz'î imaj	59
2.2.3. Ahmed Şevkî'nin şiirlerindeki külli imaj	67
2.3. Hâfız İbrahim.....	70
2.3.1. Hâfız İbrahim'in II. Abdülhamid Han için nazmettiği şiirleri.....	70
2.3.2. Hâfız İbrahim'in şiirlerindeki cüz'î imaj	80
2.3.3. Hâfız İbrahim'in şiirlerindeki külli imaj	85
2.4. İsmail Sabri.....	90
2.4.4. İsmail Sabri'nin Abdülhamid Han için nazmettiği şiirleri	90
2.4.2. İsmail Sabri'nin şiirlerindeki cüz'î imaj	92
2.4.3. İsmail Sabri'nin şiirlerindeki külli imaj.....	95
2.5. Muhammed Abdülmuttalib	97
2.5.1. Muhammed Abdülmuttalib'in Abdülhamid Han için nazmettiği şiiri	97
2.5.2. Muhammed Abdülmuttalib'in şiirindeki cüz'î imaj	101
2.5.3. Muhammed Abdülmuttalib'in şiirindeki külli imaj.....	104
2.6. Veliyyüddin Yeken	103
2.6.1. Veliyyüddin Yeken'in Abdülhamid Han için nazmettiği şiirleri.....	103
2.6.2. Veliyyüddin Yeken'in şiirlerindeki cüz'î imaj	112
2.6.3. Veliyyüddin Yeken'in şiirlerindeki külli imaj	121
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	125
KAYNAKÇA	133

KISALTMALAR

Kısaltmalar

b.	bin, ibn (Oğlu)
Bk.	Bakınız
c.c.	celle celâluhu (Allah)
çev.	Çeviren
DEUİFD	Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
İFAV	Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları
M.E.B.	Milli Eğitim Bakanlığı
ö.	Ölüm Tarihi
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	Tahkik Eden
ts.	Tarihsiz
YKY	Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

Latince imago kökünden türeyen imaj kelimesi, imge, resim, hayal, aldatıcı görünüş, izlenim, genel görünüş gibi manalara gelmektedir.¹ Karşılaştırmalı Edebiyatın bir alt dalı olan İmajbilim ise bir ulusun kendi imajının, *ötekinin* yani diğer ulusların edebiyatlarında nasıl resmedildiğini ortaya koymak için çalışılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalar, ilk olarak 1930 yılında Georges Ascoli'nin Fransız edebiyatında Büyük Britanya imajını çalışmasıyla Avrupa'da başlamıştır.² Dolayısıyla İmajbilim çalışmaları, edebi metinlerden bir ulusun *öteki*, *ötekinin biz* hakkındaki ortak anlamlandırma modelleri, tasarımlarını ortaya koymaya çalışmaktadır. İmajbilim, imajlardaki edebi ve estetik ruhu araştırmanın yanı sıra ulusal imajların bilinçli veya bilinçsiz bastırılışının işlevine de yoğunlaşmaktadır. Ayrıca düşünce tarihine yönelik İmajbilim çalışmaları da vardır. Diğer taraftan bu çalışmalar, edebiyatın donanımını kullanarak kültür tarihine de katkı sağlamaktadır.³ Başka bir deyişle Karşılaştırmalı Edebiyat, Edebiyat Tarihinin bir alt dalıdır. Edebiyat Tarihi de ürettiği bilgi açısından Medeniyet Tarihinin bir alt dalıdır. Bu sebeple edebiyatta İmajbilim, psikolojik ve felsefi bir imajdan çok, sosyolojik olan imaj tanımı ile ilgilenir. Bu da tarihi bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır.⁴ İmajbilim ayrıca sosyal psikoloji ve tarihsel kalıpyargı çalışmalarına da yakındır. Edebi bir imaj araştırmasını tarih ve kültür araştırmalarından ayıran nokta ise, çalışmanın her türlü metin, belgeye değil yalnızca edebi metinlere hasredilmiş olmasıdır.⁵ Bu bilimin amacı ise karşılaştırma yoluyla kültürel ve değerlerin kişiden kişiye, toplumdan topluma değiştiğini göstermektir.⁶ İşte bu yönüyle İmajbilim, ideoloji üstüdür ve ideolojik fikrin bir parçası değildir. Bundan dolayı edebiyatta da bu bilim, ulusal üstünü hedeflemektedir.⁷ İmajbilimle Karşılaştırmalı Edebiyat öncekinden daha güçlü bir hümanizmaya zemin hazırlamakta ve bu bilimi uygulayanlara, insanlara karşı anlayışlı, hoşgörülü olmanın yanı sıra entelektüel bir liberalizmi aşlamaktadır.⁸

İmaj, fikirselsel, duygusal, objektif, sübjektif unsurların katıldığı ferdi veya ortak bir tasvirdir.⁹ Bu açıdan imajların temel bazı özellikleri vardır; imajlar, daha az bir grup tarafından üretilse bile topluma mal edilebilirler. Öncekilerin ürettiği imajlar, toplum tarafından sorgulanmadan aynen kabule devam edilebilir ki bu yönüyle imajlar zaman üstüdür. İmajların son özelliği de gerçek ve doğru olma şartları yoktur ve çoğu zaman *öteki* hakkında çeşitli sebeplerle gerçeğin

---

¹ Serhat Ulağlı, "*Öteki'nin Bilimine Giriş İmgebilim* (İstanbul: Motto, 2018), 13.

² A. M. Rousseau - Cl. Pichois, *Karşılaştırmalı Edebiyat*, çev. Mehmet Yozgan (İstanbul: M.E.B, 1994), 94.

³ Gürsel Aytaç, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi* (İstanbul: Say Yayınları, 2003), 118-121.

⁴ Şükran Fazlıoğlu, *Arap Romanında Türkler* (İstanbul: Küre Yayınları, 2006), 1.

⁵ Aytaç, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, 118-121.

⁶ Onur Bilge Kula, *Alman Kültüründe Türk İmgesi* (Ankara: Gündoğan, 1992), 21; Ulağlı, "*Öteki'nin Bilimine Giriş İmgebilim*, 177.

⁷ Aytaç, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, 121.

⁸ Rousseau - Pichois, *Karşılaştırmalı Edebiyat*, 99.

⁹ Rousseau - Pichois, *Karşılaştırmalı Edebiyat*, 95.

değiştirilmesi olarak karşımıza çıkabilmektedir.¹⁰ Zira metinler hakikatin dil ile yeniden kurgulanması demektir.¹¹ Ancak şunu da belirtmekte fayda var ki kültürel bir değer ve sosyal bir olgu olduğunu gördüğümüz; toplumları tarafından kabule mazhar olmuş edebi eserler, toplumlarının düşünce tarihine etki etmiş, gelecekte devam ettirecekleri kalıp yargılara da etki edeceklerdir. Ürettikleri imaj açısından olmasa da bu yönüyle edebi eserler, toplumsal bir gerçekliği yansıtmaktadır.

Bir İmajbilim çalışmasının nasıl yapılması gerektiğine dair bazı fikirler oluşmuştur. Buna göre araştırmacı, ağızdan ağıza, kültürden kültüre, bir ulustan diğer bir ulusa geçen ortak terimleri tespit edilebiliyorsa etmelidir. Nitekim karşılaştırma yapan bu tür çalışmalar ağırlıklı olarak ortak motif ve konu üzerinden yapılmaktadır. Ayrıca kolektif ve bireysel olan imaj ayırt edilmeye çalışılmalıdır. Çalışılan eserin halka mal olmuş, makbul, etkili eserler olması da ulaşılabilecek sonuçların kolektif motifi göstermesi açısından önem arz etmektedir. Zira toplum tarafından benimsenip içselleştirilmiş bir eser, Gustave Lanson'un da ortaya koyduğu üzere sosyal bir olgu olur.¹² Çünkü her toplumun tarihiyle yaşıt ve özgün edebiyatı vardır. Bireysel bir yaratmanın yanı sıra her edebi eser aynı zamanda kültürel bir değer taşır. Zira sanatkâr, bir toplumun bireyidir. Bilinçli veya bilinçsiz kendi toplumunun kültürünü yorumlayacak; eserinin muhtevasına toplumunun meselelerini katacaktır. Aynı zamanda şu da unutulmamalıdır ki her edebi eser toplumunun tarihinden bu yana taşıdığı edebi gelenekten izleri yine o toplumun kültürünü taşıyan dili vasıtası ile taşımaktadır. Eserler bu yolla, kendi toplumuna hitap etmekte ve haz vermektedir.¹³

Öte yandan İmajbilimin, Karşılaştırmalı Edebiyatın bir alt dalı olduğu da unutulmamalıdır. Karşılaştırmalı Edebiyat, birden fazla dile sahip edebi metinleri karşılaştırma yoluyla edebiyatı diğer bilgi alanları ve tarihteki olaylara yaklaştıran, yöntemsel bir sanattır.¹⁴ Bundan dolayı imaj araştırmasında karşılaştırma yapılabilmesi için eser ve yazar sayısı birden fazla olmalıdır. Karşılaştırılan eserlerde ortak konunun nasıl işlendiği konusu da önemlidir. Zira aynılık kopyacılığı, etkilenmeyi göstermektedir. Araştırmacı böyle bir durum varsa alıcı ve vericiyi ortaya koymalıdır. Alıcı aldığına bir şeyler katmış ve özgünleştirmiş midir sorusunun da cevabı aranmalıdır. Çalışmanın başında tespit edilen ortak konu açıklanır. Daha sonra birinci bölümde yazarlar hakkında bilgi verilir. Ardından ortak konu birer birer incelenip işlenişteki farklılık, aynılık inceleme yöntemi ile açıklanır. Araştırmacı seçtiği eser veya şiirdeki üslup, şekil ve muhtevayı da incelemelidir. Ayrıca eserin okuyucu tarafından kabulü ve etkileri araştırılmalıdır. Araştırılan bu konularla birlikte kişi,

---

¹⁰ Nevide Akpınar Dellal, "Karşılaştırmalı Yazınbilim: İmgebilim", *Evrensel Kültür* 103 (2000), 21; Ulağlı, "Öteki'nin Bilimine Giriş İmgebilim, 24.

¹¹ İnci Enginün, *Mukayeseli Edebiyat* (İstanbul: Dergah Yayınları, 1999), 11.

¹² Aytaç, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, 87-90.

¹³ İsmail Çetişli, *Batı Edebiyatında Edebi Akımlar* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2011), 25-27.

¹⁴ Rousseau - Pichois, *Karşılaştırmalı Edebiyat*, 182.

Karşılaştırmalı Edebiyatta bir akımdaki imajı çalışılıyorsa şayet, akımın motif ve konu ortaklıklarını ortaya koyacağı için de edebiyat bilimine katkı sağlanmış olacaktır.¹⁵

Mısırlı Neo-klasik Şairlerin şiirlerinde II. Abdülhamid Han'ın imajını araştırdığımız bu çalışmanın amacı Mısırlıların gözünde Osmanlı Padişahı II. Abdülhamid'in imajını ortaya koymaktır. Çalışmanın bir diğer amacı da II. Abdülhamid Han hakkında nazmettikleri şiirleri karşılaştırma yoluyla Neo-klasik akımın özelliklerini ve üsluplarını incelemektir. II. Abdülhamid Han hakkında nazmettikleri şiirlerini incelediğimiz şairler, Ahmed Şevkî, Ahmed Nesîm, Hâfız İbrahim, İsmail Sabri, Muhammed Abdülmuttalib ve Veliyyüddin Yeken'dir. Modern Arap Edebiyatında öncü olmuş ve halk tarafından kabul görmüş bu akım ve kimisi halkın içinden, kimisi ise siyasetle iç içe olan bu şahsiyetlerin ürettikleri imaj o dönemde iç işlerinde Osmanlıdan ayrılmış olan Mısırlıları temsil etmeleri açısından önemlidir. Hakkında imaj üretilen tarihi şahsiyetin önemi ve şairlerin birer öncü olması da çalışmayı önemli kılmaktadır. II. Abdülhamid Han ile aynı dönemde yaşayan bu şairlerin içinde yaşadıkları zamanda ürettikleri imaj, dönemin siyasi ve ideolojik yaklaşımlarını da bizlere gösterecektir.

Çalışmada sadece Modern Arap Edebiyatında Sultan II. Abdülhamid dönemine denk gelen, Neo- Klasik ekolü şairlerinin II. Abdülhamid'den, kendi divanlarında ismini veya ünvanını anarak bizzat bahsettikleri şiirleri; şekil ve içerik olarak ele alınmıştır. Ayrıca zaman sınırlılığı sebebiyle yalnızca Modern Arap Edebiyatında birinci sırada öneme sahip olup Neo-klasik ekolün öncüsü olan Mısırlı şairlerden Ahmed Nesîm, Ahmed Şevkî, Hâfız İbrahim, İsmail Sabri, Muammer Abdülmuttalib ve Veliyyüddin Yeken çalışılmıştır. Diğer Arap coğrafyalarında bulunan Rusâfî ve Şekîp Arslan gibi Neo-Klasik şairler ve Mısırlı diğer bazı Neo-klasik şairler zaman sınırlılığından dolayı kapsam dışında bırakılmıştır. Ayrıca derinlemesine çalışma yapabilmek için, zaman sınırlılığına da uygun olarak sadece II. Abdülhamid Han için yazdıkları şiirler üzerinden akımın üslup özellikleri ve yaklaşımları araştırılacaktır. Bu iki amaca uygun olarak ortaya konulacak çalışmanın, hem medeniyet tarihinde hem de edebiyat tarihinde literatüre katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

İmajbilimsel olarak Arap coğrafyalarında üretilen II. Abdülhamid Han imajı, şiirler üzerinden bizim uyguladığımız yöntemle araştırılmamıştır. 2020 yılında tamamlanmış olan *Emiri's-şuarâ Ahmed Şevkî'nin Osmanlı Devletine Bakışı* adlı yüksek lisans tezi İmajbilimi kullanmamıştır.¹⁶ Tezde sadece Ahmed Şevkî'nin Osmanlı devleti hakkında kaleme aldığı şiirleri tespit, tercüme ve hangi sebeple nazmettiği konularına yer verilmiştir. 2019'da tamamlanan *Ahmed Şevkî ve Hâfız İbrahim'in şiirlerinde Türk izleri* adlı yüksek lisans tezi için de aynı yorum geçerlidir.¹⁷ *Nil Şairi Hâfız İbrahim ve Siyasi Şiirleri* adlı 2017'de tamamlanmış doktora tezi şiirlerin sanatsal analizi açısından oldukça başarılıdır. Ancak çalışmanın içinde

¹⁵ Aytaç, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, 90-100.

¹⁶ Bk. İmad Khayata, *Emiri's-şuarâ Ahmed Şevkî'nin Osmanlı Devletine Bakışı* (Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

¹⁷ Bk. Rania Abdelhamid Mohamed Aly Zidan, *Ahmed Şevkî ve Hâfız İbrahim'in şiirlerinde Türk izleri* (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

her ne kadar Hâfız İbrahim'in II. Abdülhamid hakkında kaleme aldığı bazı şiirleri zikredilmiş olsa da amaç imaj ortaya koymak değildir. Araştırmacının amacı ve analizleri şairin üslubunu ortaya koymak yönündedir.¹⁸ 2020 yılında neşredilmiş bir makale olan *Mısırlı Neo-klasik şair Veliyyüddin Yeken'in Eserlerinde Sultan II. Abdülhamid* adlı makale ise sadece şiirlerinde değil genel olarak bütün eserlerinde II. Abdülhamid Han'ı araştırmıştır.¹⁹ Şairin zihnindeki Sultan imajını genel olarak yansıtmaya yönünden başarılı olan bu çalışma bizim İmajbilimsel yöntemimizden ve kapsamımızdan daha farklı olarak genel bir görüş ortaya koymaktadır. Arapça olarak 2001'de yayınlanan İbrahim ed-Dâkûkî'nin *Sûretu'l-Etrâk ledâ'l-Arab* adlı çalışması ise Arapların gözünde Türk imajını araştırmaktadır. Ancak bu araştırma edebi eserlerden faydalanmamaktadır. Genel olarak gazete ve kitaplardan çok sınırlı bir şekilde bizce genel bir çerçeve çizemeyecek referanslarda bulunmaktadır.²⁰

İmajbilimin birçok inceleme yöntemi bulunmaktadır.²¹ Bizim tercih ettiğimiz yöntem, veri taramasından sonra nitel olarak imajları farklı boyutlarıyla ortaya koymayı amaçlayan dilsel ve metinîçi- metin dışı unsurları içeren çoklu bir inceleme yöntemidir. Üretilen imaj açısından daha bütüncül bir sonuç vereceği için tercih edilen bu yöntemde hem metin içi hem de metin dışı bağlamlar, şekil ve dil gibi birçok unsur analize tabi tutulmuştur. Sadece metne bağlı kalmadığımız bu çalışmada metin dışı olarak birinci bölümde imajın üretildiği tarih, siyasi ve sosyal bağlam, imajı üreten akım ve konu edindiğimiz imajı üreten şairlerin hayatları incelenmiştir. Ayrıca şiir analiz edilirken de gerektiği zaman metin dışı olarak tarihsel bilgilere yer verilmiştir. Bu bilgilere değinmekteki amacımız, imajın doğru olup olmadığını tespit etmek değil, hangi zaman, mekân ve olay bağlamında imajın üretildiğini göstermektir. Nitekim edebiyatta İmajbilim, araştırılan edebiyatçının eserine yansıttığı imajların gerçekliğini; gerçeğe uyuşup uyuşmadığının tespiti ile uğraşmaz. Çünkü edebi olanın doğasında kurmaca oluş vardır ve gerçeğe örtüşmek zorunda değildir.²² Bu gerçek, edebi bir metni imaj açısından değerlendirirken bir dil araştırmacısının bir tarih araştırmacısından farkını da göstermektedir. Çünkü birisinin amacı edebiyat tarihi açısından edebiyatçıyı, hayalini ve eserlerini değerlendirmek; karşılaştırma yapmak iken, diğerinin amacı eseri bir tarih vesikası olarak kullanmaktır. Şunu da belirtmekte fayda var ki edebi eserler, tarih çalışmalarında çoğunlukla birincil kaynak olmazlar.

Çalışmamızda metin içi bağlam olarak, tezin ikinci bölümünde imajı yansıtan şiirler veya şiir bölümleri verilmiş ve tercüme yapılmıştır. İncelenecek metinler ilk etapta bilgisayar programı olan Mevsûatu's-ş-riyyeden anahtar kelimeler taranarak genel olarak belirlenmiştir. Daha sonra şairlerin divanları baştan sonra incelenerek II. Abdülhamid

¹⁸ Bk. Ahmed Yıldız, *Nil şairi Hâfız İbrahim ve siyasi şiirleri* (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017).

¹⁹ Bk. Yakup Göçemen, "Mısırlı Neo-klasik şair Veliyyüddin Yeken'in Eserlerinde Sultan II. Abdülhamid", *DEÜİFD LI* 51 (2020), 215-248.

²⁰ Bk. İbrahim ed-Dâkûkî, *Sûretu'l-Etrâk ledâ'l-Arab* (Beyrut: Merkez Dirâsât Vihdati'l-Arabiyye, 2001).

²¹ İmajbilimin bütün yöntemleri için bk. Aytaç, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, 100.

²² Aytaç, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, 99.

Han'dan bahseden şiirler tespit edilip ayıklanmış ve sayfa tespiti yapılmıştır. Ayıklanmaktan maksadımız, şairlerin II. Abdülhamid Han dışında Abdülhamid ismiyle bir şahsa daha methiye ve mersiye yazdıklarını tespit ettiğimizden ötürü, konumuz olan şahsa ait şiirleri belirlemektir. Diğer kişi II. Abdülhamid Han'ın da çağdaşı olan Mısırlı şair Abdülhamid ed-Dîb (ö. 1943)'dir. Şiir tespitinden sonra şiir ve şiir bölümleri zikredilmiştir. Bir şiirin hepsi zikredilmediği zaman genel bağlamı bir paragrafta verilmiştir. Şiir tercüme yapılarak okuyucuya Türkçesi ile de edebi bir lezzet vermesi açısından anlamı da bozmayacak bir şekilde mümkün olduğunca kafiyeli olmasına dikkat edilmiştir. Çeviri yapılırken de çevirinin daha doğru olması için tarihi bilgiler de gerektiği zaman araştırılmıştır. Bu bilgiler hem çeviri hem de imajın doğru anlaşılması için çalışmaya katkı sağlamıştır.

Şiir çevirileri tezimizin önemli bir unsurudur. Zira çeviriler uluslararası edebi mübadelelerin önemli bir ögesidir. Bu açıdan Çeviribilimin de Karşılaştırmalı Edebiyatın bir alt dalı olduğunun farkında olmak gerekmektedir. Zira öteki toplum nazarında edebi metinler, tablo heykel gibi nesnel eserlerin aksine anlam kazandığı zaman birer nesne olabilirler. Bu yönüyle çeviri dili, yazarı ve toplumu yeniden tasarlamayı mümkün kılar. Çevirmen çevirisinde kendisini aşmaya çabalarken açık ve kapalı bir biçimde bu çabanın iç ve dışında bir uçurum açar. Bu çabası ile de eserin yazarında daha saf bir biçimde anlaşılması zor olan edebiyat iksirinin incelenip damıtıldığı bir laboratuvar inşa eder.²³ Zira metin çevirmeni, çevireceği eserin kafasında oluşturduğu tasarımları, çevirdiği hedef dilde yeniden kurmak için üretken imgelemine sürekli kullanmak durumundadır. Çünkü hedef dilde de hayalgücü sınır tanımaz.²⁴

Çalışmamızın özgün yönü olduğunu düşündüğümüz imaj açısından şiir analizlerini nasıl yaptığımızı açıklamadan önce şunu belirtmekte fayda var ki alanda üretilen çalışmaları incelediğimizde uygulanan yöntemin çoğunlukla yukarıda zikrettiğimiz temel Karşılaştırmalı Edebiyat kitaplarında belirtilen teorik kuralları ve yöntemleri uygulamadığı; teorik İmajbilimin önerdiği ile uygulanan yöntem arasında tam bir örtüşme olmadığını gördük. Aslında dil alanında yapılan çalışmalarda, edebi metinlerin dil kabını kullandığı; dil ile mesajı sanatsal estetik amaçlar da güderek ulaştırmaya çalıştığı gerçeği göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu nedenle sanatçının ürettiği ve yazınsal olarak iletmediği imajları tespit ederken dilsel unsurların analiz yöntemlerinde kullanılması gerektiği kanısındayız. Genel bir anlam analizinden öte cüz'î sanatsal imajın da, şairin kullandığı sesler, lafızlar ve sanatsal kullanımlar aracılığı ile tespit edilmesi gerekmektedir. Daha derin bir analiz, öteki edebiyattan duygusuz bir çeviri ve sonrasında basit seviyedeki analiz ve olumlu/ olumsuz bir imaj varlığı yorumundan öteye geçebilir. Bir tarihçi olmadığının bilincinde olan bir dil araştırmacısının dilsel araçların varlığını görmesi ve analizini bu unsurları da değerlendirerek yapması elzemdir. Bilgi ve kavrama yönünden yeterli olan ve karşılaştırmalı

²³ Rousseau - Pichois, *Karşılaştırmalı Edebiyat*, 170-171.

²⁴ Akşit Göktürk, *Çeviri: Dillerin Dili* (İstanbul: YKY, 1994), 103-107.

yapan bir araştırmacının, daha değerli çıktılar elde edebilmesi için uygulamadan öteye geçip analizleri ile sentez ve değerlendirme seviyelerine ulaşması gerekir. Zira karşılaştırma yapmak, sonuç elde etmek, değerlendirme yapmak, ilişkilendirmek bilişsel alan basamaklarının en üstü olan değerlendirme basamağının davranışlarıdır. Ayrıca Rousseau'nun belirttiği üzere karşılaştırma çalışmalarında sabırla yapılacak teorik birçok tasnif ve duygusuz şiir açıklamalarının yanı sıra dilin güzel kullanılmasına bir yakınlık olmalı ve eserlerin varlıklarının anlam ifade etmesi de gerekmektedir. Ayrıca alışma, yazı teknikleri incelemesinden de öteye geçmeli ve dikkat çeken ayrıntılar derlemesinden ispatlayıcı, sonuca ulaşıcı bir senteze ulaşmalıdır.²⁵

Bütün bu gerekliliklerin farkında olarak şiirleri analiz etmeden önce, hangi yöntemin ve tasnifin şiirlerdeki imajı daha başarılı bir şekilde ortaya koyacağını araştırdık. Bu konuda öncelikle çeşitli şiir analizleri içeren kitaplara baktık.²⁶ Bunu yanı sıra imaj çalışılan ve karşılaştırma yapan tezleri inceledik ancak çoğunun düzyazı odaklı olduğunu gördük. şiir konu edinen tezlerde ise bizi tatmin eden bir analiz yöntemi bulamadık. Bütün bu n araştırmalardan sonra amacımızın salt şiir analizi olmadığı bilincinde olarak şiir incelememizi imajı ortaya koyacağına karar verdiğimiz bir tasnife tabi tuttuk. İmajı ortaya koymanın yanısıra edebi bir metni incelediğimiz için metnin sanatsal ve zevksel yönünü de bu tasnifte yansıtmaya çalıştık. Öncelikle parasal ve dilsel analizlerin yapılacağı *cz'ı imaj*, bu parçaların toparlanıp sentezleneceği ve metindışı bağlamaların da katılıp daha bütüncül bir açıklamanın yapılacağı *külli imaj* olmak üzere analizleri iki kısıma ayırdık. *Cz'ı imaj* analizini de *Dış Musiki*, *İ Musiki*, *şiirde/şiirlerde n Plana ıkan Kelimeler*, *şiirdeki üslup ve Cümle Durumları* ve *Beyn* olmak üzere beş ana bölüme ayırdık. Birinci bölüm olan *Dış Musiki* başlığı altında şiirlerin şekilsel yapısı araştırılarak hangi aruz bahrinde olduğunu ve revlerini açıkladık. Ardından bahir ve revlerin nasıl bir manaya delalet ettiğini inceledik. şairin bahir tercihinin şiirin konusu ile uyumlu olup olmadığına baktık. Revnin şair ve şiirde nasıl bir duyguyu yansıttığını inceledik. *İ Musiki* bölümünde şiirde kullanılan lafzi ve manevi gzelleştiricileri yani Bed' sanatlarını inceledik. Cins, reddül-'acüz 'ala's-sadr, tıbk sanatları gibi Bed' sanatları, şiirin musikisini gzelleştirmesinin yanısıra bir beyitte tekrar ve zıtlıkla vurgulamalar yapan şairin ön plana çıkardığı yakın i sesleri ve manaları da göstermektedir. Bu da hem edebi üslup hem de imaj açısından önemlidir. *şiirde/şiirlerde n Plana ıkan Kelimeler* başlığı altında, şairin kullandığı dikkat çeken kelimeler, II. Abdülhamid'i nitelediği kelimeler ve i musikiden farklı olarak şiirin genelinde tekrar edilip vurgulanmış kelimeler yoluyla imaj incelenmiştir. *şiirdeki üslup ve Cümle Durumları* başlığı altında ise

²⁵ Rousseau - Pichois, *Karşılaştırmalı Edebiyat*, 163-167.

²⁶ Bk. Mahmud Ukşe, *Tahliln-nas* (Riyad: Mektebetu'r-rüşd, 20114); Salih Abdülazim eş-ř'ir, *en-Nahv ve binu's-şi'ir fi dav' me'yir en-nassiyye* (Mısır: Dru'l-Hikmet, 2013); Keml Ebu Edib, *F bünyeti'l-iyg'iyye li's-şi'iri'l-Arab* (Beyrut: Dru'l-'ilmi li'l-melyn, 1974); Mansur Gaysme, *İttichtu's-şi'ri'l-Arabiyi'l-hads* (Tunus: ed-Dru't-Tunsiyye, 2014); Muhammed Ahmed İbn Tabtab, *'lyaru's-şi'ir* (Beyrut: Dru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1982); Fadl el-Ammr, *Tahlill-kasid* (Riyad: Mektebetu't-tevbe, 2007); Recep Ramazan es-Seyyid Abdulvahhab, *Kasidetu'l-medih fi's-şi'iri'l-Arab fi'l-'asri's-selck* (Kahire: Kahire Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008); Muhammed Gneym Hilal, *en-Nakdu'l-edebiyi'l-hads* (Kahire: Dr Nehdat Mısır, 1997).

şairin dil işlevlerinden hangisini kullanmak istediğini, haberî ve inşâî üslupları kullanması açısından değerlendirdik. Şairin kullandığı ve ön plana çıkardığı üslup da bize imaj hakkında bilgi vermektedir. Yine bu başlık altında şairin kullandığı cümle çeşidine baktık. İsim veya fiil cümlesi kullanması veyahut da bunlardan birinin şiirde ön plana çıkması da şairin zihnindeki kurgu ve imaj hakkında bilgi vermektedir. *Beyân* başlığına gelince, bu başlık altında şairin şiir/şiirlerindeki beyânî kullanımlarını inceledik. Manayı daha kısa ve etkili ifade etmek açısından beyân ilmi bizim için önem arz etmektedir. Şairin benzetmeleri ve kurduğu zihinsel alakalar da belagî üslubunun yanısıra ürettiği imaj hakkında da bizlere bilgi verecektir. Bu cüz'î incelemeler ve çıkarımları yapabilmek için alandaki çeşitli temel kitaplardan faydalandık.²⁷ Bu cüz'î analizlerden sonra parçasal olarak tespit ettiğimiz imajlar havada kalmaması için sürece metindışı bağlamı da katarak tümevarım ile külli imajı ortaya koymaya çalıştık. Çalışmada karşılaştırmanın yapıldığı bazı meselelere de değinmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Şairin, II. Abdülhamid Han hakkında birden fazla kasidesi varsa, bu kasideler kronolojik olarak karşılaştırılarak imajın değişime uğrayıp uğramadığı analiz edilmiştir. Konumuz olan bütün şairlerin şiirleri incelendikten sonra sonuç bölümünde şairlerin bir akım olarak özellikleri şiirler üzerinden açıklanmış; ürettikleri imajlar birbiri ile karşılaştırılmıştır.

Son olarak cüz'î ve külli imajları ortaya koyarken edebi bir metinde imajı üreten hakkında şunları dikkate aldık; yazar objesini istediği gibi, kendi kişisel sevgi, öfke vs. gibi duygularıyla değiştirebilir. Kendi ulusundaki başarı veya başarısızlığı yüklemek için objeyi abartabilir. Yazar kendi toplumundaki sıkıntı veya refah durumuna meşruiyet arayabilir. Diğer taraftan yazar, kendi siyasi görüşünü meşrulaştırmak için karşı kutuplar oluşturmak isteyebilir.²⁸ Bu sebeple araştırmacı, bir edebiyat eserindeki dil ve kelimeleri gerçeğe ulaştıran birer araç olarak görmemeli ancak tek başlarına siyasi ve ideolojik birer araç olabileceğinin de farkında olmalıdır.²⁹ Bütün bu sebeplerden ötürü çalışmamızın konusu olan siyasi bir otorite hakkında üretilen imajlarda yaranma, göze girme, bir menfaat elde etme, zarar gördüğünden dolayı düşmanlık duyma gibi durumlar olabileceğini göz önünde bulundurularak ve amaçtan sapmamak amacıyla konumuz olan şiirlerde ortaya konulan imajlar için doğru veya yanlış gibi tespitler yapmayacağız. Ancak daha önce de belirttiğimiz üzere metni daha doğru anlamlandırmak için metin dışı bağlam olarak, edebi metnin kaleme alındığı tarih, mekan, kültürel arka plan, yazarın ürettiği imajda bir değişiklik olup olmadığı meselelerine değindik. Bunun yanısıra şiirlerde üretilen imajın üreten açısından toplumsal, siyasi ve ideolojik bir

²⁷ el-Hatîb Muhammed el-Kazvîni, *el-İzâh fî 'ulûmi'l-belâğa* (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmîyye, 2003); Ali el-Cârim - Mustafa Emin, *el-Belâğatu'l-vâzıha* (Mısır, 1959); Hikmet Akdemir, *Belagat Meani - Beyan - Bedi* (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2016); Nusrettin Bolelli, *Belâgat* (İstanbul: İFAV, 2019); Ali Bulut, *Belagat Meani-Beyan-Bedi* (İstanbul: İFAV, 2015); İbn Tabtabâ, *'İyaru's-şi'ir*; Ebu Edîb, *Fî bünyeti'l-İygâ'iyye li's-şi'iri'l-Arabî*; Emin Ali es-Seyyid, *Fî 'ilmeyi'l-arûz ve'l-kâfiye* (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1999); Hüseyin Tural, *Arap Edebiyatında Arûz* (İstanbul: Ensar, 2011); İbrahim Enîs, *Mûsika's-şi'ir* (Mısır: Mektebetu'l-Enclû, 1952); Abdullah Tayyib Meczub, *el-Murşid ilâ fehmi eşâ'ri'l-Arab* (Kuveyt: Matbaat Hukûmeti'l-Kuveyt, 1989).

²⁸ Fazlıoğlu, *Arap Romanında Türkler*, 11.

²⁹ Herkül Milas, *Türk Romanı ve "Öteki" Ulusal Kimlikte Yunan İmajı* (İstanbul: Sabancı Üniversitesi, 2000), 4.

araç olduğunun ve bu yönden bir gerçekliği yansıttığının da bilincindeyiz. Zira imajların gerçeğe ulaştırması meselesi, hakkında imaj üretilen olgu ve imajın hakikati açınsındandır. Ancak toplumsal bir gerçeklik olarak o imaj vardır; toplumlar için yönlendirici ve bilinci inşa edicidir.

1. BÖLÜM

İMAJIN ORTAYA KONDUĞU SİYASİ VE SOSYOKÜLTÜREL ORTAM, İMAJI ÜRETEK AKIM ve ŞAİRLER

İmaj çalışmalarında metne bakmadan önce imajın üretildiği ortam, imajı üreten akım ve üreten şairler gibi metin dışı unsurların çalışılması imajı daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Ayrıca bu geniş açılı bakış hem araştırmacıya hem de ulaşılacak sonuç açısından okuyucuya daha doğru ve bütüncül bir netice verecektir. Öncelikle siyasi bir şahsiyet hakkında üretilen bir imaj araştırıldığından dolayı imajın siyasi, sosyokültürel ve edebi bağlamlarına, daha sonra da imajı üretenlerin biyografilerine bakacağız.

1.1. İmajın Ortaya Konduğu Siyasi ve Sosyokültürel Ortam

1.1.1. II. Abdülhamid Han'ın döneminde Mısır'ın siyasi, ekonomik ve sosyal durumu

Modern Arap Edebiyatında Neo- klasik hareket, 1876-1909 aralarında hüküm süren II. Abdülhamid Han'ın (ö. 1918) dönemine denk gelmektedir. Bu bağlamda, çalışmayı doğru bir zemine oturtmak için II. Abdülhamid döneminde Mısır'ın siyasi, ekonomik ve sosyal durumunu incelemek gerekmektedir. II. Abdülhamid, 1876 yılında tahta çıkmıştır. Bu dönemde Mısır'ın yönetiminde, Mehmet Ali Paşa'nın torunu ve ilk Hidiv³⁰ unvanını alan İsmail Paşa bulunmaktaydı. Sultan Abdülaziz'in izni ile Mısır valisi İsmail Paşa, önce Mısır valiliğinin babadan oğula geçmesini sağladı. Daha sonra Mısır iç işlerinde özerklik hakkı tanıyan Hidiv unvanını Osmanlı sarayına ve saray çevresindekilere para ve hediyeler vererek aldı. Dış işlerinde Osmanlıya bağlı olan İsmail Paşa, II. Abdülhamid tahta geçtikten sonra ise Bâbiâli'den izin almadan Avrupa'dan borçlanabilme gibi çeşitli imtiyazlar almayı başarmıştı. Bu imtiyazlar sayesinde Mısır hem dış hem de iç işlerinde müstakil denebilecek hale geldi. İsmail Paşa yönetimi süresince Afrika'da tıpkı dedesi gibi yayılcı bir politika izledi. Mısır'ın sınırlarını büyütme için orduya fazlaca para harcadı. Bütçe olarak Mısır'ın boyunu aşan eğitim ve ekonomik gibi çeşitli alanlarda yeniliklere ve kalkınma politikalarına girişti. Bütün bu girişimlerle Mısır, bir yandan batılılaşma ve yenilik yönünde hızlıca ilerlerken bir yandan da daha borçlu ve ekonomik yönden zayıf bir hale geldi. Bu giderler için vergi gelirleri yetmeyince Hidiv, Avrupalılara borçlandı. Bu borçlar sebebiyle Mısır'ın mali işlerinde Fransız ve İngiliz delegelerin idaresini kabul etmek zorunda kaldı. Aldığı borçlar yetmeyince de kendi zamanında tamamlanan Süveyş Kanalı'nın hisse senedini İngilizlere sattı. Böylece İsmail Paşa, sonradan bir ihtilale girişecek batılı güçlere Mısır'ın kapılarını açmış oldu. Fakat yine de

---

³⁰ 1867 yılından itibaren Mısır valilerine verilen unvan. Bk. "Hidiv", TDV İslam Ansiklopedisi (Erişim 02 Haziran 2022).

Mısır'ı ekonomik çöküşten kurtaramadı. Bu dönemde Osmanlı da ekonomik yönden zayıf bir haldeydi. İşte tam bu sıralarda II. Abdulhamid Han tahta çıkmıştı.³¹

Mısır maliyesi, İsmail Paşa'nın bu iflasından sonra Fransa ve İngilizlerin kontrolüne geçmiş oldu. İş bununla da kalmadı; İsmail Paşa maliyeden sonra hükümette de yabancıları söz sahibi yaptı. Hidivlik refah içinde yaşarken halk sefalet ve dışlanma ile karşı karşıyaydı. Bundan dolayı halkta yabancı düşmanlığı oluştu. Hidiv İsmail bu tepkiden çekindiği için hükümetteki yabancıları temizleyip Mısırlılardan oluşan bir hükümet kurdu. Hükümetteki menfaatlerinden vazgeçmeyen İngiliz ve Fransızlar görevinden feragat etmesi için Hidiv İsmail'e baskı yaptılar. O da bunun üzerine II. Abdülhamid'e kendisinin Osmanlı devletinin bir görevlisi olduğunu ve himaye edilmesi talebini sunduğu bir telgraf çekti. Sadrazam Hayrettin Paşa ise Sultan'dan onu azletmesini, şayet azletmezse sonunda ya halk ya da İngiliz ve Fransızlar tarafından azledileceği görüşünü savundu. Ona göre eğer Sultan onu azlederse Mısır üzerindeki otoritesini güçlendirmiş olacaktı. Ancak Sultan'ın yakınındakiler Hidiv'den menfaat elde ettikleri için sadrazamı kötüleyip aksi görüş bildirdiler. Sultan yine de sadrazamın görüşü yönünde son kararı verip Hidiv'i 1879'da azletti.³²

İsmail Paşa'nın müstakil bir güce sahip olma çabası sadece olumsuz sonuçlar vermemiştir. İsmail paşa döneminde eğitim, kültür, ekonomi gibi birçok farklı alanda atılımlar da gerçekleşmiştir. İsmail Paşa, sulama kanalları, telgraf şebekesi kurdurmuş, ziraata önem vermiştir. İsmâiliye şehrini kurmuş, Kahire ve İskenderiye'yi modernleştirmiştir. Tiyatro ve opera salonları açtırmıştır. Ayrıca yabancı yatırımları çekmeyi başararak yıllık gelir de artmıştır. Dedesi Muhammed Ali Paşa'nın başlattığı eğitim atılımlarına hızla devam etmiş; kapatılan okulları açtırıp, okul sayılarını arttırmıştır. Bilim, mühendislik, tıp ve harp okulları açtırıp, dedesi gibi Avrupa'ya eğitim görmek üzere öğrenciler göndermeye başlamıştır. Matbaa sayılarını arttırıp, yazarlara çeşitli destekler vermiştir. Bu atılımlar eğitimin gelişmesi, batılılaşma, fikir üretiminin artması, dil reformu ve edebiyatın canlanıp gelişmesi gibi güzel sonuçlar vermiştir.³³

İsmail Paşa'nın azlinden sonra II. Abdülhamid, Hidiv olarak Sait Halim Paşa'yı düşünüyordu. Ancak İngiliz ve Fransızların kabul etmeyeceğini gördüğü için veraset fermanı gereğince yerine oğlu Tevfik Paşa'yı atadı. Hidiv Tevfik, II. Abdülhamid'in güvenini kazanmak istemekle birlikte başa gelmesinde İngiliz ve Fransızların da müdahalesi olduğunu biliyordu. Bir diğer yandan Tevfik Paşa'nın Hidiv olmasında, o dönemde birçok İslam coğrafyasında dolaşan ve reformist görüşlerini yaymaya çalışan Cemalettin Afgânî de büyük rol oynamıştı. Mısır'a İsmail Paşa'nın döneminde yerleşen Afgânî, dini dersler vermenin yanı sıra siyasi görüşlerinin de propagandasını yapıyordu. İslahatçı, liberal ve halkın hür iradesini savunan

³¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000), 8/87-88; Ahmed Hikmet Kıvrak, *II. Abdulhamid Döneminde Osmanlı-Mısır İlişkileri* (Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 110; Atilla Çetin, "İsmâil Paşa, Hidiv", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 02 Mart 2022).

³² Karal, *Osmanlı Tarihi*, 8/89; Çetin, "İsmâil Paşa, Hidiv".

³³ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî* (Kahire: Dâr Nehdat Mısır, ts.), 418; Çetin, "İsmâil Paşa, Hidiv".

Afgânî bu görüşleriyle hidiv olmadan önce Tevfik Paşa'yı da etkilemişti. Ancak yine de ilk başlarda Hidiv Tevfik, yabancı güçlerle uyumlu hareket etti. Mısır'ın idari ve mali işlerinde, komutayı neredeyse yabancı güçlere bırakmıştı. Bunun sonucunda, Arap memur ve subaylar, mali daralma bahanesiyle yabancılar tarafından görevlerinden alındılar. Yine Mısır'da yatırımları olan ve yabancıların müdahalelerinden menfi yönde etkilenen Suriyeli, Ermeni ve Rumlar da İngiliz ve Fransız hegemonyasından memnun kalmadılar. Bu hoşnutsuzluk sonucu uzun süredir sıkıntıda olan halk, Mısırlı aydın kesim ve Mısır'daki diğer yabancı yatırımcılar aynı safta birleştiler.³⁴

Ordudaki Arap gücü temsil eden Sait Paşa vefat ettikten sonra askeriyedeki Türk ve Çerkez grubun güçlenmesi, Arapların terfi alamaması ve görevden alınmaları meselesi, ayrıca Afgânî ve Abduh gibi öncü kimliklerin de çalışmalarıyla bu dönemde milliyetçi duygular güçlenmeye başlamıştı. Tevfik Paşa'nın, bu fikri altyapıyla Mahmud Sâmî el-Bârûdî'yi harbiye nazırı olarak tayin etmesi, Miralay Urâbî Paşa liderliğindeki muhalefeti ve milliyetçiliği iyice kuvvetlendirmişti. Hitabeti de güçlü olan Urâbî Paşa kısa sürede orduda birçok kişiyi etkilemeyi başarmıştı. Urâbî Paşa'nın girişimleri, Çerkez ve Türk subayların korunduğunu öne sürerek harbiye nazırının istifasını istemekle başlayan bir harekete dönüştü. Askeriye içindeki bu ikilik daha sonra bir çatışma ve ayaklanma ile sonuçlandı. Buna Urâbî isyanı denildi.³⁵

Napolyon Bonopart'ın Mısır'ı işgal ettiği zaman "Mısır Mısırlıdır." sözü slogan yapılarak Türk ve Çerkez dâhil olmak üzere yabancı düşmanlığı ve batılı müdahalesine karşı çıkan halk ve aydın kesime ulusalcılar (vatanîyyûn/vataniler) denildi. Ancak Urâbî isyanına destek veren vatanilerin istekleri kimseyi dışlamıyor; borçların ödenmesinin yanında bağımsız bir maliye, halifeye bağlılık ve hidivlik makamının ıslahı gibi ortak bir nokta bulunmasını talep ediyordu. Hidiv'in yerine II. Abdülhamid'in de öncesinde aday olarak gördüğü Sait Halim Paşa'yı Hidiv olarak istiyorlardı. Bundan dolayı Tevfik Paşa, Sultanın yardımını isteyemedi. Sait Halim paşayı getirme niyetiyle II. Abdulhamid bir heyet gönderdi. Ancak heyet, yabancılar ve Tevfik Paşa'nın baskılarıyla netice alamadan döndü. Vatanilerin yarattığı karışıklık, ilk başlarda Hidiv'i kendilerine yaklaştırdığı için yabancıların işine yarıyordu. Ancak sonrasında Sultan'ın kurallarına aykırı olmamakla birlikte nispeten bağımsız kanun yapabilecek bir meclisi savundukları ve bu fikrin güçlendiğini anlayınca vatanileri tehdit olarak algılamaya başladılar. Tevfik Paşa, İngilizlerden meclise karşı kendisini savunma sözü aldıktan sonra mali işlere karışmama şartı ile vatanilerden bir hükümet kurmak durumunda kaldı. Urâbî Paşa'nın Çerkez subaylarını ordudan uzaklaştırması, uzak yerlere görevlendirmesi Osmanlı sarayında yankı buldu. II. Abdülhamid bu durumu Hidiv'i azletmek için kullanmak istedi ancak vazgeçti. Sonunda Hidiv'e tavsiyeler verildi ancak çözüm olmadı. Nitekim İngilizler ve Fransızlar İskenderiye'ye savaş gemilerini demirlemişti. Yabancı güçler

³⁴ Karal, *Osmanlı Tarihi*, 8/90; Kıvrak, *II. Abdulhamid Döneminde Osmanlı-Mısır İlişkileri*, 158-164.

³⁵ Ş. Tufan Buzpınar, "Tevfik Paşa, Hidiv", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 02 Ocak 2022); Kıvrak, *II. Abdulhamid Döneminde Osmanlı-Mısır İlişkileri*, 167-176.

Hidiv'den vatanilerin azledilmesini istediler. Ancak Tevfik Paşa, halkı arkalarına alan vatanileri azletmekten geri durdu. Urâbî Paşa, yabancılara karşı orduyu hazırlarken, Tevfik Paşa Bâbîâlî'den destek istedi. Padişah askeri destek yerine ortalığı sakinleştirmek için vatanilere İstanbul'da nişan verilip iltifat edilmesine karar verdi. Böylece yabancılar ihtilale girişemeyecek ve Osmanlı İngiltere ve Fransa ile karşı karşıya gelmeyecekti. Plan mantıklıydı ancak vataniler iltifatı kabul edip nişanlarını sonraki bir zamanda alacaklarını söyleyince plan uygulanamadı. Böylece bu ayaklanma ve karışıklık, İngilizlere Mısır'ı işgal etmek için bir bahane oldu.³⁶

Mısır'da Napolyon'un işgali sonrası, Fransızların orada yaptığı çalışmalar, Süveyş Kanalı inşa fikri, Fransız okulları ve birçok Mısırlı gencin Fransa'da eğitim almaları sebebiyle Fransızlar İngilizlerden daha prestij sahibi idiler. Ancak Mısır'ın borçları sebebiyle İngilizler de nüfuz sahibiydiler. İngilizler için Mısır deniz yolu ile Hindistan'a ulaşmada kilit noktası idi. Bu sebeple aslında iki devlet arasında bir söz birliği yoktu. Fransızlar söz haklarını kaybetmekten endişe duydukları için Almanya müttefik devletleri bir konferans yapmaya çağırılmıştı. Sadrazam Sait Paşa konferans yapılmasına ve askeri bir kuvvet gönderme fikrine olumlu yaklaşıyordu. Ancak II. Abdülhamid Mısır meselesine yabancı devletleri karıştırmayı istemiyordu. Ancak İskenderiye'deki karışıklık sonrası Osmanlı'yı katmadan bu devletler kendi aralarında bir konferans karar aldılar. İstanbul'da konferans yapıldı. Sultan Trablusgarp'ın İtalyanlara verilmesinden ve konferansın konusu olmayan mevzular hakkında Osmanlı aleyhine kararlar alınmasından çekindiği için Osmanlı konferansa iştirak etmedi. Konferanstan bireysel olarak herhangi bir devletin Mısır'a müdahale etmemesi gerektiği kararına varıldı. Ancak İngiltere mücbir sebep olması durumunu istisna olarak muhalefet şerhi de eklettiler. İskenderiye olayları sonrasında hiçbir yalvarma ve rica İngilizleri filoları ile İskenderiye'yi bombalamasını engellemedi.³⁷

İngilizler her ne kadar Osmanlı'nın hükmünün devam ettiğini, Hidiv'in otoritesini tesis etmek için ihtilal yaptıklarını, asayişî sağlayınca da çıkacaklarını söyleseler de uzun süre askerlerini Mısır'dan çıkarmadılar. Sudan'daki Mehdi ayaklanmasına müdahalede Mısır'ın yetersiz kalması, İngilizlerin elini iyice güçlendirdi. Tevfik Paşa'nın da zafiyetlerini kullanarak yönetimdeki güçlerini arttırıp, Hidivlik makamının ve Osmanlı'nın Mısır'daki gücünün iyice zayıflamasına neden oldular. Daha sonra Kasım 1885'te Osmanlı, İngiltere ile anlaşma yaptı. Bu anlaşmayla Osmanlı Mısır'a olağanüstü hal komiseri olarak Ahmed Muhtar Paşa'yı atadı. Hidiv Tevfik Paşa'nın 1892'de vefatının ardından yerine oğlu II. Abbas hidiv oldu.³⁸

Yeni Hidiv II. Abbas'ın genç ve tecrübesiz olması sebebiyle Osmanlı, Ahmed Muhtar Paşa'yı ona özel danışman olarak atadı. Bu atamayla, İngilizlerin tesiri altında kalması, engellenmeye

³⁶ Karal, *Osmanlı Tarihi*, 8/90-93; Hilal Görgün, "Mısır II. Tarih", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 02 Şubat 2022); Buzpınar, "Tevfik Paşa, Hidiv".

³⁷ Karal, *Osmanlı Tarihi*, 8/94-96.

³⁸ Karal, *Osmanlı Tarihi*, 8/96-97; Görgün, "Mısır II. Tarih"; Buzpınar, "Tevfik Paşa, Hidiv".

çalışıldı. Hidiv II. Abbas'ın ilk siyaseti yabancı güçlerin karşısında yer almaktı. Bu dönemde bir direniş hareketi olan Vatanıyyûn hareketi, Mustafa Kâmil önderliğinde tekrar canlandı. Hidiv II. Abbas bu harekete ilk başlarda destek vermiş, ancak daha sonraları desteğini geri çekmek zorunda kalmıştır. Bu istikrarsız yönetimi halkın da İngilizlerin de desteğini Hidiv'den çekmesine sebep olmuştur. En sonunda 1914'te İngilizler onu görevden azledip, yerine sonuncu Hidiv olan, Hüseyin Kâmil'i getirmişlerdir.³⁹ En son Hidiv II. Abbas'ın döneminde, 1909 yılında II. Abdulhamid Han tahttan indirilmiş ve Hüseyin Kâmil zamanında 1918 yılında vefat etmiştir.⁴⁰

İngiliz ihtilali dönemindeki kültürel ve sosyal duruma bakılacak olursa İngiliz ihtilali, Hidiv İsmail Paşa döneminde güçlenen eğitim, kültür, dil ve edebiyata balta vurmuştur. İngilizler Mısır'ın gelişmesinin kendi sömürgelerine engel olacağını gördükleri için okullar, üniversiteler, matbaa, gazete, tiyatro, edebi birliklerin kurulması gibi reformların gelişmesinin ve Avrupa'ya öğrenci gönderilmesinin önüne geçtiler. Dil okullarını kapattılar. Bedava eğitimi kaldırdılar. Arap dilini ikinci plana attılar. Eğitimi yüzde yüz İngilizce yaptılar. Eğitimi hükümete memur yetiştirmekle sınırlandırıp, fikir adamı yetiştirilmesinin önüne geçtiler. Ancak bu Mısırlıları engelleyemedi. Tam tersine milliyetçi ruhların güçlenmesi ile sonuçlandı. Halkın ısrarlı talepleriyle Arap dili okullarda yeniden konuşulmaya, yeniden Avrupa'ya öğrenci gönderilmeye başlandı. Bu direniş 1919 yılında ihtilal güçlerinin tamamen geri çekilmesine kadar sürdü.⁴¹

1.1.2. II. Abdülhamid Han'ın Mısır politikalarına genel bir bakış

İmajın üretildiği dönemde Mısır'ın siyasi ve sosyal durumunun yanı sıra II. Abdülhamid'in, Mısır meselesine yaklaşımına da kısaca bakmak gerekmektedir. Bu bakış, konumuz olan şairlerin hangi olaylar ve politikalar ışığında şiirlerini kaleme aldıklarına ışık tutacaktır. Zira Napolyon'un Mısır'ı 1798'de işgal etmesinden sonra başlayan Mısır meselesi, Osmanlı'nın en büyük doğu meselelerinden birisi olmuştur. Bu işgal, sömürgecinin ülkeye girmesine sebep olmuştur. Daha sonra Mehmet Ali Paşa'nın güttüğü siyaset, Süveyş kanalı, İsmail Paşa'nın döneminde borçların artması ve yabancı güçlerin ülkede iyice söz sahibi olması ile de daha büyük bir problem haline gelmiştir. İngiliz ihtilali ile bu sorun zirveye çıkmıştır.⁴²

II. Abdülhamid'in tahta çıktığı İsmail Paşa dönemi, Padişah'ın Mısır politikalarının şekillendiği dönem olmuştur.⁴³ II. Abdülhamid'in Mısır politikalarını, Mısır'ı devletin en önemli ve kutsal topraklarından biri olarak görmesi ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi, sosyal,

³⁹ Görgün, "Mısır II. Tarih"; İlhan Şahin, "Abbas Hilmi II", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 02 Ocak 2022).

⁴⁰ Cevdet Küçük, "Abdülhamid II", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 02 Mart 2022).

⁴¹ ez-Zeyyât, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, 418.

⁴² Musa Gümüş, *Sultan II. Abdulhamid'in Mısır Politikası* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2013), xiii.

⁴³ Gümüş, *Sultan II. Abdulhamid'in Mısır Politikası*, 15.

ekonomik ve idari sorunlar etkilemiştir.⁴⁴ Sultan II. Abdulhamid tahta çıktığında Osmanlı devleti, dış borçları ödeyemez bir halde idi. Bunun sonucu olarak da devlet, uluslararası düzeyde pazarlık gücü zayıf bir devlettir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki II. Abdulhamid başa geldiğinde, sadece Mısır sorunları ile değil; devletteki iç huzursuzluk, Bosna, Rusya, Sırlar, Hindistan ticaret yolları, Bulgaristan, Rumlar, İngiltere, Almanya, Avusturya gibi iç ve dış işlerinde çok yönlü birçok problemle başa çıkması gerekiyordu. Bütün bu sorunlar sebebiyle Sultan'ın genel politikası, uzlaşmacı; olumlu bir atmosfer oluşturmaya çalışan, ıslahatçı bir politika olmuştur.⁴⁵

II. Abdülhamid'in tahta çıktığı Hidiv İsmail Paşa döneminde Mısır, Osmanlı'ya yıllık vergi ödemekte ve parası ise Padişah adına basılmaktaydı. Yine Mısır, dış işlerinde tamamen Osmanlı'nın temsil ettiği, iç işlerinde de yönetici makamındaki Hidiv'in görevlerini yine Osmanlı Devleti'nin belirlediği; sınırlandırıp, genişlettiği bir ülkedir. Bu yönleriyle Mısır'ın meşru hâkimi o dönemde Osmanlı Devletiydi.⁴⁶

İsmail Paşa, Rumeli'de savaş hazırlığında olan Osmanlı ordusuna, Bâbiâli'den bu askerlerin İstanbul'da tutulması sözünü de alarak iki alay Mısır askeri göndermişti. Ancak Padişah Mısır askerlerinin İstanbul'da tutulmasını kabul etmedi ve Sırlarla savaşmak için bu askerleri gönderdi. Bu Hidiv'e ve Mısır birliklerine olan güvensizliğini yansıtıyordu.⁴⁷ Ayrıca II. Abdulhamid, Kavalalı ailesini sevmiyor ve onların verdiği hediyeleri de kabul etmiyordu. Sultan Abdülaziz döneminde İsmail Paşa'ya tahsis edilmiş Yassıada'yı da, Paşa'dan geri almıştı. Bütün bu tavırlar, İsmail Paşa'ya daha önceki gibi Osmanlı Devletine menfaatler sağlayarak işleri yürütemeyeceğini göstermiş oldu. Mısır politikasındaki temel hedefi, Kavalalı ailesinden Mısır'ı alıp daha sadık bir vali atamak olan II. Abdulhamid, Osmanlı devletinin içinde bulunduğu sorunlar yüzünden Mısır meselesinde Hidivliği karşısına alma gibi bir politikayı seçemedi.⁴⁸

Hidivliğin göndermiş olduğu bu Mısırlı alaylar, Türk ordusuyla Selanik'ten zaferle döndükten sonra Sırp isyancılar ve Rusya tehlikesine karşı, Padişah tarafından tekrar savaşmaya gönderildi. Bu birliklere, ekonomik kriz ve sefaletle rağmen II. Abdülhamid'in ısrarlarıyla Mısır'dan gönderilen yeni birlikler de katıldı. İsmail Paşa'nın sağlamış olduğu donanma, askeri ve tıbbi yardımlar, o dönem için Osmanlı ile arasında olumlu bir hava yaratmasına yardımcı oldu.⁴⁹ Ancak daha sonraki süreçte, Osmanlı'ya gönderdiği bu yardımlar, Mısır'ı iyice ekonomik buhrana sürüklemiştir. Buna bir de Rusya'ya karşı Osmanlı yenilgisi de eklenince Mısır üzerindeki yabancı baskısı iyice artmıştır. Son çare olarak İsmail Paşa'nın,

⁴⁴ Gümüş, *Sultan II. Abdulhamid'in Mısır Politikası*, 138.

⁴⁵ Kıvrak, *II. Abdulhamid Döneminde Osmanlı-Mısır İlişkileri*, 112-117.

⁴⁶ Gümüş, *Sultan II. Abdulhamid'in Mısır Politikası*, 138.

⁴⁷ Kıvrak, *II. Abdulhamid Döneminde Osmanlı-Mısır İlişkileri*, 133.

⁴⁸ Kıvrak, *II. Abdulhamid Döneminde Osmanlı-Mısır İlişkileri*, 121-122.

⁴⁹ Kıvrak, *II. Abdulhamid Döneminde Osmanlı-Mısır İlişkileri*, 122-133; Süleyman Kızıltoprak, "1877-1878 Osmanlı Rus Savaşına Katılan Mısır Ordusu", *Karadeniz Araştırmaları* 3/3 (01 Mart 2004), 94-106.

imtiyaz ve görev verdiği yabancıları geri çekip, isyana teşvik etmiş olması da Avrupalıları hiç memnun etmemiştir. Bu durum üzerine Avrupalılar Padişaha Hidiv'in azli için baskı yaptılar. II. Abdulhamid, durumdan kazançlı çıkmak; hidivliği ortadan kaldırıp yeni bir vali atayabilmek için bu gelişmeyi bir fırsat olarak gördü ve zaten yakında devrileceği öngörülen Hidiv'i azletti.⁵⁰

İsmail Paşa'nın azlinden sonra II. Abdulhamid, Osmanlı Devletine daha sadık ve faydalı olacağını düşündüğü Halim Paşa'yı hidiv olarak atamak istedi. Ancak bunda muvaffak olamadı. Avrupalıların baskıları ve Mısırlıların daha meyyal olduğu istişaresi ile İsmail Paşa'nın oğlu Tefvik Paşa, hidiv olarak atandı. Zira Padişah, Mısır üzerindeki zayıflamakta olan gücünü tamamen yitirmekten çekiniyordu. Ancak Padişah hidivliğin yetkilerini kısıtlayarak yine de tedbir aldı. Borçlanma, para basımı, askeriye ile ilgili düzenleyici; Osmanlı Devletinin Mısır üzerindeki yetkisini arttırıcı fermanlar çıkardı. II. Abdülhamid'in bu kararı, Sultan'ın aslında yabancı baskısına boyun eğmediği ve bu durumu Mısır meselesinin çözümü için bir fırsata çevirmeye çalıştığı göstermektedir. Ancak yine de Mısır, Avrupalılara olan borçlarından dolayı Osmanlıya vergi dahi ödeyemez olmuştu. Yeni Hidiv Tefvik Paşa, Mısır maliyesini yabancıların kontrolüne bırakmıştı. Tefvik Paşa döneminde artan iç huzursuzluk, güçlenen milliyetçi duygular neticesinde çıkan Urâbî Paşa isyanı sonrasında II. Abdulhamid Mısır'a bir heyet gönderdi. Bu heyet ile yabancıların İstanbul'da düzenlenecek bir kongre talebinin ve kongrede Osmanlıyı da bağlayacak kararlar alınmasının önüne geçmeye çalıştı. Ancak heyetin II. Abdülhamid'e bilgi sağlamaktan başka bir yararı dokunmadı. Daha sonraki Hidiv'in asker gönderme taleplerinin karşılanmasının sorunu daha da derinleştireceğini düşünen Padişah, asker göndermemiş ancak meseleyi yakından takip etmiştir. Osmanlı tarafından meseleyi çözmek için alınan önlemler pek işe yaramamış, iç karışıklıklar ve isyan, İngiliz ihtilali için bir bahane olmuştur.⁵¹

Sultan, ihtilal öncesi İstanbul konferansına katılan Almanya müttefik devletlerinin Osmanlı meselelerinde imtiyazlar alabileceklerini ön görerek, konferansa katılmamaya karar vermiştir. Asker sayısının az kalacağı ve Urâbî Paşa kuvvetleri ile ellerinde Kur'an ile savaşıcakları duyumunu aldığı için karşı kaşıya kalmak istememiş ve askeri bir müdahaleye karşı çıkmıştır.⁵² İngiliz ihtilalinden sonra ise, II. Abdulhamid Mısır meselesinin çözümünde yine silaha sarılma taraftarı olmamış, politikalarını Mısır'ı geri alabileceği inancı ile sabırla yönetmiştir. Bu inancın ve umudun devam ediyor olması, ihtilal sürecinde Padişahın, İngilizlerin geri çıkacaklarına dair verdikleri söze güvenmesi ve politikasını bu yönde şekillendirmesinin de bir sonucudur. Ayrıca Padişah uluslararası denge politikası da gütmek

---

⁵⁰ Kıvrak, *II. Abdulhamid Döneminde Osmanlı-Mısır İlişkileri*, 140-148,197; Çetin, "İsmâil Paşa, Hidiv".

⁵¹ Kıvrak, *II. Abdulhamid Döneminde Osmanlı-Mısır İlişkileri*, 182-217.

⁵² Karal, *Osmanlı Tarihi*, 8/94-97.

zorunda kalmıştır. Bu politikasının sebebi, Mısır tamamen işgal edilirse diğer sınır Müslüman ülkelerin de İngiliz ve diğer yabancı ülkeler tarafından işgal edileceğini ön görmesidir.⁵³

Osmanlı'nın, Mısır'ı tahliye etmek için İngilizleri ikna edememesi, yönetim hukukunda İngilizlerle ortak olması ile sonuçlanmıştı. Ancak bu da sonuç vermemiştir.⁵⁴ II. Abdülhamid'in ihtilal sonrası Mısır'daki bir diğer politikası da, Osmanlı'nın ve halifelik ruhunun zedelene imajını düzeltmek için gazeteleri denetleyip kontrol altına almaya çalışmasıdır. Osmanlı yanlısı gazetelere maddi destekler sağlanmıştır. Padişahın bu girişimleri olumlu sonuçlar vermiştir. Şunu da belirtmekte fayda var ki aynı dönemde İngilizler de gazeteleri, propaganda aracı olarak bilfiil kullanmaktaydı.⁵⁵

Sonuç olarak bu dönemde Bâbîâli ve saray ikilemi, İstanbul konferansından kaçmak için Bârûdî'nin ve Urâbî Paşa'nın Mısır'dan uzaklaştırılmaya çalışılması gibi hepsini burada zikredemeyeceğimiz bu çok yönlü politikalar silsilesi, II. Abdülhamid'in Mısır politikasında kimi zaman isabet etmesine kimi zaman da yanılıya düşüp yalnız kalması ile sonuçlanmıştır.⁵⁶

1.2. İmajın Edebi Bağlamı ve İmajı Üreten Akım

1.2.1. Modern Arap edebiyatında Mısır'ın yeri

Mısırlı Neo-Klasik Şairlerin Şiirlerinde II. Abdulhamid Han İmajında temsil edilen tezin fikri bağlamını, Modern Arap Edebiyatında Mısırlıların konumu oluşturmaktadır. Coğrafi açıdan stratejik bir konuma sahip olan Mısır, birçok kadim medeniyete ev sahipliği yapmış, önemli tarihi olaylara sahne olmuş önemli bir ülkedir. Nil'in sulayıp hayat verdiği bu topraklar, tarihin seyri içinde pek çok uygarlığa sahne olmuştur. Mısır, antik dönem, Roma dönemi, İslam hakimiyeti, Memluk hakimiyeti ve Osmanlı hakimiyeti dönemlerine şahit olmuştur. Bu nedenle Mısırlılar, Mısır için "Ümmü'd-dünyâ", yani dünyanın anası demektedirler.⁵⁷ Ayrıca Mısır, Modern Arap Edebiyatının da ilk tohumlarının atıldığı bir merkezdir. Modern dönemin ilk işaretlerini veren olay, Mısır'ın 1798'de Napolyon komutasındaki Fransız ordusu tarafından işgale uğramış olmasıdır. Bu dönemde Napolyon'un Mısır'a getirdiği matbaa ve kimya laboratuvarları gibi Mısır'ı Modern Batı dünyasıyla tanıştıran yenilikler ile Modernleşmenin fikri tohumları atılmıştır. İşgal her ne kadar kötü bir olgu olsa da Mısırlıların

⁵³ Gümüş, *Sultan II. Abdulhamid'in Mısır Politikası*, 139-140.

⁵⁴ Gümüş, *Sultan II. Abdulhamid'in Mısır Politikası*, 147-149.

⁵⁵ Gümüş, *Sultan II. Abdulhamid'in Mısır Politikası*, 150-151.

⁵⁶ Bk. Gümüş, *Sultan II. Abdulhamid'in Mısır Politikası*; Hüseyin Sarıkaya, "Mısır'da İngiliz İşgali, Osmanlı'nın Diploması Savaşı (1882-1887)", *Tarih Dergisi* 52 (12 Haziran 2012), 219-226; İbrahim Muhammed es-Sanafiri, *Osmanlı-Mısır İlişkileri 1863-1882* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 1993).

⁵⁷ Hayati Ülkü, *Muhtasar İslam Tarihi* (İstanbul: Şelâle Yayınevi, 1973), 1111.

batı ilimleriyle etkileşimini sağlamış; düşmana karşı koyabilmek için kendilerini geliştirmeleri ve batı ilimlerini öğrenmeleri gerektiği fikrini zihinlerine yerleştirmiştir.⁵⁸

1803 yılında Kavalalı Mehmet Ali Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetlerinin, Mısırlılarla birlikte Fransızları Mısır'dan çıkarmasıyla Fransız hâkimiyeti Mısır'da son bulmuş, böylece Mısır ve Modern Arap Edebiyatı için yeni bir dönem başlamıştır. Savaşın sonra Mehmet Ali Paşa, Mısır'a vali olarak atanmış ve çok yönlü kalkınma stratejileri geliştirmiştir. Bu stratejilere, Avrupa ülkelerine batı ilimlerini öğrenip gelmeleri için burslu öğrenciler gönderme politikası, daha sonrasında Mısır'da modern okullar açma, fikir adamı yetiştirecek eğitim planları geliştirme stratejileri örnek verilebilir. Mehmet Ali Paşa'nın geliştirdiği bu stratejiler, Modern Edebiyatın temellerinin Mısır'da atılmasına zemin hazırlamıştır.⁵⁹ Modern Edebiyatın ve düşünce düzeyinin gelişmesini sağlayan diğer iki önemli olay ise, birçok Avrupalının bu dönemde Mısır'a göç edip yerleşmesi ve daha sonraki dönemde Süveyş kanalının da açılmasıyla Batı ve Mısır arasındaki mesafenin kısılp, münasebetlerin artması olmuştur.⁶⁰

Arap nahdasının/rönesansının başlangıcı kabul edilen ve aynı zamanda klasik Arap literatürünün gelişimi demek olan ilk Arap matbaası da Mısır'da Muhammed Ali Paşa tarafından kurulmuştur. İlk matbaa olan Bulak Matbaasında, birinci el kaynaklardan Tâcu'l-luğa, Lisânu'l-Arab gibi sözlükler, el-Kâmil, el-'İkdu'l-ferîd gibi temel edebiyat ve gramer kitaplarının yanı sıra birçok tercüme eser ve modern batı edebiyat eserleri basılmıştır.⁶¹ Yine bu dönemde bir Opera açılmış ve *Vakâi'a Mısriyye* adında Türkçe ve Arapça yayın yapan bir gazete çıkarılmıştır.⁶²

Nihayet Fransız ihtilali ile Mısırlıların zihinlerine yerleşen gelişme fikri ve sonrasında Avrupa'ya gönderilen öğrenciler, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde daha net filizlerini vermeye; Mısır'da Modern Arap Edebiyatını ve modern şiir ekollerini oluşturmaya başlamıştır. Mısır'ın İngiliz işgaline uğraması sonrasında, güçlenen millî duygular ile Klasizm, daha sonrasında ise kendilerine *İhya ekolü* adı da verilen Neo-Klasikler, özgün tarz ve fikirleriyle ortaya çıkmışlardır. Batı tesiri karşısında bir tür öze dönüş niteliği taşıyan bu akımın kurucusu Mahmud Sami el-Bârûdi (ö. 1904), ayrıca Ahmed Şevkî (ö. 1932), Hâfız İbrahim (ö. 1932), Veliyyuddin Yeken (ö. 1921) gibi önde gelen temsilcilerinin hepsi Mısırlıydı. Bu akımdan sonra ortaya çıkan Divan Ekolü, yine Mısırlı olan Abbas Mahmud el-Akkad (ö. 1964), Abdurrahman Şükri (ö. 1958) ve İbrahim Abdulkadir el-Mazini (ö. 1949)

⁵⁸ Ahmed Heykel, *Tetavvuru'l-edebi'l-hadîs fi Mısır* (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1994), 13; Şevki Dayf, *el-Edebu'l-muâ'sir fi Mısır* (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1961), 10-14.

⁵⁹ ez-Zeyyât, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, 418; Dayf, *el-Edebu'l-muâ'sir fi Mısır*, 14-15.

⁶⁰ Dayf, *el-Edebu'l-muâ'sir fi Mısır*, 15.

⁶¹ Dayf, *el-Edebu'l-muâ'sir fi Mısır*, 15; Corcî Zeydân, *Târîh Âdâbu'l-luğati'l-Arabiyye* (Beyrut: Dâru'l-kalem, 2020), 2/47; Mehmet Yalar, *Hazırlayıcı Faktörler Işığında Modern Arap Edebiyatına Giriş* (Bursa: Emin Yayınları, 2009), 153-155.

⁶² Dayf, *el-Edebu'l-muâ'sir fi Mısır*, 15.

gibi şairlerin kurduğu bir oluşumdur. 1930'lu yılların hemen başlarında filizlenmeye başlayan romantik şiir hareketi de Mısırlı Ahmed Zeki Ebû Şâdî (ö. 1955), İbrahim Nâcî (ö. 1953) ve Ali Mahmud Tâhâ (ö. 1949) ile Mısır merkezli Apollo Grubuyla kendini gösterdi. "Şairlerin Emiri" lakaplı Ahmed Şevkî'nin tüm Arap dünyasındaki şöhretini daha sonra pek fazla şair yakalayamamıştır.⁶³

Arap romanının doğuşu ve gelişimi için de aynı durum söz konusudur. 1940'lı yıllara kadar Arap romanının temsilcileri sadece Mısırlılardır. İlk Arap romanı, 1914'de kaleme alınan Mısırlı yazar Muhammed Hüseyin Heykel'in (ö. 1956) *Zeyneb* adlı çalışmasıdır. İbrahim Abdulkadir el-Mazini, 1933 yılında İbrahim el-Kâtib ve 1943 yılında İbrâhim es-Sani romanlarını kaleme almıştır. Tevfik el-Hakîm (ö. 1987), 1933'de *Avdetu'r-Rûh'u*, 1937'de ise *Yevmiyyât Nâ'ibi f'l-Eryâf* gibi birçok roman kaleme almıştır. Yine Tâhâ Hüseyin (ö. 1973), Mahmut Tâhir Lâşîn (ö. 1954) ve Mahmut Teymûr (ö. 1973) gibi roman yazarları bu dönemde ilk eser verenler arasındadır.⁶⁴ Bu yazarlar roman yazımında sadece Mısır'da değil, tüm Arap dünyasında öncü yazarlardır. Mısırlı yazarlar, geleneksel nesir türlerinden ziyade Batı edebiyatlarının etkisiyle roman yazmış, diğer Arap coğrafyalarındaki roman yazarları ise Mısırlı öncülerini örnek almışlardır. 1988 yılı Nobel edebiyat ödülü sahibi Necip Mahfuz (ö. 2006) da bir Mısırlıdır. Necip Mahfuz'un yanı sıra, romanlarıyla bütün Arap dünyasında ün yakalayan yazar İhsan Abdülkuddüs (ö. 1990) de Mısırlıdır.⁶⁵

Gazetelerin basımıyla makale türü de Mısır'da gelişmiş ve en güçlü örneklerini el-Livâ gazetesinde yayınlanan Mustafa Kâmil (ö. 1908) ve Lütfü es-Seyyit (ö. 1963) gibi yazarların elinden çıkan İngiliz ihtilaline direnişi temsil eden siyasi makalelerle göstermiştir.⁶⁶ Modern Arap tiyatrosunda, Mısır'ın Moliere'i lakabıyla ünlenen Yakup Sannû' (ö. 1912), Kahire'de bir tiyatro açmış ve orada kendi kaleme aldığı ve tercüme edilmiş batı tiyatrolarını sergiletti. Daha sonra Mısır'a gelen Suriyeli ve Lübnanlılarla da birlikte opera, tiyatro salonları ve oyunları Mısır'ın çeşitli bölgelerine yayıldı. Tiyatro yazarlığında dönemin en başarılı yazarları Ferah Anton (ö. 1922), İbrahim Remzi (ö. 1949) ve Muhammed Teymûr (ö. 1921)'dur.⁶⁷

Mısır, Kültür Bakanlığının çeşitli kuruluşlarınca her yıl çeşitli alanlarda ve kategorilerde verilen teşvik ödülleriyle, edebiyat ve sanat faaliyetlerine desteğini sürdürmektedir. Edebiyatın her alanına ilişkin yıllık yayın, diğer Arap ülkelerine kıyasla bir hayli fazladır ve edebi hayat, çok canlı bir biçimde varlığını devam ettirmektedir. Böylece Mısır, modern Arap edebiyatında ilklere imza atmanın yanı sıra diğer Arap coğrafyalarına ve sonraki

⁶³ Dayf, *el-Edebu'l-muâ'sir fi Mısır*, 41-79.

⁶⁴ Abdülmuhsin Tâhâ Bedr, *Tetavvuru'r-rivâyeti'l-Arabiyye'l-hadîseti fi Mısır 1873-1938* (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1963), 58-120; Dayf, *el-Edebu'l-muâ'sir fi Mısır*, 209-211.

⁶⁵ Bk. Emîra Ebu'l-Futûh, *İhsan Abdülkuddüs* (Mısır: Hey'etu'l-Mısriyye el-âmmeh, 1982); Musa Yıldız, "Necîb Mahfûz", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 02 Mart 2022).

⁶⁶ Dayf, *el-Edebu'l-muâ'sir fi Mısır*, 206; Heykel, *Tetavvuru'l-edebi'l-hadîs fi Mısır*, 82; Muhammed Yusuf Necm, *el-Mesrahiyye f'l-edebi'l-Arabiyyi'l-hadîs* (Beyrut: Dâru's-sekâfe, 1967), 1-6.

⁶⁷ Dayf, *el-Edebu'l-muâ'sir fi Mısır*, 213-214.

edebiyatçılara örnek olmuş; öncü şair ve yazarları yetiştiren bir ülke olarak edebiyattaki aktif rolünü sürdürmüştür.

1.2.2. Neo-klasik hareket

Arap Edebiyat Tarihi'nin en önemli akımlarından biri olan Neo-Klasik akımdan bahsetmeden önce bir akımın nasıl belirlenip akım olduğu meselesini ele almak gerekmektedir. Zira akım teriminin ne olduğunu veya ne olamayacağını anlamak akım mensubu şairleri de anlamak demektir. Ayrıca imajı üreten akım temsilcileri üzerinden yapılacak bir karşılaştırma çalışması akım hakkında da bize bilgiler verecektir. Başlangıçta keskin çizgiler ile belirlenmeyip zamanla belirginleşen bir olgu olarak edebi bir akım, diğerlerinden farklı felsefi, estetik ve kültürel perspektife, beyana sahiptir. Bu durum geleneğin tamamen reddi değil, zenginleştirilmesi anlamına gelir. Ayrıca bir akım için kesin bir başlangıç ve bitiş tarihi belirlemek zordur. Bu sebeple dönem olarak düşünülmesi daha isabetli olur. Aynı zamanda bir akım biter bitmez diğeri başlamaz. Aralarında keskin bir çizgi bulunmaz, bir geçiş dönemi bulunur. Edebi akımlar çoğunlukla önceden kurallarını, yöntemlerini belirlemezler. Bu sebeple de bir edebiyatçının bir akıma mensup olduğunun iddiası kesinlik taşımaz. Bu o edebiyatçının özgünlüğünü de reddetmeden, uyduğu genel prensiplere bakarak tespit edilir. Yine de her edebiyatçının bir akımın bütün prensiplerine tamamen bağlılığı varsayılmaz. Bazı prensiplerine uyup bazılarını uymayabilir. Ayrıca hayatının farklı dönemlerde iki veya daha fazla akımın beyanını yansıtan farklı eserler verebilir.⁶⁸

Eserlerde ve yazarların dünyayı algılayış, yansıtış biçimlerinde akımların nasıl yansıdığı, toplumsal düzenlerindeki değişimle örneklendirilebilir. Yazar duygu, fikir ve birikimlerini toplumdaki konumundan, çevresinden, yaşadığı yer ve zamandan almaktadır. Kısacası eserindeki öz, yazarın dünya görüşünü yansıtmaktadır. Halkın içinden bir edebiyatçının halkı anladığı gibi üst tabakadan bir edebiyatçının da halkı anlaması ve anlatması mümkündür.⁶⁹ Bu yazarın toplumu ve toplumsal koşulları anlayabildiğini, iyi gözlemleyebildiğini, araştırdığını hatta belki de bir süreliğine deneyimlediğini gösterir. Zira yazar eserini de kendisi için değil çoğunlukla toplumu için kaleme alır.

Arap Edebiyatındaki bir akımdan bahsetmeden önce genelde diğer milletlerin Edebi akımlarını etkilemiş, hatta aynı akım ismine ve özelliklerine sahip akımlar üretmesine sebep olmuş, konumuz olan akımla ilgili olduğunu düşündüğümüz bazı Modern Batı Edebiyat akımlarından kısaca bahsetmek faydalı olacaktır. Batıdaki Modern Edebi akımların merkezi Avrupa'dır. Bu akımlardan ilki olan Hümanizm akımı, gerçeğe dönmenin yollarını açmak demektir. Bu akım edebiyatta Latin ve Yunan yazarlarının işlediği hisleri ve düşünceleri işleyip, onların estetik anlayışlarına bağlanmayı esas edindi. Latinceyi bilmemelerinden

⁶⁸ Çetişli, *Batı Edebiyatında Edebi Akımlar*, 33-35.

⁶⁹ Çetişli, *Batı Edebiyatında Edebi Akımlar*, 61.

dolayı halka inmeyen bu akımda aristokrat sanatçılar eserler verdiler. Hümanist olmanın sonucu olarak evrensel bir insanlığı ön plana çıkardılar. Onlara aynı zamanda Rönesanççı da denildi. Halk dilini, edebiyatın dili haline getirmek öne çıkan özelliklerindendi. Fransa'da bu edebiyatın ilk ve en ön plana çıkan örneği, Montaigne'nin (ö. 1592) Denemeler adlı kitabıydı. İngiliz edebiyatında ise Edmund Spenser (ö. 1599), John Milton (ö. 1674) şiirleriyle öne çıktılar. Yine Ben Jonson (ö. 1637) ve Shakespeare (ö. 1616) güldürü ve ağlatılarıyla on yedinci yüzyıla damga vurdular. Romanda ise özellikle Don Kişot adlı eseriyle Cervantes (ö. 1616) bu akıma yön verdi.⁷⁰

Hümanizmden sonra Yunan ve Latin edebiyat ve sanatının izinden giden, kurallarına sıkı sıkıya bağlı olan Fransa'da on yedinci yüzyılın ikinci yarısında Klasik akım ortaya çıktı. Bu sebeple bu akımın Rönesans (Hümanizm) akımının devamı niteliğinde olduğunu unutmamak gerekir. Nitekim Rönesans edebi akımında, yazarlar insanı anlatmaya betimlemeye başlamış, ulusal edebiyatlar oluşmuştur. Toplumsal olan bu çıkış, siyasi ve toplumsal yapıyı korumayı savunmuş, kargaşadan kurtulmak için krallık altında birleşmeyi çözüm olarak savunmuştur. Bu ortam, Hristiyan, monarşiyi savunan seçkin bir entelektüel kesimi oluşturmuştur. Bu kesime ise klasikçiler denmiştir. Bu kesim halkı değil seçkinleri dış özellikleriyle değil daha içsel özellikleriyle, gerçeğe uygun bir şekilde edebiyatlarında konu etmişlerdir. En uzun süren akım olan Klasizm, akılcılık, gerçek ve tabiat kavramları çerçevesinde edebiyat yapmaktadır. Ayrıca edebiyatçı kendisinin bireysel duygularından, fikirlerinden bahsedip bireyleri yargılamaz; genel olarak insanı konu alır. Klasizm akımına göre sanat öğreticidir. Sade, akıcı, açık ve abartıdan uzak bir üslubu vardır. Bu akımda daha çok Fransız edebiyatçılar ön plana çıkmışlardır. Denemelerde Descartes (ö. 1650) ve Pascal (ö. 1662); tiyatro ağlatı türünde Pierre Corneille (ö. 1684), güldürü türünde Molière (ö. 1673) ön plana çıkmaktadır. Şiirde ise La Fontaine'yi (ö. 1695) zikredebiliriz. İngiliz ve Alman Edebiyatında ise Fransız Klasikçilerin kurallarına sıkı sıkıya uyan çok edebiyatçı bulunmamaktadır.⁷¹

Burada vurgulanması gereken önemli bir konu da Klasizm ve Neo-Klasizm kavramlarının batı edebiyatında birbiriyle karıştırılarak kullanılması mevzusudur. Klasizmden bazıları eski Yunan ve Latin edebiyatını, Neo-klasizmden de onların yolunu takip eden Fransa'da doğan akımı kastetmektedirler. Bazıları ise 19. yüzyılda sembolizme tepki olarak doğan akıma neo-klasizm adını vermişlerdir. Hümanizm ve Klasizm birbirinin devamı olarak görüldüğü için hümanizmin başlangıcından romantizmin başlangıcına kadar olan döneme de neo-klasizm denmiştir. Yani aslında Neo-Klasizm, 18. yy Modern Batı Edebiyatında klasik şiiri canlandıran ve ona yeni beyânî özelliklerini veren ilk akımının ismidir ve genel kabul de bu yöndedir. Bu akım entelektüel bir kesimin hem siyasi hem de toplumsal konuları da şiirlerine katarak eski Yunan şiirini canlandırdığı bir akımdır. Bu tanımıyla neo-klasik akım, farklı bir sosyal ve

---

⁷⁰ Emin Özdemir, *Türk ve Dünya Edebiyatı* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994), 280-289; Çetişli, *Batı Edebiyatında Edebi Akımlar*, 51-53.

⁷¹ Özdemir, *Türk ve Dünya Edebiyatı*, 290-291; Çetişli, *Batı Edebiyatında Edebi Akımlar*, 54-66.

siyasal çerçevede olsa da 19. yüzyılın sonlarında, Arap Edebiyatında da kendisine yakın bir anlam dünyası bulacaktır.

Bu açıklamalardan sonra Arap Edebiyatında Klasizm ve Neo-Klasizmden bahsedeceğiz. Girişte de değindiğimiz üzere, Fransız ihtilali ve batıda alınan eğitim ve matbaada klasik Arapça sözlük, gramer eserleri ve tercüme edilmiş batı eserlerinin neşirlerinin yaygınlaşmasıyla yükselen milli uyanış ve bilinçlenme, Mısır'da Modern Arap Edebiyatının doğuşunu hazırlamıştır. Bu bilinç, bireylerin kendi kimliklerini, kökenleri ve medeniyetleriyle yeniden tanımlamalarında yol gösterici olmuştur. Yeni kimlik tanımlamalarını ise sömürü ve bunalım döneminden çıkışın çözümü olarak görmelerini sağlamıştır. Bu uyanışa göre yeniden tanımlama yani ıslah, karşı kimlikte erimek değil, karşının kimliğinden de faydalanıp kökenlerine de sadık bir yenilik hareketiyle mümkündür. Yenilik hareketi ise Mısırlıların zihninde, Mısır'ın ve İslam âleminin, düşmanlarının etkisinden kurtulup yeniden kendi ayaklarının üzerinde durmasının tek çözümüdür. Vataniyyûn hareketi gibi askeri bir kesim, siyasi bir direnişi ilk başta özgürlük için çözüm olarak gördüler. Ancak bir süre sonra, Fransız ihtilalinin akabinde ikinci plana itilen, İngiliz sömürgesinde de halkın uzaklaştırılmaya çalışıldığı Fasih Arap dilini güçlendirmenin de uyanış ve direniş için güçlü alternatif bir çözüm olduğunun farkına vardılar. Eski olana dönmek, güçlü çağlardaki dil ve edebiyatı taklit etmek de bir direniş olabilirdi.

Eski olana; kökene dönmek ile temsil edilen bu direniş, şiir sanatı ile temsil edilecekti. İlk olarak Muhammed Ali Paşa döneminde batıda da eğitim görmüş olan Rıfâa et-Tahtâvî (ö.1873) ve öğrencileri olan salt taklitçiler ile klasik şiir tekrar canlandı. Ali Ebu'n-Nasr el-Menfelûtî (ö. 1881) ve Ali el-Leysî (ö.1896) gibi salt taklitçiler, özellikle Abbasi Dönemindeki şairlerin şiir tarzlarını beyânî bir yenilik katmadan şiirin iç (Bedî' sanatları) ve dış musikisini (aruz ve kafiye) kopyalama yoluyla taklit ettiler. Uyanış için yenilik bağlamında pek bir şey katamamış olsalar da fasih dili ve eski şiiri yeniden kullanma yoluyla canlandırmada bir adım atmışlardı. Hidiv İsmail döneminde ise, daha aristokrat ve bilgili olan Safvet Saâtî (ö. 1880) ve Salih Mecdî (ö. 1881) gibi şairler, eski şiiri kullanarak dili canlandırmada daha güçlü bir adım atacaklardı. Şiirlerinde vatan ve kahramanlık şiirleriyle tanınan Salih Mecdî, siyasi ve toplumsal meselelere de değinen; yeniye kapılarını açan klasik şiir üslubuyla dikkatleri çekecekti.⁷² Ancak bu da yeterli değildi. Çeşitli dil oyunları ve Bedî' sanatlarını kullanmak, şiiri çoğunlukla gelir elde etmek için, arada bir de çözüm için inşâd etmek dil ile milli bir uyanış için yetmezdi. Bunun için şiiri, övmek ve yermek gibi amaçlarla kullanmak; yani şeklinden çok konusunu yeni beyânî bir üslupla özgün bir şekilde ön plana çıkarmak gerekliydi. Ancak bu da tek başına yetmezdi. Şiiri, eski klasik kültürden uzaklaştırıp, modern kültüre yaklaştırmak; zamana uyarlamak gerekmekteydi. Bu esas ve inanışla Mahmûd Sâmî el-Bârûdî (ö. 1904), İsmail Sabri (ö. 1923) ve Ayşe et-Teymûriyye (ö. 1902) şiirlerini nazmetmeye başladılar. Vataniyyûn hareketinde de etkin rol almış bir komutan olarak

⁷² Heykel, *Tetavvuru'l-edebi'l-hadis fi Mısır*, 53; Ömer ed-Desûkî, *Fî'l-edebi'l-hadis* (Mısır: Dâru'l-fikri'l-Arabî, 1961), 1/15-207.

Bârûdî'nin şiirleri, kullandığı üslup ve konularıyla ön plana çıktı ve şair ekolün kurucusu olma unvanına layık görüldü. Uyanış yolunda atılan edebi adımları takip edip sanatsal ve siyasi bir atılımla edebi uyanışa giriş yapan; yine de klasik ekole daha çok yakın olan Bârûdî'den sancağı öğrencileri almış, daha özgün ve belirgin beyânî özellikleri olan, araştırmamızın da konusu olan ekolü oluşturmuşlardır. Nitekim Desûkî, bu ekolün şiiri hakkında “Endülüs şiirinde de olduğu gibi yeni beyânî suretinde klasik Arap şiiri” gibi bir tanımlama yapmaktadır. Böylece ilk modern edebiyat ve şiir ekolü olan Neo-Klasikler, tarih sahnesinde yerlerini almıştır. el-İhyâ ve'l ba's (Canlandırma ve Diriltme) adını alan bu hareket, salt taklitçilere göre daha güçlü bir etki yaratmış, halk tarafından kabul görmüş ve takipçi bulmuştur.⁷³

Bu ekolü anlayabilmek için öncelikle ekolün fikri alt yapısının oluşmasına öncülük eden Bârûdî'yi anlamak gerekmektedir. Mısır'da Kılıç ve Kalemin Efendisi lakabına layık görülen Bârûdî, aristokrat bir ailede 1840'da subay bir babanın oğlu olarak dünyaya geldi. Çerkez asıllı olan Bârûdî, küçük yaşta babasını kaybetmişti. 8-12 yaşları arasında kendisini sahiplenen akrabalarının yanında eğitim aldı. 12 yaşında başladığı askeri okulu bitirip 16 yaşında askeri hizmete başladı. Çeşitli görevler aldı. 1877 yılında Osmanlı-Rus savaşında Mısır'dan gönderilen subayların arasında yer aldı. Daha sonra İstanbul'da; Dışişleri Bakanlığında görev yaptı. Hidiv İsmail, Bârûdî'nin askeriyeyi güçlendirme ve yenilik misyonuna uygun olduğunu düşünerek kendisini geri Mısır'a çağırdı. Bu dönemde aktif görevler alan Bârûdî, başarılarından dolayı askeriyede hızlıca yükseldi. İslah ve istişareyi savunan Afgâni ve Abduh çizgisine yakın olan Hidiv Tevfik döneminde ise Bârûdî, Hidive yakın görüşlerdeydi. Milliyetçi bir çizgide olup islah görüşünü destekleyen komutan, bu dönemde önce tuğgeneralliğe daha sonra ise Hükümet başkanlığına getirildi. Şair, Urâbî Paşa'nın sömürüye karşı başlattığı Vataniyyûn hareketine destek vermiş, ilk başlarda bu harekette aktif rol oynamıştır. Kendisi Çerkez asıllı olmasına rağmen Mısırlı olma bilinciyle askeriyenin Araplaşması konusunda çalışmaları olmuş, Mısırlıların gönlünde bu meseleyle de iyice yer edinmiştir. Destek verdiği askeri hareket öngöremediği bir yere varmış, askerler Hidiv'in azlini istemeye başlamışlardır. Bu durum Bârûdî'nin kendisini biraz geriye çekmesi ile sonuçlanmıştır. Bârûdî bu harekete destek verirken de Osmanlı ile ilişkilerini güçlü tutmuş; halifeye bağlılığı konusunda şüphe oluşturacak bir tutuma girmemiştir. Urâbî isyanı başarısız olunca harekete destek vermesinden dolayı Mısır'dan sürülmüş, 17 yıl Seylan adasında kalmış ve vefat etmeden 4 sene önce affedilerek Mısır'a dönmüştür. Döndükten sonra sadece Edebi toplantılara katılmış ve kendisini şiir yazmaya vermiştir.⁷⁴

Entelektüel yönüne gelince Bârûdî, Arapçanın yanında İngilizce, Türkçe ve Farsça dillerini bilmektedir. Şiire karşı olan yeteneğini ve ilgisini genç yaşta fark etmiştir. Bunun için

⁷³ Heykel, *Tetavvuru'l-edebi'l-hadîs fî Mısır*, 59-66; ed-Desûkî, *Fî'l-edebi'l-hadîs*, 1/209-301.

⁷⁴ Abdurrahman er-Râfîî, *Şuarâu'l-vataniyye fî Mısır* (İngiltere: Müessesetu'l-Hindâvî, 2017), 25-37; Mahmud Sami el-Bârûdî, *Dîvân*, thk. Ali el-Cârim - Muhammed Mâruf (Beirut: Dâru'l-avde, 1998), 6-30; J. Brugman, *An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt* (The Netherlands: Brill, 1984), 28.

herhangi bir eğitim almamış ancak kendisini geliştirmiştir. Askeri görevine başladığı dönemde, Mısır halkının siyasi, ekonomik ve sosyal sorunları zihnini çokça meşgul etmiş; yazacağı şiirleri ne amaçla yazması gerektiğini sorgulamıştır. Hüseyin Heykel'in tespitine göre Safvet es-Sâatî, Salih Mecdî gibi taklitçilerden biraz daha farklı bir şekilde, gelir amacı da gütmeyen şiirde kendi kimliğini arama içgüdüsüyle hareket etmiştir. Nitekim yirmili yaşlarında babası için yazdığı mersiyede kendi aristokrat soyu ile övünmüştür. İstanbul'a da bu içgüdüsüyle gitmiş ve orada Türkçe, Farsça dillerini ve edebiyatlarını öğrenmiş, bunun yanı sıra oradaki kütüphanelerde Emevi ve Abbasi şairlerin divanlarına muttali olmuştur.⁷⁵

Şiirleri hayatını yansıtan Bârûdî'nin hayatını bilmek, şiirlerindeki temaları bilmek de onun hayatını bilmek demektir.⁷⁶ Şair tecrübeleri, duyguları, içinde yaşadığı dönem ve olayları betimlemek için şiir yazmaktadır. Bunun yanında Bârûdî'nin, bir Mısırlı olma bilinci ile edebiyatı, kimliği güçlendirme vesilesi olarak gördüğü de unutulmamalıdır. Gençliğinde nazmettiği şiirlerden sonra Bârûdî, bir yandan askeri görevlerini icra etmiş diğer yandan şiir yazmaya devam etmiş ve üslubu ile dikkatleri üzerine çekmiştir. Hidiv İsmail zamanında, Hidiv'e çok yakın meclislerde bulunmuş, eğlence, kadın ve içki temalı gazeller nazmetmiştir. Bu dönemde fahriye ve kahramanlık şiirleri de kaleme almış, Mısır'ı ve Firavunlardan kalan eserleri çokça betimlemiş ve bununla Mısırlı olma bilincini güçlendirmek istemiştir. Rusya harbine katıldığı dönemde ise vatan özlemi temalı şiirler nazmetmiştir. Şiirlerinde savaş, ordu, düzen, adalet, yönetimdeki sorunları ve çevresinde dönen entrikaları eleştirme gibi temaları da işlemiştir. Sürüldüğü dönemde ise vatan özlemi, aile özlemi, zorluklara sabır gibi temaları şiirlerinde işlemiştir.⁷⁷ Divan, Bârûdî'nin en ön plana çıkan eseridir. Bunun yanında Peygamberi övdüğü *Keşfü'l-ğumme fi medhi seyyidi'l-ümme* adında bir *Mîmiyye* kasidesi ve Abbasi şairlerin şiirlerinden derlemeler yaptığı *Muhtârât* adlı eseri bulunmaktadır.⁷⁸

Klasik şairlerin şiir yazma üslubunu, kafiye ve vezinlerini şiirlerinde kullanan şair şöyle demektedir:⁷⁹

تَكَلَّمْتُ كَالْمَاضِيْنَ قَبْلِي بِمَا جَرَى بِهِ عَادَةُ الْإِنْسَانِ أَنْ يَتَكَلَّمَ

Söz söyledim benden öncekilere bakarak

İnsanın söz söyleme âdetine bağlı kalarak

Bârûdî, şiirlerinde eski şiiri yenilemeyi hedeflememiş, batı tarzlarını şiirine katmamıştır. O tam tersine önceki şairlerin klasik tarzlarını taklit etmiş, eski şiiri canlandırmayı hedeflemiştir. Tıpkı Buhtûrî ve Ebu Temmâm'ın şiirlerinde olduğu gibi bir kasidesinde amaç yani tema bütünlüğü gözetmemesi, batı tarzlarında şiirler kaleme almaması onun neo-klasik

⁷⁵ el-Bârûdî, *Dîvân*, 9.

⁷⁶ el-Bârûdî, *Dîvân*, 6.

⁷⁷ Bk. el-Bârûdî, *Dîvân*; er-Râfiî, *Şuarâu'l-vataniyye fi Mısır*, 26-37.

⁷⁸ Nasuhi Ünal Karaarslan, "Bârûdî, Mahmud Sâmî Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 03 Şubat 2022).

⁷⁹ el-Bârûdî, *Dîvân*, 9.

değil, klasik şiir ekolünü temsil ettiğini göstermektedir. Onun öğrencileri ondan canlandırma ve içinde yaşadığı dönemi betimleme hedefini almış ve şiirlerine yenilik, ortak hedefler ve farklı temalar da katarak farklı bir noktaya; neo-klasizme varmışlardır.

Bârûdî'nin öğrencileri üç kısma ayrılmışlardır. Birinci grup doğrudan Bârûdî ile aynı dönemde yaşamış ve ondan etkilenmiş olan Mısırlı takipçileridir. Ahmed Şevkî ve Hâfız İbrahim gibi Neo-Klasik ekolün büyük şairleri yer almaktadır. İkinci grupta Bârûdî'yi görmemiş ancak onunla aynı zamanda yaşamış olan diğer Arap coğrafyalarındaki takipçileridir. Bu grupta Suriyeli Şekip Arslan, Iraklı Zehâvî ve Rusâfî gibi yetenekli şairler yer almaktadır. Üçüncü grup ise Hüseyin Mersafi'nin (ö. 1890) *el-Vesiletü'l-edebiyeye li'l-'ulûmi'l-Arabiyeye* eserini okuyarak Bârûdî'nin yolunu, o öldükten sonra takip edenlerdir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki ilk grup da *el-Vesiletü'l-edebiyeye* eserini okumuş ve ondan etkilenmişlerdir. Bu sebeple akımı daha iyi anlamak için bu kitabı ve yazarını tanımak gerekmektedir. Çünkü bizce konumuz olan ekole yol gösterme ve yeni bir akım ortaya koymada rehber olan Bârûdî'nin divanından öte, *el-Vesiletü'l-edebiyeye* kitabıdır.

el-Vesiletü'l-edebiyeye adlı bu kitap, bu ekole öncülük etmesi bakımından edebi ve fikri anlamda bir dönüşüm noktası olmuştur. Yazarı Hüseyin el-Mersafi Arapçada oldukça mahir bir âlimdir. Geç dönemde öğrendiği Fransızca ve tercümesinde oldukça başarılıdır. Görme engelli olmasına rağmen Braille alfabesi ile dil bilimlerinde ve Fransızcada kendisini geliştirmiştir. Nitekim ilerlemesinde etkisi olan babası da büyük bir âlimdi. el-Mersafi, Ezher'de Kur'an'ı ve dini metinleri ezberledi. Eğitim hayatından sonra Hidiv İsmail'in açtığı görme engelliler okulunda dil ve edebiyat dersleri vermeye başladı. Başarısı ile dikkatleri üzerine çeken hoca, daha sonra Dârul-'ulûm ve Ezher gibi büyük kurumlarda öğretmenlik yaptı. 1890'da vefat etti. İnşa sanatında 3 ciltlik *Delilu-mustersid* kitabı bulunan alimin, *el-Vesiletü'l-edebiyeye* kitabı ise Dârul-'ulûm'da ders olarak anlattığı konulardan birinci cildi 1872, ikinci cildi ise 1875 yıllarında olmak üzere derlenip neşredilmiştir.⁸⁰

19. yy da kaleme alınan bu eserin birinci cildi, edebiyat bilimlerine giriş mahiyetindedir. Bu ciltte kurallar, tanımlar, edebiyatla ilgili bazı teorik meseleler ve teorilerin temellendirilmesi vardır. Bu ciltte ilimlerin İslam öncesi ve sonrası diye tasnifi, Dil, Edebiyat, Sarf, Nahiv, İştikâk, Belagat ilimleri; Meânî, Bedî, Beyan, Aruz, Kafiye, İnşa, Nazm, imla ve tarih ilimlerinin tanımlarını yapar; Mersafi'nin kendine has maharetini gösteren bu tanımları ilminin derinliğini ve hikmetini yansıtmaktadır. Nitekim Mersafi, edebiyatı edep ve ahlak ile bağdaştırmakta; insanların seveceği durumları bilmek, lafı yerinde kullanmak olarak tanımlamaktadır. Ayrıca bu cildin en önemli noktalarından birisi Mantık ilmi ile ilimleri temellendirmesidir. Yazar, akıl ve makul ilişkisini kurmakta daha sonraki bölümde ise dilin tanımına geçmektedir. İkinci kısımda ise dilin tanımını yaparken vaz' ilminden ve fıkhu'l-luğadan bahsetmektedir. Daha sonra ise Sarf, Nahiv ve Belagat ilimlerini sırasıyla veciz ve

---

⁸⁰ Abdulaziz ed-Desûkî, "el-Mersafî ve'l-vesiletü'l-edebiyeye dirâse ve takdîm", *El-vesiletul edebiyeye li'l-ulumi'l-Arabiyeye* (Kahire: Mektebetu's-sekafeti'd-diyaniyye, 2012), 1/6-29.

anlaşılır bir şekilde bu ciltte anlatmaktadır. Her ilimden önce de ilmin tarihçesi, gelişimi ve önde gelen alimlerini ele almaktadır. Yaklaşık 700 sayfa olan bu cilt genel çerçeveleriyle Edebiyat ilimlerine temel atmayı amaçlamaktadır.

Eserin ikinci cildi 700 küsur sayfadır. Bu bölümde inşa yani mektup yazma sanatını ve kurallarını, kitabet yani imla kurallarını ele almaktadır. Daha sonra geniş ve ayrıntılı bir şekilde şiir yazımı ve öğrenimine yer vermektedir. Şiir yazımı için başka birçok gerekliliğin yanında kişinin dil kurallarını bilmesi, olayları iyi betimleyebilmesi, vezni iyi bilmesi, Kur'an'ı iktibas için ezberlemesi ve hadisleri bilmesi gerektiğini söyler.⁸¹ Eserde, bolca edebi metin ve kaside zikredilmekte; tahlilleri yapılmaktadır. Bu örnekleri edebi kullanım içeren eski dönemlerden rivayetler ve Peygamber döneminden başlayarak kendi dönemine kadarki İslami şiirler oluşturmaktadır. Kendi döneminden ise Bârûdî'nin şiirlerinden birçok alıntılar yapmıştır. Cahili dönem şairlerinden örnek vermeme ve İslami olanla yetinme, yazarın dini, siyasi duruşunu ve ıslah anlayışını yansıtmaktadır.

Şiir yazımına bir usul getirdiğini gördüğümüz Modern Edebiyat Eleştirisinin de temellerini attığı söylenen bu kitap, Desûkî'nin tabiriyle Bârûdî'nin yolunu güçlendirmiş ve Bârûdî'nin şiir enerjisini gün yüzüne çıkarmıştır.⁸² Bârûdî'nin şiiri de bir akıma öncülük etmiş; Modern Arap edebiyatında güçlü ilk akım ortaya çıkmıştır. *el-İhyâ ve'l-ba's* akımı yani neo-klasikler gibi bir akıma yol göstermesi kitabın usul koyduğunun da delilidir. Zira çok geniş bir şekilde kitap, nasıl sorusunun cevabını aramaktadır. Kitabın ana sorusu bizce "Bârûdî ve önceki Müslümanlar nasıl şiir yazdılar, edebiyatı nasıl kullandılar?" sorusudur. Kitabın başlığı da bu yüzden Arapça İlimlere Edebi Vesile'dir. Edebiyatı Arapça ilimleri için araç olarak kullanan bu eser incelendiğinde, asıl amacın mantık, dil kuralları, belagat ilmi, imla ve inşa yani nesrin, şiir yazımı için nasıl araç olarak kullanılabileceği, edebi bir metin yazarken hangi esaslara göre hareket edileceği sorularının cevaplarını vermeye çalıştığı; bütün konuları bu noktaya vardıracağı görülecektir.

Neo-klasik akıma ilk başlarda *el-Muhâfizûn* (Muhafazakârlar) adı verildi. Daha sonra bu ekol, eski şiiri canlandırdıkları *el-İhyâ ve'l-ba's* (Canlandırma ve Diriltme); Ahmed Şevkî ile birlikte yenileme özelliği ön plana çıkınca da *el-Klâsîkiyyetü'l-cedîde* (Neo-klasik) adını almıştır. Şairlerinin çoğu dergilerde de yazılar yazan, entelektüel bir seviyede olan; eski divanlara muttali olmuş dilleri belli bir akıcılığa sahip olan şairlerdi.⁸³ Neo-klasik şairlerden Ahmed Nesîm, divanında şöyle söylemektedir: "Şimdi Mısır'da şiir, halka hizmet edecek toplumsal meseleleri kişilere tasvir etmektedir." Nesîm ayrıca, şiirin toplumsal meseleleri ifade etmesini Cahiliye döneminin yanı sıra, Bağdat ve Endülüs gibi İslam Medeniyetinin güçlü zamanlarında, ayrıca Fransa, İngiltere, Victor Hugo ve Shakespeare'de de öne çıkan bir özellik

⁸¹ Hasan el-Mersafî, *el-Vesiletu'l-edebîyye li'l-ulumi'l-arabîyye* (Kahire: Mektebetu's-sekafeti'd-diyaniyye, 2012), 2/15-17.

⁸² el-Mersafî, *el-Vesiletu'l-edebîyye li'l-ulumi'l-arabîyye*, 2/22; ed-Desûkî, *Fî'l-edebî'l-hadîs*, 1/209-301.

⁸³ Gaysûme, *İtticâhâtu's-şîri'l-Arabîyyi'l-hadîs*, 14-20.

olduğunu savunmaktadır.⁸⁴ Yani şair, aslında toplum için sanat yapılması gerektiğini savunmaktadır. Yine Neo-klasik şairlerden olan Hâfız İbrahim'in divanının mukaddimesinde belirttiği gibi, kelamın ruhu mesabesinde olan şiir insanda bir enerji olarak bulunmaktadır. Ayrıca ağızdan çıkan ruhani bir şey olan şiiri yalnızca güzel nefisler hissedebilirler. Bu bağlamda Hâfız, şiirin vezinli kafiyeli kelam olarak tanımlanmasını da eleştirir. Ona göre mantıkçıların yaptığı tanım daha başarılıdır. Şiir, en iyisi vezinli olan, insana etki eden her sözdür. Şair, dilediğinde hayal gücüyle onu nazmeder dilediğinde ise nesir olarak yazar. En iyi şiir tekellüften uzak kolay anlaşılır bir dille; kulağa kötü gelen ses ve kafiye uyumsuzluğundan kaçınılarak nazmedilendir.⁸⁵ Akımın şairlerinin divanlarını inceleme yoluyla tespit ettiğimiz ve diğer edebiyat kitaplarında zikredilen özelliklerini sıralayacak olursak;

- 1- İslami şairlerin şiirlerini şekliyle taklit etmek, Aruz ölçüsüne ve tek kafiye sistemine bağlı kalmak,
- 2- İslami şairler gibi methiye, mersiye, gazel, vasıf, fahriye konularında şiirler yazmak,
- 3- Şekil ve konunun yanı sıra eski şiirsel dili ve kelimeleri de şiirlerinde kullanmak; bu dili kullanırken de eski sözlüklerden ve şiirlerden faydalanmak,
- 4- Şiirin şeklinden çok içeriğine önem vermek, şiirin musikisinin güzel olmasının yanı sıra ifadenin etkili, belîğ olması yani şiirin beyânî yönünü ön plana çıkarmak,
- 5- Müslüman kimliğini hissettirmek, İslami bir birliğin ve yenilenmenin sembolü olarak Kahire İslam Üniversitesinin açılmasını istemek,⁸⁶
- 6- Toplumun sosyal ve siyasal durumlarını konu edinip, bir medya aracı gibi kullanarak dergilerde yayınlarak sorunları gündeme getirip şiirlerle çözüm olmaya çalışmak,
- 7- İçinde yaşadıkları dönemin ruhunu yansıtmak,
- 8- İslahı savunup sömürgeye karşı çıkmak,
- 9- Milliyetçilik ve öne çıkan Mısırlı kimliği, eski Mısır ve Piramitleri betimleyip Mısır kimliğini güçlendirmek,
- 10- Kendi yaşam tecrübelerini ve içinde yaşadıkları dönemin teknoloji ve olaylarını aktarmak,
- 11- Kendi döneminde etkilendikleri ve irtibatla oldukları önemli şahsiyetlere ve arkadaşlarına methiye ve mersiyeler yazmaktır.⁸⁷

Tezimizin konusu olan Mısırlı, Mısırda yaşamış olan şairler ise bu öğrencilerden direkt Bârûdî'den etkilenmiş ve Mersafi'nin kitabı vesilesiyle onun yolunu takip etmiş kişilerdir.

---

⁸⁴ Ahmed Nesîm, *Dîvânu Ahmed Nesîm* (Mısır: Matbaatu'l-İslah, 1908), 1/3.

⁸⁵ Hafız İbrahim, *Dîvân*, thk. Muhammed İbrahim Hilal (Kahire: Matbaatu'l-Maâhid, 1922), 1/13. Ayrıca bk. Ahmed et-Tâmî, "Mukaddimetu's-şuarâi'l-ihyâiyîn li-devâvinihim", *Mecelletu Câmiati Ümmi'l-Kurâ* 18/36 (1427), 402-403.

⁸⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Donald Malcolm Reid, *Cairo University and the Making of Modern Egypt* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990).

⁸⁷ el-Mersafi, *el-Vesiletu'l-edebiyeye li'l-ulumi'l-arabiyye*; Gaysûme, *İtticâhâtu's-şiri'l-Arabiyyi'l-hadîs*, 14-20; Ahmed et-Tâmî, "el-Mefhûmu'n-nazarîyyi li's-şiri 'inde'l-Bârûdî ve Şevkî", *Mecelletu Câmiati'l-Melik Suûd* 13/1 (2001), 99-123; Brugman, *An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt*, 26.

Şairlerimiz, Ahmed Şevkî, Ahmed Nesîm, Hâfız İbrahim, Muhammed Abdülmuttalib, İsmail Sabri ve Veliyyüddin Yeken'dir.

1.3. İmajı Üreten Şairlerin Biyografileri

1.3.1. Ahmed Nesîm (Vatan Partisi Şairi)

1878 yılında doğan şair önde gelen vatan şairlerindedir. Ahmed Nesîm'in biyografisi ve ailesi hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamakla birlikte küçükken hastalandığından dolayı okuldan ayrıldığı bilinmektedir. Daha sonra Ezher'de eğitime başlamış ancak şiir yazmak için eğitimini yarım bırakmıştır. Mısır Halk Kütüphanesinde çalışmıştır. Edebiyat hayatının en başlarından beri siyasi hayatı aktif olmuş; edebiyatı siyasi görüşlerini desteklemek için kullanmıştır. Hatta divanında kendisini *Vatan Partisi Şairi* olarak isimlendirmiştir. Vatan Partisinin ilk başkanı Mustafa Kamil'dir. Divanını da partinin o zamanki başkanı Muhammed Ferid'e hediye etmiştir.⁸⁸ Urabi Paşa'nın isyanını eleştirdiği bir kasidesinden dolayı daha sonraları bu partiden ayrılmıştır diye yorumlar da olmuştur.⁸⁹ İsmail Sabri onun hakkında divanının birinci cildinin yayınlanması vesilesi ile aşağıdaki beyitleri nazmetmiştir:⁹⁰

أَيُّ غُضْنٍ فِي الرَّوْضِ هَرَ نَسِيمٍ   نُثِرَتْ مِنْهُ هَذِهِ الْأَزْهَارُ
حَبْدًا شِعْرُهُ الْجَنِّيُّ وَأَهْلًا   بَبَيَانٍ تُرْهِى بِهِ الْأَشْعَارُ

*Bahçedeki hangi dal titretti Nesîm'i?*⁹¹

Saçıldı ondan bütün bu çiçekleri!

Ne de hoş taze mahsul edilmiş bir meyve gibi ifadesi!

Hoş geldin ey şiirleri parlatan şairin beyânı.

İkinci cilt yayınlanmadan önce de şu beyitleri nazmetmiştir:⁹²

لَكَ فِي الشَّعْرِ يَا نَسِيمٍ مَعَانٍ   بَاهِرَاتٌ تَحَارُّ فِيهَا الْعُقُولُ
كُلُّ بَيْتٍ يُطَلُّ مِنْهُ عَلَى أَفٍّ   هَامَ أَهْلَ النَّهْيِ مُحَيًّا جَمِيلٌ

Ey Nesîm vardır şiirinde iletmiş manalar;

Nefes kesen, göz alıcı ve akıllı anlamlar...

Şiirindeki her bir beyit; idrak sahiplerinin uzanmakta

⁸⁸ er-Râfî, *Şuarâu'l-vataniyye fî Mısır*, 198-199; Brugman, *An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt*, 53. Şiir için bk. <https://www.almoajam.org/lists/inner/840>

⁸⁹ Şiir için bk. <https://www.almoajam.org/lists/inner/840>

⁹⁰ Nesîm Araççada esinti manasına gelmektedir.

⁹¹ Nesîm, *Dîvânu Ahmed Nesîm*. (kapak sayfası)

⁹² er-Râfî, *Şuarâu'l-vataniyye fî Mısır*, 199.

Dimağlarına, onları güzel bir şekilde canlandırmakta

Şiir ve Günümüz Vaziyetleri adlı birinci kasidesinin başında kendisi şöyle demiştir; “Şimdi Mısır’da şiir, halka hizmet edecek toplumsal meseleleri insanlara tasvir etmektedir.” Şair, şiirin toplumsal meseleleri ifade etmesini Cahiliye döneminin yanı sıra Bağdat ve Endülüs gibi İslam Medeniyetinin güçlü zamanlarında, ayrıca Fransa, İngiltere, Victor Hugo ve Shakespeare’de de öne çıkan bir özellik olduğunu savunmaktadır. Yani toplum için sanat olması gerektiğini savunmaktadır. Kasidelerini dört ana amaç çerçevesinde nazmetmiştir. Bu amaçlar; ittihada davet, millet meclisi talebi, Lord Cromer’in kurallarına karşı çıkma, dolayısı ile Hidiv’e hilafete bağlılıktır.⁹³ Bârûdî’den etkilenen Ahmed Nesîm üslubunun güzelliği, mana ve vatani duyguların yoğunluğunu şiirlerinde hissettirmiştir. Üslubunun güzelliği Ahmed Şevkî, Hâfız İbrahim ve Ahmed Muharrem ile yarışmaktadır. Divanında Muhammed Abduh, Mustafa Kamil, Abdülhamid Han, İngiliz bürokratlar, Fethi Zağlul gibi kişiler hakkında kasideler nazmetmiştir. Ayrıca divanında Mısır ve vatan temaları akılda yer edecek kadar çoktur. Bundan dolayı Ahmed Nesîm vatan şairlerinin ikincisi sayılmaktadır. Bu şairlerin birincisi Ahmed Muharrem, üçüncüsü ise Ahmed el-Kâşif’tir. Şair cihada teşvik etmiş ve bağımsız bir anayasa için mücadeleyi savunmuş; şiirlerinde İngiliz ihtilalini eleştirmiş ve hedef almıştır.

Şairin divanı dışında gazetelerde yazmış olduğu vatani makaleleri *Vataniyyatu Ahmed Nesîm* adıyla iki cilt şeklinde toplanıp yayınlanmıştır. Ayrıca Ebû'l-'Alâ el-Ma'arrî'nin (ö. 449/1057) şiirlerinden seçmeler olan *el-Elzem min luzûmi mâ lâ yelzem* adlı kitabı 1905 yılında neşredilmiştir.⁹⁴

1.3.2. Ahmed Şevkî (Şairlerin Emiri)

Dedesı Mısır’da yüksek statüde bir Osmanlı memuru olan Ahmed Şevkî, aristokrat bir çevrede 1868’de Mısır’da dünyaya geldi. Çocukluğu Mısır’ın ilk Hidivi olan İsmail Paşa’nın sarayında geçti. Hukuk Fakültesinde başlayan yükseköğrenimini geçiş yaptığı Tercüme bölümünde Kahire’de tamamladı. Şiirlerini de bu zamanda yazmaya başladı. II. Hidiv Tefvik Paşa’ya methiye yazdı. Bunun üzerine sarayda memuriyet hayatı başlamış oldu. Daha sonra 1888 yılında Tefvik Paşa’nın bursu ile Fransa’ya Hukuk Fakültesini tamamlaması için gönderildi. Orada hem Hukuk hem de Edebiyat okudu. Böylece aristokrat bir çevreden etkilenerek büyüyen şair, Avrupa kültürü, edebiyatından ve yeniliklerinden de etkilenmiş oldu. Döndükten sonra III. Hidiv Abbas Hilmi Paşa’nın sarayında Frenk kalemi müdürü oldu. 1915 yılında Hidiv’in İngilizler tarafından azledilmesinden sonra milliyetçi kimliği güçlü olduğu için İspanya’ya sürüldü. Sürgün, onun için bir hasret dönemi olmakla birlikte Endülüs

⁹³ Nesîm, *Dîvânu Ahmed Nesîm*, 1/3.

⁹⁴ “Ahmed Nesîm” (Erişim 03 Nisan 2022).

Medeniyeti ve edebiyatını incelemek için bir fırsat oldu. Sürgün sonrası Mısır'da büyük bir saygıyla karşılandı. 1927'de Meclisü's-şüyûh üyeliğine seçildi. 1932 yılında ise doğduğu memleketi Kahire'de hayata gözlerini yumdu. Arapça, Fransızca, Türkçe ve İngilizce bilen şairin birçok eseri bulunmaktadır. 4 ciltlik *eş-Şevkiyyât* (1898) adlı bir divanı, *Maşra'u Kleopatra* (1929), *Mecnûn ve Leylâ* (1931), *Ḳambîz* (1931), *Alî Bek el-Kebîr* (1932), *Antere* (1932), *Düvelü'l-'Arab ve 'Uzamâ'ü'l-İslâm* (1933), *es-Sittü Hüdâ* (ts.) adlarında manzum piyesleri vardır. Ayrıca *Emîretü'l-Endülüs* (1933) adında mensur bir piyesi ve son olarak da *Esvâku'z-zehab* (1932) adında makalelerinden derlediği bir eseri vardır.⁹⁵

Ahmed Şevkî'nin bilincini hayatı, şiirleri ve eserleriyle okumak gerekmektedir. Şairin eğitim gördüğü yerler; Hidiv sarayı, Kahire Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Tercüme bölümü; Montpellier ve Paris üniversiteleri; Fransız Hukuku ve Edebiyatı'dır. Onu etkileyen kişilerden ön plana çıkanlar; Hz. Muhammed, II. Abdülhamid Han, Arapça hocası şair Muhammed el-Besyûnî, Bârûdî, La Fontaine, Victor Hugo ve Shakespeare'dir. Genel olarak hayatını şekillendiren şehir ve ülkeler; Mısır, Kahire, İstanbul, Mekke, Fransa, İngiltere, Cezayir ve sürgün edildiği İspanya'dır. Ahmed Şevkî'nin hayatını ve edebiyatını genel olarak incelediğimizde karşımıza, onun çok yönlü ve kültürlü bir kişiliğe sahip olmasını sağlayan çevre, kişi ve olgular olarak bunlar çıkmaktadır.

Divanı incelendiği zaman ise iki farklı kişilikle karşılaşılmaktadır. Birincisi inançlı, Müslüman kardeşliğine ve kimliğine önem veren, Osmanlı Hilafetine içten bağlı, dili koruma ve eskiyi canlandırma içgüdüsüne sahip muhafazakâr bir kişiliktir.⁹⁶ Mekke ve Hilafetin merkezi İstanbul onun için iki kutsal yöndür. Diğer kişiliğe gelince, yeniliğe açık, dünyanın nimetlerini ve mutluluğu dünya hayatının en iyi hedefleri olarak gören dünyevi bir adam; dilde mana ve lafız olarak yeniliklere açık, hatta dildeki bu yeniliğe öncü olan bir kişiliktir. Bu iki farklı kimlik esasında çelişkili değildir. Tam olarak neo-klasik ekolün yaklaşımını yansıtmaktadır. Yeni ve eski arasında bir köprü; yeniyi kabul eden ancak kimliğini geçmişi ile tanımlamaktan da çekinmeyen bir yaklaşımı gösterir. Bu kimlikte dili güçlendirmek, dindarlık ve hilafete bağlılık, ayakta durmayı simgelerken, yeniliğe açık olmak ve yenilenmek ise ilerlemeyi simgelemektedir. Ayakları yere basan bir kimlik ilerlemeyi de başarabilecektir. Bu açıdan şair iki farklı yönüyle bütün bir kimliği yansıtmaktadır.

Hayatındaki önemli dönem ve fikir farklılıklarını, yaklaşımlarını şiirlerine yansıttığı görülen şairin; sürgünden önce ve sürgünden sonra olmak üzere iki ayrı fikirsel dönemi vardır. Sürgünden önce Hidiv sarayına yakın olması hasebiyle siyasi fikirlerini yansıtmada daha çekingen ve biraz daha dikkatli davranmış, şiirlerini bu yaklaşımla kaleme almıştır. Sürgün sonrasında ise daha serbestçe fikirlerini savunmuş ve tarafını daha net belli edebilmiştir.

⁹⁵ Hüseyin Heykel, "Mukaddime", *eş-Şevkiyyât* (İngiltere: Hindâvî, 2017), 15-21; Brugman, *An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt*, 35; Abbas Mahmud el-Akkad, *Şu'arâ Mısır ve biyâtihim fi'l-cîli'l-mâdî* (Kahire: Matbaat Nahdat Mısır, 1950), 155.

⁹⁶ Heykel, "Mukaddime", 16.

Bunda saray çevresinden uzaklaşmasının büyük bir etkisi vardır.⁹⁷ Sürgün öncesi ve sonrasında kaleme aldığı dini şiirler, hilafete destek ve biat konusunda ise yaklaşımı ve şiir içerikleri değişmemiştir. Ahmed Şevkî'nin şiirlerinde çelişkili olduğu düşünülebilecek dönemsel fikir farklılıklarını ve yaklaşımlarını ise değişen ve dönüşen hayatta, değişen duygular ve buna ek olarak hayatın doğasını yansıtmaya yönünden en başarılı kişiler olan şairlerin doğası ile açıklayabiliriz. Çünkü şiirler hüküm vermekten daha da öte duyguları yani değişimi yansıtmaktadır. Nitekim hayat şartları ve çevre değiştikçe duygular da hayata bakış açısı da değişebilmektedir.

1.3.3. Hâfız İbrahim (Nil Şairi)

Mısır'da 1869 yılında Nil nehri üzerinde demir atmış bir gemide doğmuştur. Hâfız'ın baba tarafı Arap, anne tarafı ise Türk idi. Fakir bir aileye mensup olan Hâfız, Mühendis olan babasını küçük yaşta kaybetmiş ve eğitim almak için Kahire'ye dayısının yanına taşınmıştır. Orada çeşitli okullarda okuduktan sonra Tanta'da Ahmedî Camii'nde Ezher usulüyle dersler aldı. Küçük yaşta zekası ve edebiyata olan ilgisi ile dikkatleri üzerine çekti. Daha on altı yaşında iken lise eğitimini tamamlamadan eğitime edebiyat için ara veren şair daha sonra avukatlık mesleğini icra etmek istedi. Ancak içinde Hukuk alanında eğitim almak için bir istek ve sabır görmeyince Harbiye'de okumaya karar verdi. Şiir yazması için uygun bir yalnızlık ortamı sağladığı veya Bârûdî'nin yolundan gitmek istediği için Harbiye'de okuduğu söylenen Hâfız, Teğmen rütbesi ile bu okuldan mezun olunca Harbiye Bakanlığında göreve başladı. Üsteğmenliğe kadar yükselen şair, görevde iken İngiliz komutasında Sudan'da çıkan bir isyanı bastırmak için gönderildi. İsyanı İngilizler bastırdı ancak bu ortamdan bunalan Hâfız, geri dönmeye çalıştıysa da dönemedi. Hatta bu konuda Muhammed Abduh'a mektup yazıp yardım dahi istedi.⁹⁸ Bunun üzerine bir grup subayla birlikte emekli olup geri dönmek talebiyle isyan etti. Bunun üzerine görevinden alındı ve emekli edildi. Genel hayatı sakin geçmiş olan şair, hareketli geçen bu dönemi hakkında pek bir şey anlatmamıştır. Halkın içerisinde gelen ve çok da güçlü bir ailesi olmayan şair, toplumun sorunlarını dert edinen birisiydi. Vatani duyguları güçlü olan şair sorunlar için çözümler aradı ve halkı bilgilendirmek ve ıslahat için adımlar atabilmek adına halka bilgiler vermeye başladı. Bu gayreti ve derdi onu Mustafa Kamil ve Muhammed Abduh gibi şahsiyetlere yaklaştırdı.⁹⁹

Gençlik yıllarında yolunu takip ettiği Bârûdî gibi kendi çabaları ve yeteneğiyle şiirle uğraşmaya başlayan şair, her hangi bir eğitim almadan şiirleri okumuş taklit etmiş ve şiirler yazmıştır. Hatta bu sevgisi o kadar ön plandadır ki eğitimine bile şiir uğruna ara vermiştir.

⁹⁷ Ramazan Şeşen, "Ahmed Şevkî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 02 Ocak 2022).

⁹⁸ Yardım talebi kasidesi için bk. İbrahim, *Dîvân*, 1922, 1/165.

⁹⁹ Ahmed Emin, "Mukaddimetü dîvâni Hafız İbrahim", *Dîvânu Hafız İbrahim* (Kahire: el-Matbaatu'l-Emîriyye, 2006), ba-mim; Hayrettin ez-Zirikî, *el-Â'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-melâyîn, 2002), 6/304-305; Brugman, *An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt*, 45-48; el-Akkad, *Şu'arâu Mısır ve biyâtihim fi'l-cil'l-mâdi*, 7-15; Hüseyin Yazıcı, "Hâfız İbrâhîm" (Erişim 02 Ocak 2022).

Askerliğe bile Bârûdî'nin yolundan gitmek için girdiğini düşündürecek kadar edebiyat ve klasik şiir sevdalısıdır. Hâfız, anne tarafından Türk olup dört yaşından itibaren dayısı tarafından büyütülmüştür. Ancak Türklük duygusu şairde çok ön plana çıkmaz. Zira hem saray ve yönetimden uzak kalan hem de o dönemin aristokrat Türklerinden bir aileye mensup olmayan şair, genç yaştan itibaren halkın içine karışmış, dar geçimle hayatını idame etmeye çalışmıştır. Halkın içinde olmak onun Mısırlı kimliğini güçlendirmiş, onların dertleriyle dertlenmiş ve çektikleri sıkıntıları şiirlerinde dile getirmiştir.¹⁰⁰ Dolayısı ile Hâfız İbrahim, halk kanadını temsil eden ve şiirlerinde o bakış açısını yansıtan bir şairdir. Buna ek olarak siyasi ve sosyal şiirleriyle ön plana çıkmaktadır. Hatta bu özelliği Bârûdî ve Şevkî'den de güçlüdür. Şair şiirlerinde güçlü bir hisle halka hitap etmiştir. Şair, halkı özgürlük ve sıkıntılarla başa çıkabilmek için ahlaka çağırılmış ve ahlak ile silahlanmalarını istemiştir.¹⁰¹

Şiirlerini yazmaya devam edip, edebiyatçıların ve şairlerin meclislerine katılan şairin ünü yayılmaya başladı. Ancak şiirleri ile yeterli geçimi sağlayamayan ve geçim sıkıntısı çeken şair Meârif Bakanı tarafından 1911 senesinde Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye'nin edebiyat bölümüne müdür olarak tayin edilmiştir. Bu görevden sonra halk şairi Şevkî gibi aristokrat çevreye girmiş ve Bey unvanı ile anılır olmuştur. İş dışındaki zamanının çoğunu artık arkadaşlarını ziyaret ederek ve kahvehanelere giderek geçirmeye başlamıştır. Hatta öncesinde kanında alevlenen vatanperverlik ateşinin bu dönemden sonra sigara ateşine döndüğü de söylenmiştir. Biraz içki içen hatta divanında içki edebiyatı da yapan şair, şairlerin geneli gibi savurgandı. Diğer şairlerden farklı olarak da gösterişi sevmeyen bir kişiliğe sahipti.¹⁰² 1932 yılında yaş haddinden emekli olan şair, emekli olana kadar çok az sayıda siyasi ve içtimâî şiirler yazmıştır. Hâfız emekli olduğu yıl olan 1932 senesinin Temmuz ayında vefat etmiştir.¹⁰³

Şairin Nil Şairi olarak isimlendirilmesinin iki sebebi olabilir; birincisi Nil Nehrinde doğmuş olmasıdır. Çoğu kaynak bu sebebi aktarmaktadır. Ancak biz onun bir halk şairi olduğu için de bu şekilde isimlendirildiğini düşünmekteyiz. Nitekim Nil nehri, Mısır için geçim ve hayat demektir. Dolayısı ile bu isim halk için sadece doğduğu yeri değil daha fazla bir önemi çağrıştırmalıdır. Aktarılması gereken bir diğer mesele, şairin methiye şiirlerinde üslubunun zayıf olduğu, bunun sebebinin ise geçim kaygısı ve menfaat beklentisi olduğu; dolayısıyla şairin bu tarzdaki şiirlerinde gerçek duygularını yansıtmadığı iddia edilmiş olmasıdır.¹⁰⁴ Bu iddianın doğru olup olmadığına şairin methiye konulu şiirlerini incelediğimizde değineceğiz. Şair, mersiyede ise mahir bulunmuş ve mersiye şairi olarak da isimlendirilmiştir. Akıcı bir üslubu olan şairin çağrışımları pek zengin olmayıp, hayal dünyası ise biraz zayıftır. Bu

¹⁰⁰ Emin, "Mukaddimetu dîvâni Hafız İbrahim", vav.

¹⁰¹ er-Râfiî, *Şuarâu'l-vataniyye fi Mısır*, 97.

¹⁰² Brugman, *An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt*, 45.

¹⁰³ Emin, "Mukaddimetu dîvâni Hafız İbrahim", ha.

¹⁰⁴ İddia için bk. Yazıcı, "Hâfız İbrâhîm".

sebeple işlediği önemli konulara ve vurgularına rağmen Ahmed Şevkî'nin gerisinde kalmış, ancak diğer şairlerin önüne geçmiş ve Şevkî'den hemen sonra zikredilmiştir.

Hâfız, diğer neo- klasik şairler gibi kimliğini Arap dili, doğu ve İslam üzerinden tanımlamış ve savunmuştur. Hatta halk dilinin, eğitim ve resmi dil olmasını savunan sömürgecilere karşı “el-Luğatü'l-Arabiyye” şiirini nazmetmiştir.¹⁰⁵ Batı eğitimi görmemiş olsa da şair yaşı ilerlediğinde Fransızca'yı öğrenmiştir. Fransızca'yı öğrendikten sonra Batı Edebiyatını da okumuş ve şiirinde yenilenmeye gitmiştir. Şiirleri bu süreçten sonra daha geniş bir içeriğe ve musikiye kavuşmuştur. Şiirleri daha hoş nağmelere sahip olmuş ve şarkıya benzemiştir. Hatta bazı şiirleri Ümmü Gülsüm gibi sanatçılar tarafından seslendirilmiştir.¹⁰⁶ Fransızcadan kısmi ve tam tercüme olan şairin 1903 yılından itibaren çevirileri yayınlanmıştır. Şairin, ‘*Ömeriyyât* adlı Hz. Ömer'in menkıbelerini anlattığı ve *Leyâlî Saîh* adlı siyasi, sosyal konuları ele aldığı iki makâmesi vardır. Hâfız İbrahim'in başta kendisinin derlediği Divanı daha sonra neşretmediği şiirleri de eklenerek Ahmed Emîn tarafından iki cilt halinde neşredilmiştir.¹⁰⁷

1.3.4. İsmail Sabri (Mısır'ın Buhtürî'si)

İsmail Sabri, 1854 yılında Mısır'ın Kahire şehrinde orta halli tüccar Arap bir babanın oğlu olarak dünyaya geldi. Yükseköğrenimini Hukuk alanında yaptı. Hicaz Araplarından olan babası, eğitimsiz olmasına rağmen oğlunun genç yaşta eğitim alması için çaba harcadı. Evde din dersleri almaya başlayan İsmail Sabri 12 yaşında iken ilkokula gönderildi. Oradaki eğitimini tamamladıktan sonra İdare ve Diller Okuluna gitti. Daha 16 yaşında iken Ravzatü'l-medâris dergisine şiirlerini göndermeye başladı. Beğenilen şiirleriyle toplumda ilgi görmeye başladı. Aynı zamanda okulunda Arap hattı dersinde oldukça başarılı olan İsmail Sabri, hocaları tarafından geleceğin başarılı bir hat öğreticisi olarak görülüyordu. Ancak okulu ziyaret eden dönemin Milli eğitim Bakanı Ali Mübarek Paşa genel başarısını görünce ona daha büyük hedefler aşılmalı ve eğitimini tamamlayınca Fransa'ya gönderilmesini istedi. Nitekim 20 yaşında iken Hidiv İsmail Paşa tarafından seçilip, Fransa'ya eğitim görmesi için gönderilen gençler arasında yer aldı. Bu durum, yönetim tarafından geleceğin Mısır önderlerinden olması için seçildiği anlamına gelmekteydi. Dört senelik eğitim hayatının Mansûra şehrine hakim olarak atandı. Hukuk alanında kariyer basamaklarını hızla tırmanan şair, 41 yaşında iken İskenderiye iline vali tayin edildi. 44 yaşında iken adalet bakanlığında bakan yardımcısı oldu.¹⁰⁸ Çevresi tarafından hayâsı ve haysiyeti ile tanınan, duygusal yönü ön plana çıkan çok zeki bir hukukçu idi.¹⁰⁹ Mısır'ın Dânişvây¹¹⁰ olayı ile çalkalandığı bir dönemde Mısırlıların

¹⁰⁵ İbrahim, *Dîvân*, 1922, 1/253.

¹⁰⁶ er-Râfiî, *Şuarâu'l-vataniyye fi Mısır*, 97.

¹⁰⁷ ez-Zirikli, *el-Âlâm*, 6/ 304-305; Yazıcı, “Hâfız İbrâhim”.

¹⁰⁸ Brugman, *An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt*, 33; el-Akkad, *Şu'arâu Mısır ve biyâtihim fi'l-cilî'l-mâdi*, 31; Necîb Tevfik, *İsmail Sabrî Bâşâ hayâtuhu ve Eseruhu fi'l-edeb* (Mısır: Heyetu'l-Mısriyye'l-âmme, 1985), 45-46.

¹⁰⁹ İsmail Sabrî, *Dîvanu İsmâil Bâşa*, thk. Ahmed Zeyn (Kahire: Lecnetu't-te'lif, 1938), 10-11.

yanında yer almaya çalıştı ancak İngilizlerin yönetimdeki güçlü etkisinden dolayı fazla bir şey yapamadı. Bu olaya yakın bir tarihte daha emeklilik yaşı gelmeden 53 yaşında kendi isteğiyle yönetim görevlerinden elini çekti. Sonrasında siyasetten uzak uzlet hayatını tercih etti.¹¹¹ 1923 yılında 70 yaşında doğduğu şehir olan Kahire’de vefat edene kadar edebiyatla ilgilendi, Ahmed Şevkî gibi şairlerin ziyaretlerini kabul etti.¹¹² Vefatının ardından Ahmed Şevkî, Hâfız İbrahim gibi ünlü Mısır şairleri kendisine mersiyeler yazmışlardır.

Diğer Neo-Klasik şairler gibi klasik dönem şairlerinin etkisinde kalmış ve onları taklit etmiştir. Bu şairlerden özellikle Buhtürî (ö. 284/897) ön plana çıkmaktadır.¹¹³ Öyle ki “Mısır’ın Buhtürî’si” lakabına layık görülmüştür. Şair şiirleri ile öyle tanınmış ve sevilmiştir ki bazen “Şairlerin Emiri” bazen de “Şairlerin Şeyhi” olarak isimlendirilmiştir.¹¹⁴ Günlük yaşantısını yansıtan şiirleri ile dikkat çeken şair, kasidenin yanı sıra iki üç beyitlik nutfe ve kıt’a da kaleme almıştır. Şiirlerinde duygusallık ve hoş bir musiki ile diğer şairlerden farklılaşmaktadır. İlk başta kendi dönemindeki Hıdivleri öven şiirleri kaleme almış, Osmanlı yönetimi hakkında daha az şiire yer vermiştir. Yine resmi görevli iken aşk ve duygusal şiirleri daha çok ön plana çıkmaktadır. Görevi gereği siyasi bir kimliğe sahip olan İsmail Sabri, Mısır Milli hareketin lideri Mustafa Kamil Paşa ile yakın dostluğu bulunmasına rağmen görevde iken şiirlerinde millî duyguları fazlaca ön plana çıkaramamıştır. Ancak görevden ayrıldıktan sonra daha net bir şekilde tarafını belli etmiştir. *Dânişvây olayı, Mustafa Kamil’e Mersiye, Özgün bir Anayasa Çağrısı, Milliyetçilerin Birleşmesine Çağrı, Sömürüyü Kınama* gibi şiirleri kaleme almıştır.¹¹⁵ Şair genel olarak mersiye, methiye, aşk, vatani konulu şiirler kaleme almıştır. Şair devlette sahip olduğu makam gereği kendisine sayısı sınırlı edebi bir çevre edinmiş ve bu çevre ile sosyalleşmeyi seçmiştir. Meclislerinde Ahmed ez-Zeyn, Muhammed Abduh, Musafa Kamil, Ahmed Şevkî, Hâfız İbrahim gibi edip ve siyasi şahsiyetler bulunmaktaydı. Çevresi dar olduğu için şair hayattayken insanlar tarafından çok tanınma fırsatı bulamamış, kulaktan kulağa şiirleri dolaşmamıştı. Halk yalnızca dergilerde yayınlanan şiirleriyle onu okumuş ve şiirlerini beğenmişlerdi. O dönemde daha çok Şevkî ve Hâfız gibi topluma daha çok karışan şairlerin anlattıkları ve halkın arasındaki edebi meclislerde okudukları şiirler halk arasında dilden dile aktarılmaktaydı. İsmail Sabri ancak ölümünden sonra divanının yayınlanmasıyla tanınmaya başladı. Bu nedenle şiirleri Şevkî ve Hâfız’inkilerden daha az bilindi.¹¹⁶

---

¹¹⁰ Halkın milliyetçilik ruhunun kabarmasına sebep olan ve İhtilale bahane olarak sunulan İngilizler ve köylü arasındaki bir çatışma ve sonrasındaki gelişmelere verilen ad.

¹¹¹ Tevfik, *İsmail Sabrî Bâşâ hayâtuhu ve eseruhu fi’l-edeb*, 47-48; Sabrî, *Dîvanu İsmâil Bâşa*, 10-14; er-Râfiî, *Şuarâu’l-vataniyye fi Mısır*, 33-34.

¹¹² Tevfik, *İsmail Sabrî Bâşâ hayâtuhu ve eseruhu fi’l-edeb*, 47-49.

¹¹³ Bk. Ebu Ubade el-Velid el-Buhturî, *Divân*, thk. Hasan Kamil es-Sayrafi (Mısır: Dâru’l-Meârif, ts.).

¹¹⁴ Sabrî, *Dîvanu İsmâil Bâşa*, 1.

¹¹⁵ er-Râfiî, *Şuarâu’l-vataniyye fi Mısır*, 34-42.

¹¹⁶ Taha Hüseyin, “Kelime”, *Divânü İsmâil Bâşa* (Kahire: Lecnetu’t-te’lif, 1938), 4-9.

Divanı vefatından sonra dergilerde yayınladığı, kendi bürosunda bulunan ve çevresindekilerin not alıp sakladıkları notlardan derlenip vefatından sonra hem aile dostu hem de evlilik yolu ile akrabalığı bulunan edebi sohbetlerine mazhar olmuş İzzet Hasan Rıfat Bey tarafından bir araya getirilmiştir. Şiirlerini çevresindeki kişilerin not alması ise onun nazmettikten sonra bazı şiirlerini yırtıp attığını öğrenmeleri sonrasında olmuştur. Divanı, İzzet Rıfat Bey'in şiirlerini toplamasından sonra, kendisi de bir şair olan İsmail Sabri'nin dostu Ahmed ez-Zeyn tarafından tahkik ve şerh edilerek 1938 yılında neşredilmiştir.¹¹⁷

İsmail Sabri şiir için şöyle demektedir:

شِعْرُ الْمَتَى عِزُّهُ الثَّانِي فَأَخْرِبِهِ
أَلَا يُشَوِّهَ بِالْأَقْدَارِ وَالْوَضَرِ
فَأَنْقُدْ كَلَامَكَ قَبْلَ النَّاقِدِينَ تَحُطَّ
ثَانِي النَّفِيسَيْنِ مِنْ لَعْوٍ وَمِنْ هَدَّرِ

Gencin şiiri ikinci namusudur, özen göster ona;

Kir ve pisliklerle lekelenip bozulmamasına

Eleştirmenlerden önce eleştir sen, kendi kelamını

Hatadan ve alaydan korursun ikinci kıymetli olanı

Taha Hüseyin İsmail Sabri için şöyle demektedir: Divanını okuyan bir kişi, 16 yaşında öncekileri taklit ederek şiir yazmaya çalışan, sevdiği kişilere methiyeler yazan ve bunları dergilerde yayımlayarak tanınmaya çalışan toy ve azimli bir genç görürler. Ancak sayfaları çevirdikçe duyguları derinleşen kendisine dönmeye başlayan; üslubu olgunlaşıp gelişen, lafız ve manaları güzelleşen bir şair görmektedir.¹¹⁸

Ahmed Emin şair hakkında şunları söylemektedir: Şiirlerinin sıkıcı bir tekrardan ziyade kulağa hoş gelen bir tınısı vardır. O ve arkadaşları birer çiçek olsalardı şayet, İsmail Sabri papatya olurdu. Zarif duruşu, hoş kokusu, sertlik barındırmayan yumuşak tavrı ile sertlik ve kuvveti değil de insana sevgi ve merhamet duygusunu ilham eden bir çiçek olurdu.¹¹⁹

1.3.5. Muhammed Abdülmuttalib (Bedevi Şair)

Bedevi Şair lakabını taşıyan şair, Arap bir anne babanın çocuğudur. Büyük bir aşiret olan Cüheyne¹²⁰ aşiretine mensuptur. Yukarı Mısır'da bulunan Circa şehrinde 1871 yılında doğmuştur. Aşiretinin çoğu da bu şehirde yaşamaktadır. Cüheyne aşireti Ömer b. Hattab'ın emriyle Şam'dan Mısır'a gelip yerleşen Kureyş soylarına yakın Kahtânîler'den Kudâa'ya mensup bir kabiledir. Bu aşiret, Fâtımîler zamanında yukarı Mısır'da önemli görevlerde

¹¹⁷ Hüseyin, "Kelime", 1-2.

¹¹⁸ Hüseyin, "Kelime", 8-9.

¹¹⁹ Ahmed Emin, "İsmâil Sabri Bâşa", *Divanu İsmail Bâşa* (Kahire: Lecnetu't-te'lif, 1938), 18.

¹²⁰ Bk. Ahmet Önkal, "Cüheyne (benî Cüheyne)", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 03 Mart 2022).

bulunmuştur. Daha sonraları soyları çoğaldıkça Sudan ve Habeş'e yayılmışlardır. Hatta o kadar çoğalmışlardır ki günümüzde Sudan'daki Arap soylarının neredeyse tamamı Cüheyne kabilesindedir.

Babası Halvetiyye tarikatına mensup, kendi bölgesinde çok sevilip sayılan bir şeyh idi. İsmail Ebû Dayf'dan el almıştı. Babası, oğlu Muhammed'e küçüklüğünden itibaren dili doğru ve akıcı kullanmayı öğretmiş, on yaşına varmadan Hâfız olmasına vesile olmuştur. Hâfızlıktan sonra babası şairimizi Ezher'e göndermiştir. Muhammed Abdülmuttalib, Ezher'de yedi sene eğitim aldıktan sonra dört sene Dâru'l-'ulûm'un büyük müderrislerinden dersler aldı ve eğitimini tamamladıktan sonra Sevhâc şehrinde, daha sonra da Dâru'l-'ulûm'un ilkokulunda birkaç sene öğretmenlik yaptı. Öğretmenliği sırasında şairin ünü, şehrin önde gelenlerinin arasında yayıldı. Böylece şair önde gelenlerin meclislerinde kasidelerini ve hutbelerini okumaya başladı. Katıldığı meclislerde bulunan alimlerden Abdurrahman Kurâ'a'dan (ö. 1939) çok etkilendi.

Daha sonra çeşitli ilkokul ve liselerde müderris olarak çalıştı. Şeriat hukuku okulunda öğretmen olarak görev yaptı ve birçok önemli kadı yetiştirdi. Daha sonra Dâru'l-'ulûm'un¹²¹ önde gelen hocalarından olmuştur. İstiklal devrimi olduktan sonra ünlü bir edebiyatçı ve etkin bir siyasetçi oldu. Hutbe ve kasideleri birçok kişiyi etkiledi. Ağırbaşlı, ahlaklı, imanlı bir kişiydi. Kur'an'ı birkaç farklı kıraatle okuyan Hâfız bir kurrâ idi. Dil ve Edebiyat hocasıydı. Şiiri, üçüncü ve dördüncü hicri yüzyıl şairlerinin şiirlerinden farksızdı. Eski şiir üsluplarını yeniledi, garip birçok kelimeyi kullanarak unutulmaktan kurtardı. Birinci Dünya savaşı ve Mısır'a etkileri hakkında nazmettiği kasidesi meşhur ve retorik yönünden çok başarılıdır.¹²² Muhammed Abdülmuttalib, 1931 senesinde vefat etti.

Şair diğer Neo-Klasik şairler gibi dindar kişiliği ön plana çıkan bir şahıstı. Sade bir hayat yaşamıştı. Ülkesinde dini faaliyet gösteren birçok dernekte emekleri vardır. Dini değerlere karşı oldukça hassastı. Dini bir değer çiğnendiği zaman ya bir hiciv yazar ya da yazı yazarak tepkisini koyardı.¹²³ Divanında çoğunlukla vatani, dini, siyasi kasideler, kişilere methiye ve mersiyeleri bulunur.

Şairin Bedevi Şair olarak isimlendirilmesinin iki sebebi olabilir. Birincisi şairin bedevi bir Arap aşiretine mensup olmasıdır. İkincisi de şairin, bedevi dili gibi güçlü; nevâdir, garip kelimelere sahip bir dile sahip olmasından dolayıdır. Şairin tasavvufi alt yapısı ve büyüdüğü çevrenin dindar ve köklü bir aşiret olması, şairi halkın içinden birisi yapmaktadır. Hayatının

¹²¹ Hidiv İsmâil Paşa zamanında Maarif Nâzırı Ali Paşa Mübârek'in Mısır maarifine yeni bir düzen vermek için giriştiği faaliyetler çerçevesinde, öğretmen yetiştirmek üzere Fransa'daki Ecole Normale Supérieure örnek alınarak açılmış bir öğretim kurumudur. Bk. Hilal Görgün, "Dârülulûm", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 03 Şubat 2022).

¹²² Kasidesi için bk. Muhammed Abdülmuttalib, *Divân Abdülmuttalib*, thk. İbrahim el-Ebyârî - Abdülhafız eş-Şiblî (Mısır: Matbaatu'l-İtimâd, ts.), 159.

¹²³ Emin, "Mukaddimetu dîvâni Hafız İbrahim"; er-Râfiî, *Şuarâu'l-vataniyye fi Mısır*, 228; Brugman, *An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt*, 51.

sonraki dönemlerinde ise aristokrat değil ancak Mısır'ın dindar, edebi entelektüel çevresine dâhil olmuştur. Katıldığı edebi meclisler, dernekler, akademik ortamlar, onu sade bir hayat yaşamaktan alıkoymamıştır. Mısır'ın dışına çıkmamış, Mısır'ın farklı şehirlerinde bulunmuş ve aktif bir hayat sürmüştür. Hayatının son anına kadar şiir yazmıştır.

1.3.6. Veliyyüddin Yeken

İstanbul'da 1873'de aristokrat bir ailede doğan şairin babası Türk, annesi ise Çerkez'dir. Dedesinden gelen yeken lakabı aslında Arapça "kef" harfi ile ifade edilmiş Türkçe bir kelime olan yeğen manasındadır. Nitekim dedesi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın yeğenidir. Annesi de Çerkez valilerden birinin kızıydı. İlk ismi Muhammed olan Veliyyüddin küçük yaşta iken ailesiyle Mısır'a taşındılar. Dedesinden dolayı Mısır'ın aristokratlarından olan bir çevresi vardı. Babası, Veliyyüddin daha Altı yaşlarında iken vefat edince amcası ona baktı. Amcası olan Haydar Paşa ülkenin o zamanki Maliye bakanıydı. Kahire'de büyüyen şair, devlet erkânının çocuklarının okuduğu Medresetü'l-encâl'de üst düzey bir eğitim aldı. Bu okulda geleceğin Mısır devlet erkânı ve aristokratlarıyla yakın arkadaşlıklar kurdu. Arapça, İngilizce ve Türkçe dillerini de bu okulda öğrendi. Daha sonra Marsilya Fransız okulunda eğitim alan yazar, Fransızca dilinde de eğitim aldı. Mezun olduktan sonra kendi çabalarıyla Yunancayı öğrendi. Bireysel olarak kendisini geliştirmeye devam eden şair, Muhammed en-Neşşâr'dan edebiyat dersleri aldı.

Memur olarak iş hayatına başladı. Kısa süre sonra da okuldan tanıdığı Hidiv Abbas'ın maiyetinde uluslararası bölümde çalışmaya başladı. Yirmi yaşından önce sosyal, edebi ve siyasi konularda nazmettiği yazıları dergilere göndermeye başladı. Yazı yazmayı seven ve bu konuda başarılı olan Veliyyüddin, daha 23 yaşındayken el-Miқыâs dergisini neşretti. Ailesinin hem Mısır'da hem de İstanbul'da önemli görevlerde olmasından dolayı şair siyasetle iç içe büyüdü ve II. Abdülhamid'i de birebir tanıma fırsatını buldu. Ancak Sultan'ın siyasetine muhalif oldu ve 25 yaşında el-İstikâme gazetesini yayınlarak bizzat eleştirilerini bu gazetede yazdı. Bu gazete kapatılsa da başka gazetelerde eleştirilerini yazmaktan geri durmadı. Bize göre bu muhalifliğinin altında II. Abdülhamid'in Kavalalı ailesine olan yaklaşımı da etki etmiştir.¹²⁴ Muhalifliğini törpülemek siyaseti ile Yüksek Maarif Meclisi üyeliğine bizzat II. Abdülhamid Han tarafından atandı. Yine de muhalif neşriyatına devam etti. Sivri muhalifliği; Jön Türkleri desteklemesi ve Meşrutiyeti savunması sebebiyle Sultan tarafından Sivas'a sürgün edildi. 6 yıl süren sürgünün ardından, 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanı sonrası Mısır'a döndü. Bir sene sonra da 1909'da II. Abdülhamid Han görevinden azledildi.

Sürgünden döndükten sonra da dergi ve gazetelerde makaleleri yayınlanmaya devam etti. Mukattam, Müeyyed, Ahram ve Râid gibi büyük Mısır dergilerinde yazılar yazdı. Bu yıllarda otobiyografisini de el-Ma'lûm ve'l-mechûl adında bir kitap olarak kaleme aldı. İki ciltlik bu

---

¹²⁴ Bu tavır için bk. 13.

eserde çocukluk ve gençlik dönemlerindeki hatıralarına, Osmanlı devleti hakkındaki görüşlere ve sürgünde yaşadıklarına yer verdi. Önceden çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlanan makalelerini ve bazı şiirlerini eş-Şaḥâ'ifü's-sûd ve et-Tecârib adlı iki kitapta toparlayıp yayınlattı. Sürgünden döner dönmez iş bulmakta zorlandı ancak yayın hayatına devam ettiği sonraki yıllarda Adalet Bakanlığında çalışmaya başladı. 1914 senesinde ise Hüseyin Kamil hükümetinde sarayın özel kalem müdürlüğüne tayin edildi. Şair, 1921 senesinde henüz 49 yaşında iken astım tedavisini görmek için gittiği Hulvân şehrinde hayata gözlerini yumdu.¹²⁵

Veliyyüddin Yeken, dönemimin önemli şairlerinden olmasıyla birlikte nesri şiirinden güzel ve etkili olan bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Edebi yönü güçlü bir yazar olarak, yönetimin zulmüne uğrayan halkın yanında durmuş, zulmedip israfa kaçanları eleştirmiş, işçi ve çiftçilerin yanında durmuştur. İlim ile onların sosyal seviyelerini yükseltmeyi önermiştir. Özgürlük ve eşitlik konusundaki keskin tavrı ve görüşleri sebebiyle görevinden olmuş, hapse girmiş ve sürülmüştür. Zarif görünüşlü olan şair, hazır cevap, uyanık, sert mizaçlı, alaya meyleden bir üslubu, esprili konuşmaları, cömertliği, Türk asıllı olmasına rağmen Arapçaya ve büyüdüğü Mısır'a âşık bir adamdı.¹²⁶

Antuan el-Cemil, şairin sonradan derlenen divanının girişinde Veliyyüddin Yeken için şunları söyler: Buhturi ve Ebu Nuvâs gibi şairlere şiirsel üslup olarak benzeyen, sevinçlerini ve hüznlerini ustaca okuyucuya hissettiren bir şair, istiklal ve hürriyet hayali ile yanan özgür doğulu bir adamdı.¹²⁷

Kardeşi Yusuf Hamdi Yeken tarafından çeşitli yayınlarından derlenen divanının büyük bir bölümünü siyasi şiirleri kaplamaktadır. Diğer altı bölümde ise mersiye, kutlama ve övgü, hiciv, dehriyât, ğarâmiyat ve çeşitli farklı konularda şiirler bulunmaktadır. Siyasi şiirleri vatan aşkı, özgürlük, sürgün hakkında olan şair, şöyle demektedir: "Övgü de hiciv de umurunda değil. Benim umurunda olan hangisinin kalbime doğru geldiğidir."¹²⁸

---

¹²⁵ el-Cemil Antuan, "Veliyyüddin Bey Yeken", *Divanu Veliyyuddin Yeken* (Mısır: Matbaatu'l-muktedaf, 1924), 5-10; Zeki Muhammed Mucahid, *A'lâmu's-şarkiyye* (Beyrut: Dâru'l-garb el-İslamî, 1994), 2/804; Brugman, *An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt*, 54-57; Şükran Fazlıoğlu, "Veliyyüddin Yeken", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 02 Nisan 2022).

¹²⁶ Mucahid, *A'lâmu's-şarkiyye*, 2/804.

¹²⁷ Antuan, "Veliyyüddin Bey Yeken", 10-11.

¹²⁸ Antuan, "Veliyyüddin Bey Yeken", 12.

2. BÖLÜM

MISIRLI NEO-KLASİK ŞAİRLERİN II. ABDÜLHAMİD HAN HAKKINDA NAZMETTİKLERİ ŞİİRLER VE ŞİİRLERDEKİ İMAJ

Şiirlerini incelediğimiz altı şairin 24 şiirinde II. Abdülhamid Han'ın imajını yansıttıklarını tespit ettik. Her şairi bir başlık altında şiir/ şiirleri ve özellikle imajı yansıtan bölümleri öncelikle ilk başlık altında tercümelemleri ile birlikte inceledik. Şiirin hepsini zikretmediyse bir paragrafta şiirin genel bağlamını zikrettik. Bu başlıktan sonra şairin şiirindeki imaj cüz'î ve külli olarak iki ayrı başlıkta incelenmiştir. Cüz'î imaj başlığı bizim için önemlidir. Nitekim bu başlık altında parçalı olarak dilsel, belâğî, edebi ve psikolojik imajlar incelenmektedir. Külli imaj başlığı altında da sürece sosyolojik ve tarihsel bağlamlar da katılarak bu parçalı imajlar toplanıp bütünleştirilmiştir.

2.1. Ahmed Nesîm

2.1.1. Ahmed Nesîm'in Abdülhamid Han için nazmettiği şiirleri

Sultan Abdülhamid'den bahsettiği altı kasidesi, bir kıt'a¹²⁹ ve bir nutfesi¹³⁰ olduğunu tespit ettiğimiz şair, *Sultan Hazretleri'ne* adlı kasidesinde II. Abdülhamid için şöyle demektedir:¹³¹

حَيْرُ الْمُلُوكِ وَلَا أَدْعُو سِوَى مَلِكٍ   يَتَلُو عَلَيْهِ الْقَوَافِي فَكُرُّ مُزْتَجَلٍ

Kralların en iyisi, sadece ona kral derim

Kafiyeler okur ona doğaçlama fikirlerim

Ardından şiirde Abdülhamid'in itidal sahibi olduğunu, İslam'a aydınlığını geri verdiğini, nurlu olduğunu, güvensizlik ve korku içinde olan insanları koruduğunu söyler ve talep bölümünde onu düşmanlarına karşı şöyle uyarmaktadır:

أَدَّبَ عِدَاكَ فَقَدْ ضَلُّوا بِذِي سَطْبٍ   مَاضِي الْعَرَّارِينَ يُقْصِيهِمْ عَنِ الرَّزْلِ

Terbiye et düşmanlarını bir gedikli ile saptılar

Yanılanların mazisi onları yanlıştan uzak tutar

ظَنُّوا فُؤَادَكَ هَيَّابًا لِحَادِثَةٍ   فَحَمَّتْهَا غَيْرَ هَيَّابٍ وَلَا وَكَلٍ

¹²⁹ 3-6 beyitlik şiir. Bk. Tural, *Arap Edebiyatında Arûz*, 23.

¹³⁰ 2 beyitlik şiir. Bk. Tural, *Arap Edebiyatında Arûz*, 23.

¹³¹ Nesîm, *Dîvânü Ahmed Nesîm*, 1/138-139.

Yüreğini korkak zannettiler bir olay yüzünden
Oysa atıldın tehlikeye korkmadan çekinmeden

عَلَى الْمُهَيِّمِينَ وَالْفُرْقَانَ مُنْكَلٌ

وَكَيْفَ يُنْفَذُ سَهْمُ الْعَدْرِ فِي مَلِكٍ

Kalleşlik oku nasıl nüfuz eder bir krala

Bel bağlamış olan Allah'a ve Furkân'a

Ahmed Nesîm bu kasidesini talep ile bitirmektedir:

حَتَّى يَعُودَ إِلَى أَيَّامِهِ الْأَوَّلِ

فَلَا بَرِحَتْ لِهَذَا الدِّينِ تَكْلَأُهُ

Devam et sen bu dini himaye etmeye!

Ta ki dönene kadar o ilk günlerine

Halka Yanıt Ver Ey Müminlerin Emiri adlı kasidesinde şair, zulümden ve içinde buldukları sıkıntılardan yakınmaktadır. Sultan Abdülhamid'e Efendim diye seslenmekte ve casusların sözlerine güvenmemesi gerektiğini hatırlatmakta, onlara güvenerek halka zulmettiğini ve haksız yere masum insanları sürgün ettiğini söylemekte ve eğer halkın sesine kulak verirse senelerce ona itaatten vazgeçmeyeceklerini ifade etmektedir. Şair kasidesini şu beyitlerle bitirmektedir:¹³²

بِظُلْمٍ كَمَا كَدَّرَ الْمَاءَ طِينُ

وَلَا تَرْجُ تَكْدِيرَ مُلْكٍ صَفَا

İsteme bulandırmayı tertemiz bir hükümdarlığı

Bir zulüm ile tıpkı çamurun suyu bulandırdığı

بِغَيْرِ الْعَدَالَةِ فِي الْعَالَمِينَ

فَمَا أَيْدِ اللَّهِ مِنْ مَالِكٍ

Zira Allah'ın desteğini göremez bir sultan

Âlemlerde adaletsiz bir şekilde davranan

إِذَا مَا نَفَى قَوْمَهُ أَجْمَعِينَ

وَمِنْ أَيْنَ يُعْرِفُ سُلْطَانَ قَوْمٍ

Sultan için kalır mı hiç halkı milleti

Sürgüne yollarsa şayet tüm milleti

Müminlerin Emiri Sultan Abdülhamid'e adlı kasidesinde ise Sultan'a şöyle seslenmektedir:¹³³

لَهُ الظُّبَا وَالْوَعَى وَالْجَحْفَلُ اللَّجْبُ

خَلِيفَةُ اللَّهِ يَا خَيْرَ الْوَرَى مَلِكٍ

Allah'ın halifesi, Ey insanların en hayırlısı sana aittir

Keskin silahlar, savaş meydanları ve kalabalık ordular

تَخْتَالُ بِاسْمِكَ مَا قِيلَتْ بِهَا خُطْبُ

إِنَّ الْمَتَابِرَ وَالْعِبَادَ تَكْنُفُهَا

Minberler ve onları çevreleyen âbidler

Okunan hutbelerdeki adınla yücelirler

سِوَاكَ بَيْنَهُمْ لِلْمَلِكِ مُنْتَحَبُ

مَوْلَايَ مَا فِي مَلُوكِ السَّرْقِ قَاطِبَةً

¹³² Nesîm, *Dîvânu Ahmed Nesîm*, 1/124.

¹³³ Nesîm, *Dîvânu Ahmed Nesîm*, 1/74-76.

*Efendim yoktur tüm doğu krallarında
Mülk için seçilmiş olan senden başka*

وَلَيْسَ فِيهِمْ سِوَاكَ الدَّهْرَ ذُو لَجِبٍ
تَعْنُو لَهُ التُّرْكُ وَالْأَعْجَامُ وَالْعَرَبُ

*Bu zamanda yoktur onlarda senin gibi kuvvetli
Türkler, Acemler ve Arapların önünde eğildiği*

فَهَلْ يَضُرُّكَ غَوْعَاءُ خَلِيقَتِهِمْ
فِي كُلِّ مَأْتَرَةٍ يَزُوونَهَا الْكُذِبُ

*Zarar verebilir mi hiç sana halk güruhları
Her bir başarıda yalan olarak aktardıkları*

Hidiv Abbas'ın İstanbul'dan Dönmesi adlı kasidenin sonunda yer alan iki beyitte Abdülhamid Han'a şöyle seslenmektedir:¹³⁴

وَلَا زَلْتِ يَا عَبْدَ الْحَمِيدِ مُوَفَّقًا
بِنَصْرِكَ يَدْعُو كُلُّ مَنْ كَانَ مُسْلِمًا

*Ey Abdülhamid! Hala muvaffakiyet üzeresin
Her müslüman dua ediyor senin zaferin için*

وَلَا زَلْتِ يَا عَبَّاسُ تَحْمِي لِيَوَاءَهُ
وَتَنْدُشُرُهُ أَنِّي رَحَلْتُ وَأَيْتَمًا

*Ey Abbas, onun sancağını hala korumaktasın
Gittiğin her yer ve zamanda onu yaymaktasın*

Abdülhamid'in suikasta uğrayıp kurtulmasından sonra kaleme aldığı Bomba Olayı isimli iki beyitlik şiirinde (kit'a) Abdülhamid'e şöyle seslenmektedir:¹³⁵

عَبْدَ الْحَمِيدِ لَقَدْ نُجِّيتَ مِنْ ضَرَرٍ
وَلَمْ يُصِيبِكَ الْعِدَى فِي عُمْرِكَ الرَّاهِي

*Ey Abdulhamid! Kurtarıldın muhakkak zarardan
Görkemli ömründe isabet almadın düşmanlardan*

رَمَوْكَ بَعْثًا فَلَمْ تُفْلِحْ رِمَائَتُهُمْ
وَوَظَّاشَ سَهْمُهُمْ فَالْحَمْدُ لِلَّهِ

*Hayâsızca hedef aldılar seni ama plan tutmadı
Allah'a hamdolsun ki okları hedefi vurmadi*

21 Mart 1905 yılında, *Anayasa Talebi* adındaki kasidesini Abdülhamid'e hitaben nazmetmiştir. Kasidede adalet için yeni bir anayasa gerektiğini vurgulamakta ve II. Abdülhamid'e şöyle seslenmektedir:¹³⁶

حَبَبْتُكَ يَا رَبَّ الْخِلَافَةِ مِثْلَمَا
حَبَبْتُ فُرُوقًا أَنْ تَسُودَ وَتَعْظُمَا

*Sevdim seni ey Hilafetin efendisi aynen
Sevmem gibi farklılıkları yayılıp büyüyen*

أَوْدُ لَكَ التَّاجَ الْمَرْصَعِ وَالْعُلَى
وَأَرْضَاكَ لَيْتًا لِلْخِلَافَةِ هَيْصَمَا

¹³⁴ Nesîm, *Dîvânu Ahmed Nesîm*, 1/71-72.

¹³⁵ Nesîm, *Dîvânu Ahmed Nesîm*, 1/52.

¹³⁶ Nesîm, *Dîvânu Ahmed Nesîm*, 1/27-29.

Senin için işlemeli tacı ve yüceliği isterim içtenlikle
Güçlü bir aslan olarak senden razı olurum halifelğe

وَلَيْسَ نَكِيرًا أَنْ نَرَكَ عَصْفَرًا يَصُولُ بِمَصْفُولٍ إِذَا هَرَّ صَمَمًا

Seni heybetli bir aslan görmemiz değıldir akla zarar
Keskin zekâsıyla atılır ve alt eder şayet verirse karar

Kasidenin devamında şair, Sultan'ın dedelerinin bu vatanı koruduğunu ve onun da koruması gerektiğini, zulümlerin arttığını böyle giderse vatanın parçalanacağını söylemektedir. Hikmet ve öngörülü davranması gerektiğini yoksa devletin başka krallara ganimet olacağını söylemektedir. Halkına adaletli davranırsa Müslüman olan herkesin ona minnet içinde olacağını söylemekte ve kasidesini şöyle bitirmektedir:

أَرَى مِصْرَ قَدْ نَالَتْ مِنَ الْعَدْلِ قِسْطَهَا فَصَارَتْ فِتَاءً لِلْعِبَادِ مُيَمَّمًا

Görüyorum Mısır'ın adaletten payını aldığını
Kullar için istenene ulaşılan bir yer olduğunu

بِهَا الْقَوْمُ فِي ظِلِّ مِنَ الْعَدْلِ سَابِغٍ يُجَارُونَ بِالشُّكْرَانِ مَنْ كَانَ مُنْعَمًا

Vardır orada adaletin uzun gölgesinde bir millet
Bunu kendilerine verene duacılar şükür minnet

يَصُوغُونَ حَمْدًا لِلْأَمِيرِ مُفَوِّقًا وَيُهْدُونَ دُرًّا فِي نَتَاهِ مُنْطَمًا

Beyaz bir elbise gibi Emir'e övgü biçiyorlar
Onu methetmek için dizilmiş inci seçiyorlar

Aşağıdaki üç beyitlik Şeref Nerede? adlı nutfesinde ise Sultan Abdülhamid'in Mısır'dan para yardımı almasını eleştirmektedir:¹³⁷

لَا تَعْتَرِ عَبْدَ الْحَمِيدِ بِتُرُوءٍ جَاءَتْكَ عَفْوًا مِنْ ذَوِي السَّادَاتِ

Ey Abdulhamid! Aldanma sakın bir servete!
Makam sahiplerinden gelen sana öylesine

الْفَخْرُ أَنْ يَغْنَى الشَّرِيفُ بِكَدِّهِ وَالْعَارُ أَنْ يَغْنَى مِنَ الزُّوجَاتِ

Övünç, onurlunun emeğiyle zengin olmasıdır
Utanç ise hanımlarından zenginliği olmasıdır

مَا أَنْتَ إِلَّا مُقْتَرٍ طَلَبَ الْجَدِّي فَأَعَانَهُ الْعَبَّاسُ بِالصَّدَقَاتِ

Sen sadece bir cimrisin yardım parası isteyen
Abbas'tır onu sana bağış paralarından veren

Abdülhamid'in azlinden sonra nazmettiği aşağıdaki kasidesinde Jön Türkleri övgü ile selamlamakta, Mehmet Reşat'ı tebrik edip ona çeşitli tavsiyelerde bulunmaktadır. Kasidesine şöyle başlaması manidardır:¹³⁸

هَوْنٌ عَلَيْكَ وَلَا تَظُنَّ خُلُودًا عَهْدُ الْمَظَالِمِ لَا يَطُولُ بَعِيدًا

¹³⁷ Nesîm, *Dîvânu Ahmed Nesîm*, 1/134.

¹³⁸ Ahmed Nesîm, "Hevvin Aleyke", *Bevvâbetu's-suarâ'* (Erişim 04 Mart 2022).

Boş ver, üzülmeye! Sonsuz olacağını sanma
Zulümler dönemi çok uzun sürmez zira

مَثْوَى الطَّغَاةِ صَوَاعِقًا وَرُغُودًا

أَسْمِعْتُمْ قَصْفَ الْمَدَافِعِ مُمَطِّرًا

Duydunuz mu topların yağmur gibi bombardımanını?
Yıldırım ve gök gürültüsü gibi vuran zorbalara sığınağını

صَدَّقُوا الْإِلَهَ مَوَائِقًا وَعُهُودًا

مَا كَانَ صَرَّ الظَّالِمِينَ لَوْ أَنَّهُمْ

Zalimler zarara uğramazdı şayet kalsalardı
Tanrı'ya verdikleri sözlere ve ahitlere bağlı

أَيَّامُهُمْ رَهْنُ الْحَوَادِثِ سُودًا

إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا اسْتَبَدُّوا أَصْبَحَتْ

Hükümdarlar despotluk yaparlarsa şayet
Günleri kara belaların tutsağı olur elbet

وَالْمَجْدُ أَجْمَعُ طَارِفًا وَتَلِيدًا

وَالْبَحْرُ مُلْتَطِمُ الْعِبَابِ بِفُلْكِهِ

Ve deniz gemisiyle rüzgârları delip geçer
Yeniden ve tekrardan bütünüyle bir zafer

Mehmet Reşat'ı tebrik edip adaletten ayrılmaması gibi çeşitli tavsiyelerde bulunarak bitirdiği
şiirinde Sultan Abdülhamid için ise şunları söylemektedir:

بَيْنَ الْمُلُوكِ وَوَدَّعُوهُ حَمِيدًا

إِنَّ التَّدَكُّرَ هَاجِنِي فَأَزْنُوا لَهُ

Hatırlamak sinirlendirdi beni, siz ağıt yakın ona
Krallar arasında saygın bir şekilde veda edin ona

رُؤْمْتُ الْمَزِيدَ لَمَا وَجَدْتُ مَزِيدًا

تَاللَّهِ يَا عَبْدَ الْحَمِيدِ لَوْ أَنَّنِي

Vallahi Ey Abdülhamid, dileyseydim şayet
Fazlasını, daha fazlasını bulamazdım elbet

وَكَذَلِكَ رَاقَكَ أَنْ يُرَى مَصْفُودًا

عَوَّدْتُ شَعْبَكَ أَنْ يَعِيشَ مُشْرَدًا

Sürülmüş bir şekilde yaşamaya alıştırdın halkını
Görmek sevindirdi seni onları elleri kolları bağlı

نَائِي الْمَرَارِ عَنِ الْبِلَادِ طَرِيدًا

أَعَزَّرَ عَلَيْنَا أَنْ تَرَكَ خَلِيفَةً

Zor geldi bize görmemiz seni bir halife olarak
Kaldığı yer uzak, ülkesinden kovulmuş olarak

تَلُّوْا جَبِيئَهُمْ لَدَيْكَ سُجُودًا

كَمْ طُوطِئْتَ هَامًّا لَدَيْكَ لِمَعَشَرٍ

Ne kadar da eğdirildi başlar huzurunda senin
Önünde alınlar secdeye kapandı senin için

قَفَّرٌ وَوَدَّعَ قَصْرَكَ الْمَعْهُودًا

فَأَنْزَلَ عَلَى ضَيْقِ الْمَقَامِ بِمَنْزِلٍ

Öyleyse dar bir eve yerleş metruk olan
Ve de veda et o sarayına meşhur olan

سُبْحَانَ رَبِّكَ مُبْدِنًا وَمُعِيدًا

قُضِيَ الْخِلَافُ فَنِمَ بِسِرِّكَ أَمِنًا

Hilaf giderildi, uyu şimdi gönlünde güvenle
Yaratan ve dirilten Rabbin ne yücedir öyle!

2.1.2. Ahmed Nesîm'in şiirlerindeki cüz'î imaj

1. Dış Musiki

Şairin beyit sayısına göre altı kasidesi, bir kıt'a ve bir nutfesi vardır. Bu şiirlerden ikisi Kâmil, ikisi Tavîl, üçü Basît ve biri ise Mütেকârip bahrindedir.¹³⁹ Şair kasidelerinin ilk beyitlerinde birinci şatır da kafiye olarak şiire uydurmuş ve tasrî sanatını uygulamıştır. Şimdi aynı bahirleri aynı paragrafta incelemek üzere zikrederim. Ahmed Nesîm'in II. Abdülhamid Han'ın azlinden sonra kaleme aldığı kasidesi, Kâmil bahrinde ve "dâl" revîsindedir:

هَوْنٌ عَلَيْكَ وَلَا تَظُنَّ خُلُودًا   عَهْدُ الْمَظَالِمِ لَا يَطُولُ بَعِيدًا

Mısır'dan para alması üzerine yazdığı üç beyitlik olan kıt'ayı da Kâmil vezninde "te" revîsi ile nazmetmiştir. Şiirin matla'ı (ilk beyti) şu şekildedir:

لَا تَغْتَرِزْ عَبْدَ الْحَمِيدِ بِثَرْوَةٍ   جَاءَتْكَ عَفْوًا مِنْ ذَوِي السَّادَاتِ

Kâmil bahri, net duygularla ciddi meseleler hakkında kaside nazmederken kullanılan bir bahirdir. Duru ve hızlı nağmeleri ile dinleyicide derin bir etki bırakır.¹⁴⁰ Mersiye, hiciv ve methiyelere uygun olan bu bahri şair, iki şiirinde de yermek ve serzenişte bulunmak için kullanmıştır. Şairin tercih ettiği bahir ve konular birbirleri ile uyumludur. İlk kasidede kullandığı "dâl" revîsi çok yaygın kullanılan bir revîdir.¹⁴¹ Şair hem önceki (redif) hem de sonraki med (vasıl) harfleriyle sesin bitiş tonunu iyice yükseltmiştir. Bu harf, üst diş eti ile dilden çıkan ve nefesin hapsolmesi, mahrecin kımıldaması şeklinde niteleyebileceğimiz kalkale sıfatları olan bir sestir.¹⁴² Bu bahir, yerme ve azarlama için uygun bir duruşu simgeleyen kafiye sesidir. Sesteki titreme ve nefesin hapsolmesi sesteki etkiyi arttırmakta; duygu ve manadaki sertlik ve öfkeyi hissettirmektedir. İkinci kasidede kullandığı "te" revîsi ise orta yoğunlukta kullanılan bir revîdir. Bu revînin kendisinden önceki med harfiyle (redifle) güçlendirildiğini görmekteyiz. Çünkü kapalı müenneslik te'sinin revî olarak kullanılması pek hoş karşılanmamış, bu sebeple eski ve yeni dönem şairleri redifle çoğul dişilik manası verecek şekilde bu harfi beyitlerin sonunda kullanmayı tercih etmişlerdir.¹⁴³ Bu harf ise nefesin aktığı, sükûn ile söylendiğinde sesin de hapsoldüğü bir harftir.¹⁴⁴ *Heyhât! Olamaz, Ne kadar da yanlış!* anlamlarında kullanılan bir "هيهات" çıkışını andıran bu revî, öfke ile hiciv olarak kaleme alınan bu şiire uygun bir seçimdir.

¹³⁹ Bahirler için bk. es-Seyyid, *Fî 'ilmeyi'l-'arûz ve'l-kâfiye*; Tural, *Arap Edebiyatında Arûz*.

¹⁴⁰ Meczub, *el-Murşid ilâ fehmi eşâ'ri'l-Arab*, 1/302-303.

¹⁴¹ Enîs, *Mûsika's-ş-i'ir*, 246.

¹⁴² Ramadân Abdu'ttevvâb, *el-Medhal ilâ 'ilmi'l-luğa* (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1997), 46.

¹⁴³ Enîs, *Mûsika's-ş-i'ir*, 246-247.

¹⁴⁴ Abdu'ttevvâb, *el-Medhal ilâ 'ilmi'l-luğa*, 46.

Şairin iki beyit olarak Sultan'a süikast girişimi üzerine kaleme aldığı nutfe, Basît bahrinde ve med harfi ile desteklenen (redif) "he" revîsi ile nazmedilmiştir. Şiirin ilk beyiti şu şekildedir:

عَبْدَ الْحَمِيدِ لَقَدْ نُجِّيتَ مِنْ ضَرَرٍ   وَلَمْ يُصِبْكَ الْعِدَى فِي عُمْرِكَ الرَّاهِي

Yine methiyesini basit bahrinde "ba" revîsinde nazmetmiştir:

لَا تَعْجِي فَتُحَوِّلي مَا بِهِ عَجَبٌ   إِنَّ الْعَرَامَ الَّذِي قَدْ شَقَّيْنِي سَبَبٌ

Üçüncü basit bahrinde kaleme aldığı methiye kasidesinin de revîsi "lâm" harfidir:

ذَاتُ اللَّحَاطِ وَمَا فِيهِنَّ مِنْ كُحْلِ   اللَّهُ فِي مَغْرَمٍ لِلْحُسْنِ مُمْتَثَلٌ

Basit bahri, konusu ve duygusu orta şiddette olan öğüt, kıssa anlatımı ve vasıf konulu şiirlere uygun değildir. Daha çok şiddet ve yumuşaklıkta iki uç noktadan birisindedir. İntikam, hamaset, mersiye gibi sert ve üzücü konularda yazılabildiği gibi abartılı anlatımlı methiye ve aşk gibi yumuşak konularda da yazılabilir.¹⁴⁵ Ahmed Nesîm'in Basît bahrinde kaleme aldığı bir kaside Sultan'a suikast girişimi üzerine yazılmış olup, endişe ve korku gibi üst düzeyde şiddet ve sertlik ifade eden bir duyguyu yansıtmaktadır. Bu şiirde kullanılan redif ve vasıl ile güçlendirilmiş "he" revîsi, nadiren tercih edilen bir revîdir. Kullanıldığı zaman zamir harfi olmaması gerekir. Zamir harfi olarak kullanıldığında ise öncesinde bir redif harfi kullanılmalıdır.¹⁴⁶ Şairin kullandığı revî, zamir olmayıp kelimenin aslından olan harf olarak kullanılmıştır. Nadir olarak kullanılan bu revîyi şair de iki beyitlik şiirinde kullanmıştır. Bu harf hem nefesin aktığı hem de zayıf bir şekilde sesin çıkış noktasına dayanıldığı için sesin de aktığı; kulağın zayıf duyduğu bir harftir.¹⁴⁷ Şair esre ile iyice zayıflattığı bu sesle içinin acıdığını ve endişe hissettiğini muhataba da hissettirmektedir. Diğer iki kasidenin konusu ise methiyedir. Basît bahrinin ritimleriyle uç noktada iki şiir nazmetmiş olan şair bu methiyelerde, mahreçte nefesin aktığı "ba" ve "lâm" revîlerini kullanmıştır. Bu iki revî de şiirlerde yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁴⁸ "ba" revîsi kullanılan kaside Sultan'ın kahramanlığının ön plana çıkarıldığı bir kasidedir. "ba" sesindeki titreklilik ve çarpma sıfatı olan kalkale ile konuya uygun bir ses dinleyiciye hissettirilmektedir.

Genelde haberi yapıda gelen; vasıf ve olay anlatımlarında daha çok gördüğümüz¹⁴⁹ Tavîl bahrinde kaleme aldığı iki kaside de "mîm" revîsine sahiptir ve ikisi de methiyedir. İlk beyitleri şu şekildedir:

لَكَ اللَّهُ صَبًا مَا بَرِحْتَ مُتَيِّمًا   أَفِقْ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَ الْحَبِيبُ فَتَسْقُمًا
حَبِّبْتُكَ يَا رَبَّ الْخِلَافَةِ مِثْلَمَا   حَبِّبْتُ فُرُوقًا أَنْ تَسُودَ وَتَعْظُمًا

¹⁴⁵ Meczub, *el-Murşid ilâ fehmi eşâ'ri'l-Arab*, 1/507-525.

¹⁴⁶ Enîs, *Mûsika's-şi'ir*, 246, 252-253.

¹⁴⁷ Abduttevvâb, *el-Medhal ilâ 'ilmi'l-luğa*, he.

¹⁴⁸ Enîs, *Mûsika's-şi'ir*, 246.

¹⁴⁹ Meczub, *el-Murşid ilâ fehmi eşâ'ri'l-Arab*, 1/507-525.

Beyitlerin sonunda yer alan “mîm” harfi en çok kullanılan revilerdendir.¹⁵⁰ Mîm harfi söylenirken nefes hapsedilir. Ses ne tam akar ne de tam hapsedilir. Dil çabucak hareket eder ve genizden bir nağme ile çıkar.¹⁵¹ Bu sebeple kulağa hitap eden estetik bir sesi vardır. Kafiye sonrasında kullanılan med harfi ise bu özellikleri güçlendirmek ve harekesindeki doygunluğu arttırmak için vasıl¹⁵² olarak gelmiştir. Övgü amacıyla estetik olan bu sesi kullanmak doğru bir tercihtir.

Mütekârip bahrinde kaleme aldığı kaside ise talep ve itâb (serzeniş) konulu, kendisinden önceki med harfi ile yani redifle doyumunu arttırılmış “nûn” revîsine sahip bir kasidedir:

إِلَى اللَّهِ يُرْفَعُ هَذَا الْأَيْنُ   لِيَضْرِبَ فَوْقَ يَدِ الظَّالِمِينَ

Mütekârip bahri, tekrar eden bir nağmeye sahip, kolay ancak çok fazla tercih edilmeyen bir bahirdir. Sıfatları sayıldığı, lafızlarının tonunun güzel olduğu, kesintisiz bir olay anlatımı olan her şiire uygundur. Tınısı bu bahrin en öne çıkan özelliği olduğu için şaire çok iş düşmektedir.¹⁵³ Güzel bir tını ile nazmedilen bu şiirde serzenişle birlikte talebin de olması hem hitap edilen makama hem de şiirin konusuna uygundur. Bu şiirde kullanılan “nûn” harfi en yaygın kullanılan revî harflerindedir.¹⁵⁴ Şiirde “nûn” harfi kendisinden önce gelen “ya” redifi ile desteklenmiş ve genizdeki nağme arttırılmıştır. Böylece zulme karşı bir makama serzenişte, talepte bulunma konusu ve duygusuna uyumlu bir geniz ve inleme sesi ile beyitler bitirilmektedir. Ayrıca şiirin ilk beyitinin ilk şatırının sonundaki أَيْنُ (inleme) kelimesi sanki kafiyede de manasını hissettirmektedir.

2. İç Musiki

Ahmed Nesîm, şiirlerinde Bedî’ sanatlarını ustaca kullanmıştır.¹⁵⁵ Şair, Sultan Hazretleri’ne adlı kasidesinde *çokça korkan* anlamındaki هَيَاب kelimesini beytin iki ayrı şatırında da tekrar ederek reddül’-acüz ‘ala’s-sadr yapmıştır. *Halka Yanıt Ver Ey Müminlerin Emiri* adlı kasidesinde ise “تَكْدِير – كَدْر” kelimeleri aynı köktendir. *Bulandırmak - bulandırdı* manalarına gelen iki kelime ile cinâs –ı iştikâk yapmıştır. Yine aynı kasidede “قوم - قومه” kelimelerini aynı beyitte kullanarak reddül’-acüz ‘ala’s-sadr yapmıştır. *Müminlerin Emiri Sultan Abdülhamid’e* adlı kasidesinde ise “مَلُوك - مَلِك” *hükümdarlar- hükümdar* kelimelerini tekil ve çoğul olarak kullanmış ve yine cinâs-ı iştikâk yapmıştır. Yine aynı kasidede “سَوَاك” kelimesini ard arda gelen iki beyitte kullanarak reddül’-acüz ‘ala’s-sadr yapmış ve kasidenin içindeki ses tekrarlarıyla dinleyicinin kulağına hitap etmiştir. *Hutbeler- minberler- abitler* “المنابر - الخطب

¹⁵⁰ Enîs, *Mûsika’ş-şî’ir*, 246.

¹⁵¹Abduttevvâb, *el-Medhal ilâ ‘ilmi’l-luğa*, 43.

¹⁵²Revîden sonra harekesine uygun olarak gelen uzatma harfi. Bk. es-Seyyid, *Fî ‘ilmeyi’l-’arûz ve’l-kâfiye*, 189.

¹⁵³ Meczub, *el-Murşid ilâ fehmi eşâ’ri’l-Arab*, 1/382-383.

¹⁵⁴ Enîs, *Mûsika’ş-şî’ir*, 246.

¹⁵⁵ Bedî’ sanatlarının tanımları için bk. Bolelli, *Belâgat*, 405-538.

العباد” kelimeleri bu kasidede aynı beyitte kullanılmış olup, mana olarak yakın oldukları için manevi güzelleştiricilerden olan murâ’âtu’n-nazîr sanatı uygulanmıştır. Bu kasidenin başında ifade ettiği;

“له الظبا والوغى والجحفل اللّجب” “Onundur savaş meydanları, kalabalık ordular ve savaşçılar” beyiti ile “تعنو له الترك والأعجام والعرب” “Türk, acem ve Arapların önünde eğilirler.” cümlelerinde şair, mana bakımından birbirine uygun düşen ortak kategorideki kelimeleri bir yüklemde (hükümde) topladığı için mana güzelleştiricilerinden cem’ sanatını uygulamıştır.

Ahmed Nesîm, *Hidiv Abbas’ın İstanbul’dan Dönmesi* isimli şiirde “ولا زلت يا” ifadesi ile art arda olan iki beyite başlamış ve reddül’-acüz ‘ala’s-sadr yapmıştır. *Bomba Olayı* şiirinde ise hedefledi- hedeflemek manasına gelen “رمى- رماية” kelimeleriyle cinâs-ı iştikâk yapmıştır. Abdülhamid’in Mısır’dan para yardımı almasını eleştirdiği üç beyitlik şiirinde ise “أن يغنى” ifadesini aynı beyitte tekrar ederek reddül’-acüz ‘ala’s-sadr yapmıştır. Yine aynı şiirde “الفخر - العار” övünç - utanç olarak iki zıt kelimeyi aynı beytin iki ayrı şatrında kullanarak Bedî’ ilminin manevi güzelleştiricilerinden olan tıbâk sanatını kullanmıştır. *Anayasa Talebi* kasidesinde ise “حبيت - حبيتك” *sevdim- seni sevdim* kelimeleri ile reddül’-acüz ‘ala’s-sadr yapmıştır. *İşlemeli taç - yüce makam* “التاج المرصع-العلی”, *güçlü aslan- heybetli aslan* manalarındaki “ليثاً هيصما - غضنفرأ” kelimeleri, *Hamd- övgü* “حمدا- ثناه” kelimeleri mana olarak birbirine yakındır. Bu beyitte yakın manaları kullanarak dinleyiciye mana olarak zevk ve dinleme arzusu verdiği için murâ’âtu’n-nazîr sanatı yapılmıştır.

Abdülhamid’in azlinden sonra kaleme aldığı kasidesinde bir beyitte “مزید” kelimesini tekrar ederek reddül’-acüz ‘ala’s-sadr sanatını kullanmıştır. Ayrıca bir beyitte saygın bir şekilde manasındaki “حميدا” kelimesi ile bir sonraki beyitte kullandığı Abdülhamid “الحميد” kelimeleri farklı manalarda olan fakat aynı sese sahip olan kelimelerdir. Burada şair tam cinas yapmıştır. Şairin bu kasidesinde kullandığı manevi güzelleştiricilere bakacak olursak; خلودا – sonsuzluk- uzun sürmek, “صواعقاً- رعودا”, “ممطراً – yağmak- yıldırım – gök gürültüsü”, “طؤطئت هام- سجودا جبينهم”, “مشرداً - مصفودا” sürülmüş – eli kolu bağlı, “المنزل - منزل” in- hane ifadeleri arasında ise aynı kökten olmaları hasebiyle ses benzerliği bulunmakta ve cinâs-ı iştikâk yapılmaktadır. Bu ifadelerle şair, mana olarak kulağa bir zevk vermek için murâ’âtu’n-nazîr sanatını uygulamıştır.

Şairin şiirlerinde ses tekrarı yaparak şiiri güzelleştirdiği ve aynı beyitte ön plana çıkardığı manalara kronolojik olarak bakacak olursak; korku, bulanmak, kral, senden başkası, ibadet, savaş, milletler, hala, suikast, övünmek, yüce makam, aslan, şükür, utanç-övünç, daha fazla vermek, sonsuzluk, yıldırım, başın eğilmesi, inmektir. Bu kelimelere göre Sultan, korkudan

uzak bulandırılmaya çalışılan yüce bir şahsiyettir. Ancak övüçten yavaş yavaş uzaklaşıp utanç verici fiillerde bulunmaya başlamakta ve yıldırım gibi ani bir olayla eğilmekte ve yüce makamından normal bir haneye inmektedir.

3. Şiirlerde Ön Plana Çıkan Kelimeler

Sultan Hazretleri'ne isimli kasidede II. Abdülhamid, birden fazla tekrar eden *kral/hükümdar* olarak; ayrıca *nurlu, mutedil, koruyucu, cesur, Allah'a dayanan* bir kişi olarak tanımlanmaktadır. *Halka Yanıt Ver Ey Müminlerin Emiri* adlı kasidede ise *Efendim, Kral, Sultan* kelimeleri ile II. Abdülhamid'e seslenilmektedir. Ayrıca *sürgün* kelimesi tekrarlanarak kullanılmakta; *adalet, millet, zulüm* kelimeleri ise ön plana çıkmaktadır. *Müminlerin Emiri Sultan Abdülhamid'e* kasidesinde *Allah'ın Halifesi, En İyi Kral, Efendim, Seçilmiş Kral* olarak niteleme yapılmaktadır. Ahmed Nesîm, *Hidiv Abbas'ın İstanbul'dan Dönmesi* şiirinde Abdülhamid'e doğrudan ismi ile hitap etmiştir. Ayrıca *muvaffak, dua edilen kişi* olarak tanımlanmaktadır. *Bomba Olayı* ve *Şeref Nerede* adlı şiirlerinde de Abdülhamid'e direkt ismi ile hitap etmiştir. Bu ikinci şiirde Abdülhamid Han'ı cimri ve dilenci olarak da nitelemiştir. *Anayasa Talebi* adındaki kasidede ise *Hilafetin Sahibi, güçlü ve heybetli aslan, keskin zekalı, atılgan* olarak tanımlanmıştır. Son olarak Abdülhamid'in azlinden sonra kaleme aldığı kasidesinde ise şair, yine Abdülhamid'e ismiyle hitap etmiştir. Kasidede ön plana çıkan kelimeler *zulüm, zalimler, krallar, zarar, ağıt, sürülmek, kovulmuş, veda, saray* kelimeleridir.

Seçtiği ve ön plana çıkardığı kelimeler ile şiirlerini iki grupta toparlayabiliriz. Abdülhamid Han, bu şiirlerde ya yüce olarak tasvir edilen veyahut da eleştirilen bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Padişahın yüce tasvir edildiği bazı şiirlerde de zulüm kelimesi ve adalet kelimeleriyle bir sorun ve sıkıntı ile şairin Padişah'ı andığı anlaşılmaktadır. Ahmed Nesîm, üç şiirde Padişaha adı ile seslenmiştir. Birisi olumlu bağlamda muvaffak olarak nitelendirildiği şiirdir. Diğer ikisi cimri, dilenci, kovulmuş ve ağıt yakılan gözden düşmüş bir kralın resmedildiği şiirlerindeki hitaplarıdır.

4. Şiirlerindeki Üslup ve Cümle Durumları

Sultan Hazretleri'ne şiirine, genel olarak inşâî bir üslup hâkimdir.¹⁵⁶ Nitekim bu şiirde Sultan övülmekte ve çeşitli taleplerde bulunmaktadır. Yine bu şiirde terbiye et, zannettiler, geri durma gibi fiil cümleleri daha fazladır. *Halka Cevap Ver Ey Müminlerin Emiri* adlı kasidesinde talep ve uyarılarda bulunduğu için inşâî üslup dikkat çekmektedir. Yine bu şiirde isim ve fiil cümleleri dengede olup şair, bazen soru bazen bir olguya vurgu yapmak için isim cümlesi, oluş ve fiilleri vurgulamak istediği zaman ise fiil cümlelerini kullanmıştır.¹⁵⁷ Kasideyi sonlandırdığı inşâî üslupta olan istifhâmi isim cümlesi dikkat çekmektedir: "Sürgüne yollarsa hepsini, hiç kalır mı Sultan'ın milleti?". *Müminlerin Emiri Sultan Abdülhamid'e* adlı

¹⁵⁶ İnşâî ve haberî üslup için bk. Bolelli, *Belâgat*, 189-397.

¹⁵⁷ Fiil ve isim cümleleri arasındaki semantik farklar için bk. Muhammed Rizk Shoeir, "el-Furûku'd-dilâliyye beyne'l-cümleti'l-ismiyyeti ve'l-fi'iliyye: Dirâse Tatbikiyye fî'l-Kur'âni'l-kerîm", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 62/1 (2021), 225-249.

methiyesinde Halife'yi nitelemeyi amaçladığı için haberi üslup daha ön plana çıkmaktadır. Ayrıca bu şiirde isim ve fiil cümleleri dengeli bir şekilde birbirine yakın sayılarda kullanılmıştır. Sultan Abdülhamid'den direkt bahsettiği beyitlerde isim cümleleri ön plana çıkmaktadır. Çünkü şair değişim veya oluşu değil Sultan'da sabit ve sürekli gördüğü "Kralların en iyisi, Senden başka seçilmiş olan yoktur, Yoktur senin gibi kuvvetlisi." gibi ifadeleriyle Sultan Abdulhamid'i nitelemektedir.

Hidiv Abbas'ın İstanbul'dan Dönmesi adlı kasidesi bir olayı anlattığı ve Abbas'ı övdüğü için genel olarak haberi bir üslupta olup oluş, değişim ve yenilenme bildiren fiil cümleleri ön plana çıkmaktadır. *Bomba Olayı* isimli iki beyitlik şiirinde ise inşa üslubu nida ile başlar ve genel olarak olayı anlatan erişemedi, ıskaladı, hedeflediler gibi fiillerle başlayan fiil cümleleri şiire hâkimdir. *Şeref Nerede?* adlı Abdülhamid'in Mısır'dan para yardımı almasını eleştirdiği üç beyitlik bir nutfeye de şair, inşa üslup ile başlamıştır. Şiire diğer iki kasideden farklı olarak "Övünç, onurlunun emeğiyle kazanmasıdır." "Sen cimri bir dilenciden başkası değilsin" gibi isim cümleleri hâkimdir. Zira şair bir olay üzerine yazdığı bu şiirinde durum değerlendirmesi yapmış, olayı anlatmayı amaçlamamış ve fikrini belirtmek istemiştir.

Anayasa Talebi adlı kasideye ise haberî bir üslup hâkimdir. Meşrutiyet talebini ileten şair Sultan'a karşı duygularını ifade etmiş ve yasaya neden ihtiyaç olduğunu haberî bir üslupla anlatmıştır. Bu sebeple konu ile üslup uyumludur. Bu kasideye de genelde sevdim, diliyorum, görüyorum gibi fiillerle başlayan fiil cümleleri hâkimdir. Kasidede ayrıca "Vardır orada adaletin gölgesinde yaşayan birçok millet", "Seni heybetli bir aslan olarak görmemiz garip değildir." gibi isim cümleleri de dikkat çekmektedir. Azilden sonra kaleme alınan son kasideye de inşa bir üslupla başlanmış ve aralarda haberî üslup görülse de genelde serzeniş için Abdülhamid'den bahsedilen yerlerde "Vallahi Ey Abdülhamid..", "Yağan topların bombardımanını duydunuz mu?", "Öyleyse daha küçük makamı olan bir eve yerleş!" cümlelerindeki gibi inşa bir üslup ön plana çıkmaktadır. Bu şiirde isim cümleleri ve fiil cümleleri dengede gibi görünmekte, ancak yine de aldırma, sanma, giderildi, ayrıl, yaşattın fiilleriyle başlayan fiil cümleleri daha fazla bulunmaktadır.

Şairin farklı konu ve bağlamlarla nazmedilmiş Abdülhamid Han'ı konu edinen şiirleri üslup ve cümle durumları bakımından da birbirinden ayrıldıkları görülmektedir. Zira methiye, serzeniş, talep, yerme gibi konulu şiirlerde öne çıkan yapılar da değişecektir. Talep içeren kasidelerde inşa üslup ve fiil cümleleri daha ön plandadır. Ancak Anayasa Talebi adlı şiirinde talepler haberi bir üslupta fiil cümleleri ile iletilmiştir. Methiye içeren kısımlarda bazen haberi bazen de inşa üslup; bununla birlikte fiil ve isim cümleleri daha dengeli bir nicelikte kullanılmıştır. Olay üzerine yazılmış kısa şiirleri ise genel olarak haberî üsluptadır. Ancak birinde olay vurgulanmak istendiği için fiili, diğerinde Padişahın şairin gözünde düştüğü durum vurgulanmak istendiği için isim öne alınarak cümle yapılarını değiştirmiştir. Tahttan indirilme sonrasında kaleme alınan şiirde ise Sultan'ın yaptıkları haberi şairin serzenişleri ise inşa bir üslupla muhataba sunulmuştur.

5. Beyân

Şiirlerdeki beyânî kullanımlara bakacak olursak; şair *Sultan Hazretleri'ne* adlı kasidesinde, “يتلو عليه القوافي فكر مرتجل” “Kafiyeler okur ona doğaçlama fikirleri” diyerek kafiyelerin yani şiirin Sultan’a şairin fikirlerini okuduğunu söyleyerek mecaz-ı akli yapmıştır.¹⁵⁸ Nitekim kafiyeler ile güzelleştirdiği şiirleri ile fikirlerini Sultan’a ulaştıran; okuyan kişi şairdir. Halka Yanıt Ver Ey Müminlerin Emiri adlı kasidesinde ise şair şöyle demektedir:

وَلَا تُرْجُ تَكْدِيرَ مُلْكٍ صَفَا   بِظُلْمٍ كَمَا كَدَّرَ الْمَاءَ طِينُ

İsteme bulandırmayı tertemiz bir hükümdarlığı

Bir zulüm ile tıpkı çamurun suyu bulandırdığı

Burada zulmü toprağa, suyu da tertemiz bir krallığa benzeterek muhatabın anlamasını kolaylaştırmak için duruma örnek vermek istemiş ve istiâre-i temsiliyye yapmıştır. Anayasa Talebi isimli kasidede ise “وأرضاك ليثاً للخلافة هيصما” “Senden hoşnudum halifelikte güçlü bir aslan olarak” diyerek benzetme edatı ve yönünü belirtilmemiş olup sen güçlü bir aslansın denilerek teşbih-i belîğ yapılmıştır. Yine hemen ardındaki beyitte teşbih edatı zikredilmediği için mü’ekked, benzetme yönü belirtildiği için mufassal teşbih yapılmıştır;

وَلَيْسَ نَكِيرًا أَنْ نَرَاكَ غَضْبَفَرًا   يَصُولُ بِمَصْفُورٍ إِذَا هَزَّ صَمَمًا

Seni heybetli bir aslan görmemiz değildir akla zarar

Keskin zekâsıyla atılır ve alt eder şayet verirse karar

Şair yine aynı şiirin son beytindeki “ويهدون دراً في ثناه منظماً” “Hediye ediyorlar nazmedilmiş incileri onu överek” ifadesinde dizilmiş inci= nazmedilmiş şiir benzetmesi yapmıştır. Nazmetme alakası ile şiirin dizilmiş inciye benzetildiğini anlamaktayız. Zira nazmedilmek dizilmek manasına gelmektedir. Burada şair müşebbehi zikretmediği için açık istiare (istiâre-i tasrîhiyye) yapmıştır. Ahmed Nesîm Sultan II. Abdülhamid’in azlinden sonra kaleme aldığı kasidesinde savaş toplarının yağmur gibi yağdığını, seslerinin gök gürültüsü gibi olduğunu ve patlamalarının yaydığı ışığın da yıldırım gibi olduğunu söyleyerek belîğ bir benzetme yapmaktadır:

أَسْمِعْتُمْ قَصْفَ الْمَدَافِعِ مُمَطِرًا   مَثْوَى الطَّغَاةِ صَوَاعِقًا وَرَعُودًا

Duydunuz mu topların yağmur gibi bombardımanını?

Yıldırım ve gök gürültüsü gibi vuran zorbalara sığınaklarını

Şair bu kasidesinin son beytinde Jön Türklerin Sultan’ı azletmesinden sonraki ortamın zihnindeki tasavvurunu kinayeli bir anlatımla resmetmiştir:

وَالْبَحْرُ مُلْتَطِمُ الْعُبَابِ بِفُلِكَه   وَالْمَجْدُ أَجْمَعُ طَارِفًا وَتَلِيدًا

Ve deniz gemisiyle rüzgârları delip geçer

Yeniden ve tekrardan bütünüyle bir zafer

¹⁵⁸ Beyân ilimlerinin tanım ve örnekleri için bk. Bolelli, *Belâgat*, 33-181.

Bu ifadeye göre şair devletin, Jön Türkler eliyle kendisini batırabilecek bir tehlike olan rüzgarları yani tehlikeleri alt ettiğini; tekrardan rahatlığa ve zafere ulaştığını söyleyerek istiâre-i temsiliyyeyi kullanmıştır.

Şairin daha az ifadeyle etkiyi daha çok arttırmak istediği beyânî kullanımlar özetle şöyledir; konuşan kafiyeler, inci gibi dizilmiş bir nazım, çamura benzeyen zulüm, aslan gibi bir kral (bu vurgu iki kez yapılmıştır), yağmur gibi yağın toplar, tehlikeleri gemisi (azil) ile aşan bir deniz(devlet).

2.1.3. Ahmed Nesîm'in şiirlerindeki külli imaj

Vatan Partisi şairi olan Ahmed Nesîm, toplum için şiir yazmayı kendisine şiar edinmiştir. Bundan dolayı kendi içinde yaşadığı zamanda öne çıkan olgu ve olayları yorumlamaktan geri durmamış ve şiirleri ile çözümler aramıştır. Hayatında şiirler o kadar önemlidir ki eğitim hayatını bile şiir yazmak için bırakmıştır. Ahmed Nesîm, II. Abdülhamid için de farklı zamanlarda olmak üzere birden fazla şiir kaleme almıştır. Kimi yerde övgüler düzmüş kimi yerde taleplerde bulunmuş, şiirleriyle Sultan'a sorunlar için çözüm önerileri sunmuştur. Son dönemlere doğru dili iyice sertleşmiş ve Sultan'ı hicvetmiştir. Azlinden sonra da üslubu hiciv ve üzüntü, mersiye arasında gidip gelmiştir.

Şairin şiirlerinin isimleri şiirleri ile uyumludur. Ayrıca kullandığı sesler, bahir ve revîler şiirlerindeki genel duyguyu yansıtmaktadır. Lafzi ve manevi güzelleştiricileri şair, maharetli bir şekilde kullanmıştır. Bu sanatlar şairin şiirlerindeki genel anlatmak istediği anlam ve imajla uyumludur. Ayrıca şiirlerindeki dış ses ve içeriklerindeki musiki muhatapta dinleme arzusu uyandırıp kulağa lezzet vermektedir. Haberî ve inşâî üslupları ise ulaştırmak istediği anlamlarla ahenkli bir renkte sunmaktadır. Fiil ve isim cümleleri de şairin amacını destekler niteliktedir. Kullandığı ve tekrar ettiği kelimeler ile duygularını yansıtmaktadır.

Her şeyden önce II. Abdülhamid, şairimiz için bir kral bir hükümdardır. Kral vurgusundan sonra şiirlerin genelinde II. Abdülhamid'in halife, Allah tarafından seçilmiş olması fikri hâkimdir. Kral hükmünün başlarında şair için nurlu, mutedil, muvaffak, halkın duası ve desteğini almış, cesur ve atılgan bir aslandır. Ancak yine de kaynağını Sultan'a en başlarda doğrudan izafe etmekten geri durduğu bir zulüm ve adaletsizlik sorunu vardır ve Sultan'dan çözüm bulması istenmektedir. Vurgulanan iki büyük sorun vardır; halkı direkt dinleme yerine casusların sözlerine güvenmek ve halkını sürgün etmek. Öneri olarak halkı doğrudan kendisinin dinlemesi gerektiğini böyle yaparsa senelerce kendisine itaatten vazgeçmeyeceklerini söylemektedir. Böyle yapmazsa da vatanın parçalanacağını söylemekte ve zulüm ile Allah'ın yardımından mahrum kalacağını altını çizmektedir.

Şair, Abdülhamid'i Mısır'dan para alması sebebiyle direkt cimrilik ve dilencilikle nitelenmektedir. Buradaki durumu bir kişinin alın teriyle para kazanmayıp kendi sorumluluğu

altında olan eşlerinden para alarak geçinmesine benzetmektedir. Mısır'dan para alması bir utanç kaynağıdır ve Sultan şaire göre dilenci durumuna düşmüştür. Azil meselesinde de Jön Türkleri haklı bulmaktadır. Nitekim onlar ortaya çıkan tehlikeleri ortadan kaldırmış ve asayişini sağlamışlardır. Sultan ise bu sonu, halkını sürgün ederek hak etmiştir. Kendisinin ona veda etmekten ve ağıt yakmaktan öfkесinin alıkoyduğunu söylemekte ancak halktan yine de ona ağıt yakıp krallara yaraşır bir şekilde veda etmelerini istemektedir. Küçük bir yere yerleşip gönül rahatlığı ile uyumasını istemekte; sorunun azil yoluyla ortadan kaldırıldığını bu sefer kinaye yoluyla değil açıkça tekrarlamaktadır.

Ahmed Nesîm'e göre II. Abdülhamid sevilen, tazim edilen bir makamda iken zamanla yerilen, iççerlenen ve öfke duyulan bir konuma düşmüştür. Bu duygular ve imaj, hem kasidelerdeki sesler, kelimeler, cümle ve sanatlarda hissettirilmekte hem de kasidelerin genelinde yapılan kronolojik bir karşılaştırma yoluyla ortaya çıkmaktadır.

2.2. Ahmed Şevkî

2.1.2. Ahmed Şevkî'nin II. Abdülhamid Han için nazmettiği şiirleri

Müminlerin Emirinin Misafiri adlı şiiri Ahmed Şevkî, İstanbul'da konakladığı zaman kendisine II. Abdülhamid'in misafiri olduğu haberi verilince kaleme almıştır:¹⁵⁹

رَضِيَ الْمُسْلِمُونَ وَالْإِسْلَامُ   فَرَعَ عُثْمَانُ دُمَ فِدَاكَ الدَّوَامُ

Osman'ın torununa razı oldu Müslümanlar ve İslam

Devam et yönetmeye canım fedadır sana her zaman

كَيْفَ نُحْصِي عَلَى غُلَاكَ ثَنَاءً   لَكَ مِنْكَ الثَّنَاءُ وَالْإِكْرَامُ

Yüceliğın hakkındaki övgüyü nasıl sayabiliriz

Övgü de ikram da sanadır ve sendendir biliriz

هَلْ كَلَامُ الْعِبَادِ فِي الشَّمْسِ إِلَّا   أَنَّهَا الشَّمْسُ لَيْسَ فِيهَا كَلَامُ

İnsanlar güneşe ne diyebilir güneşten başka

Onun hakkında başka söz söylenemez asla

وَمَكَانُ الْإِمَامِ أَعْلَى وَلَكِنْ   بِأَحَادِيثِهِ يَتِيهَةُ الْأَنَامُ

İmamın makamı elbette daha yüksektir ama

İnsanlar sözlerini anlatmakta aciz kalmakta

إِيهِ عَبْدُ الْحَمِيدِ جَلَّ زَمَانُ   أَنْتَ فِيهِ خَلِيفَةُ وَإِمَامُ

Ey Abdülhamid sen iktidarını hep devam ettir

Zira halife ve imam olduğun zaman ne yucedir

مَا رَأَتْ مِثْلَ ذَا الَّذِي تَبَتَّنِي الـ   أَقْوَامُ مَجْدًا وَلَنْ يَرَى الْأَقْوَامُ

Görmedi insanlar ve göremeyecek gözleri

¹⁵⁹ Ahmed Şevkî, *eş-Şevkiyyât* (İngiltere: Hindâvî, 2020), 287-292.

Senin bina ettiğin bu şanın bir benzerini

وَمِثَاتٌ تُعِيدُهَا أَغْوَامُ

دَوْلَةٌ شَادَتْ رُكَّتَهَا أَلْفُ عَامٍ

Bir devlet ki binasını geçen bin yıl yükseltir

Gelecek yüzlerce yıl varlığını devam ettirir

يَسْأَلُ النَّاسُ عِنْدَهَا النَّاسَ هَلْ فِي النَّاسِ دُو الْمُقَلَّةِ الَّتِي لَا تَنَامُ

Sorularlar insanlar birbirlerine o zaman

Var mı insanların içinde gözü uyumayan

يَا كَرِيمٍ وَفِعْلُهُ إِهْلَامُ

أَمْ مِنَ النَّاسِ بَعْدُ مَنْ قَوْلُهُ وَخَ

Ya da var mı insanlar arasından çıkan

Sözü değerli bir vahiy fiili ilham olan

يَا عَظِيمًا مَا جَارَهُ إِعْظَامُ

صَدَقَ الْخَلْقُ أَنْتَ هَذَا وَهَذَا

Doğruyu söyledi halk sen hem osun hem de bu

Ey ululuğunu hiçbir övgünün karşılamadığı ulu

وَيَمِينٌ بُسِطَ وَأَمْرٌ جُسَامُ

شَرَفٌ بَادِخٌ وَمُلْكٌ كَبِيرٌ

Yüce bir şeref, büyük bir hükümlerlik

Geniş bir cömertlik, görkemli bir buyruk

لِلْبَرَايَا وَعِصْمَةٌ وَسَلَامُ

عَمَرَ أَنْتَ بَيْنَ أَنْكَ ظِلُّ

Ömer sensin, zira sen bir gölgesin

Halk için bir koruma ve güvensin

تُوجُّعُ الْبَائِسُونَ وَالْأَيْتَامُ

مَا تَتَوَجَّعَتْ بِالْخِلَافَةِ حَتَّى

Sen taçlandırıldığın zaman hilafet tacı ile

Takılmış oldu taç yoksullara ve yetimlere

بِشَرِّ وَالظِّلِّ وَالْجَنَى وَالْعَمَامُ

وَسَرَى الْخِصْبُ وَالنَّمَاءُ وَوَأَفَى الْ

Arttı bolluk ve bereket ve çoğaldılar

Sevinç, himaye, ürünler ve yağmurlar

فِيهِ حُسْنٌ وَبِالْعُفَاةِ عَرَامُ

وَتَلَقَّى الْهَيْلَالَ مِنْكَ جَبِينُ

Alınlar hilali senden almıştır, ondadır

Her güzellik ve taliplilerin aşkı vardır

Ayrıca Osmanlı döneminin zirvesi, herkesin yöneldiği koştugu; saygı duyduğu, barışçıl olmasaydı dünyanın düzeninin bozulacağı, önceleri kılıçların terbiye ettiğini ancak Abdulhamid ile kalemlerin dünyayı düzelttiğini, doğunun ona biat ettiğinin vurgusunun yapıldığı beyitlerden sonra yardım isteği beyitleri gelmektedir:

مِثْلَمَا يَنْصُرُ الْحُسَامَ الْحُسَامُ

نَسْتَمِيحُ الْإِمَامَ نَضْرًا لِمِصْرٍ

İmam'dan dileriz Mısır için nusretini

Tıpkı kılıcın kılıca yardım ettiği gibi

Bir başka beyitte;

جَوْرَ دَهْرٍ أَخْرَاؤُهُ ظُلَامُ

وَإِلَى السَّيِّدِ الْخَلِيفَةِ نَشْكُو

Efendimiz Halifeye arz ederiz şikâyetimizi
Hürleri zalim olan bir zamanın zalimliğini

Bir başka beytinde Mısır'ı piramitler ile tanımlayarak talebine devam etmektedir:

وَأَرْفَعِ الصَّوْتِ إِنَّهَا الْأَهْرَامُ

فَأَرْفَعِ الصَّوْتِ إِنَّهَا هِيَ مِصْرٌ

O halde yükselt sesini zira O Mısır'dır.

Yükselt sesini, çünkü O Piramitlerdir.

فَلَهَا بِالَّذِي أَرْتَكُ زِمَامُ

وَأَزَعِ مِصْرًا وَلَمْ تَزَلْ خَيْرَ رَاعٍ

Koru Mısır'ı, sen en hayırlı hamisin hala

Zira Mısır sana sözüne bağlı kalmakta

Şair şiirini, Abdülhamid'i dolunaya benzettiği ve içindeki sevgiyi dışa vurduğu şu beyitlerle sonlandırır;

فَهِيَ فِيهِ تَحِيَّةٌ وَابْتِسَامُ

قَامَتِ الصَّادُ فِي قَبِي لَكَ حُبًّا

Sana olan sevgiden dilimde dad¹⁶⁰ uyandı

Zira o dilimde bir tebessüm bir selamdı

أَنَا صَبُّ بِلُطْفِهَا مُسْتَهَامُ

إِنَّ فِي يَلْدِرِ الْهَوَى لَخِلَالًا

Elbette sevgi ve dostluklar var Yıldız'da¹⁶¹

Bende onun zerafetine tutkulu kara sevda

فِي كَمَالٍ بَدَتْ لَهُ أَغْلَامُ

قَدْ تَجَلَّتْ لِخَيْرِ بَدْرِ أَقْلَتُ

Belirdi en hayırlı dolunaya ve taşıdı

Tam olarak onu sancaklar karşıladı

وَالزَّمِ الْبَدْرَ أَيُّهَا التَّمَامُ

فَالزَّمِ التَّمَّ أَيُّهَا الْبَدْرُ دَوْمًا

Ey dolunay kemale sarıl her daim

Ey kemal dolunayla ol sen kaim

Ahmed Şevkî, *Hacıların Bağırışı* adlı şiirinde II. Abdülhamid'e "Ey Allah'ın Halifesi hüküm sendendir." diyerek seslenmektedir. Ayrıca dönemin Hicaz Şerifi ve arkadaşlarının 14 Eylül 1904 senesindeki hacılara yaptığı zulmü şikâyet etmekte; hacıların can, mal ve ırzının güvende olmadığını belirtmekte ve bu soruna bir çözüm bulmasını arz etmektedir.¹⁶²

Osmanlı Yunan savaşları hakkında kaleme aldığı kasidesi *Savaşın Sedası* adlı şiirinde ise ikinci tekil şahıs diliyle Abdülhamid'e hitap ederek şöyle demektedir:¹⁶³

بِسَيْفِكَ يَغْلُو الْحَقُّ وَالْحَقُّ أَغْلَبُ وَيُنْصَرُ دِينُ اللَّهِ أَيَّانَ تَضْرِبُ

Kılıcınla Hak yükselir, Hak her zaman galiptir

Ne vakit kılıç çalsan Allah'ın dini muzafferdir

¹⁶⁰Arap Dilinden Kinaye

¹⁶¹ Saray

¹⁶² Şevkî, *eş-Şevkiyyât*, 254.

¹⁶³ Şevkî, *eş-Şevkiyyât*, 50.

Şair, *Osmanlı Anayasası* adlı şiirinde ise II. Abdülhamid'e çeşitli övgülerde bulunmaktadır. Şair bu şiirinde Abdülhamid Han'ı büyük demir yolunu inşa etmesiyle över, ondan hoşnut olunduğu, Osman oğullarının en yüce Hakan'ı olduğunu, Abdülhamid'i aklamak için samimiyetinin yeterli olduğunu söyler. Yine aynı şiirindeki şu dizeler dikkat çekicidir:¹⁶⁴

الرَّأْيُ رَأْيُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا حَارَتْ رِجَالٌ وَصَلَّتْ فِي مَرَائِيهَا

*Görüş Müminlerin Emirinin görüşüdür şayet
Görüşlerinde yanılıp da şaşırırsa ricali devlet*

وَإِنَّمَا هِيَ سُورَى اللَّهِ جَاءَ بِهَا كِتَابُهُ الْحَقُّ يُعْلِيهَا وَيُغْلِيهَا

*O, ancak Allah'ın şurasıdır getirdiği
Hak kitabında yüceltip değer verdiği*

حَقَّقْتَ عِنْدَ مُنَادَاةِ الْجِيُوشِ بِهَا دَمَ الْبَرِيَّةِ إِزْضَاءً لِبَارِيهَا

*Onunla korudun ordular savaşa çağrılınca
İnsanların kanını Yaraticılarının rızasına*

وَلَوْ مُنِعَتْ أُرِيْقَتْ لِإِعْبَادِ دَمًا وَطَاحَ مِنْ مُهْجِ الْأَجْنَادِ غَالِيهَا

*Engellenseydin eğer, akıtılırdı kulların kanları
Askerlerin de çıkarılırdı bedenlerinden canları*

وَمَنْ يَسُسْ دَوْلَةً قَدْ سُسَّتْهَا رَمَاتًا تَهُنُّ عَلَيْهِ مِنَ الدُّنْيَا عَوَادِيهَا

*Kim yönetirse bir zamanlar yönettiğin devleti
Kolay gelir ona dünyanın bela ve musibetleri*

أَتَى ثَلَاثُونَ حَوْلًا لَمْ تَدُقْ سِنَةً وَلَا اسْتَحَفَّكَ لِلدَّاتِ دَاعِيهَا

*Otuz yıl geçti de ne bir uyuklamaya kapıldın
Ne de dünyanın lezzetlerine çağırana kandın*

مُسَهَّدَ الْجَفْنِ مَكْدُودَ الْفُؤَادِ بِمَا يُضِيئُ الْقُلُوبَ شَجِيَّ النَّفْسِ عَانِيهَا

*Gözünü kırpmayarak, yorgun halde yüreği
Kalbi bitkin, sıkıntı çekerek, nefsi kederli*

تَكَادُ مِنْ صُحْبَةِ الدُّنْيَا وَخَبَرَتِهَا تُسِيءُ ظَنَّاكَ بِالدُّنْيَا وَمَا فِيهَا

*Dünya ile muâşeretin ve tecrübelerinle neredeyse
Suizanda bulunacaksın dünyaya ve içendekilere*

Daha sonra ona pozitif düşünceler aşılacak şeyler söyler ve der ki;

أَمَا تَرَى الْمُلْكَ فِي عُرْسٍ وَفِي فَرَحٍ بِدَوْلَةِ الرَّأْيِ وَالسُّورَى وَأَهْلِيهَا

*Görmez misin saltanatın düğün ve neşe içinde
Halkıyla istişare ve şura devletiyle yönetilirse*

لَمَّا اسْتَعَدَّ لَهَا الْأَقْوَامُ جِئَتْ بِهَا كَالْمَاءِ عِنْدَ غَلِيلِ النَّفْسِ صَادِيهَا

*İnsanlar ne zamanki hazırlandılar anayasaya
Getirdin su misali yüreği susuzluktan yanana*

¹⁶⁴ Şevkî, eş-Şevkiyyât, 344-345.

عِنْدَ الرَّعِيَّةِ مِنْ أَسَىٰ أَيَدِيهَا فَضْلٌ لِدَاتِكَ فِي أَعْنَاقِهَا وَيَدٌ

Bu anayasa bir lütfunuz insanlara bahsettiğin

Ve en yücesidir halka verdiğiniz nimetlerin

بِمَا مَنَحْتَ وَهَزَّ الْعِظْفَ بَادِيهَا خِلَافَةُ اللَّهِ جَرَّ الدَّنِيلَ حَاضِرُهَا

Şehirli başı dik yürür Allah'ın hilafeti ile

Bedevisi neşeyle çalısır verdiğin lütuf ile

ظَارَتْ فَتَاهَا سُورًا عَنْ مَرَكَزِهَا وَأَلَقَتْ الْغِمْدَ إِعْجَابًا مَوَاضِيهَا

Fırladı mızrakları mutlulukla saplandığı yerden

Fırlattı attı kılıçları kınlarını hayranlıkla birden

Ahmed Şevkî, *İstanbul Boğazı* adlı şiirinin başında “Bu kaside ile Sultan Abdülhamid özel olarak ilgilendi. Kasideyi istedi ve okudu.” diye açıklama yapar. Kaside de “Ey Müminlerin Emiri, gördüm bir köprü;” diyerek köprünün özelliklerinden bahsetmiştir.¹⁶⁵ Şair, *Müminlerin Emirinin Ataları* adlı kasidesinde ise Abdülhamid'e hitap ederek ecdadını övmektedir.¹⁶⁶

Methiye ve melhame (kahramanlık) temalı *Türklere Selam* adlı kasidesinde önce Abdülhamid'in kahramanlığından bahseder ve ondan yardım ister. Bazı beyitlerde serzenişte de bulunmaktadır. Kasidenin sonunda ise Türk ordusunun kahramanlığını övmektedir.¹⁶⁷

بِحَمْدِ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَحَمْدِكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ

Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd ile

Ey Müminlerin Emiri! Sana da övgü ile

لَقِينَا فِي عَدُوِّكَ مَا لَقِينَا لَقِينَا الْفَتْحَ وَالنَّصْرَ الْمُبِينَا

Düşmanından çektik biz çekeceğimizi

Gördük senden apaçık yardım ve fethi

هُمْ شَهَرُوا أَدَىٰ وَشَهَزَتْ حَرْبًا فَكُنْتُ أَجَلَ إِقْدَامًا وَضَرْبًا

Kötülükle geldiler sen ise savaş dedin

Cesurluk ve saldırıda en yüce sendin

أَخَذَتْ حُدُودَهُمْ شَرْقًا وَعَرْبًا وَظَهَّرْتَ الْمَوَاقِعَ وَالْحُصُونَا

Aldın onlardan doğuda ve batıda hudutları

Temizledin onlardan mevzileri ve hisarları

وَقَبِلَ الْحَرْبِ حَرْبٌ مِنْكَ كَانَتْ نَتَائِجُهَا لَنَا ظَهَرَتْ وَبَانَتْ

Bu savaştan önce bir savaşın daha oldu

Bizim için sonuçları belli ve aşikâr oldu

أَلَنْتَ الْحَادِثَاتِ بِهَا فَلَانَتْ وَغَادَرْتَ الْقِيَاصِ حَائِرِينَا

¹⁶⁵ Şevkî, *eş-Şevkiyyât*, 480.

¹⁶⁶ Şevkî, *eş-Şevkiyyât*, 51.

¹⁶⁷ Şevkî, *eş-Şevkiyyât*, 335-336.

Onunla sıkıntıları giderdin ve dindi
Bıraktın şaşkın bir halde Kayserleri

وَكَاثَتْ فِي سِيَاسَتِهَا ضُرُوبًا جَمَعَتْ لَنَا الْمَمَالِكَ وَالشُّعُوبًا

Bir araya getirdin bize krallık ve halkları
Yönetim ve siyasetleri olan farklı farklı

فَلَمَّا هَبَّ جُورُجِيهِمْ هُبُوبًا تَلَقَّتْ لَا يُصِيبُ لَهُ مُعِينًا

George'leri¹⁶⁸ hızla yardım için atıldığında
Bulamadı bir yardımcı bakındı sağa sola

رَأَى كَيْفَ السَّبِيلِ إِلَى كَرِيدٍ وَكَيْفَ عَوَاقِبِ الطَّيْشِ الْمَزِيدِ

Gördü Girit'e ulaşılanın nasıl olacağını
Nasılmış aşırı düşüncesizliğinin sonuçları

وَكَيْفَ تَنَامُ يَا عَبْدَ الْحَمِيدِ وَتَغْفُلُ عَنِ دِمَاءِ الْعَالَمِينَا

Nasıl uyanmazsın ey Abdülhamid uykundan!
Nasıl gafil olabilirsin insanların kanlarından!

وَلَا وَاللَّهِ وَالرُّسُلِ الْكِرَامِ وَبَيْتِكَ خَيْرُ بَيْتٍ فِي الْأَنَامِ

Hayır! And olsun Allah'a ve şerefli Resullere
Ve senin evine ki en hayırlı olanıdır âlemde

لَمَّا كَانُوا وَسَيْفُكَ ذُو انْتِقَامٍ يُعَادِلُ جَمْعُهُمْ مِثْلَ جَنِينَا

Karşılaşınca onlar intikam alıcı kılıcınla senin
Ordularına denk gelir sadece bizden bir cenin

Şair, II. Abdülhamid'in hilafetinin düşürülmesine ve sürülmesine ağıt yaktığı *Osmanlı Darbesi* ve Abdülhamid'in Tahttan İndirilmesi adlı mersiyesinde şöyle söylemektedir:¹⁶⁹

سَلْ يَلِدِرًا ذَاتَ الْقُصُورِ هَلْ جَاءَهَا نَبَأُ الْبُدُورِ

Sor köşkleri olan Yıldız Sarayı'na
Dolunayların haberi gelmiş mi ona

لَوْ تَسْتَطِيعُ إِجَابَةً لَبَكَتْكَ بِالذَّمْعِ الْغَزِيرِ

Şayet cevap vermeye güç yetirseydi
Sana sel gibi gözyaşlarını dökerdi

Daha sonra Yıldız sarayını betimler ve saraydaki hanımlar hakkında şunları söylemektedir:

دَارَتْ عَلَيْنَهُنَّ الدَّوَا نُرُّ فِي الْمَخَادِعِ وَالْخُدُورِ

Felaket üstüne felaket geldi başlarına
Haremliklerde ve korunaklı odalarda

لِ وَبِئْسَ فِي أَشْرِ الْعَشِيرِ أَمْسَيْنَ فِي رِقِّ الْعَبِي

Kötü bir köleliğe düşer oldular

¹⁶⁸ Yunanın o zamanki lideri.

¹⁶⁹ Şevkî, eş-Şevkiyyât, 137-140.

Yakınların esaretinde kaldılar

مَا يَنْتَهِيَنَّ مِنَ الصَّلَاةِ

صَرَاعَةً وَمِنَ التَّذْوِيرِ

Başlarını kaldıramıyorlar namazdan

Dua ve niyaz edip adak adamaktan

وَرَبُّهُنَّ بِمَا نَصِيرِ

يَطْلُبْنَ نُصْرَةَ رَبِّهِنَّ

Yardım dilemekteler Efendilerinden (Rablerinden)

Efendileri ise yardımsız kalmış zaten

Sonrasında ise Abdülhamid Han'a seslenerek şöyle demektedir:

عَبْدَ الْحَمِيدِ حِسَابُ مِثِّ

لَكَ فِي يَدِ الْمَلِكِ الْعَفْوِ

Abdulhamid, senin gibi birinin hesabı

Affedici Allah'ın elinde ahirete kaldı

لَ وَلسَنَ بِالْحُكْمِ الْقَصِيرِ

سُدَّتِ الثَّلَاثِينَ الطُّوَا

Yönetimde kaldın uzun bir otuz yıl

Bu süre kısa bir hükümlerlik değil

لَكَ فِي الْكَبِيرِ وَفِي الصَّغِيرِ

تَنْهَى وَتَأْمُرُ مَا بَدَا

Emredip nehyederek istediğin şekilde

Hem önemli hem de önemsiz işlerde

عَدَدُ الْكَوَاكِبِ مِنْ مُشِيرِ

لَا تَسْتَشِيرُ وَفِي الْحِمَى

İstişare etmedin devlette olduğu halde

Danışmanlar sayıları yıldızlar adedince

حِ وَأَلْهَوْكَ لَدَى الْبُكُورِ

كَمْ سَبَّحُوا لَكَ فِي الرَّوَا

Akşamları ne kadar tesbih ettiler seni

Sabahları adeta ilahlaştırdılar oysaki

كَسُجُودِ مُوسَى فِي الْحُضُورِ

وَرَأَيْتَهُمْ لَكَ سُجَّدًا

Gördün onların sana ettikleri secdeleri

Musa'nın Huzurda secde etmesi gibi

بِالذُّلِّ أَقْوَامَ الظُّهُورِ

حَفَّضُوا الرُّؤُوسَ وَوَتَّرُوا

Önünde saygıdan eğdiler başlarını

İtaatten yay gibi gerdiler sırtlarını

رِ وَكُنْتَ دَاهِيَةَ الْأُمُورِ

مَاذَا دَهَاكَ مِنَ الْأُمُورِ

Nasıl geldi bu musibetler başına sahi

Oysaki sendin bu işlerde olan dahi

بِالْجُزُوعِ وَلَا الْعَثُورِ

مَا كُنْتَ إِذْ حَدَّثْتَ وَجَلَّتْ

Olaylar olup büyüdüğünde değildin sen

Telaşlı ve sabırsız, hata üstüne hata eden

هُ وَحِكْمَةُ الشَّيْخِ الْحَبِيرِ

أَيْنَ الرَّوِيَّةِ وَالْأَنَا

Nerede tefekkürün, nerede sabrın!
Nerede bilgeliği tecrübeli ihtiyarın!

إِنَّ الْقَضَاءَ إِذَا رَمَى ذَكَ الْقَوَاعِدِ مِنْ ثَبِيرِ

Kaza, bela insanı ne zaman fırlatır atar
Felaketler evini temelden yıkar parçalar

دَخَلُوا السَّرِيرَ عَلَيْكَ يَحْ تَكْمُونَ فِي رَبِّ السَّرِيرِ

Senin de tahtını zoraki ellerine geçirdiler
Tahtın sahibine istedikleri hükmü verdiler

أَعْظَمُ بِهِمْ مِنْ آسِرِي نَ وَبِالْخَلِيفَةِ مِنْ آسِيرِ

Ne de büyük insanlar esir alanlar onu!
Ve ne yüce halife esaretle biten sonu!

أَسَدٌ هَصُورٌ أَنْشَبَ الْ أظْفَارَ فِي أَسَدٍ هَصُورِ

Güçlü bir aslan geçirdi pençelerini
Güçlü bir aslana tıpkı kendisi gibi

قَالُوا إِعْتَرَلْ قُلْتَ إِعْتَرَلْ تُ وَالْحُكْمُ لِلَّهِ الْقَدِيرِ

Dediler çekil artık tahttan, dedin ki çekildim
Hükmü Kâdir-i Mutlak Allah'a havale ettim

صَبَرُوا لِدَوْلَتِكَ السَّنِي نَ وَمَا صَبَرْتَ سِوَى شَهْوَرِ

Onlar senin devletine sabrettiler yıllarca
Sen ise sabredemedin birkaç ay dışında

أُودِيَتْ مِنْ دُسْتُورِهِمْ وَحَنَنْتَ لِلْحُكْمِ الْعَسِيرِ

Onların düsturundan eziyet gördün
Zor olan hükme ise özlem duydun

وَعَصِبْتَ كَالْمَنْصُورِ أَوْ هَارُونَ فِي خَالِي الْعُصُورِ

Öfkelendin Mansur gibi ya da
Harun gibi geçmiş zamanlarda

صَبَتُوا بِضَائِعِ حَقِّهِمْ وَصَبَنْتَ بِالدُّنْيَا الْعُرُورِ

Onlar peşini bırakmadı zayı olan haklarının
Sen ise bıraktın peşini aldatıcı bu dünyanın

هَلَا إِحْتَفَقْتَ بِهِ إِحْتِفَا ظَ مُرْحَبٍ قَرِيرِ

Bırakmasaydın ya iktidarı tutsaydın ellerinde
Mutlu, sevinçli hoş karşılayanın tuttuğu şekilde

هُوَ حَلِيَّةُ الْمَلِكِ الرَّشِي دِ وَعِصْمَةُ الْمَلِكِ الْعَرِيرِ

O iktidar akıllı padişahın zinetidir
Tecrübesiz, toy sultanın ismetidir

وَبِهِ يُبَارِكُ فِي الْمَمَا لِكَ وَالْمُلُوكِ عَلَى الدُّهُورِ

Ülkeler değerlenir, bereketlenir onun ile

Krallar da öyle zamanın devam etmesi ile

Kasidenin sonlarında ise şair, II. Abdülhamid'den sonra halife olarak başa gelen Muhammed (Mehmet) Reşat Paşa'ya biat ettiğini bildirmekte ve onu övmektedir.

2.2.2. Ahmed Şevkî'nin şiirlerindeki cüz'î imaj

1. Dış Musiki

Şair, klasik usulde; vezinli olarak kasidelerini kaleme almıştır. Şevkî, divanında Kâmil bahrini çok kullanmış; kimi zaman el-Buhturî (ö. 284/897), kimi zaman Ebû Temmâm (ö. 231/846), kimi zaman eş-Şerîf er-Radî (ö. 406/1015) kimi zaman da İbn Hânî'nin (ö. 362/973) tarzını ustaca taklit etmiştir.¹⁷⁰ Sultan II. Abdülhamid hakkında nazmettiği; konu edindiğimiz beş kasidenin bir tanesi de Kâmil bahrindedir. Bu iki kaside de mersiye'dir. Diğer kasideler ise Basît, Vâfir, Hafîf ve Tavîl bahirlerinde nazmetmiştir.¹⁷¹ Bu kasideler ise methiye ve kahramanlık türündedir. Şair bütün kasidelerinin ilk beyitlerinde birinci şatrı da kafiye olarak şiire uydurmuş ve tasri' sanatını uygulamıştır.

Osmanlı Darbesi ve Abdülhamid'in Tahttan İndirilmesi kasidesi mersiye türündedir. Kaside, Meczû' Kâmil bahrinde olup şiirde "ra" revîsi kullanılmıştır:

سَلْ يَلِدِرْأَ ذَاتِ الْقُصُورِ   هَلْ جَاءَهَا نَبَأُ الْبُدُورِ

Kâmil bahri ciddi konular ve keskin duyguları ifade etmek için kullanılır. Bu bahirde tef'ilelerin tınısı açık ve yüksektir. Mana, duygu ve imgelerle dinleyicinin kulağına hızlı ve net bir şekilde ulaşır. Bu sebeple bu bahir hikmetli sözler, sakın konulu ve şehvani şiirlere uygun değildir.¹⁷² Ahmed Şevkî, bu kasideleri mersiye türünde kaleme almıştır ve Kâmil bahrini kullanması bilinçli olarak manaya uygun sesi tercih ettiğini göstermektedir. Diğer şiir Meczû' Kâmil vezninde nazmedilmiştir. Meczû' Kâmil bahrinde beytin iki tefi'lesi yani üçte biri hafzedilmektedir.¹⁷³ Bu şiirde yüksek ve net sese ek olarak tınının kısılması da manayı güçlendirmektedir. Kullandığı revîlerden "ra" sesinin doğasında eğilme, yalpalama ve kıvrılma vardır.¹⁷⁴ Revî olarak en yaygın olarak kullanılan harflerden olan bu harfi¹⁷⁵ şair, hüznün kendisinde yarattığı kırgınlık ve çöküş halini ifade etmek için kullanmıştır. Ayrıca ses ve manayı harften önce kullandığı "vâv" ve "ye" uzatmalarıyla yani redif¹⁷⁶ ile güçlendirmiştir. Şiirde revî bulunan kelime hariç bu harfi içeren bazı kelimelerin manasına

¹⁷⁰ Meczub, *el-Murşid ilâ fehmi eşâ'ri'l-Arab*, 1/354.

¹⁷¹ Bahirler için bk. es-Seyyid, *Fî 'ilmeyi'l-'arûz ve'l-kâfiye*.

¹⁷² Meczub, *el-Murşid ilâ fehmi eşâ'ri'l-Arab*, 1/302-303.

¹⁷³ Meczu beytin tarifi için bk. et- Tibrîzi, *Kitabu'l-kâfi fi'l-arûd*, thk. Hasen Hassani (Kahire, 1966), 31.

¹⁷⁴ Osman Muvafî, *Fî nazariyyeti'l-edeb* (İskenderiyye: Dâr Marifeti'l-Camiyye, 1991), 240-244.

¹⁷⁵ Enîs, *Mûsika's-şi'ir*, 246.

¹⁷⁶ Beytin kafiyesi olan son harfi yani reviden önce gelen med harfine verilen ad. Bk. es-Seyyid, *Fî 'ilmeyi'l-'arûz ve'l-kâfiye*, 189.

bakacak olursak saraylar, felaketler, esaret, esir alanlar, rab, sabah, taht, tırnak sabrettiler, düstur gibi kelimelerdir. Bağlam mersiye'yi yansıtmaktadır.

Methiye ve melhame türünde olan diğer dört kasidesi ise Basît, Vâfir, Haffif ve Tavîl bahirlerindedir. Osmanlı Anayasası adlı kasidesini Basît bahrinde nazmetmiş olup, kasidede meşrutiyeti ve halifeyi övmektedir. Bu şiirin revîsi “he” harfidir. Bu harf çok az revî olarak kullanılır.¹⁷⁷ He harfi sadece iki şartla revî olabilir. Bu harfin revî olabilmesi için ya kelimenin aslından olması veyahut kendisinden önce med harfi gelmesi gereklidir.¹⁷⁸ Bu kasidede zamir olarak gelmiş olan bu harfin kendisinden önce med harfi gelmiştir. Kasidenin matla'ı şöyledir:

بُشْرَى الْبَرِيَّةِ قاصِيهَا وَدَانِيهَا   حَاطَ الْخِلاَفَةَ بِالْأَدْسْتُورِ حَامِيهَا

Basît bahri, sert veya yumuşak iki zıt manada da kullanılmaya uygundur. Kalıbı genelde inşaî ve icmalî bir şekildedir. Bu sebeple betimleme, kıssa ve öğüt içerikli şiirlere uygun değildir. Methiye, kahramanlık veya mersiye için uygundur. Methiye için kullanılırsa bir abartma ve aşırılık içerir.¹⁷⁹ Bu kasidede ise methiye için kullanılmıştır. Şairin ifadeleri güçlü ve nettir. Mana olarak bahirle uyum içindedir. Şairin kullandığı revî olan “he” harfi nefes ve sesin birlikte çıktığı en zayıf harflerden biridir.¹⁸⁰ Bu sebeple med ile güçlendirilip dinleyicinin kulağına ulaştırılması hedeflenir. Methiye ile uyumlu yumuşak bir tınısı vardır.

Türklere Selam adlı kahramanlık ve methiye temalı kasidede Vâfir bahri ve “nûn” revîsi kullanılmıştır. *Musemmat*¹⁸¹ veya *murabba'* olarak isimlendirilen kafiye düzeni aaaa, bbba, ccca'dir. Şair her şatır mısra olarak görmüş ilk üç şatır yani mısrayı ayrı revîlerle, dördüncü mısrayı ise bütün kasidede “nûn” revîsi ile bitirmiştir.¹⁸² Diğer üçlüklerde ise “te”, “ba”, “nûn”, “mîm” gibi farklı harfleri kullanmıştır. Kasidenin aaaa olan ilk dörtlüğü şöyledir:

بِحَمْدِ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ   وَحَمْدِكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ
لَقِينَا فِي عَدْوِكَ مَا لَقِينَا   لَقِينَا الْفَتْحَ وَالنَّصْرَ الْمُبِينَا

Kasidenin “nûn” revîsi a olmak üzere bbba murabba' yapısına örnek vermek gerekirse şöyledir:

هُمُ شَهَرُوا أَدَى وَشَهَرْتَ حَزِيًّا   فَكُنْتُ أَجَلًا إِقْدَامًا وَصَرِيًّا
أَخَذْتُ حُدُودَهُمْ شَرْفًا وَعَزِيًّا   وَظَهَّرْتَ الْمَوَاقِعَ وَالْحُصُونَا

Kasidedeki ccca örnek bir diğer dörtlü şöyledir:

وَقَبَلِ الْحَرْبِ حَرْبٌ مِنْكَ كَانَتْ   نَتَائِجُهَا لَنَا ظَهَرَتْ وَبَانَتْ
أَلَنْتَ الْحَادِثَاتِ بِهَا فَلَانَتْ   وَغَادَرْتَ الْقِيَاصِرَ حَائِرِيْنَا

¹⁷⁷ Enîs, *Mûsika's-şi'ir*, 246.

¹⁷⁸ Enîs, *Mûsika's-şi'ir*, 251.

¹⁷⁹ Meczub, *el-Murşid ilâ fehmi eşâ'ri'l-Arab*, 1/507-525.

¹⁸⁰ Abduttevvâb, *el-Medhal ilâ 'ilmi'l-luğa*, 58.

¹⁸¹ المسمط

¹⁸² Daha geniş bilgi için bk. Enîs, *Mûsika's-şi'ir*, 284.

Vâfir bahri, Mütেকârib bahrinden üretilmesine rağmen mısranın sonunda aniden şiddetli bir şekilde kesilen nağmesi sebebiyle bu bahir, Mütেকâribte olmayan güçlü bir etki bırakmaktadır. Tabi ki bu durum Mütেকâribteki kusursuz neşe özelliğini de ortadan kaldırmaktadır. Ancak Vâfir bahrindeki bu özellik öfke, hamaset, aşk ve özlem gibi duyguları ulaştırmasını sağlar. Bu bahirde acz, sadrine çok hızlı ulaşır. Nağmeleri hızlıdır. Retorik, hiciv, fahriye, nükteler ve methiyelerdeki aşırı süsleme için kullanılır.¹⁸³ Hamaset ve kahramanlık temalı bu şiir hem kelimeleri hem de tefî'lelerin tınısı ile aynı duygu ve manayı ulaştırmayı hedeflemektedir. Bu şiirde kullanılan "nûn" harfi en yaygın kullanılan revî harflerindedir.¹⁸⁴ Harfi söylerken nefes hapsedilir. Ses ise ne tam akar ne de tam hapsedilir. Dil çabucak hareket eder ve genizden bir nağme ile çıkar.¹⁸⁵ Bu sebeple methiyeye uygun güçlü ve hoş bir sesi vardır. "nûn" harfi sonrasında kullanılan med harfi, bu özellikleri güçlendirmek ve harekesindeki doyunluğu arttırmak için vasıl¹⁸⁶ olarak gelmiştir.

Şair, *Müminlerin Emirinin Misafiri* adlı kasidesini, Abdülhamid'e methiye olarak nezmetmiştir. Bu kaside Hafîf bahrinde ve "mîm" revîsi ile nazmedilmiştir. Kasidenin matla'ı şöyledir:

رَضِيَ الْمُسْلِمُونَ وَالْإِسْلَامُ   فَرَعَ عُثْمَانُ دُمَ فِدَاكَ الدَّوَامُ

Hafîf bahrinin tefîleleri ve nağmesi anlaşılır ve açık olduğu için Serî' bahrine kıyasla, heybetli bir yapıdadır. Tavîl ve Basît bahirlerinden de heybet yönünden daha aşağıdadır. Bu bahir birçok şairin geçmişten beri en çok kullandığı bahirlerdendir. Gazel, hamaset, methiye, hiciv, fahriye, mersiye gibi birçok konuda açık nağmesi ve dengeli vezniyle ön plana çıkmaktadır. Şiddet ve yumuşaklıkta çok aşırı değildir ikisinden de belli ölçüde almıştır.¹⁸⁷ "mîm" revîsi ise en çok kullanılan revîlerdendir.¹⁸⁸ Mîm harfi de tıpkı "nûn" harfi gibi söylenirken nefes hapsedilir ve genizden bir nağme ile çıkar.¹⁸⁹ Bu sebeple güçlü ve hoş bir sesi vardır. Revî kendisinden önceki med harfi ile yani redifle güçlendirilmiştir. Methiyenin manası ile uyumlu orta şiddette bir bahir ve hoş bir nağmesi olan bir revî tercihi kasidedeki anlamı vurgulamaktadır.

Savaşın Sedası adlı şiirinde Tavîl bahri ve "ba" revîsi kullanılmıştır. Kasidenin matla'ı şöyledir:

بِسَيْفِكَ يَغْلُو الْحَقُّ وَالْحَقُّ أَغْلَبُ   وَيُنْتَصِرُ دِينَ اللَّهِ أَيَّانَ تَضَرَّبُ

Tavîl bahri, güzellik ve ihtişamı olan bir bahirdir. Genelde haberi bir yapıdadır. Vasıf ve kıssalarda haberi cümleler daha çok kullanılır.¹⁹⁰ Sultanın savaştaki kahramanlığını ve

¹⁸³ Meczub, *el-Murşid ilâ fehmi eşâ'ri'l-Arab*, 1/406-408.

¹⁸⁴ Enîs, *Mûsika's-ş-i'ir*, 246.

¹⁸⁵ Abdu'ttevvâb, *el-Medhal ilâ 'ilmi'l-luğa*, 49.

¹⁸⁶ Revîden sonra harekesine uygun olarak gelen uzatma harfi. Bk. es-Seyyid, *Fi 'ilmeyi'l-'arûz ve'l-kâfiye*, 189.

¹⁸⁷ Meczub, *el-Murşid ilâ fehmi eşâ'ri'l-Arab*, 1/241-279.

¹⁸⁸ Enîs, *Mûsika's-ş-i'ir*, 246.

¹⁸⁹ Abdu'ttevvâb, *el-Medhal ilâ 'ilmi'l-luğa*, 43.

¹⁹⁰ Meczub, *el-Murşid ilâ fehmi eşâ'ri'l-Arab*, 1/507-525.

başarısını genelde haberi bir dilde anlatmakta olduğu bu kahramanlık ve methiye türündeki kasidesinde şair yine anlama uygun yaygın olarak kullanılan bir rev'i harfi seçmiştir. Zira "ba" harfi, ses ve nefesi hapsederek söylenen güçlü bir harftir.¹⁹¹ Dudaklar birbirine çarptığında savaş manasının zihinde canlandırdığı manaya uygun olarak sarsıntı, çalkantı ve sertliği hissettirir.

2. İç Musiki

Ahmed Şevkî'nin *Müminlerin Emirinin Misafiri* adlı kasidesi Bedî' sanatı yönünden oldukça zengindir.¹⁹² Bunlardan dikkat çekenleri şunlardır; "دَوَامٌ - دَوْمٌ devamlı ol- devam", "عَظِيمٌ - يُؤجُّ yüce - yüceltme", "تَتَوَجَّتْ - تَوَجَّجَتْ taçlandın- taçlandırıldı", "يَنْصُرُ - نَصْرًا yardım - yardım ediyor" kelimelerinde aynı kökten sesleri benzer iki ayrı kelime oldukları için cinâs-ı iştikâk sanatı uygulanmıştır. "رَضِيَ الْمُسْلِمُونَ وَالْإِسْلَامُ" "Müslümanlar ve İslam razı oldu." ifadesinde ise manaları bakımından birbirlerine uygun olan iki şeyi bir hükümde topladığı için cem' sanatını cinâs-ı iştikâkla birlikte uygulamıştır. "تَنَاءٌ övgü", "الشَّمْسُ güneş", "كَلَامٌ söz", "النَّاسُ insanlar", "الدُّنْيَا dolunay" kelimeleri iki kez aynı beyitlerin bir ve ikinci şatırlarında tekrar edilmiş ve reddül'-acüz 'ala's-sadr sanatı uygulanmıştır. "الْإِمَامُ - الْإِنَامُ imam, insanlar" kelimelerinin sadece bir harfi farklı iki ayrı anlamda sesleri benzeyen bu kelimelerde cinas-ı nakıs vardır. *Osmanlı Anayasası* adlı şiirinde ise çok fazla Bedî' sanatları ile karşılaşmamaktayız. Bu şiirde geçen "الْبَارِيَّةُ - الْبَارِي" yaratılan- yaratan kelimeleri arasında aynı kökten oldukları için cinâs-ı iştikâk vardır.

Türklere Selam adlı şiirde "لَقِينَا karşılaşmak" kelimesi ikinci beyitte üç kez tekrarlanmış ve reddül'-acüz 'ala's-sadr sanatı uygulanmıştır. "شَهَرُوا - شَهَرْتِ ilan etti- ilan ettin" kelimelerinde cinas-ı iştikâk, "شَرْقًا وَغَرْبًا doğu ve batı" ifadesinde tıbâk sanatı vardır. "وَوَهَّرْتِ وَظَهَّرْتِ" "لَقِينَا الْفَتْحَ وَالنَّصْرَ الْمُبِينَا" "Gördük senden apaçık yardım ve fethi.", "فَكُنْتِ أَجَلًا إِقْدَامًا وَضَرْبًا" "Cesurluk ve saldırıda ne yücesin sen!", "جَمَعْتِ لَنَا الْمَمَالِكَ وَالشُّعُوبَا" "Beldeleri ve halkları bize mal ettin." cümlelerinde ise yakın anlamlı kelimeleri tek bir hükümde topladığından manevi süsleme yapmış, cem' sanatını uygulamıştır.

Osmanlı Darbesi ve Abdülhamid'in Tahttan İndirilmesi adlı mersiyesinde "أَمْسَيْنَ - بَتْنٌ Akşamladılar-gecelediler", "أَسِيرِينَ - أَسِيرٌ esir alanlar - esir" kelimeleri yakın manada kullanılmış ve murâ'âtu'n-nazîr sanatı uygulanmıştır. "تَسْتَشِيرُ - مُشِيرٌ istişare etmedin-

¹⁹¹ Abdu'ttevvâb, *el-Medhal ilâ 'ilmi'l-luğâ*, 42.

¹⁹² Tanımlar için bk. Bolelli, *Belâgat*, 405-538.

danışman” kelimelerinde aynı kökten oldukları için; “دهاك - داهية başa gelmek- dahi” kelimelerinde ise aynı kökten olmasa da sesleri benzediği için cinas-ı iştikâk uygulanmıştır.

“وَرَبُّهُنَّ بِلا نَصِيرٍ يَطْلُبْنَ نُصْرَةَ رَبِّهِنَّ” “Rablerinden yardım istiyorlar. Efendileri ise yardımcısız bir durumda.” beyitinde kullanılan “رَبِّهِنَّ” kelimesinin birincisinde yakın mana olan Allah kastedilmiştir. Bunu önceki beyitte kadınların namaz ve niyazda olduklarını söylemesinden çıkarmaktayız. Bu kelime ikinci kez tekrar ettiğinde ise uzak mana olan II. Abdülhamid, yani ailenin efendisi kastedilmiştir. Burada şair, yakın ve uzak anlamlı iki eş sesli kelimeyi tek beyitte kullanarak, başarılı bir şekilde lafzî sanatlardan tam cinasla birlikte anlam güzelleştiricilerinden olan tevriye sanatını kullanmıştır. “القصير - الطوال uzunlar - kısa”, “الكبير - الصغیر büyük - küçük”, “تَنْهَى وَتَأْمُرُ” “Yasaklayıp emrediyorsun.” kelimeleri birbirlerine zıt olup aynı beyit içinde kullanılmıştır. Şair burada tıbâk sanatını uygulamıştır. “التَّهْرِيْرُ taht”, “أَسَدٌ هَاصِرٌ” “yurtçu aslan” kelimesi aynı beyitin bir ve ikinci şatırlarında tekrar etmiş ve lafız güzelleştiricilerinden reddül’-acüz ‘ala’s-sadr sanatı uygulanmıştır. Bir başka beyitinde; “وَبِهِ يُبَارِكُ فِي الْمَمَالِكِ وَالْمُلُوكِ عَلَى الدُّهُورِ” “Onunla (tahtla) değerlenir memleketler krallar yüzyıllarca.” Bu cümlede hem lafız hem de mana güzelleştiricisi kullanılmıştır. Ülkeler/memleketler ve krallar aynı anlam kategorisinde olan iki ayrı kelime olarak bir hükümde (değerlenme) birleştirilmiş ve bir manevi süsleme sanatı olan cem’ yapılmıştır. Ayrıca bu iki kelime, aynı kökten oldukları için lafzi süsleme sanatı olan cinas-ı iştikâk vardır.

Şairin sesleri güzelleştirdiği bu sanatlarda kullandığı tekrarlarla vurguladığı manaları kronolojik olarak zikrederim. Bu kelimeler devam, yüce, taçlanmak, yardım, İslam ve Müslümanlar, hoşnutluk, övgü, güneş, söz, insanlar, dolunay, imam, yaratan ve yaratılan, sıkıntı çekmek, doğu ve batı, temizlemek, akşamlama ve geceleme, esir alan ve alınan, istişare ve danışman, dâhilik ve başa iş gelmesi, Rab ve Efendi, uzun ve kısa, büyük ve küçük, yasaklama ve emretme, taht, aslan, kral ve krallık kelimeleridir. Bu manaların çizdiği olumlu bir çerçeve vardır. mersiyedeki kullanılan sanatlarda ise azarlama ve zıtlıklar göze çarpmaktadır.

3. Şiirlerde Ön Plana Çıkan Kelimeler

Müminlerin Emirinin Misafiri şiirinde rıza, İslam, Müslümanlar, övgü, güneş, devlet, Mısır, piramitler, gülümseme, selam, aşk, dolunay, tam kelimeleri dikkat çekmektedir. Tam, güneş kelimeleri iki kez; Mısır, övgü, yücelik, aşk, dolunay kelimeleri ise ikiden fazla olmak üzere tekrar edilmiştir. Sultan ise bu şiirde övülen, övgü ve ikrama layık, hoşnut olunan, halife, imam, dikkatli, güneş, sözü vahiy, filili ilham olan, cömert, koruma, huzur, dolunay kelimeleriyle anılmıştır. Halife ve dolunay kelimelerinin dört kez tekrar edilmiş olması dikkat çekmektedir. Osmanlı Anayasası kasidesinde ise hoşnut olma, demir yolu, şura, savaş, askerler, otuz yıl, neşe, istişare, halk, hilafet, krallık, lütuf kelimeleri dikkat çekmekte ve istişare kelimesi birden fazla

tekrar edilmektedir. II. Abdülhamid Han *samimi, en yüce Hakan, Müminlerin Emiri, danışan, dünyaya önem vermeyen, üzgün, yorgun, uykusuz, dünya ve insanlara karşı suizanlı, lütüfkâr* olarak anılmıştır.

Türklere Selam şiirinde *şükür, düşman, zafer, fetih, savaş, saraylar, halklar, hukuklar, kılıç, ordular* kelimeleri ön plana çıkmaktadır. Türkleri övdüğü bu kasidede savaş ve kahramanlık temasının ön plana çıktığı görülmektedir. *Savaş* kelimesi üçten fazla tekrar etmiştir. Bu şiirde II. Abdülhamid Han *teşekkür edilen, ulu, savaşta cesur, bazen gafil* kelimeleriyle anılmıştır. *Osmanlı Darbesi ve Abdülhamid'in Tahttan İndirilmesi* şiirinde ise *Yıldız sarayı, gözyaşı, dolunay, musibet, kandırmaca, esaret, namaz, dua, yardımsız kalma, otuz yıl, hesap, Allah, Rab, istişare, danışman, tedbir, tefekkür, hikmet, aslan* kelimeleri geçmekte ve *musibet* kelimesi birden fazla tekrar etmektedir. Sultan bu şiirde *secde edilen, önünde baş eğilen, tesbih edilen, adeta ilahlaştırılan, dahi, hikmet, kral, dünyaya önem vermeyen, danışmayan* gibi özelliklerle zikredilmiştir.

4. Şiirlerdeki Üslup ve Cümle Durumları

Müminlerin Emirinin Misafiri şiirine haberî bir üslupla başlamıştır ve şiire genel olarak haberî bir üslup hâkimdir.¹⁹³ Ancak inşâî üslup da az sayılmayacak kadar kullanılmıştır. Kullandığı inşâî üsluplar dikkat çekmeye yöneliktir. Örneğin;

“هَلْ كَلَامُ الْعِبَادِ فِي الشَّمْسِ إِلَّا أَنَّهَا الشَّمْسُ” “İnsanlar güneşe ne diyebilir güneşten başka!”;

“كَيْفَ نُحْصِي عَلَى عُلَاكَ ثَنَاءً” “Nasıl övelim senin yüceliğini layıkıyla!” ifadeleri muhatabın dikkatini çekmekte ve etkiyi arttırmaktadır. Emir kipi ile kullanılan inşâî yapıdaki cümleler “Tam olmaktan vazgeçme ey dolunay!” cümlesindeki gibi bazen dikkat çekmek bazen de “Koru Mısır’ı” cümlesindeki gibi talep için kullanılmıştır. Bu şiirde *hoşnut oldu, görmedi, soruyor, doğru söyledi, yayılır* gibi fiillerle başlayan fiil cümleleri olsa da şiirin genelinde. “وَمَكَانُ الْإِمَامِ” “İmamın (Halifenin) makamı elbet daha da yüksektir.” ,

“عُمَرُ أَنْتَ” “Bir (İslam) devlet ki binası yükselmiş bin yıldır.”, “دَوْلَةٌ شَادَ رُكْنَهَا أَلْفَ عَامٍ” “Ömer’sin sen.” cümleleri gibi isim cümleleri ön plana çıkmaktadır.

Osmanlı Anayasası şiirine haberî bir üslupla başlamıştır. Şiire de haberî bir üslup hâkimdir. İsim cümlesi ve fiil cümleleri dengelidir. *Sözü, Allah’ın şurası, Allah’ın hilafeti* gibi ifadelerle isim cümlelerine başlamıştır. *Geçti, bağısladın, uçtu* gibi fiillerle de fiil cümlelerine başlamıştır. Anayasa ilanı ile Sultan’ı övmeyi amaçladığı bu methiyeye uygun haber verme üslubunu seçmiştir. Cümlelerde de olguya ve devamlılığına dikkat çekmek istiyorsa isim; olay ve oluşa, değişime dikkat çekmek istiyorsa fiil cümlesi kullanmıştır. *Türklere Selam* kasidesine haberî bir üslupla başlamıştır. Kahramanlık anlatıldığı için haberî üslup şiire hâkimdir. Yine

¹⁹³ Üslup tanımları için bk. Bolelli, *Belâgat*, 189-397.

konuyla uyumlu olarak şair yapılan fiilleri vurgulamak istediği için karşılaştık, aldın, bir araya getirdin, gördü gibi fiil cümleleri ön plana çıkmaktadır.

Osmanlı Darbesi ve Abdülhamid'in Tahttan İndirilmesi şiirine inşâî bir üslup olan soru cümlesi ile başlanmıştır. Azil olayını ve sonrasındaki Sultan'ın ve ailesinin durumunu anlattığı için şiirde haberî bir üslup ön plana çıkmaktadır. Yine anlatılmak ve vurgulanmak istenen şey bir olgu değil zamanda vuku bulmuş bir olay ve serzeniş olduğu için *başına geldi, akşamladılar, istiyorlar, yasaklıyorsun, danışmıyorsun, gördün* gibi fiil cümleleri kullanılmıştır.

5. Beyân

Müminlerin Emirinin Misafiri şiirinde şair, “رَضِيَ الْمُسْلِمُونَ وَالْإِسْلَامُ” “İslam ve Müslümanlar (Sultan'dan) razı oldular.” ifadesinde İslam kelimesiyle kişileştirme ile kapalı istiare yapmıştır.¹⁹⁴ Bir başka; “عُمَرُ أَنْتَ” “Ömer'sin sen.” cümlesinde teşbih edatı ve teşbih yönünü zikretmeyerek teşbih-i belîğ yapmıştır. Şair aşağıdaki ifadesinde istiâre-i temsîliyye yapmış ve Sultan'ı övmek için kelimeleri bulamamasını şu duruma benzetmiştir:

هَلْ كَلَامُ الْعِبَادِ فِي الشَّمْسِ إِلَّا   أَنَّهَا الشَّمْسُ لَيْسَ فِيهَا كَلَامٌ

İnsanlar güneşe ne diyebilir güneşten başka

Onun hakkında başka söz söylenemez asla

Şair bir başka beyitte “بَيْدَ أَنْكَ ظِلٌّ لِلْبَرَايَا وَعِصْمَةٌ وَسَلَامٌ” “Gölgesin sen yaratılanlara, himaye ve güvensin.” cümlesiyle de halifeyi Halka gölge olmaya ve huzura benzetmiş, yine teşbih-i belîğ yapmıştır. “ذُو الْمُقَلَّةِ الَّتِي لَا تَنَامُ” “uyumayan gözlere sahip” ifadesi dikkatli, gaflete düşmeyen manasında kinayeli bir kullanımdır. Şair “وَتَلَقَّى الْهِلَالَ مِنْكَ جَبِينٌ فِيهِ حُسْنٌ وَبِالْعَفَاةِ غَرَامٌ” “Ve hilal kaderine aldı senden içinde iyilik olan, şifa ile tutkuyu.” cümlesinde bayrağı kişileştirmiş ve kapalı istiare sanatını uygulamıştır. Başka bir beyitte “قَامَتِ الضَّادُ فِي قَمِي” “Sevgin ile uyandı dilimde dâd” diyerek “dâd” dili olan Arapçayı kastetmiş ve kinaye yapmıştır. Şiirin son beyiti ise beyânî olarak dikkat çekmektedir:

فَالزَّمِ التَّمَّ أَيُّهَا الْبَدْرُ دَوْمًا   وَالزَّمِ الْبَدْرُ أَيُّهَا التَّمَامُ

Ey dolunay kemale sarıl her daim

Ey kemal dolunayla ol sen kaim

Bu beyitte özne ve nesnelere yer değiştirilerek ‘Aks sanatıyla birlikte hem açık istiare, hem de kişileştirme yani kapalı istiare sanatı uygulanmıştır. Dolunay, II. Abdülhamid'dir. Burada müşebbeh bih açıkça zikredildiği için açık istiare vardır. Tam olma sıfatına ey edatıyla seslendiği içinde kişileştirme, yani kapalı istiare vardır.

Osmanlı Anayasası adlı kasidede durum benzetmesi yapılmış, mutluluk suya, halkın Sultan'ın mutluluğu getirdiği zamanki mutluluğa olan ihtiyacını ise susuz bir adamın suya olan

¹⁹⁴ Beyan ilimleri için bk. Bolelli, *Belâgat*, 33-181.

ihtiyacına benzetilmiştir. Burada durum benzetmesi yapıldığı ve birden fazla benzetme yönüne sahip olduğu için teşbih-i temsil sanatı vardır. Beyit şöyledir:

لَمَّا اسْتَعَدَّ لَهَا الْأَقْوَامُ جِئْتُ بِهَا   كَالْمَاءِ عِنْدَ غَلِيلِ النَّفْسِ صَادِيهَا

İnsanlar ne zamanki hazırlandılar anayasaya

Getirdin su misali yüreği susuzluktan yanana

Şair, “أَمَّا تَرَى الْمُلْكَ فِي عُرْسٍ وَفِي فَحِّحٍ” “Görmez misin düğün ve neşe içinde krallık!” ifadesiyle krallığın neşe içinde olduğunu söyleyerek kişileştirme yani kapalı istiare yapmıştır. Şu beyitte kişileştirme sanatında dikkat çekicidir:

طَارَتْ فَنَاهَا سُورًا عَن مَرَكَزِهَا   وَأَلْقَتْ الْغَمْدَ إِعْجَابًا مَوَاضِيهَا

Fırladı mızrakları mutlulukla saplandığı yerden

Fırlattı attı kılıçları kınlarını hayranlıkla birden

Türklere Selam, şiirinde “وَكَيْفَ تَنَامُ يَا عَبْدَ الْحَمِيدِ” “Nasıl uyursun Abdülhamid!” diyerek gaflette olmaktan kinaye yapmıştır. Ayrıca “وَسَيْفُكَ ذُو انتِقَامٍ” “Kılıcın intikam sahibidir.” diyerek de kişileştirme yapmış, kapalı istiare sanatını uygulamıştır.

Osmanlı Darbesi ve Abdülhamid'in Tahttan İndirilmesi adlı mersiyesinde “Yıldız'a sor” ifadesinde kişileştirme yapıldığından dolayı kapalı istiare vardır. Yine aynı beyitte dolunaylar ifadesi ile krallar kastedilmiş ve parlaklıklarından dolayı bir benzetme yapıldığından dolayı yine açık istiare vardır:

سَلْ يَلِدِزًا ذَاتَ الْقُصُورِ   هَلْ جَاءَهَا نَبَأُ الْبُدُورِ

Sor köşklere olan Yıldız Sarayı'na

Dolunayların haberi gelmiş mi ona

Aşağıdaki beyitte yıldızların sayısının ifadesinde çokluk anlamında kinaye yapılmıştır:

لَا تَسْتَشِيرُ وَفِي الْحَمَى   عَدَدُ الْكَوَاكِبِ مِنْ مُشِيرِ

İstişare etmedin devlette olduğu halde

Danışmanlar sayıları yıldızlar adedince

Şair, Müminlerin Emirinin Misafiri şiirinde “لَكَ مِنْكَ الثَّنَاءُ وَالْإِكْرَامُ” “Övgü de ikram da senden dolaydır sana” ifadesi deyimseldir. Osmanlı Anayasası şiirinde deyimsel şu iki ifadeyi kullanmıştır: “جَرَّ الذِّيلَ - هَزَّ الْعِطْفَ”. Şair şöyle demektedir:

خِلَافَةُ اللَّهِ جَرَّ الذِّيلَ حَاضِرُهَا   بِمَا مَنَحَتْ وَهَزَّ الْعِطْفَ بَادِيهَا

Şehirli başı dik yürür Allah'ın hilafeti ile

Bedevisi neşeyle çalısır verdiği lütuf ile

Şairin kullandığı beyânî ilimler kronolojik bir mana çerçevesindedir. Hoşnut olan İslam; Ömer'e benzeyen, övgülerin nitelendiremediği, gölge, himaye olan, gözü açık, hilale iyilik, şifa ve tutku veren bir Sultan; dad dili, kemale sarılan olunay, dolunaya sarılan bir kemal, susuzluğu gideren bir anayasa, neşe içinde bir krallık, işinde olan bedevi, başı dik şehirli

benzetmeleri yapılmıştır. Daha sonrasında ise gaflete düşen bir Sultan, intikamcı kılıç, kendisi ile konuşulan şahit bir saray, dolunaylar, yıldızlar sayısınca danışman kullanımları vardır. bu kullanımlarda ihtişamdan ağıt ve itâb diline geçişi görmekteyiz.

2.2.3. Ahmed Şevkî'nin şiirlerindeki külli imaj

Şairin ön plana çıkan dört şiiri, II. Abdülhamid'in, şairin zihnindeki imajını yansıtmaktadır. Türk asıllı olup saraya çok yakın olan, İstanbul'a gittiğinde direkt Sultan'ın ağırladığı bir şair olarak Ahmed Şevkî, şiirlerinde anlamlara uygun bahir ve vurgulamak istediği duyguyu hissettiren kafiye tercihleri yapmıştır. Ayrıca şiirlerini anlaşılır bir dilde kaleme almış, kelimeleri mahir bir şekilde seçmiş ve edebi sanatları ustaca kullanmıştır. Bedî' sanatı ve imaj konusunda özellikle Müminlerin Emirinin Misafiri ve Osmanlı Darbesi ve Abdülhamid'in Tahttan İndirilmesi şiirleri, nicelik ve nitelik olarak dikkat çekmektedir. Zira bu iki şiirdeki duygular da diğer şiirlerdekinden güçlüdür. Birisinde aşırı neşe diğerinde aşırı hüznün duyguları hissedilmektedir.

Ahmed Şevkî'nin dilsel üslubuna gelince, II. Abdülhamid Han'ı konu edindiği şiirlerine genel olarak haberî bir anlatı hâkimdir. Nitekim yapılan fiillerle övgü, olayları anlatmak, övmek için sıfatları belirtmek gibi amaçları vardır. Dikkat çekmek, şaşkınlığını, serzenişini göstermek, talepte bulunmak için de inşâî üslubu kullanmıştır. Bu amaçlarla fiil cümlelerini daha çok kullanmıştır. Olguları ön plana çıkarmak ve sübutunu vurgulamak istediğinde ise isim cümleleri kurmuştur. Ayrıca şair, şiirlerinde teşbih, istiare, kinaye sanatlarını kullanarak imajı ortaya koymuştur.

Şairin Müminlerin Emirinin Misafiri şiirinin kelimeleri neşe saçmaktadır. Halife, güneş ve ay olarak tesvir edilen Abdulhamid halkına neşeyi getirmiştir. Adaletiyle adeta bir Ömer'dir. İkinci şiiri anayasa bağlamında yazıldığı için şiirde istişare vurgusu ön plana çıkmaktadır. Sultan, birinci şiirde de ikinci şiirde de gafletten uzak fedakâr bir adamdır. Ancak ikinci şiirde insanlara ve dünyaya karşı suizanda olmaya başlamış birisidir ve dünyadan yüz çevirmektedir. Bu iki şiirde de şair ve Müslümanlar Halife'den razıdır. Türklere Selam adlı şiirde savaş ve asker bağlamında kahramanlık şiirinin içinde zikredilmiş bir hükümdar olarak II. Abdülhamid Han, ulu ve cesur birisidir. Bu şiirde dikkat çeken durum şudur; Sultan artık gaflete düşmeye başlamıştır. Son şiirinde ise musibet, gözyaşı, dua ve niyaz gibi kelimelerle hüznün ve ağıt anlamı ön plana çıkmaktadır. Bu şiirde ise II. Abdülhamid Han, gaflete düşen, ilahlaştırıldığı halde artık danışmayan, deha ve hikmetini kullanmayan biri olmuştur ancak yine tam bir dolunaydır ve öyle kalacaktır.

Şairin direkt olarak Abdülhamid ismini kullandığı, ilki Müminlerin Emirinin Misafiri, ikincisi Osmanlı Anayasası ve sonuncu da Osmanlı Darbesi ve Abdülhamid'in Tahttan İndirilmesi şiirinde olmak üzere üç yer vardır. :

إِيَّاهُ عَبْدَ الْحَمِيدِ جَلَّ زَمَانُهُ

أَنْتَ فِيهِ خَلِيفَةٌ وَإِمَامٌ

Ey Abdulhamid sen iktidarını hep devam ettir

Zira halife ve imam olduğun zaman ne yücedir

وَكَيْفَ تَنَامُ يَا عَبْدَ الْحَمِيدِ

وَتَغْفُلُ عَنِ دِمَائِ الْعَالَمِينَ

Nasıl uyanmazsın ey Abdülhamid uykundan!

Nasıl gafil olabilirsin insanların kanlarından!

عَبْدَ الْحَمِيدِ حِسَابُ مِثْ

لِكَ فِي يَدِ الْمَلِكِ الْغَفُورِ

Abdulhamid, senin gibi birinin hesabı

Affedici Allah'ın elinde ahirete kaldı

Direkt ismi ile hitap ettiği üç ayrı bağlam olması sebebiyle zikredilmesi gereken bu kullanımların ilkinde *Halife ve İmam olduğun zaman yücedir* diyerek ismiyle hitap etmektedir. Burada tazim vardır. İkincisinde serzenişte bulunurken muhatabı eşit seviyeye indirme vardır. Üçüncüsünde de Allah karşısında hesapta eşitliği vurgulamak için isimle hitap vardır.

Sultan'ın dünyaya meyil etmeyen, dünyadan yüz çeviren birisi olması imajı Ahmed Şevkî için önemlidir. Nitekim Osmanlı Anayasası şiirinde de tahttan azlini konu aldığı mersiyede de Sultan'ın dünyaya yüz çeviren bir şahıs olduğuna vurgu yapılmıştır. Ancak burada önemli olan şairin bunu ne ile zihninde bağladığıdır. Mersiyesinde şair, sanki başkalarının Sultan'ı azletmesi ve görevinden almasını kabullenememiştir. Ona göre II. Abdülhamid'in dünyayı sevmemesi ve yüz çevirmesi sebebiyle görevi, tahtı kendisi bırakmış ve buna razı gelmiştir. Sanki Sultan'a bir tercih sunulmuş da kendisi de görevini bırakmayı seçmiş gibi bir anlatı vardır. Zira şair "Dediler: Bırak görevini! Dedin ki: Bıraktım, hüküm kudretli Allah'ındır." beyiti ve "Keşke bırakmasaydın, korusaydın tahtını." beyiti ile bu imajı yansıtmaktadır.

Ayrıca şairin, Müminlerin Emirinin Misafiri şiirindeki gözü uyumayan, sözü vahiy, fiili ilham olan ifadeleri ile mersiyesindeki önünde secde edilen, boyun eğilen, tesbih edilip ilahlaştırılan ifadeleri ile Halife, Allah'ın gölgesi olarak yüce sıfatlara sahip bir şahıstır. Ahmed Şevkî, mübalağalı bir övgü ve sevgi ile halifeyi Resul'ün yeryüzündeki gölgesi değil de Allah'ın gölgesi olarak görmekte ve makama bu yönde bir yücelik atfetmektedir. Zaten Osmanlı Anayasası şiirinde doğrudan Allah'ın hilafeti olarak makamı Allah'a izafet etmektedir.

2.3. Hâfız İbrahim

2.3.1. Hâfız İbrahim'in II. Abdülhamid Han için nazmettiği şiirleri

2 Eylül 1901 yılında II. Abdülhamid'in tahta çıkışının yıldönümünü kutladığı bir kasidesinde şöyle demektedir:¹⁹⁵

فَعَلَّمَنِي آيَ الْعُلَا كَيْفَ تُكْتَبُ

لَمَخْتُ جَلَالَ الْعِيدِ وَالْقَوْمُ هَيْبُ

¹⁹⁵ Hafız İbrahim, *Dîvân* (Kahire: el-Matbaatu'l-Emîriyye, 1948), 1/12-14.

Bayramın ihtişamını gördüm huşu içinde insanlar
Öğretti bana yüceliğinin nişaneleri nasıl yazılırlar

فَأَزْهَبَ قَلْبِي وَالْجَلَالَةُ تُرْهِبُ

وَمَثَلْتُ لِي عَرْشَ الْخِلَافَةِ خَاطِرِي

Zihnimde canlandırımda da halifelik tahtını
Kalbime korku saldı azamet korkutur insanı

عَلَى مِثْلِ هَذَا الْعَرْشِ أَوْ رَاحَ كَوْكَبُ

سَلُوا الْقَلْكَ الدَّوَارَ هَلْ لَاحَ كَوْكَبُ

Sorun dönen feleğe, parladı mı bir yıldız hiç;
Böyle bir tahtın üstünden ya da geçti mi hiç?

إِلَى ذَلِكَ الْبَيْتِ الْحَمِيدِيِّ تُنْسَبُ

وَهَلْ أَشْرَقَتْ شَمْسٌ عَلَى مِثْلِ سَاحَةِ

Güneş doğmuş mu hiç bir sahanın üstüne?
Bitişğinde olan gibi Abdülhamid'in evine

كَمَا قَرَّرَ فِي يَلْدِيرِ ذَاكَ الْمَعْصَبُ

وَهَلْ قَرَّرَ فِي بُرْجِ السُّعُودِ مُتَوَجِّجٌ

Sarayda oturmuş mu hiç başında taç olan biri
O başı taçlının Yıldız Sarayında oturduğu gibi

يَهْشُ وَأَعْوَادُ السَّرِيرِ تُرْحَبُ

تَجَلَّى عَلَى عَرْشِ الْجَلَالِ وَتَاجُهُ

Göründü ulu tahtın üzerinde tacı neşe saçmakta
Arşının sütunları ise insanları hoş karşılamakta

لِظَلْعَتِهِ وَالْعَرْبُ خَذْلَانُ يَرْقُبُ

سَمَا فَوْقَهُ وَالشَّرْقُ جَذْلَانُ شَيْقُ

Yükseldi tahtının üzerinde, doğu sevinçli özlem içinde
Tahta çıkışını, batı ise hayal kırıklığı ile bir bekleyişte

بِهِ دَوْحَةُ الْإِسْلَامِ وَالشَّرْكَ مُجْدِبُ

فَقَامَ بِأَمْرِ اللَّهِ حَتَّى تَرَعْرَعَتْ

Allah'ın emriyle hareket etti büyüyüp gelişene kadar
Büyük İslam ağacı, şirk ise kısırdır ortamı ise dar

إِلَى الْمَلِكِ الْأَعْلَى فَنِعْمَ الْمُقَرَّبُ

وَقَرَّبَ بَيْنَ الْمَسْجِدَيْنِ تَقَرُّبًا

Yaklaştırdı iki mescidin arasını, amaç yakınlaşmaktır
En yüce hükümdara, zira O ne güzel bir yaklaşılandır

وَإِطْفَاءُ نَوْرِ الشَّمْسِ مِنْ ذَاكَ أَقْرَبُ

وَكَمْ حَاوَلُوا فِي الْأَرْضِ إِطْفَاءَ نَوْرِهِ

Yeryüzünde ne kadar da çalıştılar söndürmek için nurunu
Güneşin nurunu söndürmek daha kolay söndürmekten onu

لَهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْحَقُّ مَذْهَبُ

فَرَاعَهُمْ مِنْهُ بِجَيْشٍ مُدَجَّجٍ

Tamamen silahlı bir orduyla korkuttu onları
Allah'ın yolunda ilerleyen ve haktır yolları

لَهُ بَيْنَ أَظْفَارِ الْمَنِيَّةِ مَظْلَبُ

يُدَانِي شُخُوصَ الْمَوْتِ حَتَّى كَأَنَّمَا

Ecelin binbir çeşidine yaklaşmakta hatta sanki
Ölümün pençeleri arasına atlamaya var isteği

مِنَ الْأَرْضِ وَالْأَطْوَادِ وَأَنْهَالَ مَنَكِبُ

إِذَا تَارَ فِي يَوْمِ الْوَعَى مَالَ مَنَكِبُ

Savaş günü bir öfkelenmeye görsün bu ordu sarsılır

Dünyanın bir tarafı ve yerinde durmaz dağlar yıkılır

لَهُ مِنْ رُؤُوسِ السُّمِّ فِي الْبَرِّ مَرْكَبٌ
وَمِنْ ثَائِرِ الْأَمْوَاجِ فِي الْبَحْرِ مَرْكَبٌ

Vardır onun karada dağların zirvelerinden bir gemisi¹⁹⁶

Ve boyun eğmeyen dalgalara denizde de bir gemisi

Daha sonra Abdülhamid'in Allah'a karşı gelenleri yendiğini, hain dönekleri¹⁹⁷ alt ettiğini söylemektedir. Sonrasında da doğu ve batıda iki bayramın kutlandığını, her yerde ışıkların yandığını söylemektedir.¹⁹⁸ Kasidesini şu beyitlerle bitirmektedir;

يُرِدُّهُ الْبَيْتُ الْعَتِيقُ وَيَثْرِبُ
وَأَسْمَعُ فِي الدُّنْيَا دُعَاءَ بِنَصْرِهِ

Duyuyorum Dünya'da ona yardım duaları

el-Beytü'l-atîk ve Medine'nin tekrarlıdığı

Ekim 1907 yılında nazmettiği *Sir Gorst'u Karşılama* adlı kasidede Mısır'ın maddi ve siyasi sıkıntılarından, Dânişvâî olayından, Yahudilerden yakınır ve taleplerde bulunur. Kasidede yer alan şu beyitler çalışmamız açısından önemlidir.¹⁹⁹

إِلَى مَنْ نَشْتَكِي عَنَّتِ اللَّيَالِي
إِلَى الْعَبَّاسِ أُمِّ عَبْدِ الْحَمِيدِ

Kime ileteceğiz gecelerin derdinden şikâyeti?

Abbas'a mı yoksa Sultan Abdülhamid'e mi?

تُرْوَعْنَا بِأَصْنَافِ الْوَعِيدِ
وَدُونَ جِمَاهُمَا قَامَتْ رِجَالٌ

O ikisinin koruması olmadan kalktı birileri

Çeşit çeşit tehditlerle korkutmaya bizleri

1908 yılının Eylül ayında ise yine Abdülhamid'in tahta çıkış yıldönümünü kutladığı methiye konulu bir kaside nazmetmiştir. Bu kasidesinde şöyle demektedir:²⁰⁰

أَنْتَى الْحَجِيجُ عَلَيْكَ وَالْحَرَمَانِ
وَأَجَلَّ عِيدِ جُلُوسِكَ الثَّقَلَانِ

Hacılar ve iki harem seni methetti

İns-ü cin cülus bayramını tazim etti

أَرْضَيْتَ رَبِّكَ إِذْ جَعَلْتَ طَرِيقَهُ
أُمَّنًا وَفُزْتَ بِنِعْمَةِ الرَّضْوَانِ

Razı ettin Rabbini yolunu kıldığında güvenli

Kazandın böylelikle O'nun rıdvan nimetini

وَجَمَعْتَ بِالْأُسْتُورِ حَوْلَكَ أُمَّةً
شَقَى الْمَذَاهِبِ جَمَّةَ الْأَضْغَانِ

Topladın etrafında anayasa ile bir ulusu ki

Düşünceleri farklı, bitmek bilmez kinleri

فَعَدَوْتَ تَسْكُنُ فِي الْقُلُوبِ
وَتَزَّعَى حَبَابَتِهَا وَتَحُلُّ فِي الْوُجْدَانِ

Kalplerin derinlerinde yer edinir oldun

¹⁹⁶ tren

¹⁹⁷ İttihat ve Terakki

¹⁹⁸ Tahta oturuş ve Osmanlı Devletinin kuruluşunun yıldönümünü kast etmektedir.

¹⁹⁹ İbrahim, *Dîvân*, 1948, 2/31-33.

²⁰⁰ İbrahim, *Dîvân*, 1948, 1/41-42.

İnsanların vicdanlarında yerini buldun

بَلَّغُوا أَشَدَّهُمْ عَلَى الْأَزْمَانِ

رَاعَيْتَهُمْ حَتَّى عَلِمْتَ بِأَتَهُمْ

Gözettiler onları emin olana kadar onlardan

Devran döndüğü sürece güçlü olduklarından

وَأَقَمْتَ شَرَعَ الْوَاحِدِ الدِّيَانِ

فَجَعَلْتَ أَمْرَ النَّاسِ سُورَى بَيْنَهُمْ

İnsanların işlerini kendi aralarında şûra yaptın

Vâhid-i Deyyân Allah'ın kanununu uyguladın

رَجَحْتَ بِجَيْشِكَ كِفَّةَ الْمِيزَانِ

لَوْ أَنَّهُمْ وَرَنُوا الْجِيُوشَ بِمَشْهَدٍ

Açık bir şekilde tartısalardı orduları şayet

Ağır basardı terazinin kefesi ordunla elbet...

Aşağıdaki beyitlerde Padişah'ın güçlü ordularını çeşitli silahlara sahip kükreyen birer aslana benzetir ve şöyle devam eder;

هُمْ لَمَّا حَلَفْتَ بِأَوْثِقِ الْأَيْمَانِ

تَلَجَّتْ صُدُورُهُمْ وَقَرَّ قَرَارُ

Yüreklere su serpildi ve dahi arttı azimleri

Sen ettiğin zaman yeminlerin en güvenlisini

هُمْ يَعْرِفُونَ شَمَائِلَ السُّلْطَانِ

تَاللَّهِ مَا شَكُّوا بِصِدْقِكَ دُونَهَا

Vallahi onsuz da sıdkından şüphelenmezdiler

Zira Sultan'ın karakterini çok iyi bilmekteler

Daha sonra insanlara hitap ederek her dinin rahatça gölgesinde yaşadığı hilalin altında toplanmaları ve ayrılıkları bırakmaları için çağrı yapmakta; iyi işlerde yarışmalarını tavsiye etmektedir:

يَسَابِقُونَ لِزُؤْيَةِ الْأَوْطَانِ

يَا يَوْمَ عَادَ النَّازِحُونَ لِأَرْضِهِمْ

Sürgünlerin yurtlarına döndüğü günü görmeliydin!

Nasıl da yarışmaktaydılar vatanlarını görmek için

دَهْرًا وَكَمْ هَدَّاتٍ مِنْ أَشْجَانِ

لِلَّهِ كَمْ أَظْفَاتٍ مِنْ نَارٍ ذَكَتْ

Allah için, nice ateşleri söndürdün alevlenen

Uzun süre, nicesini de giderdin hüznlerden

بِهَا شَوْقًا وَذَاكَ إِلَى رُبِّي لُبْنَانِ

هَذَا يَطِيرُ إِلَى (فَرُوقٍ) وَمَنْ

Biri uçmakta İstanbul'a, oradakiler ise istekli

Mutlu, şu ise istemekte Lübnan'ın tepelerini

وَأَخْلَقُوا بِاللَّثْمِ عَهْدَ خَلِيفَةِ الرَّحْمَنِ

خَلَعُوا الشَّبَابَ عَلَى الْبَشِيرِ

Sevinçten müjdeciyeye neredeyse gençliklerini verecekler

Rahman'ın Halife'sinin fermanını öpmeyle eskittiler...²⁰¹

Bu temayı Osmanlı Anayasasının kabul edildiği Temmuz ayını özgürlük ayı olarak niteleyerek devam ettirmektedir. Yine bu ayı yücelik, dertli esirlerin kurtuluşu, Fransızların anayasası

²⁰¹ Sürgündeki isyancıları af fermanı. Bk. İbrahim, Dîvân, 1948 1/42.

gibi kutlanacak bir gün, umut veren, korkunun güvene döndüğü bir gün olarak nitelemektedir. Sultan'dan bu anayasadan Mısır'ı da nasiplendirmesini ister. Daha sonra İstanbul'a, Halife'ye, orduya, anayasayı kabul edenlere, Mekke Emirine, Hicaz'a selam okumaktadır. Mekke Emiri ve Hicaz Valisi'nin o bölgedeki hizmetlerini övdükten sonra şu dört beyit ile kasideyi sonlandırmaktadır:

وَالْيَاكَ يَا فِرْعَ الْخَلَائِفِ مِدْحَةً   عَزَّتْ شَوَارِدُهَا عَلَى (حَسَّانِ)

*Ey halifelerin torunu işte sana bir methiye
Zor gelir manaları Hassân'ın²⁰² bile hayaline*

مِنْ شَاعِرٍ تَثْبُتُ النَّهْيَ لِقَرِيضِهِ   وَثُبَّتِ النَّفُوسُ لِرِزَّةِ الْعِيدَانِ

*Bir şairden ki şiirine kayıtsız kalamaz akıllılar
İki bayramın²⁰³ ezgisine kapıldığı gibi gönüller*

يُهْدِي الْمَدِيحَ إِلَى الْمَلِيكِ سَبَائِكًا   تَعْنُو لَهُنَّ سَبَائِكُ الْعَقِيَانِ

*Methiyesini Sultan'a külçe külçe hediye eder
O beyitler ki külçe altınlar onlara boyun eğer*

إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا اسْتَوَتْ أَلْبَسَتْهَا   بِالْمَدْحِ تَيْجَانًا عَلَى تَيْجَانِ

*Sultanlar cülus ettikleri zaman tahtlarına
Övgüyle taç üstüne taç takarım başlarına*

12 Mayıs 1909 senesinde II. Abdülhamid'in azlinden iki hafta sonra nazmettiği *Osmanlı Darbesi* adlı kasidesinde ise şunları söylemektedir:²⁰⁴

لَا رَعَى اللَّهُ عَهْدَهَا مِنْ جُدُودٍ   كَيْفَ أَمْسَيْتَ يَا ابْنَ عَبْدِ الْمَجِيدِ

*Allah onun dönemini tekrar göstermesin!
Ey Abdülmecid'in oğlu! Nasıl geceledin?*

مُشْبِعِ الْخَوْتِ مِنْ لُحُومِ الْبَرَايَا   وَمُجْبِعِ الْجُنُودِ تَحْتَ الْبُنُودِ

*İnsanların etleriyle balıkları doyuran²⁰⁵
Sancaklar altındaki askerleri aç bırakan*

كُنْتُ أَبْكِي بِالْأَمْسِ مِنْكَ فَمَالِي   بَتُّ أَبْكِي عَلَيْكَ عَبْدَ الْحَمِيدِ

*Daha dün ağlıyordum senin yüzünden için için
Ne oldu da Abdulhamid ağlar oldum senin için*

فَرِحَ الْمُسْلِمُونَ قَبْلَ النَّصَارَى   فِيكَ قَبْلَ الدُّرُوزِ قَبْلَ الْيَهُودِ

*Sevindi Müslümanlar Hıristiyanlardan daha önce
Dürzîlerden ve Yahudilerden de başına gelenlere*

شَمِئُوا كُلُّهُمْ وَلَيْسَ مِنَ الْهَمِّ   مَهْ أَنْ يَشُمَّتَ الْوَرَى فِي ظَرِيدِ

²⁰² Hassan b. Sabit el-Ensari, meşhur şair sahabe.

²⁰³ Cülüs ve anayasanın kabul edilmesinin yıldönümü. İki bayram diyerek Kurban ve Ramazan bayramına benzetme yapmıştır.

²⁰⁴ İbrahim, *Dîvân*, 1948, 2/43-47.

²⁰⁵ Abdülhamid'in İstanbul Boğazında boğdurttuğu kişilere işaret etmektedir. Bk. İbrahim, *Dîvân*, 2/ 43.

Alay etti hepsi musibetine ama sığmaz erdeme
Halkın sevinmesi sürgün edilenin musibetine

دُ وَعَبْدُ الْحَمِيدِ رَهْنُ الْقِيُودِ

أَنْتَ عَبْدُ الْحَمِيدِ وَالتَّاجُ مَعْقُودِ

Sen Abdülhamid'sin tacınsa bağlanmış
Abdülhamid rehin, prangalarda kalmış

فِي كِبَارِ الرَّجَالِ أَهْلِ الْخُلُودِ

خَالِدٌ أَنْتَ رَغَمَ أَنْفِ اللَّيَالِي

Gecelere rağmen sen Halit'sin ölümsüz kalacaksın
Ölümsüz büyük adamlar arasında yerini alacaksın

صَفَحَاتٌ مَا بَيْنَ بَيْضٍ وَسُودِ

لَكَ فِي الدَّهْرِ وَالْكَمَالِ مُحَالٌ

Allah'a mahsus kemal, ama sana aitler
Zamanın yazdığı siyah beyaz sayfalar

لَوْ يُطَيِّقُونَ ظَمْسَ خَطِّ الْحَدِيدِ

حَاوَلُوا ظَمْسَ مَا صَنَعْتَ وَوَدُّوا

Silmeye çalıştılar senin yaptığın şeyleri
Güçleri yetse demiryolunu yok etmeyi

هَذَا بَاقٍ إِنْ ضَاعَ عِنْدَ الْعَبِيدِ

ذَلِكَ عَبْدُ الْحَمِيدِ ذُخْرُكَ عِنْدَ اللَّهِ

Abdülhamid! O demiryolu senin Allah'ın indinde
Kalıcı övünç kaynağıdır kullar zayi etse de

خِ وَلَا تُرْهَقُوهُ بِالتَّهْدِيدِ

أَكْرَمُوهُ وَرَاقِبُوا اللَّهَ فِي السَّيِّئِ

Saygı gösterin ona ve Allah'ı gözetin
İhtiyadır, tehditle yorup yüklenmeyin

لَيْسَ فِيهِ بَقِيَّةٌ لِلصُّعُودِ

لَا تَخَافُوا أَذَاهُ فَالْشَّيْخُ هَائِوٌ

Korkmayın zararından zira ihtiyar çökmekte
Yoktur kendisinde takat tekrar yükselmeye

بِاسْمِهِ كُلُّ مُسْلِمٍ فِي الْوُجُودِ

وَلِي الْأَمْرِ تُلَّتْ قَرْنٌ يُنَادِي

Yüzyılın üçte biri kaldı iktidardan ayrılmadan
Seslenir onun ismiyle hayattaki her Müslüman

عِي لِعَبْدِ الْحَمِيدِ بِالتَّأْيِيدِ

كُلَّمَا قَامَتِ الصَّلَاةُ دَعَى الدَّاءِ

Her kılındığında cuma namazı dua ederdi
Abdulhamid'e destek için caminin hatibi

نَا بِذِكْرِ الرَّسُولِ وَالتَّوْحِيدِ

فَاسْمُ هَذَا الْأَسِيرِ قَدْ كَانَ مَقْرُوداً

Zira bu esirin ismi anılırdı mazide
Resul ve tevhidin zikriyle birlikte

إِنْ أَنْزَلْتُمْ مِنْ كَامِنَاتِ الْحُقُودِ

بِئْسَ أَحْسَى عَلَيْكُمْ أَنْ يَقُولُوا

Korkar oldum sizin için şöyle demelerinden
Üzeri küllenmiş kinleri tutuşturursa yeniden

فَعَدَا الْيَوْمَ أَلْفُ عَبْدِ الْحَمِيدِ

كَانَ عَبْدُ الْحَمِيدِ بِالْأَمْسِ فَرْداً

Abdülhamid dün yalnızca bir kişiydi

Bugün ise Abdülhamid oldu bin kişi

بِأَسِيرٍ فِي سَأَلَيْكَ جَدِيدٍ

يَا أَسِيرًا فِي سَنْتِ هِيلِينَ رَحَبٍ

Ey Saint Helen'deki esir merhaba de

Selanik'te tutulmakta olan bu yeni esire

صِمِّكَ إِعْدَادُ عُدَّةٍ أَوْ عَدِيدٍ

قُلْ لَهُ كَيْفَ زَالَ مُلْكُكَ لَمْ يَعْ

Soruver ona hükümdarlığının elinden nasıl gittiğini

Ne adam ne de teçizat hazırlaman korumadı seni?

وَاحٍ وَالْمَالِ يَا غَرَامَ الْجُنُودِ

لَمْ تَصُنِّكَ الْجُنُودُ تُفْدِيكَ بِالْأَرْ

Canlarını feda eden askerlerin de koruyamadı seni

Mallarını da feda etseler de ey askerlerin sevgilisi!

أَرْضَ كَيْفَ إِنْفَرَدْتَ بِالتَّمْجِيدِ

قُلْ لَهُ كَيْفَ كُنْتَ كَيْفَ إِمْتَلَكْتَ الْ

Sor ona nasıldın, nasıl yeryüzüne sahip oldun?

Nasıl da yüceltilmekte benzersiz tek kişi oldun?

وَصَبَّغْتَ الصَّعِيدَ بَعْدَ الصَّعِيدِ

فَتَلَلْتَ الْعُرُوشَ عَرْشًا فَعَرْشًا

Devirdin birer birer düşmanlarını tahtlarıyla

Boyadın birer birer topraklarını kanlarıyla

هِمَّةُ الدَّهْرِ قُلْتَ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ

كُلَّمَا نِلْتَ غَايَةَ لَمْ تَنْلَهَا

Her ulaştığında hedefe ulaşamadığı kesin

Hiç bir gayretin daha gerisi var mı dedin

تَ بِطَرْفِ إِلَى السَّمَاءِ عَتِيدٍ

ضَاقَتْ الْأَرْضُ عَن مَدَاكَ فَأَرْسَلِ

Yüceliğine dar geldi de dünya attın

Saygın bir bakış gökyüzüne baktın

كَ لِعَايِرِ الْمُهَيِّمِينَ الْمَعْبُودِ

قُلْ لَهُ جَلٌّ مَنْ لَهُ الْمُلْكُ لَا مَنْ

Deki ona; ne yücedir mülkü elinde bulunduran

Müheymin ve Ma'bûd dışında yok mülkü olan

مِنْ أَسِيرِ الْجَزِيرَةِ الْمَكْمُودِ

أَنْتَ مَهْمَا شَقِيتَ أَرْفَهُ حَالًا

Ne kadar zorluk çeksen de daha iyi haldesin

Adada tutulan kalbi kırık esir gibi değilsin²⁰⁶

لَوْ سَأَلْتَ الْأَسْفَارَ عَن بَايَزِيدٍ

وَأَسِيرِ الْأَقْفَاصِ قَدْ كَانَ أَشَقَى

Kafeslere kapatılan esir daha kötü haldeydi

Şayet sorsaydın kitaplara Beyazıt'ın halini

مِنْهُ فِي الْأَسْرِ وَالْبَلَاءِ الشَّدِيدِ

كَانَ عَبْدُ الْحَمِيدِ فِي الْقَصْرِ أَشَقَى

Abdülhamid ise sarayda daha kötü haldeydi ondan

Esarete düşmüş ve muzdarip şiiimdi büyük belalardan

لَا وَلَا يَسْتَلِدُّ طَعْمَ الْهُجُودِ

كَانَ لَا يَعْرِفُ الْقَرَارَ بِلَيْلٍ

Ne gece bir rahat yüzü görebiliyordu

²⁰⁶ Napolyon

Ne de uykudan bir tat alabiliyordu

خَطْرَةَ الرِّيحِ أَوْ بُكَاءِ الْوَلِيدِ

حَذِراً يَرْهَبُ الظَّلَامَ وَيَحْشَى

Devamlı tetikte, korkarak gecen karanlığından

Rüzgar esintisinden veya bebek ağlamasından

فِي تَدَجِّيهِ مِنْ صَمِيرِ الْكُنُودِ

نَفَقُ تَحْتَ طَائِقِ الْأَرْضِ أَحْقَى

Yerin altında bir tünel ki daha da gizli

Nankör bir vicdana ışık girmemesi gibi

بَابِ بَابِ الْخَلِيقَةِ الْمَنكُودِ

يُعْجِزُ الْوَهْمَ عَنْ تَلْمُسِ ذَاكَ الْإِ

Vehim dahi arayıp bulmaktan acizdir

O kapıyı ki karayazılı Halife'ye aittir

مَا سَمِعْنَا مِنَ الرُّوَاةِ الشُّهُودِ

أَصْحِيحُ مَا قِيلَ عَنْكَ وَحَقُّ

Doğru ve gerçek mi hakkında söylenenler?

Anlatan şahitlerden duyduğumuz o şerhler?

عَ وَأَزْبَى عَلَى فِعَالِ الْوَلِيدِ

أَنَّ عَبْدَ الْحَمِيدِ قَدْ هَدَمَ الشَّرَّ

Abdülhamid'in yıktığı şekilde şeriatı

Yaptıkları Velid'in²⁰⁷ yaptıklarını aştı

يَوْمَ تُجْزَى أَمَامَ رَبِّ شَهِيدِ

إِنَّ بَرِيئاً وَإِنْ أَثِيماً سَتُجْزَى

İster suçlu ol ister suçsuz alacaksın karşılığını sen de

Şahit Rabbin huzurunda karşılıkların verildiği günde

دُ وَنَابَتَكَ رِعْشَةُ الرَّعْدِ

أَصْحِيحُ بِكَتَيْتَ لَمَّا أَتَى الْوَفَّ

Doğru mu heyet geldiğinde ağlamaklı olduğun

Yüresizler gibi titreme nöbetine tutulduğun

دُدُّ وَالْعِرَّ يَا كَرِيمَ الْجُدُودِ

وَنَسِيَتِ الْأَبَاءَ وَالْمَجْدَ وَالسُّؤُ

Ve unuttuğun ataları, yüceliği ve şanı

Ve izzeti, ey soylu ve asil olan ecdadı

عَلَّهَا نُرُوءُ الْفُؤَادِ الْجَلِيدِ

مَا عَهْدْنَا الْمُلُوكَ تَبْكِي وَلَكِنْ

Duymadık kralların ağladığını lakin

Belki de hatasıdır bu, sabırlı bir yüreğin

مُلْكٍ أَوْ ذِكْرَةَ لِيَتْلِكَ الْعُهُودِ

عَلَّهَا دَمْعَةُ الْوَدَاعِ لِذَاكَ الْإِ

Belki de hükümdarlığa veda gözyaşığıydı

Ya da bir hatırlama o geçmiş zamanları

كَ وَوَقَّاكَ شَرَّ يَوْمِ الْوَعِيدِ

عَسَلَ الدَّمْعُ عَنْكَ حَوْبَةَ مَا ضِي

Silsin gözyaşları senden geçmişsin günahlarını

Gidersin senden hesap gününün sıkıntılarını

لَيْسَ ذَاكَ الشَّفِيعُ بِالْمَرْدُودِ

شَفَعَ الدَّمْعُ فِيكَ عِنْدَ الْبَرَايَا

Şefaatchi olsun gözyaşın yaratılanların indinde

²⁰⁷ İbn Yezid b Abdülmelik kötü alışkanlıklar ve fasıklık ile meşhur Emevi halifesi. Bk. İbrahim, Dîvân, 2/47.

O şefaatçi geri çevrilenlerden değildir elbette

سِ مُطَاعٌ فِي سَيِّدٍ وَمَسُودٍ

دَمْعُكَ الْيَوْمَ مِثْلُ أَمْرِكَ بِالْأَمِّ

Bugünkü gözyaşın dünkü emrin değerinde

Boyun eğer ona hem efendi hem de köle

Şair kasidenin sonunu Reşat yönetimini karşılayarak bitirir.

23 Temmuz 1909 senesinde nazmettiği *Osmanlı Meşrutiyetinin Yıldönümü* adlı kasidede Jön Türkler ile devletin gençleştiğini ve meşrutiyetin adaleti getirdiğini dile getirir. Niyazi, Şevket ve Enver Paşa'ları övdüğü bu kasidenin bir başka beyitinde Yıldız sarayının Abdülhamid'den sonra boş kaldığını, yıkıldığını söylemektedir ve Muhammed Reşat'ı muhatap alarak kasidesini bitirmektedir. Yıldız sarayından bahsettiği bölüm şöyledir:²⁰⁸

وَقَدْ زَالَ عَنْهُ الْمُلْكُ وَانْدَكَ جَانِبُهُ

فَمَنْ لَمْ يُشَاهِدْ يَلْدِرًا بَعْدَ رَبِّهَا

Sahibinden sonra görmeyen varsa Yıldız'ı?

Yokoldu hükümdarlığı ve yıkıldı duvarları

وَفَرَّ وَلَمْ يَخْشَ الْمَعْرَةَ كَاتِبُهُ

وَأَسْلَمَهُ أَحِبَابُهُ لِقُضَايَتِهِ

Yargıçlarına onu dostları teslim etti

Korkmadı utançtan ve kaçtı kâtabi

وَدَلَّ عَلَى مَا تَجْهَلُ الْجِنَّ حَاجِبُهُ

وَقَلَّمَتِ الْأَقْدَارُ أَظْفَارَ بَطْنِشِهِ

Kesti felek gücünün tırnaklarını ve törpüledi

Kapıcısı gösterdi cinlerin dahi bilmediklerini

بَلَاءَ قَضَاءِ اللَّهِ فِيمَنْ يُحَارِبُهُ

فَمَا شَهِدَ الدُّنْيَا تَزُولُ وَلَا رَأَى

Dünya dünya olalı şahid olmadı ve de görmedi

Kendisiyle savaşına bile Allah'ın böyle musibetini

وَقَامَتْ عَلَى الْبَيْتِ الْحَمِيدِيِّ نَوَادِبُهُ

أُبَيْحَ حِمَاهَا وَأَنْطَوَى مَجْدُ رَبِّهَا

Talan edildi koruluğu ve çöktü ihtişamı sahibinin

Ağıtçıları ağıtlar yaktılar evinde Abdülhamid'in

وَلَا عَصَمَتْ عَبْدَ الْحَمِيدِ تَجَارِبُهُ

وَلَمْ يُغْنِ عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ دَهَاؤُهُ

Dehası hiç fayda vermedi Abdülhamid'e

Koruyamadı Abdülhamid'i tecrübeleri de

دَنَانِيرُهُ وَالْأَمْرُ بِالْأَمْرِ حَازِبُهُ

وَلَمْ يَحْمِيهِ حِصْنٌ وَلَمْ تَرِمْ دُونَهُ

Koruyamadı onu bir kale, dinarları kurtarmaya yetmedi

Etme bulma dünyası başına türlü türlü musibetler geldi

وَلَا نَفَقٌ فِي الْأَرْضِ جَمٌّ مَسَارِبُهُ

وَلَمْ يُخْفِهِ عَنْ أَعْيُنِ الْحَقِّ مِخْدَعٌ

Hakkın gözlerinden onu ne bir oda saklayabildi

Ne de çok sayıda menfezi olan bir yeraltı tüneli

يَمُرُّ بِهِ رُوحُ الصَّبَا فَيُؤَاثِبُهُ

أَقَامَ عَلَيْهِ مَهْلَكَاً عِنْدَ مَهْلِكَ

²⁰⁸ İbrahim, *Dîvân*, 2/48-53.

Onu korumak uğruna ölüm üstüne ölüm emri verdi
Meltemin ruhuyla karşılaşsa ona bile saldırıverirdi

فَلَوْ مَسَّهُ ظَيْفٌ لَدَارَتْ لَوَالِبُهُ

تَحَامَاهُ حَتَّى الْوَهُمُ خَوْفِ إِغْتِيَالِهِ

Suikast korkusuyla kuruntu bile onu korurdu
Karşısına bir karaltı çıksa allak bullak olurdu

بِسُورٍ مِنَ الْأَهْوَالِ لَمْ يَنْجُ رَاكِبُهُ

وَأَسْرَفَ فِي حُبِّ الْحَيَاةِ فَحَاطَهَا

Hayatı sevmede aşırıya kaçtı, böylece onu kuşattı
Bir sur ile atılanın kurtulamadığı tehlikelerle sarılı

وَفِي كُلِّ مِفْتَاحٍ قَضَاءٌ يُرَاقِبُهُ

فَفِي كُلِّ قُفْلٍ لِلْمَنِيَّةِ مَكْمَنٌ

Her kilitte, ölümün vardır saklanacak bir yeri
Her anahtarın ise kendisini gözetleyen kaderi

لَمَا شَكَّ فِي عَبْدِ الْحَمِيدِ مُخَاطِبُهُ

وَفِي كُلِّ رُكْنٍ صُورَةٌ لَوْ تَكَلَّمَتْ

Her bir köşede ise bir resim şayet dile gelseydi
Abdülhamid'den şüphe etmezdi söz söyleyeni

تَرَاءَى بِهَا أَعْطَافُهُ وَمَنَاكِبُهُ

تَمَائِيلُ إِيهَامٍ أُنِيمَتْ وَأُقْعِدَتْ

Uyutulup oturtulan hayalin heykelleri
Onlarla görünür omuzları ve gövdesi

وَتَخَدَعُ فِيهِ الْمَوْتَ حِينَ يُقَارِبُهُ

تُمَثِّلُهُ فِي نَوْمِهِ وَجُلُوسِهِ

Onu simgelerler uykusunda ve oturmasında
Aldatmaya çalışırlar ölümü ona yaklaştığında

فَضَاقَتْ عَلَى شَيْخِ الْمُلُوكِ مَذَاهِبُهُ

وَقَدْ نَزَلَ الْمِقْدَارُ بِالْأَمْرِ صَادِعًا

Hüküm verildi kesin bir karar ile
Dar geldi yollar kralların şeyhine

وَجَرَّدَهُ مِنْ سَيْفِ عُثْمَانَ وَاهِبُهُ

وَأَخْرَجَهُ مِنْ يَلْدِزِ رَبِّ يَلْدِزِ

Yıldız'dan çıkardı onu Yıldız'ın Efendisi
Osman'ın kılıcını aldı ondan bahşedicisi

يُغَالِبُ ذِكْرِي مُلْكِهِ وَتُغَالِبُهُ

وَأَصْبَحَ فِي مَنَفَاهُ وَالْجَيْشُ دُونَهُ

Sürgüne gönderildi, askerler ise onsuz kaldılar
O ve saltanatın hatıraları şimdi boğuşmaktalar

فَكُلُّ أَمْرِي زَهْنٌ بِمَا هُوَ كَاسِبُهُ

يُنَادِيهِ صَوْتُ الْحَقِّ ذُقْ مَا أَدَقَّتْهُمْ

Hakkın sesi seslenir ona tat şimdi tattırıldığını onlara
Her bir kişi kendi yaptıklarının rehinidir nede olsa

فَرَدَّ لَهُمْ بِالْأَمْسِ مَا أَنْتَ سَالِبُهُ

هُمُ مَنَحُوكَ الْيَوْمَ مَا أَنْتَ مُشْتَتِهِ

Onlar istediğin şeyleri verdiler bugün sana
Sen de dün zorla aldıklarını iade et onlara

وَوَلَّتْ أَفَاعِيهِ وَمَاتَتْ عَقَارِيهُ

مَصَى عَهْدَ الْإِسْتِبْدَادِ وَأَنْدَكَ صَرْحُهُ

Geçti zorbalık dönemi yıkıldı köşkleri
Kaçtı yılanları ve helak oldu akrepleri

لَجَزَى الْأَسَى وَالذَّهْرُ تَعْدُو نَوَائِبُهُ

لَكَ اللَّهُ يَا تَمُورُ إِنَّكَ بَلَسَمٌ

Sen çok yaşa Temmuz! Merhemsin dertlerin yarasına
Zamanın musibetlerinin arkası kesilmemektedir zira

وَأَنْصَفَتْ مَظْلُومًا تَوَالَتْ مَصَائِبُهُ

فَكَمْ رُعْتِ جَبَّارًا وَأَزْهَقْتِ ظَالِمًا

Nice zorbayı korkuttun, nice zalimi yordun tükettin
Musibetleri bitmeyen nice mazluma da yardım ettin

Kasidenin devamında Muhammed Reşat'ın tahta çıkmasının doğuda ve batıda kutlanan bir bayram günü olarak niteler ve yeni Padişahı kutlayarak şiirini bitirir.

2.3.2. Hâfız İbrahim'in şiirlerindeki cüz'î imaj

1. Dış Musiki

Şairin Kâmil, Haff, Vâfir ve iki tane de Tavîl bahirlerinde olmak üzere konumuz olan beş tane kasidesi vardır.²⁰⁹ Şair her şiirinin ilk beytini kendi içinde kafiyeli yapmış ve tasrî sanatını kullanmıştır. Şimdi bu şiirlerin ilk beyitlerine bakalım. Şair, Tahta Çıkışın Yıldönümü adlı methiyesini Kâmil bahrinde ve “nûn” revîsinde nazmetmiştir. Şiirin matla'ı şöyledir:

وَأَجَلَّ عِيدَ جُلُوسِكَ الثَّقَلَانِ

أُنْتَى الْحَجِيجِ عَلَيْكَ وَالْحَرَمَانِ

Tef'ilelerin tınısının açık olduğu ve yüksek perdeden olan bu bahir ciddi konular ve net duyguları ifade etmeye daha uygundur.²¹⁰ Redif güçlendirilen ve kendisinin de hoş bir etki bıraktığı “nûn” revîsi kutlama ve methiyeye uygundur. Nitekim harfi söylerken nefes hapsedilir. Ses ise ne tam akar ne de tam hapsedilir. Dil çabucak hareket eder ve genizden bir nağme ile çıkar.²¹¹ Şairin Tavîl bahrinde nazmettiği şiirlerden ilki *Tahta Çıkışın Yıldönümü* şiiridir ve “ba” revîsine sahip bir methiyedir:

فَعَلَّمَنِي آيَةَ الْعُلَاكَيْفِ نُكْتُبُ

لَمَخْتُ جَلَالَ الْعِيدِ وَالْقَوْمِ هَيْبُ

Diğer şiir ise *Osmanlı Meşrutiyetinin Yıldönümü* adlı ikinci kutlama şiiridir ve “ba” revîsindedir:

هَيْنِيئًا لَهُمْ فَلْيَسْحَبِ الدَّيْلَ سَاحِبُهُ

أَجَلْ هَذِهِ أَعْلَامُهُ وَمَوَاكِبُهُ

²⁰⁹ Bahirler hakkına daha geniş bilgi için bk. et- Tibrîzi, *Kitabu'l-kâfi fi'l-arûd*; es-Seyyid, *Fi'ilmeyi'l-'arûz ve'l-kâfiye*; Tural, *Arap Edebiyatında Arûz*.

²¹⁰ Meczub, *el-Murşid ilâ fehmi eşâ'ri'l-Arab*, 1/302-303.

²¹¹ Abdu'ttevvâb, *el-Medhal ilâ 'ilmi'l-luğa*, 49.

Tavîl bahri, güzellik ve ihtişamı olan bir bahirdir. Genelde haberi bir yapıdadır. Vasîf ve kıssalarda haberi cümleler daha çok kullanılır.²¹² Sultanın iyiliklerini ve başarısını genelde haberi bir dilde anlatmakta olduğu birinci şiiri ve Anayasa ve Anayasanın ilan edilmesine sebep olan Jön Türklerin övgüsü; Abdülhamid Han'a da bir içerlemenin olduğu ikinci şiiri de methiyenin yanında serzeniş konuludur. Şair, iki şiire de Tavîl bahrinde tercih edilen ve en yaygın kullanılan revîlerden olan ""ba" revîsini kullanmıştır. Zira "ba" harfi, ses ve nefesi hapsederek söylenen güçlü bir harftir.²¹³ Dudaklar birbirine çarptığında sarsıntı, çalkantı ve gücü hissettirir. Sadece ikinci şiirde kullanılan "he" harfi kelimenin aslından olmayıp med ile desteklenmediği için revî değildir. Ancak beyitlerdeki bitişleri dudaktan boğaza doğru bir sesle verdiği için güçlü bir uh! sesi vermekte Abdülhamid Han'a hicve yakın bir içerlemenin dikkat çektiği bu şiire hem bir sevinç hem de bir serzeniş katmaktadır. *Osmanlı Darbesi* adlı kaidesi ise Hafîf bahrinde ve "dâl" revîsinde bir mersiye dir:

لَا رَعَى اللَّهُ عَهْدَهَا مِنْ جُدُودٍ   كَيْفَ أَمْسَيْتَ يَا ابْنَ عَبْدِ الْمَجِيدِ

Hafîf bahrinin tefilelerin ve nağmesi anlaşılır ve açık olduğu için Serî' bahrine kıyasla, heybetli bir yapıdadır. Tavîl ve Basîf bahirlerinden de heybet yönünden daha aşağıdadır. Bu bahir birçok şairin geçmişten beri en çok kullandığı bahirlerdendir. Gazel, hamaset, methiye, hiciv, fahriye, mersiye gibi birçok konuda açık nağmesi ve dengeli vezniyle ön plana çıkmaktadır. Şiddet ve yumuşaklıkta çok aşırı değildir ikisinden de biraz almıştır.²¹⁴ "dâl" revîsi ise çok yaygın kullanılan bir revîdir.²¹⁵ Şair önceki harfle (redif) sesin bitiş tonunu iyice yükseltmiştir. Bu harf, üst diş eti ile dilden çıkan ve nefesin hapsolmesi, mahrecin kımıldaması yani kalkale sıfatları olan bir sestir.²¹⁶ Şairin mersiye için seçtiği bu ses, titreme ve nefesin hapsolmesi ile daha etkili; duygu ve manadaki titremeyi ve hüznü hissettirmektedir.

Sir Gorst'u Karşılama kasidesi ise Vâfir bahrinde ve "dâl" revîsindedir:

بَنَاتِ الشَّعْرِ بِالنَّفَحَاتِ جُودِي   فَهَذَا يَوْمٌ شَاعِرِكِ الْمُجِيدِ

Vâfir bahri, mısranın sonunda aniden şiddetli bir şekilde kesilen nağmesi sebebiyle, güçlü bir etki bırakmaktadır. Vâfir bahrindeki bu özellik öfke, hamaset, aşk ve özlem gibi duyguları ulaştırmasını sağlar. Bu bahirde acz, sadrine çok hızlı ulaşır. Nağmeleri hızlıdır. Retorik, hiciv, fahriye, nükteler ve methiyelerdeki aşırı süsleme için kullanılır.²¹⁷ Methiye ve talebe uygun olan bahir, redifli "dâl" revîsi ile taçlandırılmıştır.

²¹² Meczub, *el-Murşid ilâ fehmi eşâ'ri'l-Arab*, 1/507-525.

²¹³ Abduttevvâb, *el-Medhal ilâ 'ilmi'l-luğa*, 42.

²¹⁴ Meczub, *el-Murşid ilâ fehmi eşâ'ri'l-Arab*, 1/241-279.

²¹⁵ Enîs, *Mûsika's-şi'ir*, 246.

²¹⁶ Abduttevvâb, *el-Medhal ilâ 'ilmi'l-luğa*, 46.

²¹⁷ Meczub, *el-Murşid ilâ fehmi eşâ'ri'l-Arab*, 1/406-408.

2. İç Musiki

1901 yılında II. Abdülhamid'in tahta çıkışının yıldönümünü kutladığı birinci şiirinde “جَلال – الجَلالَةُ ulu – haşmetli”, “راح- لاح parladi – geçti”, “جَدلانُ- خَدلانُ” mutlu- hayal kırıklığı” kelimeleri arasında yarım cinas vardır.²¹⁸ “تَقَرَّباً – الْمُقَرَّبُ” yaklaştırdı – yaklaştırmak – yaklaşılan” kelimeleri aynı kökten türedikleri için aralarında cinâs -ı iştikâk ilişkisi vardır. “قَرَّ parladi”, “نورٍ إطفاءٍ نورٍ” nurunu söndürmek”, “مَنْكِبُ yer/bölge”, “مَرْكَبُ gemi” kelimeleri zikredildikleri beytin iki ayrı şatırında da tekrar edilmiş reddül'-acüz 'ala's-sadr sanatı yapılmıştır. Aynı beyitte zikredilen “الْبَرّ- البحرِ” kara- deniz”, “الغَرْبُ - الشرقُ” doğu – batı” kelimeleri arasında zıtlık olduğundan dolayı tıbâk sanatı vardır. 1907 yılının Eylül ayındaki II. Abdülhamid'in tahta çıkışına dair olan *Tahta Çıkışın Yıldönümü* adlı şiiri ise Bedî' yönünden zayıf kalmıştır.

Osmanlı Darbesi şiirinde ise “الْبُنودِ - الجُنودِ” askerler- sancaklar” kelimeleri arasında yarım cinas vardır. “أبكي ağlıyorum”, “قَبْلَ önce”, “أَسِيرٌ esir”, “كَيْفَ nasıl” kelimeleri buldukları beytin iki ayrı şatırında da tekrar edilmiş reddül'-acüz 'ala's-sadr sanatı yapılmıştır.

“فَرِحَ الْمُسْلِمُونَ قَبْلَ النَّصَارَى فِيكَ قَبْلَ الدُّرُوزِ قَبْلَ الْيَهُودِ” beytinde Müslümanlar, Hristiyanlar, Yahudiler ve Dürziler kelimeleri aynı kategoriden birbirine yakın, yani din mensupları oldukları için, murâ'âtu'n-nazîr sanatı uygulanmıştır. “بِضٍ وَسُودٍ” beyaz ve siyah” kelimeleri arasında, zıtlıktan dolayı manevi sanatlardan tıbâk sanatı vardır. “عِدَادُ عِدَّةٍ أَوْ عَدِيدٍ” hazırlık yapmak ve çok sayı” ifadesinde “عِدَّةٍ - عِدَادُ” kelimelerinde aynı kökten oldukları için, - عَدِيدٍ - عِدَادُ kök kelimeleri aynı olduğundan dolayı ayrı manalara sahip de olsalar ses benzerliğinden dolayı cinâs-ı iştikâk vardır.

Osmanlı Meşrutiyetinin Yıldönümü kasidesinde “*Yıldız'ın Efendisi çıkardı onu Yıldız'dan*” ifadesinde yakın mana olan Yıldız'ın sahibi Abdülhamid değil uzak mana olan Allah Teâlâ kastedilmiş ve tevriye yapılmıştır. عَبْدُ الْحَمِيدِ Abdülhamid ismi aynı beytin iki ayrı şatırında da tekrar edilmiş ve reddül'-acüz 'ala's-sadr sanatı yapılmıştır. “فَكُلُّ إِمْرِي رَهْنٌ بِمَا هُوَ كَاسِبُهُ” “Her birey kendi yaptığı için rehini nede olsa” beytinde Müddessir suresinin 38. ayetine bir telmih vardır: “كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِيئَةٌ” “Her nefis, yaptıklarının rehinidir.” Şair aynı zamanda iktibâs sanatını uygulamıştır. “اليَوْمَ- الأَمْسِ” bugün – dün” kelimeleri aynı anlam kategorisinden olup aynı beyitte zikredildikleri için murâ'âtu'n-nazîr sanatı vardır. “مَظْلُومًا - ظالِمًا” zalim – mazlum” kelimelerinde ise aynı kökten oldukları için aralarında lafzî sanatlardan cinâs-ı iştikâk, manevi sanatlardan da zıtlıktan dolayı tıbâk vardır. Ayrıca “مِفْتَاحٍ - قُفْلٍ” anahtar – kilit” kelimeleri arasında da tıbâk sanatı vardır.

²¹⁸ Bedî' sanatları için bk. Bolelli, *Belâgat*, 405-538.

Sesleri güzelleştirmenin yanısıra ses tekrarları, zıtlıklar ve aynı beyitteki kelime tekrarları ile ön plana çıkan bazı manalar bulunmaktadır. Bunlar ulu, parlak, mutlu ve hayal kırıklığına uğrayan, yaklaşmak, parlamak ve nuru söndürülmek, bölge, gemi, kara ve deniz, doğu ve batı, askerler ve sancaklardır. Ardından ağlıyorum, önce, esir, nasıl, Müslüman- Hristiyan- Yahudi- Dürzinin sevinmesi, beyaz ve siyah, hazırlık ve sayı, Abdülhamid, efendi, dün ve bugün, zalim ve mazlum, anahtar ve kilit manalarıdır. Şairin zihninde zıtlıklar ilk başta iki zıt tarafın mücadelesi yönünde iken daha sonraları bu karşıtlık içten bir karmaşa yönüne evrilmiştir. Ayrıca ilk başta üç, savaş ve yücelik daha sonra ağılanacak duruma düşme, zamanın değişmesi ve zalim mazlum karmaşasına dönmüştür.

3. Şiirlerde Ön Plana Çıkan Kelimeler

İlk olarak nazmettiği *Tahta Çıkışın Yıldönümü* adlı kasidede *haşmet, bayram, ürperme/ huşu duyma, yıldız, güneş, taht, taç, mutluluk, iki mescit, İslam ağacı, nur, şirk, savaş, kahramanlık, ölüm, korkutma, dua, Beytü'l-atik, Medine* kelimeleri ön plana çıkmaktadır. Bu kelimelerden *huşu duyma, taht, taç* kelimeleri farklı beyitlerde tekrarlanmıştır. Bu şiirde II. Abdülhamid Han, *taç giymiş, başı sarıklı, düşmanı korkutan, kendisine dua edilen* birisidir. Bu şiirde II. Abdülhamid, Müslümanların huşu duyduğu ve düşmanların ise korktuğu bir kişi olarak bir tasvir edilmiştir. Şiirde korku ve mutluluk kelimeleri genel duyguyu yansıtmaktadır. İkinci olarak nazmettiği *Tahta Çıkışın Yıldönümü* adlı şiirde ise *övgü, hacı, iki harem, anayasa, kalp, istişare, hüküm, ordu, kuvvet, mutluluk, ferman, meşrutiyet, iki bayram, altın* kelimeleri dikkat çekmektedir. Bu şiirde Sultan, *övülen, doğru, hüznü gideren, ateşi söndüren, sadakatli, dua edilen* olarak anılmaktadır.

Osmanlı Darbesi adlı kasidesinde *askerler, ağlamak, Müslümanlar, Hristiyanlar, Dürzîlerden, Yahudiler, alay, sürgün, taç, zincirler, yok etmek, demiryolu, dua, Selanik, askerler, hedef, ülkeler, tahtlar, esaret, kafesler, Beyazıt, ağlamak, veda, gözyaşı, saltanat* kelimeleri ön plana çıkmaktadır. Şiirde mersiyeeye uygun olarak saltanat, esaret ve gözyaşı kelimeleri ikiden fazla tekrar etmektedir. Kasidede *Sultan, bahtsız, kendisine ağlanan, alay edilen, sürgün edilen, rehin, ölümsüz, hükümdar, dua edilen, esir, yalnız, kötü halde, ağlayan* kelimeleri ile anılmıştır. Birden fazla *hükümdar* ve esir olarak altı kez de direkt *Abdülhamid* ismiyle anılmıştır. *Osmanlı Meşrutiyetinin Yıldönümü* adlı kasidede *Yıldız sarayı, hükümdarlık, bela, yok oluş, ihtişam, çöküş, ağıtçılar, deha, tecrübeler, kale, dinarlar, dertler, öldürmek, ölüm, sürgün, askerler, zorbalık, Temmuz ve zalim* kelimeleri dikkat çekmektedir. Şiirde *Yıldız sarayı* üç, *ölüm* iki kez tekrar edilmiştir. Şiirde Abdülhamid Han, *dahi, tecrübeli, kralların şeyhi* olarak anılmıştır. *Sir Gorst'u Karşılama* adlı kasidenin konumuz olan beyitlerinde *şikayet, sıkıntı, koruma, tehdit, korkutma, Abbas, Abdülhamid* kelimeleri dikkat çekmektedir.

Tahta çıkışı kutlama bağlamında nazmedilmiş iki methiyede mutluluk, bayram, Mekke, Medine, Kudüs, hüküm ve kahramanlık kelimeleri ortaktır. İki mersiyede de saltanat, sürgün ve askerler kelimeleri ortaktır. Birinci ve ikinci Tahta Çıkışın Yıldönümü kasidelerinde ve Osmanlı Darbesi adlı kasidede II. Abdülhamid, her Müslümanın adını andığı ve dua ettiği

birisidir. Birinci Tahta Çıkışın Yıldönümü, Osmanlı Darbesi ve Osmanlı Meşrutiyetinin Yıldönümü adlı şiirlerde kral/melik olarak anılmıştır.

4. Şiirlerdeki Üslup ve Cümle Durumları

İlk olarak nazmettiği *Tahta Çıkışın Yıldönümü* şiirine şair, haberî bir üslupla başlamıştır.²¹⁹ Üç soru beyiti dışında şiirin geneline haberî bir üslup ve *tecelli etti, selamlıyor, yükseldi, üstlendi, yaklaştırdı, çalıştılar, duyuyorum, tekrarlıyor* gibi fiillerin bulunduğu fiil cümleleri hâkimdir.²²⁰ İkinci olarak nazmettiği *Tahta Çıkışın Yıldönümü* adlı şiirine ise haberî bir üslup ile başlamıştır. Bir nida ve iki yeminle başlayanlar dışında haberî üslup ve *övdü, yüceltti, kazandın, topladın, yer edindin, sağladın, uyguladın, uçuyor* gibi fiillerin bulunduğu fiil cümleleri kullanılmıştır. Şair, Sultan Abdülhamid'in fiilleri ile methiyelerini süslemiştir. *Sir Gorst'u Karşılama* adlı kasidenin ilgili beyitlerinin ilki inkârî bir soru cümlesi olup inşâî bir üsluba sahiptir ikinci soruyu bağladığı beyit ise bu sorunun ve inkârın sebebinin belirten haberî bir üslupla yazılmıştır. Beyitlerin ikisi de isim cümlesidir. Vurgulanmak istenen şey özne (kim) ve yoksunluktur.

Osmanlı Darbesi adlı kasidesine ise şair bir taaccüp cümlesi; yani inşâî bir üslupla başlayıp aynı beytin devamında hemen bir soru yöneltmek inşâî üsluba dönmüş ve muhatabın dikkatini çekmek istemiştir. “Ne kadar da bahtsız!/ Nasıl geceledin Ey Abdülmecid'in oğlu?” beyitinden sonra haberî üslup şiirin geneline hâkimdir. Ancak şair aklına takılan emin olmadığı iddiaları “doğru mu?” sorusu ile inşâî bir üslupla vurgulamış ve kendince cevaplar vermiştir. Ayrıca arada bazı vurgulamak istediği olgular dışında genelde doyurdu, aç bıraktı, sevindi, alay ettiler, çalıştılar, korkunuz gibi fiil cümleleri ile oluşlar vurgulanmıştır. Osmanlı Meşrutiyetinin Yıldönümü şiirinde Abdülhamid'den bahsettiği beyitlere soru ile inşâî bir üslupla başlamaktadır. Şiirin devamı fiillerle başlayan haberî bir üslup ve teslim etti, kaçtı, gösterdi, şahit olmadı, fayda vermedi, gizleyemedi, verdi, daraldı, çıkardı gibi fiillerin bulunduğu fiil cümleleri ile devam etmektedir. Olay anlatısı ve yapılanları anlattığı için de bu iki şiirine haberî bir üslup ve fiil cümleleri hâkimdir.

5. Beyân

Birinci *Tahta Çıkışın Yıldönümü* kasidesinde teşhîs (kişileştirme) sanatı ile kapalı isti'âre yapılmıştır:²²¹

سَلُّوا الْفَلَكَ الدَّوَّارَ هَلْ لَاحَ كَوْكَبٌ   عَلَى مِثْلِ هَذَا الْعَرْشِ أَوْ رَاحَ كَوْكَبٌ

Sorun dönen feleğe, parladı mı yıldız hiç?

Böyle bir tahtın üstünden ya da geçti mi hiç?

²¹⁹ İnşâî ve Haberî üslup için bk. Bolelli, *Belâgat*, 189-397.

²²⁰ Fiil ve isim cümlelerinin semantik farkı için bk. Shoeir, “el-Furûku'd-dilâliyye beyne'l-cümleti'l-ismiyyeti ve'l-fi'iliyye: Dirâse Tatbikiyye fi'l-Kur'âni'l-kerîm”.

²²¹ Beyan ilimleri için bk. Bolelli, *Belâgat*, 33-181.

“وَأَعْوَادُ السَّرِيرِ تُرْحَبُ” “Tahtın direkleri ise selamlamakta.” ifadesinde de teşhîs (kişileştirme) sanatı ile kapalı isti’âre yapılmıştır. إطفاء نوري nuru söndürmek ifadesinde Tevbe Suresi 32. âyetinde geçen;

“يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ”

“Allah’ın nurunu dilleriyle söndürmek istiyorlar.” ifadesine telmih vardır. Ayrıca bu şiirde geçen “أظفار المنيّة” - ölümün pençeleri ifadesi, ölümü vahşi bir hayvana benzeten ve elinden kurtulmanın mümkün olmadığına işaret eden kapalı isti’âredir. Bu manada Ebû Zü’eyb el-Hüzelî’nin (ö. 28/649) güzel bir beyti vardır:²²²

وَإِذَا الْمَنِيَّةُ أَنْشَبَتْ أَظْفَارَهَا   أَلْفَيْتَ كُلَّ تَمِيمَةٍ لَا تَنْفَعُ

Ölüm bir kez geçirmeye görsün o pençelerini

Anlarsın hiçbir muskanın fayda vermeyeceğini

İkinci olarak nazmettiği Tahta Çıkışın Yıldönümü adlı şiirde “Nice ateşleri söndürdün alevlenen!” anlamına gelen “كَمْ أَظْفَاتٍ مِنْ نَارٍ” cümlesinde sorunları ortadan kaldırdığına çözüme kavuşturduğuna işaret eden kinaye vardır. Şu beyitlerde ise iki tane kapalı isti’âre vardır:

يُهْدِي الْمَدِيحَ إِلَى الْمَلِيكِ سَبَائِكًا   تَغْنُو لَهُنَّ سَبَائِكُ الْعُقَيَانِ

Methiyesini Sultan’a külçe külçe hediye eder

O beyitler ki külçe altınlar onlara boyun eğer

Bunlardan birincisi külçe kelimesiyle işaret ettiği altın kelimesidir. Şair methiyesini külçe külçe altına benzetmektedir. Ayrıca saf altınların beyitlerinden daha değersiz olduğunu ima ettiği cümlede de boyun eğme ifadesi ile teşhis (kişileştirme) sanatından dolayı kapalı bir isti’âre vardır. Aşağıdaki beyitlerde ise kinaye yapılmıştır:

إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا اسْتَوَتْ أَلْبَسَتْهَا   بِالْمَدْحِ تَيْجَانًا عَلَى تَيْجَانِ

Sultanlar cülus ettikleri zaman tahtlarına

Övgümle taç üstüne taç takarım başlarına

Osmanlı Darbesi adlı kasidesinde çok fazla beyânî bir anlatıma başvurmamıştır. Aşağıdaki beyitte önce krallıkları ele geçirdiği ve zaferle düşmanlarını alt ettiğine delalet eden kinayeli bir anlatım vardır:

فَثَلَلَّتِ الْعُرُوشَ عَرْشًا فَعَرْشًا   وَصَبَغَتْ الصَّعِيدَ بَعْدَ الصَّعِيدِ

Devirdin birer birer düşmanlarını tahtlarıyla

Boyadın birer birer topraklarını kanlarıyla

²²² Yâkût el-Hamevî, *Mu‘cemu’l-udebâ’*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru’l-ğarbi’l-İslamî, 1993), 3/1276.

Ayrıca bu şiirde “خَالِدٌ أَنْتَ” Halit’sin sen” teşbih-i beliğ yapılarak Sultan Halit b. Velid’e ölümsüz kahramanlara benzeme yönüyle benzetilmiştir. Sultan’ın şanı da o sahabe –Allah ondan razı olsun- gibi sonsuz olacaktır.

Osmanlı Meşrutiyetinin Yıldönümü kasidesinde “ وَقَلَمَتِ الْأَقْدَارِ أَظْفَارَ بَطْشِهِ ” “Kesti felek gücünün tırnaklarını ve törpüledi.” ifadesinde kişileştirme yani isti’âre -i mekniyye yapılmıştır. Aşağıdaki anlatım ise dikkat çekici isti’âre -i temsîliyye vardır:

فَفِي كُلِّ قُفْلٍ لِلْمَنِيَّةِ مَكْمَنٌ   وَفِي كُلِّ مِفْتَاحٍ قَضَاءٌ يُرَاقِبُهُ

Her kilitte ölümün vardır saklanacak bir yeri

Her anahtarın ise kendisini gözetleyen bir kaderi

Ölüm gizlenen bir insana benzetilip teşhis (kişileştirme) sanatı ile isti’âre -i mekniyye yapılmıştır. Ayrıca burada şair, insan ne kadar tedbir alıp kaçmaya çalışsa da; ölümün her kilitte saklanacak bir yeri vardır diyerek ölümden kaçışın olmadığını öz ve etkili bir ifade ile anlatmıştır. Anahtar da ölümün kilidini açan sebeptir. Birinci şatırda öldürülmek istenen kişiye (II. Abdülhamid’e), ikinci şatırda ise öldürmeyi isteyenlere (İttihat ve Terakkî’ye) bir mesaj vardır. Öldürülmek istenen kişi ölümden kurtulabilir, öldürmek isteyen de öldüreceği kişinin eceli gelmediyse kaderin önüne geçemeyebilir demektir. Şairin bu ifadesi öyle zengindir ki bu ifadeyle insanın ölümden kaçamayacağını anlatan Nisa suresi 78. âyete bir telmih vardır:

“أَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكَكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّسَيَّدَةٍ”

“Her nerede olursanız olun, sağlam ve tahkim edilmiş kaleler içinde bulunsanız bile ölüm size ulaşacaktır.”

Şiirde başka beyitte geçen “وَلَمْ يُخْفِهِ عَنْ أَعْيُنِ الْحَقِّ مِخْدَعٌ” “*Hakkın gözlerinden gizleyemedi onu bir kulübe*” ifadesiyle göz diyerek insanlar kastedilmiştir. Şair bir azasını söyleyip insanı kastettiği için zikr-i cüz irâde-i kül kabilinden mecaz-ı mürsel yapmıştır. Şair kendisine göre bu olayda hem doğru tarafın İttihat ve Terakki tarafı olduğunu hem de gözlerinden kurtulamadığını sadece iki kelime ile anlatarak îcâz yapmıştır.

Şair, soru sorulan bir felek, selamlayan taht, Allah’ın nurunun söndürülmeye çalışılması gibi Sultan’ın da nurunun söndürülmeye çalışılması, vahşi bir hayvana benzetilen ölümün tırnaklarını geçirmesi, ateşi söndüren(sorunu gideren) bir Sultan, altına benzeyen hatta altından da üstün bir methiye, övgüyle taç giydirilmesi, tepeleri kanla boyayan bir Sultan gibi kullanımlardan daha üzücü bir bağlama geçmektedir. Bu bağlamda şair, Sultan’ın gücünün tırnaklarını kesen bir felek, her kilitte (tedbirde) saklanan bir ölüm, ölümün anahtarını gözetleyen bir kader benzetmelerini kullanmıştır.

2.3.3. Hâfız İbrahim'in şiirlerindeki külli imaj

Şiirlerinde yabancı dil öğrenene kadar bir zayıflık olduğu düşünülen ve Batı Edebiyatına muttali oldukça dili güçlenen şairin Fransızcadan yardım alarak yaptığı çevirileri ilk 1903 yılında basılmıştır. Bu da 1900'lerde bu dil ile uğraşmaya başladığını göstermektedir. Bizim konumuz olan şiirleri ise 1901, 1907, 1908, 1909 yıllarında nazmedilmiştir. Ancak üslubunu yenilemeden önceki eski üslubu ile nazmettiği bu kasideleri Divan'da Siyâsiyyât başlığı altındadır. Şairin şiirlerinde genel olarak tercih ettiği kelimeleri, edebi üslubu ve akıcılığı mersiyesinde daha çok ön plana çıkmaktadır. Bazı beyitlerde çıkış yakalasa da diğer şiirlerinde kelime seçimi, Bedî' ve Beyân sanatlarında diğer şairlerden daha geridedir. Musiki olarak da daha zayıftır.

Şiirin dış musikisine gelince; Kâmil, Haff, Vâfir ve iki tane de Tavîl bahirlerinde nazmedilmiş beş kasideye de şair konulara uygun bahirler seçmiştir. Tercih ettiği revîler ise yaygın revîlerden olup yine kasidelerin temalı duygularını yansıtan seslere sahiptir. Huşu ve mutluluk duygularına geniz sesi olan "nûn" harfini tercih etmiştir. Kutlamanın yanı sıra kahramanlık ve savaş temaları olan ilk kasidesini ötreli bir "bu" sesi ile ve Osmanlı Meşrutiyetinin Yıldönümü şiirinde Jön Türklerin kahramanlığını överken ve Sultan'a serzeniş içeren mersiye bölümünde de sakın "he" ile biten bir "buh" sesi ile bitirmiş olması duyguyu muhataba daha hızlı yansıtmaktadır. Yine "dâl" revîsinin tercih edildiği Osmanlı Darbesi adlı kasidede de hüznü ve titremeyi hissettiren bir ses ile şairin, öncekileri taklitte şekilde kalmadığını, aksine bilinçli olduğunu göstermektedir.

1901'de nazmettiği methiye ve kutlama şiirlerine genel olarak olumlu bir imaj hâkimdir. Müslümanlar Sultan'dan umutludur, kâfirler ise hayal kırıklığı içindedir. Sultan, Kudüs ve Medine'ye inşa ettiği demir yolu ile övülmektedir. Ayrıca şaire göre Sultan'ın nuru söndürülmeye çalışılmaktadır. Sultan'ın ise güçlü bir ordusu, treni, gemileri ve kutsal topraklardan aldığı duaları vardır. Ekim 1907'de Lord Cromer'den sonra başkonsolos olarak Mısır'a atanan İngiliz Sir Gorst'a yazdığı şiirdeki iki beyitte şair şöyle söylemektedir; "*Kime şikâyet edeceğiz gecelerin sıkıntısını? / Abbas'a mı yoksa Abdülhamid'e mi? / O ikisinin kollaması olmadan kalktı birileri, / Çeşit çeşit tehditlerle korkutmaya bizleri*" hem hala II. Abbas'ın Hidiv olduğu hem de II. Abdülhamid'in tahtta olduğu bir zamanda nazmedilen bu beyitler dikkat çekmektedir. Şair artık Sultan'ın korumasının olmadığını, şikâyet edecek bir merciin kalmadığını ifade ederek Başkonsola özellikle Dânişvây olayına dair çeşitli talep ve şikâyetlerini iletmektedir. Şaire göre Dânişvây olayında ve Mısır'ın sürüklendiği bu noktada; İngiliz İhtilalinin artık çanlarının çaldığı bir karışıklıkta ne Hidiv ne de Sultan çözüm üretebilecek bir konumdadır. 1908 yılında nazmettiği methiyede ise hacıların demir yolundan dolayı Sultan'ı övdüğünü söylemekte ve yolları güvenli kılmasıyla Abdülhamid Han'ı övmektedir. II. Meşrutiyetin ilanından sonra nazmettiği bu şiirde Sultan'ın anayasası, yönetimi ve istişare ile işlerini yürütmesi övülmektedir. Sultan, bu şiirde farklı milletleri birleştirmiş halkın kalbine girmiş bir kraldır. Tahta çıktığında ettiği yemine sadık olan

Abdülhamid'in orduları güçlüdür ve birçok sorunu gidermiştir. Ayrıca şaire göre meşrutiyet özgürlük demektir ve kutsaldır.

Daha sonraki şiirleriyle yukarıdaki şiirlerdeki duyguların kronolojisine bakacak olursak mutluluktan, hüzne, serzenişe doğru gitmekte olan bir çizgi vardır. Kelimeler ise ihtişam, kuvvet ve heybetten çöküş ve yok oluşa doğru gitmiştir. Padişahı andığı kelimelere bakacak olursak; Padişah Halife, sadık, güçlü, gözetici, kollayıcı, kral ve dua edilendir. Ayrıca ikinci şiirindeki Rahman'ın Halife'si ifadesi şairin hilafet makamını Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olarak gördüğüne de işaret etmektedir. Ayrıca methiye konulu ikinci şiirinde Sultan, Rahman'ın Halifesi olarak; hiciv konulu dördüncü şiirinde ise Kralların Şeyhi/Efendisi olarak anılmıştır. Ayrıca Padişah, halkın indinde övülen güçlü bir karakterden bahtsız, esir, alay edilen birisine dönmüştür. Halkın gözündeki Sultan tasavvuru ile şairin gözündeki Sultan tasavvuru burada değişmektedir. Ancak sonuncu şiirde bu imaj birleşecektir.

Şairin gözünde Padişah mersiyede de aynıdır. Nitekim methiyelerinde de azlinden sonra nazmettiği Osmanlı Darbesi şiirindeki bazı serzenişlerine rağmen II. Abdülhamid, yüce birisi olarak zikredilmiştir. Şairin en açık serzenişleri II. Abdülhamid'in bazı suçları denizde boğdurmuş olması ve askerleri aç bırakmış olmasıdır. Aç bırakma olayı muhtemelen 1885 Doğu Rumeli Olayı tolantısında askerlerin elbiseleri yıpranmış ve çıplak kalmış olmaları ve batının bunu abartması meselesi yatmaktadır. Daha sonraları bu durum düzeldiği askerlerin asla aç ve çıplak kalmadığını belirten kaynaklar olsa da bu bir imaj olarak ötekinin zihnine yerleşmiş gibi görünmektedir.²²³ Yine de bu şiirde Sultan, askerlerin sevgilisidir. Şair sanki duyduğu askerleri aç ve çıplak bırakma iddiasını tam doğru bir haber olarak kabul edememekte veya askerlerin bu durumu ona göre haklı sebeplere dayanmaktadır. Zira Osmanlı Darbesi adlı kasidesinin ikinci beyitinde "Aç bıraktı askerleri bayraklar altında" derken aynı şiirin devamında "Canlarını feda eden askerlerin de koruyamadı seni /Mallarını da feda etseler de ey askerlerin sevgilisi!" ifadesini kullanmıştır. İki beyitte de askerleri ifade etmek için الجُنُود kelimesi kullanılmıştır. Yine serzenişlerinden emin olamadığı, aynı kasidenin sonlarında da açıktır. Nitekim "Doğru ve gerçek mi hakkında söylenenler?/ Anlatan şahitlerden duyduğumuz o şerhler? Abdülhamid'in yıktığı şeklinde şeriatı/ Yaptıkları Velid'in de yaptıklarını aştı" ifadelerinde bir sorgulama, inanamama durumu söz konusudur. Sonuç olarak da şair kendisi hüküm vermekten kaçınmakta ve hükmü Allah'a havale etmektedir: "İster suçlu ol ister suçsuz alacaksın karşılığını sen de/ Şahit Rabbin huzurunda karşılıkların verildiği günde". Yine şiirin devamında da ravilerin anlattığı ve alay konusu olduğu anlaşılan Sultan'ın, azledilirken ağlayıp, titrediği meselesini de "Doğru mu heyet geldiğinde ağlamaklı olduğun/ Yüreksizler gibi titreme nöbetine tutulduğun?/ Ve unuttuğun ataları, yüceliği ve şanı/ Ve izzeti, ey soylu ve asil olan ecdadı" diyerek sorgulamaktadır. Şair, şayet doğruysa bu iddiayı şöyle bağlamaktadır: "Duymadık kralların ağladığını lakin/ Belki de hatasıdır sabırlı bir yüreğin Belki de hükümdarlığa veda gözyaşıydı/ Ya da bir hatırlama o geçmiş zamanları".

²²³ Daha ayrıntılı bilgi için bk. Mahir Aydın, *Abdülhamid'in Seraskeri Rıza Paşa'nın Anıları* (İstanbul: KİTABEVİ, 2012), 25-26.

Hatta şaire göre ağlama bir vedadan da öte Sultan'ın heybetini azaltmaz; ona şefaatçi olur ve geçmiş günahlarına da kefarete temennisi olur: "*Silsin gözyaşların senden geçmişinin günahını / Gidersin senden hesap gününün sıkıntılarını / Şefaatçi olsun gözyaşın yaratılanların indinde/ O şefaatçi geri çevrilenlerden değildir elbette*". Şair edebiyatıyla ağlama eylemini öyle bir noktaya vardırı ki ağlama aşağılanmak için atfedilen bir eylem olmaktan tamamen çıkar ve bütün bir ümmetin ortak olduğu bir hüznü eylemine, toplu bir vedaya dönüşür. Gözyaşı artık azledilmiş bir Sultan'ın emri gibidir. Efendi de köle de bu emre itaat eder ve ağlamasına iştirak ederler.

Osmanlı Darbesi adlı mersiyedeki şu ifadenin de üzerinde durmak gerekir: "*Daha dün ağlıyordum senin yüzünden için için/ Ne oldu da Abdülhamid ağlar oldum senin için*" Şair, kelime arasında Abdülhamid'den dolayı öncesinde mutsuz olduğunu nedenini söylemeden dile getirmiştir. Ancak yine de tahttan indirilse bile düştüğü duruma razı gelmemiş ve onunla alay edenleri eleştirmiştir. Gerekçe olarak da II. Abdülhamid'in kusursuz olmasının mümkün olmadığını, sayfasının siyah ve beyaz arasında olduğunu söylememiştir. Ayrıca adı Allah ve Muhammed adıyla minberlerde zikredilmiş, gittikçe zayıflayan yaşlı bir Sultan ile alay dile yakışmayacaktır. Şaire göre Sultan, adıyla ölümsüz bir kraldır ve hep büyük adamların içinde anılacak ve ölümsüz kalacaktır. Şair bu noktada Müslümanların kâfirlerden önce sevinmesini de eleştirmiştir. Methiyesinde de vurguladığı, Sultan'ın icraatlarının yok edilmeye çalışıldığı meselesini yeniden vurgulamış ve demir yolunu örnek vermiştir. Ayrıca şair sonraki beyitlerde Sultan'ın düştüğü sürgün halini Saint Helen'de esir tutulmuş Napolyon'a benzetmektedir. Ayrıca düştüğü durumun ve sıkıntısının, Ankara savaşında Timur tarafından esir alınan Beyazıt'tan rehin olmada daha rahat ama öncesindeki saltanattaki sıkıntıları konusunda ise daha kötü bir durumda olduğunu söylemiştir.

Abdülhamid'i konu alan son şiirde şairin gözündeki Padişah bambaşkadır. Azilden üç ay sonra nazmedilen Osmanlı Meşrutiyetinin Yıldönümü şiirinde "*Geçti zorbalık dönemi, yıkıldı sarayları/ Kaçtı yılanları, helak oldu akrepleri*" ifadesi şiiri özetlemektedir. Abdülhamid dönemi, öncesinde zorbalıkla doğrudan bağlantılanmamış olsa da bu beyitte direkt bir ifade vardır. Bu ifadenin şairin şiirde ürettiği genel Abdülhamid imajıyla ilişkisine gelince; kaside sadece Abdülhamid hakkında kaleme alınmamıştır. Bu kaside azilden sonraki Temmuz ayında Meşrutiyetin yıldönümü kutlandığı bir kasidedir. Bu kasidenin içinde şair, ilana vesile olan İttihat ve Terakki'yi övmektedir. Daha sonra ise Yıldız Sarayının boş kaldığını söyleyerek mersiye görünümünde bir hiciv yapmaktadır. Her ne kadar Sultan, bu şiirde *Kralların Şeyhi/ Efendisi* olarak anılsa da bu hicve göre Sultan, bu sondan kurtulamamış ancak ölümden kurtulmuştur. Hatta şair, Yıldız'dan onu Allah'ın çıkardığını da söylemektedir. Bu hicve göre Abdülhamid tecrübeli ve güçlü bir dâhi olsa da hayata düşkündür. Onu azledenler hayatını bağışladığı için tahtı onlara teslim etmelidir. İşte bu ifadelerden sonra yukarıdaki beyit gelmektedir. Böylece şair önceki şiirinde eleştirdiği kişilerin yerine geçmiş ve mersiye görünümünde alaylı bir dil ile hiciv yapmıştır.

Şairin şiirlerinde tutarlı, tek yönde bir imajdan ziyade inişli çıkışlı, tutarsızlıklar içeren bir imaj bulunmaktadır. Şairin öncesinde yıldönümlerindeki övgüleri menfaat isteğine bağlayıp buradan, aslında övgüleri zihnindeki imajı yansıtmıyor diye bir çıkarımda bulunmak bir zorlama olacaktır. Bu dönemde de herhangi bir meslek ve menfaat beklentisi olduğunu gösterecek bir durum yoktur. Buna ek olarak Sultan azledildikten sonra da övmeye devam etmiş ve alay edip sevinenleri eleştirmiştir. Dolayısıyla bu gerekçe ile bu sorun kaldırılamaz. Tek bir imaj tespiti veya iyiden kötüye doğru dönüşen tek çizgideki bir imaj tespiti önündeki engel kronolojik olmayan bazı ifadeleridir. Şair, 1901'e nazmettiği methiyede Sultan'a karşı çıktığını söylediği İttihat ve Terakki'yi hain ödleler olarak nitelemektedir. Osmanlı Darbesi adlı mersiyesindeki önceden övdüğü halde öncesinde senin yüzünden ağlıyordum ifadesi ve son şiirindeki bazı ifadelerinde de bu tutarsızlıklar vardır. Tiranlık dönemi olduğunu ima ettiği bir dönemin Sultan'ı, hala Kralların efendisidir. Ayrıca Meşrutiyet bağlamında nazmettiği bu şiirinde daha önce meşrutiyet ilan ettiği için bizzat övdüğü Padişaha ilanı atfetmemekte ve onu tiranlıkla suçlamaktadır. Azil konusunda kaleme aldığı şiirinde azledenler hakkında bir fikir beyan etmezken burada Hakk'ın gözleri olarak tanımlamakta ve övmektedir. Öncesinde Sultan hakkındaki iddialara inanmak istemeyip hüküm vermek istemezken hemen üç ay sonra inanmış ve hüküm vermiş görünmektedir. Bu iniş çıkışlarıyla ve çelişkili görünen duygular aslında halkın içinde halkı temsil eden şairin, Mısır halkının gözündeki Abdülhamid Han'ı da yansıttığını düşünmekteyiz. Buna göre Sultan hakkında ikinci elden sadece duyup, okuyarak haber alan Mısır, en çalkantılı olduğu ve kendi sorunlarıyla boğuştuğu bir zamanda Sultan'ın siyaseti ve Sultan hakkında tek bir imaja karar verememiş gibi görünmektedir.

2.4. İsmail Sabri

2.4.4. İsmail Sabri'nin Abdülhamid Han için nazmettiği şiirleri

Şair, Osmanlı Darbesi ve Sultan Abdülhamid'in Azli adlı kasidesini, Türklerin Sultan'ı azledip yerine 5. Mehmet Reşad'ı getirmelerinin akabinde kaleme almıştır.²²⁴ Kasidenin matla bölümünde bu darbe girişimini kaynayan bir kazana benzetmiş ve şöyle demiştir:

بَيْنَ الدُّرُوبِ وَفِي أَرْضِ الْمَيَّادِينِ

يَا نَاطِرَ التُّرْكِ قَدْ فَارَتْ مَرَاجِلُهُمْ

Ey Türklerin Başı, bak kaynadı kazanları

Dar sokaklar ve geniş meydanlar arası

ذَا الْيَوْمِ عَنكَ بُرْكَانِ الْبَرَائِينِ

قُلْ لِلْبَرَائِينِ كُفِّي نَحْنُ فِي شُغْلٍ

Yanardağlara deki: Durun! Biz bugün meşgulüz zira

Başımızda car yanardağlardan da daha büyük bir bela

بِمَا تَصَدَّعَ مِنْ شَمِّ الْعَرَّائِينِ

هَلِ الْجِبَالُ الرَّوَاسِي عِنْدَهَا خَبْرٌ

²²⁴ Sabri, *Dıvanu İsmail Bâşa*, 176-179.

Sarsılmaz dağlar duyup haber aldı m;

Yüce dağların zirvesinde oluşan yıkımı?

مَا هَزَّ يَلْدِرَ مِنْ بَأْسِ الشَّوَاهِينِ

وَهَلْ رَأَى النَّسْرُ شَيْئًا فِي السَّمَاءِ حَكِي

Kartal gökyüzünde gördü mü benzer bir şeyi

Şahinlerin Yıldız'ı (Sarayı) sarsan kudreti gibi

ذُو السَّلْطَنَيْنِ وَرُبَّ الْكَافِّ وَالنُّونِ

قَالُوا لَقَدْ خَرَّ مِنْ صَرْحِ الْعُلَى وَهَوَى

Dediler ki: Yüce saraydan düştü ve devrildi

İki otoritenin sahibi, kef ve nûnun efendisi ²²⁵

تُرْزِلُ الْأَرْضَ مِنْ حِينٍ إِلَى حِينٍ

أَهْوَلُ بِهَا صَيْحَةً فِي الْكُونِ قَاصِفَةً

Ne korkunç bir çılgılık kainatta kopmakta

Tüm yeryüzünü zaman zaman sarsmakta

فَوْقَ الْعُرُوشِ عَلَى هَامِ الْخَوَاقِينِ

وَتَفْشَعِرُ لَهَا التَّيْجَانَ مِنْ فَرْعٍ

Korkudan taşlar titremekte bu habere

Hakanların başlarında tahtlar üzerinde

أَلْقَابُ ذِي الْمُلْكِ مِنْ عِرٍّ وَتَمَكِينِ

تَاللَّهِ إِنْ صَدَقُوا فِي قَوْلِهِمْ كَذَبَتْ

Vallahi şayet dedikleri doğruysa o zaman yalanmış

Sultanın lakapları zira ne gücü ne de kuvveti kalmış

أَفِئْتِ قَرُبَّ أَمَانٍ غَيْرِ مَأْمُونِ

يَا نَائِمًا وَالْقَنَا غَابٌ تَحَفُّ بِهِ

Ey etrafını okların orman gibi çevrelediği uyuyan!

Uyan! Zira nice emniyetli güvende değildir inan

فَالْغَابُ مُذْ خَلِقتْ مَأْوَى السَّرَاحِينِ

وَأَنْظُرْ حَوَالَيْكَ مِنْ خَوْفٍ وَمِنْ حَذَرٍ

Korku ve tedbir içinde kolaçan et etrafını

Zira kurtların yuvasıdır orman orman olalı

لَهَا الْمَقَادِيرُ فِي ظِيِّ الْأَحْيَانِ

لَمْ تَأْمَنْ الشَّمْسُ وَهِيَ الشَّمْسُ مَا حَبَّأَتْ

Güneş güneş olduğu halde değildir güvende

Kaderin dürmesinden onu zamanı geldiğinde

Sonrasında şöyle demektedir:

بَيْنَ الْأَنَامِ وَيُلْقَى فِي الْمَوَازِينِ

عَبْدَ الْحَمِيدِ سَبِيحِي مَا صَنَعْتَ غَدًا

Abdulhamid yaptıkların yarın bir bir sayılacak

Tüm insanlar arasında ve mizanda tartılacak

دَخَلَتْ فِي زُمْرَةِ الْغُرِّ الْمَيَامِينِ

إِنْ يَرْجَحِ الْخَيْرُ نِعَمَ الْخَيْرِ مِنْ عَمَلٍ

Hayır ağır gelirse hayırlı amel ne iyidir onu bulursun

Böylece saygın ve iyi insanlar zümresinden olursun

عُدِدْتُ فِي صَرْحِهِ أَقْوَى الْأَسَاطِينِ

أَوْ يَغْلِبِ الشَّرُّ لَا كَانَتْ عِصَابَتُهُ

Ya da şer üstün gelirse - olmayasın sakın onlardan -

Olursun cehennem köşkünün en güçlü sütunlarından

²²⁵ Dini ve dünyevi önder ; كن ol deyip olduran lider.

شَيْخَ السَّلَاطِينِ كُنْ شَيْخَ الْفَرَاعِينَ   إِنَّ لَمْ تَكُنْ لَا تَنَّاكَ الدَّهْرُ عَنْ أَمَدٍ
 Olamazsan şayet – felek ayırmasın gayenden seni -
 Sultanlara efendi, o zaman ol firavunların efendisi
 صَيْدُ الْمَلُوكِ إِلَى الْغَايَاتِ بِالْذُّونِ   إِنَّا عَهْدُنَاكَ لَا تَرْضَى إِذَا اسْتَبَقْتُ
 Biz biliriz ki yarıştığı zaman sen razı olmazsın
 Gayeler için kralların azameti sonda kalmazsın
 مُسْتَأْنَفٌ عِنْدَ سُلْطَانِ السَّلَاطِينِ   لَا يُرْهِقَنَّكَ حُكْمُ النَّاسِ فَهُوَ عَدَاً
 İnsanların hükmü sakın seni yormasın zira o hüküm yarın
 Yeniden verilecektir huzurunda Sultanların Sultan'ının
 Kasidenin sonunda şair, Osmanlı halkına, Reşat'ın yönetimini kabul etmelerini, kan dökmemelerini önermektedir. Kasideden hemen sonra neşredilmiş olan iki beyitlik şiirde(nutfe) ise Abdülhamid'e seslenerek şöyle der:²²⁶

وَمَلْبَسَ الْقَوْمِ ثَوْبَ الْعِزِّ وَالْهُونِ   يَا مُغْفِرَ الْمُلْكِ إِلَّا مِنْ جَلَالَتِهِ
 Ey hükümdarlığı haşmetinden yoksun bırakan
 Halkına hem izzet hem de zillet elbisesi giydiren
 سِرِّ الْمَلَائِكِ أَوْ سِرِّ الشَّيَاطِينِ   وَجَاعِلَ الْأَمْرِ وَالْأَحْكَامِ بَيْنَهُمْ
 Yetkiyi ve hükümleri eyleyen arasında insanların
 Kimi zaman meleklerin sırrı kimi zaman şeytanların

2.4.2. İsmail Sabri'nin şiirlerindeki cüz'î imaj

1. Dış Musiki

İsmail Sabri'nin, klasik usulde vezin ve kafiye sistemini esas alarak nazmettiği 23 beyitlik kasidesinin bahri Basît, revîsi "nûn" harfidir.²²⁷ Şiirin matlai şu şekildedir:

يَا نَاطِرَ التَّرْكِ قَدْ فَارَتْ مَرَاجِلُهُمْ   بَيْنَ الدُّرُوبِ وَفِي أَرْضِ الْمَيَادِينِ

Daha orta halli bir yapıya sahip olmasıyla birlikte Basît bahri güzellik ve ihtişamı ile Tavîl bahrine benzemektedir. Tınısı, şiirin musikisinin lafızlardan arka planda kalmasını engeller ve en az lafızlar kadar etkiye sahiptir. Ya çok şiddetli ya da çok yumuşak konulu şiirlerde kullanılır. İki uç noktayı temsil eden bir ses yapısına sahiptir. Cümle kalıpları genelde inşâî ve icmâli yapıdadır. Bu nedenle vasıf, kıssa ve öğütlerde kullanılması pek uygun değildir. Aşırı övgü veya aşırı hüznü konulu methiye ve mersiyelerde kullanılır.²²⁸ İsmail Sabri, bu şiirinde yaşadığı şoku ve hüznü bu bahirle ifade etmeyi tercih etmiştir ki bu, şiirin içerdiği manalar ile

²²⁶ Sabrî, *Dîvanu İsmâil Bâşa*, 179.

²²⁷ Bahir ve revînin tanım ve örnekleri için bk. es-Seyyid, *Fî 'ilmeyi'l-'arûz ve'l-kâfiye*; Tural, *Arap Edebiyatında Arûz*; et- Tibrîzi, *Kitabu'l-kâfi fi'l-arûd*.

²²⁸ Meczub, *el-Murşid ilâ fehmi eşâ'ri'l-Arab*, 1/507-525.

de uygundur. “nûn” revîsi ise en çok tercih edilen revîlerdendir.²²⁹ Bu ses çıkarken nefes hapsedilip, ses ise orta şiddette akar. Dil ise bu sesi çıkarırken hızlıca hareket eder. Sonuç olarak genizden bir nağme ile bu harfin sesi duyulur.²³⁰ Bu nağmeyi şair harften önce kullandığı “vav” ve “yâ” uzatmalarıyla yani redif²³¹ ile desteklemiştir. Bu bitiş bir **أُنِين** yani çektiği ıstıraptan dolayı inleme kelimesini andırır bir şekilde hüznü bir sesle bitirmektedir.

2. İç Musiki

Bedî’ sanatı ile şiirdeki dış musikiye bakacak olursak; kasidesinde İsmail Sabri, cinas sanatının pek kullanmadığını görmekteyiz. Diğer sanatlardan ise şair, iktibas, reddül’-acüz ‘ala’s-sadr, tıbâk ve tevriye sanatlarını kullanmaktadır.²³² Aynı kökün farklı çekimlerinden olan “ مَأْمُون - أَمَانٍ güvenlik- güvenli” kelimelerini şair aynı beyitte kullanmış ve cinâs –ı iştikâk yapmıştır. Şairin “عُدِدْتَ فِي صَرْحِهِ أَقْوَى الْأَسَاطِينِ” “Cehennem binalarının en güçlü sütunu olursun.” ifadesinde Hümeze süresinin 9. ayetindeki “فِي عَمَدٍ مُّمَدَّدَةٍ” “Uzatılmış direklerle bağlı olarak (içine hapsedildikleri ateş)” ifadesine bir atıf vardır. Şair burada telmih sanatını kullanmıştır. İkinci beyitte ise “البراكين” kelimesini birinci ve ikinci şatırlarda tekrar ederek lafzi sanatlardan reddül’-acüz ‘ala’s-sadr sanatını uygulamıştır.

“ كَذَبْتَ - صدقوا doğru söylediler- yalan söyledi”, “الفرعنين - السلاطين sultanlar ve firavunlar (iyi ve kötü liderler)”, “الخير - الشرُّ hayır – şer” kelimelerinde zıtlık olduğu için mana güzelleştiricilerinden tıbâk sanatı uygulanmıştır. İkinci nutfesinde العزَّ والهون izzet- zillet kelimeleri de zıt oldukları için tıbâk sanatı yapılmıştır. Şair ما هز يلدز من بأس الشواهين ifadesinde yıldız kelimesini Türkçe olarak kullanmış ve kaside içindeki uzak manasını yani ilk akla gelen Yıldız Sarayını değil somut yıldızı kastetmiştir. Burada Yıldız sarayına işaret vardır. Bu sebeple burada tevriye sanatı kullanılmıştır. Aynı beyitte kullanılan “سِيحَصِي – المَوَازِين” hesaplanacak – teraziler” ve bir başka beyitte geçen “الشَّيَاطِينِ - الملائكِ melekler – şeytanlar” kelimeleri arasında da aynı kategoride ve yakın manalarda bulunmaları gibi bir ilişki vardır. Bu kullanımlar ile ise murâ’atün’nâzır sanatı uygulanmıştır.

Şairin bu sanatlarla vurguladığı manalar; güvenli, cehennem sütunu olmak, yanardağlar, doğru ve yalan söylemek, sultan ve firavunlar, hayır ve şer, izzet ve zillet, yıldız, hesap ve terazi, melek ve şeytanlardır. Şairin Bedî’ sanatları ile olay çerçevesinde nazmettiği bu şiirde zıtlıklar ile kargaşa ve çatışmayı vurgulaması manidardır.

²²⁹ Enîs, *Mûsika’ş-şî’ir*, 246.

²³⁰ Abduettevvâb, *el-Medhal ilâ ‘ilmi’l-luğa*, 49.

²³¹ Beytin kafiyesi olan son harfi yani reviden önce gelen med harfine verilen ad. Bk. es-Seyyid, *Fî ‘ilmeyi’l’-arûz ve’l-kâfiye*, 189.

²³² Sanatların tanımları için bk. Bolelli, *Belâgat*, 405-538.

3. Şiirde Ön Plana Çıkan Kelimeler

Şair ilk beyitte Türkler için *Onların* zamirini kullanırken kendisinden uzak bir temayı işliyormuş gibi görünürken, hemen ikinci beyitte *Biz* zamiri ile temayı sahiplenmiştir. Bu yaklaşımı, II. Abdülhamid'in azlinden Türklerin ilk etapta etkilendiğini ancak kendisi dâhil çoğu Müslümanın bu olaydan rahatsız olduğunu vurgulamaktadır. *Yanardağ* kelimesinin üç defa aynı beyitte tekrar edilmesi karışıklık gibi ifadeleri ile de olaya karşı hissettiği endişeyi dile getirmektedir. Yine kasidenin devamındaki *Efendi, Hem Halife Hem Sultan, Mülk Sahibi, En Tepe; Zirve*, yıldız sarayı için *Gökyüzündeki* kelimesini kullanması, *Yüce Köşk* gibi kullanımlar, şairin zihnindeki hilafet makamını ve Osmanlı yönetiminin konumunu göstermektedir. Şiirin devamındaki *uyan, dikkat, tedbir* gibi kelimeler ise iş içten geçtikten sonra söylenen uyarılar gibi görünmekte olup şair bu kelimelerle uygun bir dille hatalısın demeye çalışmaktadır. Kasidenin II. Abdülhamid'i konu alan devamında ise *Kıyamet, Hesap, İnsanların Hükmü, Allah'ın Hükmü* gibi vurguları ise dini vurgular olup kim ne derse desin, sen ne yaparsan yap önemli olan kıyametteki hükmündür sonucuna varmak istemektedir. İsmail Sabri, bu ifadeleri ile Sultan'ın hakkındaki dedikodular hakkında tarafsızlığını ve saygısını korumakta; hükmünü Allah'a bırakmaktadır.

Sonuç olarak, uzakta başka bir millet merkezinde olay gerçekleşse de derdi üstlenen, olay hakkında endişe duyan, Osmanlı hükümdarlığını en yüce yönetim olarak kabul eden, Sultan'a efendi diyen, makamını en yüce makam olarak niteleyen uygun bir üslupla tedbir alsaydın diye üzülen, tarafsız durmaya çalışan bir şair görmekteyiz. Böylece şairin kullandığı lafızların, şairin ve duygu dünyasını yansıttığını söyleyebiliriz.

4. Şiirdeki Üslup ve Cümle Durumları

Şair, şiirine inşâî bir üslupla başlamaktadır.²³³ Öncelikle Türklerin başına bir iş geldiğini haber vermekte ve yanardağlara seslenmektedir. Yine devamında şaşkınlık ve esef duygularını soru cümlesiyle yani inşâî bir üslupla yöneltmektedir. 7. beyitte Sultan'ın azli haberini "لقد" ifadesiyle pekiştirerek inkârî haberi bir üslup kullanmaktadır. Haberi üslupla, yaşadığı şaşkınlık ve şok duygusunu ifade etmiş ve yeminle güçlendirdiği 8. Beyitte yine inkârî haberi üslubu kullanmıştır. Bu üslubu kullanmasının amacı muhatabın ve kendisinin tepkisinin çok kuvvetli olduğunu belirtmek ve bu haberi kabul etmek istememesidir.

Daha sonra kasidesine nida üslubu ile devam etmekte ve II. Abdülhamid'e hissettiği yakınlığı ifade etmektedir. *Tedbir al, etrafına bak* uyarıları yaptığı beyitlerde inşâî üslubu kullanmış ve bu talebinin sıradaki beyitte haberi üslupla delillendirerek güçlendirmiştir. Bir olay vuku bulduktan iş içten geçtikten sonra inşâî üslubu kullanmak bir talebi değil teessüf ve kınama ifade eder. Akabinde Sultan'a ismi ile hitap ederek seslenmekte haberi üslupla kesinlik ifade eden bir tarzda amellerinden sorgulanacaksınız demektedir. İsim ile hitapta ise tahkir ya da en azından tazim etmeme söz konusudur. Sultanların efendisi olamazsan, o zaman sen de

²³³ Üsluplar ve farkları için bk. Bolelli, *Belâgat*, 189-397.

firavunların efendisi ol cümlesi bir gayrı talebi inşâî üslupla yazılmıştır. *Ol*, yüklemi her ne kadar emir gibi görünse de olursun manasında kullanılmış ve bir kınamayı ifade etmiştir. Kasidenin sonunda “إِنْ” edatıyla güçlendirdiği talebî haber üslubu ile Sultan’a neden biat ettiklerini hatırlatmakta ve teselli manasında kullandığı inşâî üslubuyla Sultan’a teselli vermektedir. Diğer nutfesinde nida üslubuyla muhataba seslenmekte yerme amacıyla olduğunu hissettiren bir üslup kullanmaktadır.

Kasidede fiil cümleleri isim cümlelerinden çok kullanılmıştır.²³⁴ *Kaynadı, durun, de ki, düştü, sarsıyor, titriyor, uyan, bak, sayılacak, üstün gelirse, olamazsan ol, zoruna gitmesin* gibi fiiller şiirin bir olay üstüne yazılması ile uyumludur. Nitekim kasidedeki beyitlerde anlatı fiil ağırlıklı yani oluş, değişim, dönüşüm ifade eden bir anlatıdır. Tabi ki isim cümleleri de kullanılmıştır. Bunlardan bazıları *Biz meşgulüz, yüce dağların haberi var mı, Kartal görmüş mü, oklar ormandır onu sarmalayan, biz sana biat ettik, ey uykudaki, ey Türklerin Yöneticisi, ey krallığı haşmetinden yoksun bırakan, izzet ve zillet elbisesi giydiren* gibi cümlelerdir. Bu cümleleri incelediğimizde vurgunun oluşa değil özneye çekildiğini, biat etme fiilinin süreklilik ve sabit olduğunu değişmediğini vurgulamak, okların onu hiçbir zaman tek başına koruyamayacağı gerçeğini vurgulamak gibi amaçlarla söylendiğini görmekteyiz. Seslenme ile başlayan cümlelerde ise ism-i fail kalıbında Sultan’ın sıfatlarını ifade etmekte ve bu sıfatlardaki sabitliği; zamansal ve oluşsal bir değişimin olmadığını vurgulamaktadır.

5. Beyân

İfadeyi daha etkili kılmak için şair beyân sanatının unsurlarını etkin bir şekilde neredeyse kasidenin bütün beyitlerinde kullanmıştır.²³⁵ Şair, kasidenin ikinci beytinde şöyle demektedir:

ذَا الْيَوْمِ عَنكَ بُرْكَانِ الْبَرَائِينَ   قُلْ لِلْبَرَائِينَ كُفِّي نَحْنُ فِي شُغْلٍ

*Yanardağlara deki: Durun! Biz bugün meşgulüz zira
Başımızda var yanardağlardan daha büyük bir bela*

Şair lafzen zikretmediği devrim manasında kullanılan ثورَة kelimesi ile yanardağın patlaması manasına gelen “ثوران” kelimelerindeki ses benzerliğinden yola çıkmış, Jön Türklerin devrimini yanardağa benzetmiştir ve yanardağlara seslenmiştir. Yanardağlara, Siz durun, burada bir patlama; devrim var demiştir. Burada şair, hem benzetilen şey yani yanardağın patlamasını lafzen zikretmediği ve benzetme yönünün de kapalı olduğu hem de cansız bir şeye canlı gibi seslenip kişileştirme yaptığı için kapalı istiâre sanatını kullanmıştır. Buradaki amaç, durumu, olayın şiddetini az sözle daha net ortaya koymaktır.

²³⁴ İsim ve fiil cümlesi arasındaki semantik farklar için bk. Shoerir, “el-Furûku’ d-dilâliyye beyne’l-cümleti’l-ismiyyeti ve’l-fi’iliyye: Dirâse Tatbikiyye fi’l-Kur’âni’l-kerîm”.

²³⁵ Tanımlar için bk. Bolelli, *Belâgat*, 33-181.

Üçüncü beyitte de, “هَلِ الْجِبَالُ الرَّوَاسِي عِنْدَهَا حَبْرٌ بِمَا تَصَدَّعَ مِنْ شَمِّ الْعَرَابِيِّينَ؟” “Yüce dağların zirvelerde ne yıkımlar olduğundan haberi var mı?” diyerek bir benzetme yapmış, benzeyen şeyi, Sultan’ın maiyeti ve Sultan’ın makamını açıkça zikretmemiş ve benzetilen şeyi zikretmiştir. Şair bu beyitte açık istiâre sanatı kullanmıştır. Şaşkınlığını, habersiz ve tedbirsiz olunması durumunu daha dikkat çekici bir şekilde ortaya koymaya çalışmaktadır ki hedefine de ulaşmıştır. Dördüncü beyitte ise şair yine açık istiâre kullanmıştır:

وَهَلْ رَأَى النَّسْرُ شَيْئًا فِي السَّمَاءِ حَكِي مَا هَزَّ يَلْدِرَ مِنْ بَأْسِ الشَّوَاهِينِ

Kartal gökyüzünde gördü mü benzer bir şeyi

Şahinlerin Yıldız’ı (Sarayı) sarsan kudreti gibi

Şair, şahinler derken Jön Türkleri kast etmiş; Yıldız kelimesini Türkçe olarak kullanmış ve uzak manası olan Yıldız sarayını kastetmiştir. Şahinlerin yıldız ulaşmasının mümkün olmayacağını, ancak bunun vuku bulduğunu İcaz ile birlikte tevriye sanatını başarılı bir şekilde kullanmıştır.

Kasidenin devamında ise “وَتَقَشَعُرُ لَهَا التَّيْجَانُ مِنْ فَرَعٍ فَوْقَ الْعُرُوشِ عَلَى هَامِ الْخَوَاقِينِ” “*Olayın şiddetinden tahtlar üzerinde hakanların başındaki taçlar titredi.*” ifadesi ile şair, taçları insan yerine koymakta, aslında hakanların titrediğini ve titremenin şiddetinden başlarındaki taçların da titrediğini anlatmaktadır. Burada yine mecaz-ı akli sanatını kullanmış ve sahnenin şiddetini zihinlerde canlandırmıştır. “يا نَائِمًا وَالْقَنَا غَابٌ تَحْفُفُ بِهِ” “*Ey etrafını okların orman gibi çevrelediği uyuyan!*” ifadesindeki uyuyan sözüyle gözü görmeyen etrafında olup bitenin farkında olmayan manası kastedilmiş, açık istiare sanatı kullanılmıştır. Okları ise ormana benzeterek teşbih-i belîğ sanatını kullanmış; oklarla korunman, aslanı çevreleyen orman gibi seni korumakta yetersiz ve şekilsel kalmakta, demektedir. Onuncu beyitte “فَالْغَابُ مُدْ خُلِقْتُ” “*Nitekim orman, yaratıldığından beri kurtların inidir (aslanların değil)*”, diyerek mecazi, deyimsel bir örnek vermiş istiare temsiliyye sanatını kullanmıştır. Yine istiare temsiliyye ile kasidesine devam etmiş;

لَمْ تَأْمَنْ الشَّمْسُ وَهِيَ الشَّمْسُ مَا حَبَّأَتْ لَهَا الْمَقَادِيرُ فِي ظِيِّ الْأَحْيَانِ

Güneş güneş olduğu halde değildir güvende

Kaderin dürmesinden onu zamanı geldiğinde

Sonraki beyitlerde ifade ettiği “صَرْحِهِ أَقْوَى الْأَسَاطِينِ” *Cehennem köşkünün en güçlü sütunu olmak* ifadesi ile de cansız varlığa benzetme ile kapalı istiare sanatını kullanmıştır. Diğer kısa şiirinde “وَمَلْبَسَ الْقَوْمِ تَوْبَ الْعِرِّ وَالْهُونِ” *izzet ve zillet elbisesi giydiren* ifadesi ile soyut bir şeyi somutlaştırma yapılmış ve kapalı istiare sanatı kullanılmıştır. İkinci şiirinin son beyitinde ise benzetme yönü ve edatını kullanmayarak teşbih-i belîğ sanatını kullanmıştır:

وَجَاعِلَ الْأَمْرِ وَالْأَحْكَامِ بَيْنَهُمْ سِرَّ الْمَلَانِكِ أَوْ سِرَّ الشَّيَاطِينِ

Yetkiyi ve hükümleri eyleyen arasında insanların

Kimi zaman meleklerin sırrı kimi zaman şeytanların

Şiirde kullanılan deyimse tabirlere bakacak olursak ; “فَارَتْ مَرَاجِلَهُمْ *kazanları kaynadı*” deyimini insanların birbirine düşmesi sonucu karışıklık, kargaşa ve fitne meydana geldi anlamında kullanılmaktadır. Beşinci beyitte “رَبِّ الْكَافِ وَالنَّوْنِ , *kef ve nûnun Rabbi*” ifadesini, yazar istediğini istediği zaman bir engelle karşılaşmadan yapan mutlak güç sahibi Allah'ı (c.c.) kastetmemekte; ancak “كُنْ فَيَكُونُ” “*Ol der oldurur.*” Ayetine bir telmih yaparak sıfatlara halife olarak sahip olan Sultan'ı kastetmektedir.

Güçlü bir üslubu olan şairin çizdiği genel beyânî çerçeve de güçlüdür. Buna göre hitap edilen yanardağlar, kazanları kaynayan Türkler, olaylardan haberi olup olmadığı sorgulanan yüce dağlar, ol deyip olduran bir Sultan, şahin'in Yıldız'ı sarsışını görüp görmediği sorgulanan kartal, olayın şiddetinden titreyen taşlar ifadelerini kullanılmıştır. Şair ayrıca orman gibi çevreleyen oklar, kurtların ini olan orman, güneşin bile yazgısından kurtulamayağı gerçeği, cehennem binlerinin en güçlü sütunu olmak ibarelerini kullanmıştır. Nutfesinde ise halkına hem izzet hem de zillet elbisesi giydiren bir Sultan, insanların işini melek veya şeytanların sırlarına çeviren Sultan kullanımları vardır.

2.4.3. İsmail Sabri'nin şiirlerindeki külli imaj

İsmail Sabri bu şiirini 1906 yılında resmi görevinden istifa ettikten sonra 1909 yılında kaleme almıştır. Resmi görevinden istifa ettikten sonraki yazdığı şiirlerden olması önemlidir. Nitekim önceki kasideleri görevinden ötürü milli ve siyasi konularda değildi ve net bir şekilde fikirlerini yansıtmıyordu. Bu kasideden önce İsmail Sabri, Mısırlılara geçmişlerini Hatırlatma ve Şeref Konusunda Öğüt adlı kasidesini yine aynı yılda 1909 yılında yazmıştır. Divan webe kopyalanmaya ve arama yapmaya uygun bir şekilde şiir şiir taşınırken bir sayfa eksik taşındığı için söz konusu kaside bu şiirin içinde kalmıştır. Eksik sayfada Mısırlılara Öğüt kasidesinin sonu ve Osmanlı Darbesi kasidesinin başı silinmiştir. Ancak matbu kitaba baktığımızda ikisinin de ayrı birer şiir olduğunu görmekteyiz. Bu karışıklığın anlaşılmasının sebebi de iki kasidenin de bahirlerinin aynı olup revîlerinin benzer olmasıdır. Bir diğer sebep de konunun ibret alma açısından bağlantılı görünmesidir. Zira kasidede şair, firavunlardan yaptıkları eserlerin diğer medeniyetlerin eserlerini gölgede bıraktığından, ancak yine de baki kalmadıklarından gelip geçtiklerinden bahseder ve insanları bundan ibret almaya davet eder Osmanlı Darbesi şiirinde de II. Abdülhamid'in azli konu edinildiğinden sanki bundan da ibret alın manası anlaşılmaktadır. Ancak ikisi de ayrı kasidedir ve vurguladıkları ana fikirler farklıdır. Birincisi daha çok betimleme ile ibret almayı konu edinirken diğerinde hüznün duygusu ve mersiye konusu daha ön plana çıkar. Biraz itap ve teselli de içermektedir. Yine bu bağlamda II. Abdülhamid'e ikinci şiirde “Eğer Sultanların Efendisi olamazsan Firavunların Efendisi ol!” demektedir. Bu beyitte de bir bağlantı varmış

gibi gözükse de aslında Sultan'a gizli bir övgü vardır. Sultan'ın k ötü bir hükümdar olduğu varsayılsa da yüce, iz bırakmış bir hükümdar olduğunu söylemektedir.

Kasidede konu bütünlüğü bulunmaktadır. Ayrıca başlığına uygun olarak Jön Türklerin yaptığı darbeden bahsetmektedir. Yine şairin kullandığı lafızlar duygularını da yansıtmaktadır. Şair geniş meydan ve dar sokaklarda yani sarayın dışında Jön Türklerin faaliyet gösterdiklerini ve büyük bir karmaşa içinde olduklarını endişeli bir üslupla ifade etmiştir. Yüce dağların yani sarayın; sultanın çevresinin haberi olmadı mı bu üst düzey şahsa planlanan saldırıdan diyerek sorgulamakta; Kartalların yani istihbaratınızın, askerlerinizin de mi haberi olmadı Şahinlerin yani Jön Türklerin bu saldırısından diyerek aslında Babıali ve askerleri de bu konuda suçlamaktadır. Şairde bir şaşkınlık, bir durumu kabullenememe durumunun söz olduğunu farz edersek, bu beyitten şöyle bir mana daha çıkabilir: Hiç bir yıldız zarar verebilen şahin görülmüş müdür gökyüzünde! Ancak yine de bizim tercihimiz bir önceki beyitle irtibatlı olduğunu düşündüğümüz için şair tarafından sitem ve serzeniş manasında kullanıldığı yönündedir. Sonrasında halifelik ve hükümdarlık sultanının, ol deyip olduran; emrine uyulan sultanın azledildiğini haber verdiklerinde yaşadığı sarsıntıyı çılgılık ve şiddetli bir rüzgârın yeryüzünü sarsmasına benzetmektedir. Bu haberle hakanların başlarındaki taçların titrediğini söyleyerek makama yapılan girişimin sadece azledilen kişiyi değil o makamın kendisine de yapılmış bir saldırı olduğunu vurgulamaktadır. Hala bu olaya inanmadığını, "eğer doğru söylüyorlarsa" sözünü yemin ile destekleyerek hissettirmektedir.

Kef ve nunun efendisi; ol deyip olduran kişi tabirinin burada üstüne durmak istiyoruz. Zira şair, Ahmed Şevki gibi hilafet makamına kutsallık atfetmektedir. Öyleyse şaire göre halife Peygamberin değil Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir. Bundan dolayı halifeyi ilahi sıfatlarla sıfatlandırmakta bir beis görmemektedir.

İsmail Sabri, Halife'ye uykudaki diye seslenerek Babiâli'nin tıpkı güvensiz bir orman gibi kendisini çevrelediğini, etrafına bakması gerektiğini söyler. İş işten geçtikten sonraki bu uyarı aslında yapsaydın, dikkat etseydin manasında edepli, yumuşak dilli bir serzeniş ifade etmektedir. Yine de güneş de olsa en sonunda dürülmekten korunamayacak, güvende değil diyerek hem serzenişine devam etmekte hem de kaderci, teslimiyetçi bir tavra bürünmekte ve Sultan'a adeta olacağı varmış, demektedir. Şiirin devamında halifeye doğrudan ismi ile hitap ederek muhatabı kendisine yaklaştırmakta ve hesabı hatırlatmaktadır. Burada ismini direkt kullanması hesap gününde hepimiz eşitiz mesajını vermektedir. Günahların ağır basarsa cümlesinden sonra, Allah korusun temennisi, yine bir sonraki beyitte Allah seni gayenden(cennetten) ayırmasın duasıyla Halife'yi tıpkı bir yakını gibi sevdiğini hissettirmektedir. Cehenneme girsen de en güçlü sütunlarından olursun, Sultanların efendisi olmasan da Firavunların efendisi olursun ifadeleri ile II. Abdülhamid Han'ı kapalı bir üslupla tazim etmektedir. Sonra halifeye neden tabi olduğunu da hatırlatmaktadır. Dünyevi gayelerle kibirlenmekten uzak ol, uhrevi, yüce gayelerle çalış diye biat ettik demektedir. Hitabının son beytini de teselli edici bir cümle ile bitirir: "İnsanlar ne derse desin, son hüküm Allah'ındır."

Şair kasidesini, Osmanlı Devletinin halkını Reşat'ın hükmünü kabule çağırıp, onun kanını dökmekten insanları sakındırarak devam ettirir. Şair kasidesini birden bir şey hatırlamış gibi devam ettirir. Sanki onu nasıl bilirdiniz sorusuna içinde cevap bulmaya çalışmış ve iki beyit daha eklemiş gibidir. Önceki beyitlerle kaside bitmiş yeni bir nefesle iki beyitlik bir nutfe kaleme almış gibidir. Nitekim divanı neşredenler de arayı yıldız ile bölmüşlerdir. Biz yeni bir nutfe olduğunu kabul ediyoruz. Zira yukarıdaki kasidenin bütünlüğüne ve üslubuna pek uymamaktadır. Zaten İbrahim Sabri, nutfe ve kıt'a nazmında da meşhurdur ve divanında kasideden çok kısa şiirlere rastlanmaktadır. Önceki kasideden bir süre sonra kaleme alındığını hissettiren bu beyitlerde hükümdarlık sensiz ıssız ve viran oldu demekte ve bu seslenişi ile bir hüznün hissini vermektedir. Milletine kimi zaman izzet kimi zaman zillet elbisesi giydirdin diyerek verdiği kararlarda isabet de ettin hata da demektedir. Üstteki beyitlerde halife hakkında hüküm vermekten kaçınan şair bu nutfede hüküm vermektedir. Sultan'ın gizlilik, istihbarat konusunda Melek ve Şeytanların sırrı gibi gizli, anlaşılmaz olduğunu, emir ve hükümlerini de bu gizli haberlerle verdiğini söylemektedir. Aslında kendisi de bir hukukçu olan şairin burada bir eleştiri yaptığı ve serzenişte bulunduğu aşikârdır. Zira hukukta esas olan gizlilik değil, aşikâr olandır. Hüküm istihbarat ile değil şikâyet üzerine veya olay vuku bulduktan sonra şahit veya delil ile verilir.

Şair Osmanlı Devleti için öteki ve ben arasında geliş gidişler yaşadığı anlaşılmaktadır. II. Abdulhamid için de yaklaşımı, tazim eden, seven ve içine düştüğü duruma üzülen, serzenişte bulunan olumlu bir yaklaşımdır. Bir süre sonra nazmettiği anlaşılan ikinci kısa şiirinde ise Sultan'a içten içe kızan, üzülp esef eden bir kişi görmekteyiz.

2.5. Muhammed Abdülmuttalib

2.5.1. Muhammed Abdülmuttalib'in Abdulhamid Han için nazmettiği şiiri

Şair, Sultan II. Abdulhamid'in kabul ettiği anayasanın yıldönümü vesilesiyle kâmil bahrinde 21 beyitlik kasidesinde şunları kaleme almıştır:²³⁶

يَا عَيْدُ حَيٍّ وَأَنْتَ خَيْرُ نَهَارٍ   عَبْدَ الْحَمِيدِ بِدَوْلَةِ الْأَحْزَارِ

*Selamla ey bayram! En hayırlı gün sende
Abdulhamid'i, hür insanların devletinde*

مَلِكٌ أَقَامَ عَلَى الْخِلَافَةِ مِنْهُمْ   حَرَسًا وَقَاهَا صَوْلَةَ الْأَشْرَارِ

*Bir kral ki hilafet için oluşturdu onlar arasından
Bir muhafız alayı kötülerin saldırısından koruyan*

مِنْ بَعْدِ مَا كَانَ الرَّيْثَانُ يُجْلِيهَا   بِالْجَوْرِ دَارَ مَدَلَّةٍ وَبَوَارِ

*Zaman neredeyse dönüştürdükten sonra
Hilafeti rezillik ve yoksulluk diyarına zorla*

²³⁶ Abdülmuttalib, *Divân Abdülmuttalib*, 93.

Daha sonra İslam devletinin birçok zorluklarla, düşmanlarla zayıfladığını anlatır ve şöyle der;

لَرَأَيْتَهَا حَبْرًا مِنَ الْأَخْبَارِ	لَوْلَا أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ يُحَوِّطُهَا
Müminlerin Emiri şayet korumasaydı devleti	
Görürdün sen elbet onun yok olup gittiğini	
لِحَوَادِثٍ تَجْرِي لِغَيْرِ قَرَارٍ	جَاءَ الْخِلَافَةَ لَا قَرَارٍ لِعَرْشِهَا
Hilafete geldiği zaman tahtı sağlam değildi	
Cereyan eden çalkantılı olaylar buna sebep idi	
مِنْ فَوْقِهِ نَكْبٌ مِنَ الْأَعْصَارِ	كَالْفُلِّكَ فِي لُجٍّ تَتَارَعُ سَيْرُهَا
Bir gemi misali sarsılarak engin bir denizde giden	
Üzerine yağan fırtınalı felaketlerle mücadele eden	
تَضْرِيْفٌ لَا وَكَلٍ وَلَا حَوَارٍ	فَجَبْنَا يُصْرِفُ خَيْرَانَةَ مُلْكِهِ
Dizüstü çöktü yön vermek için dümenine krallığının	
Bir yön verme ki yapacağı iş değil bir aciz ve korkağın	
سَبَقَتْ تُنْفِذُهَا يَدُ الْأَقْدَارِ	مَلِكٌ إِذَا أَمْضَى عَزِيمَةً رَأَيْهِ
Bir kral ki gerçekleştirmek isteyince azmettiği hedefini	
Yerine getirmek için ondan önce davranırdı kaderin eli	
قَبْلَ التَّمَامِ مُرَوَّعًا بِسِرَارٍ	فِي حِقْبَةٍ كَانِ الْهَلَالُ خِلَالِهَا
Bir dönem içinde ki o zamanlarda hilal idi	
Dolunay olmadan ürküp gecede saklı idi	
غُلِبَ تَشَرَّرَ بِالِدُخُولِ ضَوَارِي	وَيُطِيفُ بِالْحَرَمَيْنِ مِنْ أَعْدَائِهِ
İki Haremi de onun düşmanlarından kuşatmakta	
Yırtıcı aslanlar oralara girmek için hazırlanmakta	
سَكَتَاتُ لَيْثِهِمَا عَنِ التَّرَائِرِ	حَتَّى إِذَا طَمِعَ الْعَدُوُّ وَرَابَهُ
Düşman Haremeyne tamah edip tereddüt ettiğinde	
Haremeynin aslanının kükremesi bir süre sustu diye	
سَبَقَ الشَّهَابِ لِمَارِجٍ مِنْ نَارٍ	سَبَقَ الْبُخَارُ إِلَيْهِمَا عَنْ أَمْرِهِ
Buharlı treni yetişti Haremeyne onun emriyle	
Tıpkı ateş parçasının yetişmesi misali aleviyle	
بَعَدَتْ عَلَى طَيْفِ الْخَيْالِ السَّارِي	يَطْوِي عَلَى عَجَلٍ فَيَافِي قَبْلَهُ
Aceleyle kat ederek önünde uzanan sahraları	
O sahralar ki aşılması hayallerden bile uzaktı	
فِي شِرْعَةِ النَّارِ بِخَارٍ فَخَارٍ	بَاءَ الْبُخَارِ لَقَدْ عَلِمْنَا أَصْبَحَتْ
Biz biliyoruz ki oldu buharın b'si	
Tarihin hükmünde iftiharın i'si	

2.5.2. Muhammed Abdülmuttalib'in şiirindeki cüz'î imaj

1. Dış Musiki

Şairimiz meşrutiyeti kutladığı methiyesini 21 beyit olarak Kâmil bahrinde nazmetmiştir.²³⁷ Tersî yaptığı kasidenin ilk beyiti şu şekildedir:

يَا عَيْدُ حَيٍّ وَأَنْتَ حَيُّ نَهَارٍ   عَبْدَ الْحَمِيدِ بِدَوْلَةِ الْأَحْزَارِ

Şiirdeki revî “ra” harfidir. Kâmil bahri daha önce de belirttiğimiz üzere en yaygın kullanılan bahirdir. Açık ve yüksek ritimleri ile zihinlere hızlıca ulaşır. Ciddi ve net duyguları ifade etmek için kullanılır. Sakin şiirlere uygun değildir. Daha canlı hüznün, sevinç gibi duyguların ifadesi için tınısı daha uygundur.²³⁸ Muhammed Abdülmuttalib de duyduğu güçlü neşeyi bu bahirle kelimelere dökmüştür. Kullandığı revî olan “ra” harfi en yaygın kullanılan revîlerden²³⁹ olmakla birlikte şiirin iç manasıyla örtüşmektedir. Nitekim “ra” harfi söylenirken dilin ucu titrer ve ses çoğalır.²⁴⁰ Bu ses, kişinin aşırı hüznün ve sevincindeki titremeyi yansıtmaktadır. Şair bu duyguyu revîden önce redif yani med harfi kullanarak daha da güçlendirmiştir. Hatta bazı beyitlerin sonunda “ra” harfinden sonra da uzatma harfi (vasıl) kullanmış ve “ra” harfinin yarattığı bu hissiyatı iyice pekiştirmiştir. Şiirde revî olan kelimeler dışında bu harfin geçtiği dümen, karar, haber, buhar, yönlendirme manalarına gelen kelimeler de olumlu bağlamdadır.

2. İç Musiki

Bedî ilminde lafzî süslemelerden İktibâs sanatını kullanan şair, ayetten alıntıladığı bir tabir olan “مارجٍ من نارٍ” *dumansız ateş* manasındaki tabiri kullanmıştır.²⁴¹ Rahman suresi on beşinci ayetinde “وَحَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَّارِجٍ مِنْ نَارٍ” “O cinleri dumansız ateşten yarattı.” buyrulmaktadır.

Yine Bedî sanatlarından cinâs-ı nâkıs sanatını kullanmıştır. “خبراً من الأخبار” *haberlerden bir haber* ifadesi ile şair cinâs-ı iştikâk sanatını kullanmıştır. Yine bir diğer beytin birinci ve ikinci şatırlarında “قرار” kelimesini aynen kullanılmış ve reddül’-acüz ‘ala’s-sadr yapılmıştır. Aşağıdaki beyitte “البخار” ve “فخار” kelimeleri arasında tek bir harf farklı olduğundan dolayı ses uyumu yani nâkıs cinâs bulunmaktadır:

بَاءَ الْبُخَارِ لَقَدْ عَلِمْنَا أَصْبَحَتْ   فِي شِرْعَةِ التَّارِيخِ فَأَاءَ فَخَارٍ

Şair, ikinci ve üçüncü beyitlerin sonundaki “الأحرار – الأشرار” özgürler- kötüler” kelimelerinin sonundaki üç harfle cinâs-ı nâkıs yapmıştır. Ayrıca bu iki kelimenin iki zıt anlamda karşıt

²³⁷ Bahirler için bk. es-Seyyid, *Fî 'ilmeyi'l-'arûz ve'l-kâfiye*; et- Tibrîzi, *Kitabu'l-kâfi fi'l-arûd*; Tural, *Arap Edebiyatında Arûz*.

²³⁸ Meczub, *el-Murşid ilâ fehmi eşâ'ri'l-Arab*, 1/302-303.

²³⁹ Enîs, *Mûsika's-şi'ir*, 246.

²⁴⁰ Abdu'ttevvâb, *el-Medhal ilâ 'ilmi'l-luğa*, 48.

²⁴¹ Bedî sanatları için bk.Bolelli, *Belâgat*, 405-538.

olarak kullanılmış olması da burada manevi sanatlardan tıbâk sanatının kullanıldığını göstermektedir.

Seslerle güzelleştirmeni yanı sıra kullandığı bu sanatlarla haberlerden bir haber, karar, dumansız ateş, buhar, iftihar, özgürler ve kötüler manalarını vurgulamıştır. Dumansız bir ateşe benzeyen buharı ile iftihar sebebi olan bir tren, özgürler ve kötülerin kavgasında devleti kötülüklerden koruyucu bir Sultan vurgusu vardır.

3. Şiirde Ön Plana Çıkan Kelimeler

Padişahın ismini açıkça zikreden şair, Padişah için şu kelimeleri kullanmıştır: *Abdülhamid, Kral, Müminlerin Emiri*. Kullandığı kelimelerden *kral* kelimesini farklı beyitlerde olmak üzere iki kez tekrar etmiştir. Ayrıca *taht, hilafet* kelimelerini de kullanmış olması şairin, hem bir sultan hem de halife olarak bu makamı kabul ettiğini göstermektedir. İlk beyiti *özgürler* kelimesi ile bitirip bunun karşılığına ikinci beyti *kötüler* kelimesi ile bitirmiştir. Şair, böylece iki grup oluşturmuştur. Abdülhamid zamanında *özgürlerin devleti* olarak tanımladığı mekanı öncesinde *rezillik ve yokluk diyarı* olarak tanımlaması da dikkat çekicidir. *Düşman* kelimesi de iki kez beyitlerde geçmiş ve sultanın mücadelesi vurgulanmıştır. Şiirin son kısmında dikkat çeken bir kelime de farklı beyitlerde olmak üzere iki kez kullanılmış olan *buhar* kelimesidir. Şair bununla Mekke ve Kudüs'e kadar ulaşan trenlerin buharını kastetmekte ve Sultan'ın bu icraatını hem koruma hem de iftihar kelimeleri ile açıklayıp övmektedir.

4. Şiirdeki Üslup ve Cümle Durumları

Muhammed Abdülmuttalib, kasidesine bayramdan Sultan'ı selamlamasını isteyerek, inşâî bir üslup ile başlamıştır.²⁴² Bunun amacı muhatabın dikkatini çekmektir. Sonraki beyitlerde ise II. Abdülhamid hakkında bilgi vermek, tanıtmak için haberi üslubu kullanmıştır. Şairin pekiştirmelere ve tekrarlarla ihtiyaç duymadan sade bir dille yazdığı bu methiyede, haberî üslup, övme amacıyla kullanılmıştır. Pekiştirmelere ihtiyaç duyulmamasının sebebi, öncelikle muhatabı bilgilendirmektir. Ayrıca bu durum, muhatabın zihninde anlatılan özne hakkında şüphe bulunmadığını da göstermektedir. Şair, kasidesinde istediği vurgulamaları, vurgulamak istediği durum veya özneyi beytin başına alarak yapmıştır.

Kasidede isim cümleleri fiil cümlelerinden çok kullanılmıştır.²⁴³ Şair, Sultan II. Abdülhamid'i nitelendirdiği cümleleri devamlılık ifade edip, değişme durumuna kapalı olan isim cümleleriyle ifade etmiştir. “ملكٌ أقام على الخلافة منهم حرساً” *Bir kral ki hilafetinde onlara koruyucu oldu.* İfadesi Abdülhamid Han'ın koruyucu olduğunu niteleyen ve devamlılık arz eden bir cümledir. Aynı şekilde bir diğer isim cümlesi ise;

²⁴² Üsluplar ve farkları için bk. Bolelli, *Belâgat*, 189-397.

²⁴³ Cümleler arasındaki semantik farkar için bk. Shoeir, “el-Furûku'd-dilâliyye beyne'l-cümleti'l-ismiyyeti ve'l-fi'iliyye: Dirâse Tatbikiyye fi'l-Kur'âni'l-kerim”.

“لولا أمير المؤمنين يحوطها” *Müminlerin Emiri devleti kollamasaydı..*” diye başlayan şart cümlesidir. “O kral ki hedefinde azmedince..” cümlesi de devamlı azimli ve kararlı olma sıfatını nitelemektedir.

Geçici olarak tasvir ettiği olayları, II. Abdülhamid Han’ın başına gelen durumları ise fiil cümleleri ile vurgulamıştır. “جاء الخلافة لا قرار لعرشها” “*Abdülhamid’e hilafet, tahtın istikrarsız olduğu bir zamanda geldi.*” Cümlesi güzel bir örnektir. Bir diğer dikkat çeken fiil cümlesi ise “فجثا يُصْرَفُ خَيْرَانَةَ مُلْكِهِ” “*Krallığının dümenini yönlendirmek için dizlerinin üstüne çöktü.*” diyerek ifade ettiği ve gemiye benzettiği çalkantılı bir süreçte olan hükümdarlığı için elinden geleni yaptığını ifade eden isti’âre-i temsîliyye vardır. Dizlerinin üzerine çökme fiili ise anlamlıdır. Padişah ne yapmak gerekiyorsa yaptı anlamında kullanılmaktadır. Bir diğer fiil cümlesi ise yine Sultan’ın koruması ile son bulan bir olay tasviridir: “وَيُطِيفُ بِالْحَرَمَيْنِ مِنْ أَعْدَائِهِ” “*İki kutsal beldeyi düşmanlarına karşı kuşattı.*”

5. Beyân

Şair, kasidenin ilk beytinde “يا عيدٌ حَيٌّ عَبْدَ الْحَمِيدِ” “*Ey Bayram selamla Abdülhamid’i*” cümlesinde şiirlerde çokça kullanılan kapalı istiare sanatını kullanmıştır.²⁴⁴ Selamlaması gereken kişiler insanlardır. Selamlanacak gün ise bayram günüdür. Zamanı fail yapmıştır. Böylece bayramı kişileştirmiştir. Çünkü selamlamak da ey ifadesi de insanlara mahsustur. Bu örnekte şair, mecaz-ı akli ile hem dikkat çekmekte hem de selamlamanın ve kutlamanın ne sebebiyle yapıldığını belîğ bir üslupla ifade etmektedir. Başka bir beyitte de mecaz-ı akli şöyle kullanılmıştır: “من بعد ما كان الزمان يحلها بالجور” “*Zaman oraya zulümle yerleştikten sonra..*” Bir yere zaman yerleşmez insanlar yerleşirler. Burada zulmün aslında uzun bir zaman orada yer edindiğini vurgulamak için bu sanatı kullanmıştır.

Kasidedeki beyânî kullanımlardan teşbih üslubu de dikkat çekmektedir:

كَالْفُلِّكَ فِي لُجٍّ تَنَارَعُ سَيْرَهَا   مِنْ فَوْقِهِ نَكْبٌ مِنَ الْإِعْصَارِ

Bir gemi misali sarsılarak engin bir denizde giden

Üzerine yağan fırtınalı felaketlerle mücadele eden

Bir önceki beyitte tahtını sarsılmakla nitelediği hilafeti, bu beyitlerde fırtınalarda sarsılarak ilerleyen bir gemiye benzetmiştir. Teşbih edatı, benzeyen, benzetilen, benzetme yönü ile her teşbih ögesini zikrettiği için burada mufassal teşbih vardır. Benzetme yönü sabit olmamak, sarsılmaktır. Bir diğer beyitte “يُصْرَفُ خَيْرَانَةَ مُلْكِهِ” “*Krallığının dümenini yönlendiriyor.*” cümlesinde krallığın dümeni ifadesi ile devlet yönetimini bir gemi sürmeye benzetmektedir. Dolayısı ile de II. Abdülhamid bir kaptan olarak resmedilmiştir. Burada istiare sanatı kullanılmıştır. Benzetilen ve benzeyen yoktur. Sadece benzetilen şeye bağlı bir unsur yani dümen zikredilmiştir. Dolayısı ile burada istiare-i mekniyye vardır.

²⁴⁴ Beyânî kullanımlar için bk. Bolelli, *Belâgat*, 33-181.

Kasidedeki deyimsel tabirlere gelince “*خبراً من الأخبار* - *haberlerden bir haber*” tabiri devlet yok olup ortadan kalkar ve sadece haberi kalır manasına gelmektedir. Bu ise dillere yani kötü durumlara düşer demektir. Diğer kullanım “*يد الأقدار* *kaderin eli*” ile kinaye yapılmıştır. Kaderin eli ile Allah Teâlâ kastedilmektedir. Şair, Abdülhamid bir şeye azmetti mi Allah ona yardım eder demektir.

Beyânî kullanımlar; Abdülhamidî selamlayan bir bayram, zulüm o devlete yerleştikten sonra kurtaran bir Sultan, üstüne felaketler yağan denizde sarsılarak giden bir gemiye benzeyen devlet, dizlerini üstüne çöküp devletin dümenini yönlendiren bir Sultan, Sultan olmasaydı sadece haberi kalacak bir devlet ve Sultan azmedince kaderin elinin azmettiği işi yerine getirmek için koşmasıdır. Bu benzetmeler ve kullanımlar kötü bir durumdan mücadele ve azimle felaketlerden gemisini çıkaran bir kaptan misali devletini koruyan bir Abdülhamid Han imajı çizmektedir.

2.5.3. Muhammed Abdülmuttalib’in şiirindeki külli imaj

Muhammed Abdülmuttalib, bazı zor ve kapalı ifadeler kullandığı; ancak sade bir üslupla pekiştirici ifadelere pek yaklaşımadan nazmettiği bu methiyesinde II. Abdülhamid Han’ın ismini direkt kullanmış, ayrıca onu Halife, Müminlerin Emiri, Hükümdar, İslam devletinin koruyucusu, azmettiği işlerde Allah’ın hemen yardım ettiği kişi olarak nitelemiştir. Abdülhamid’in hilafeti devletin çok zor bir döneminde devrildiğini vurgulamış, onu gayretli olarak nitelemiştir. Devleti zor şartlarda iyi bir şekilde yönetmekle padişahı övmüş, İki Harem’i tren yolu ile düşmanlardan koruduğunu ve bunun ona iftihar sebebi olduğunu söylemiştir.

Kasidenin sonunda iki harem denilerek kastedilen yerler, II. Abdülhamid döneminde Osmanlıya ulaşımı demir yolu ile bağlanan Medine ve Kudüs şehirleri olmalıdır. Her ne kadar buhar kelimesinden neyi kastettiği muğlak gibi görünse de tarihsel olarak buharlı tren yolu inşasının; Medine ve Kudüs’e kadar döşenen rayların, II. Abdülhamid’in önemli icraatlarından olduğunu bilmekteyiz.²⁴⁵ Sultan’ın döneminde kutsal beldelerin tren yolu ile daha güvenli bölgelere çevrildiğini Ahmed Şevki ve Hafız İbrahim de de kasidesinde vurgulamakta ve bununla Sultan’ı övmektedir.²⁴⁶ Bu tren ile hem hacıların hem de askerlerin rahat ve hızlı ulaşımı sağlandığı için buhar ile düşmanların defedilmesi ifadesinden buharlı trenin kastedildiği anlaşılmaktadır. Ulaşımı kolaylaştırarak Abdülhamid’in bu iki şehri güvenli bölgelere çevirdiğini anlatmak istemektedir. Son beyitte buharın “b” si fahar’ın yani iftiharın “f” si oldu diyerek de bu tren yolunun, Abdülhamid’e iftihar sebebi olduğunu söylemektedir.

²⁴⁵ Bk. Küçük, “Abdülhamid II”.

²⁴⁶ Bk. 54/ 72.

Halkın içinden tasavvufi, bedevi akımı temsil eden; dindar ve edebi akademik camiada ise aktif rol alan birisi olarak Muhammed Abdülmuttalib, her ne kadar bazı zor ve kapalı ifadeler kullanmış olsa da genel itibarla sade bir dille Sultan'ı övmektedir. Şairin zihnindeki Abdülhamid imajının olumlu, konumunun ise yüce olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca halifeyi eleştirmemesi bir yana, halifenin çok zor bir zamanda hilafet yükünü yüklediğini söyleyerek eleştirenlere de onu anlayın mesajı vermektedir.

2.6. Veliyyüddin Yeken

2.6.1. Veliyyüddin Yeken'in Abdülhamid Han için nazmettiği şiirleri

Şair, 30, 34 ve 73 beyitlik üç ayrı kasidesinde Abdülhamit'ten bahsetmektedir. Şair, *Taassup Hürriyeti Vatanından Çıkarır (Haydi onun yardımına ey özgürler!)* diye adlandırdığı ve Iraklı bir şair olan Cemil ez-Zehâvî'nin sürülmesi hakkında nazmettiği kasidesinde Sultan Abdülhamid'i eleştirerek şunları söylemektedir:²⁴⁷

أَسِيرٌ بِدَارِ الظُّلْمِ أَعْيَاهُ آسِرُهُ	أَمَّا مِنْ فَتَى مِنَ النَّاسِ حُرٌّ يُنَاصِرُهُ
Zulüm yurdunda tutsak, yordu onu tutsak edeni	Yok mu insanlardan özgür bir yiğit yardım edeni
أَفِي النَّاسِ أَحْرَارٌ وَفِيهِمْ أَحِبَّةٌ	فَمَا لِأَخِيهِمْ لَا يَرَى مَنْ يُؤَازِرُهُ
Var mıdır acep insanlar içerisinde özgürler ve dostlar	Ne oldu da kardeşleri destekleyen birini bulamıyor
أَلَمْ يَهْ خَطْبٌ مِنَ الْجُورِ فَادِحٌ	كَمَا انْقَضَ بَارًا أَفْتَمَ الرَّيْشِ كَاسِرُهُ
Zulüm sebebiyle başına büyük bir iş geldi	Kara tüylü yırtıcı bir şahinin saldırması gibi
أَحِينَ هَوَى عَبْدُ الْحَمِيدِ بَعْرَشِهِ	وَعَبَّرَهُ بِالذَّمِّ فِي النَّاسِ غَابِرُهُ
Abdülhamid tahtıyla birlikte devrilip gittiğinde mi?	İnsanlar onu yergiyile toza toprağa belediğinde mi?
يَقُومُ رَجَالٌ يَسْتَعِيدُونَ عَهْدَهُ	وَفِينَا نِيَازِي فَانِمٌ وَعَسَاكِرُهُ
Ayaklanacak bazı adamlar getirmek için dönemini	Bizim aramızda olduğu halde Niyazi ve askerleri
أَلَا قَدْ بَعَتْ هَذِي الْعَمَائِمُ بَعْجِيهَا	فَدَارَتْ عَلَى الْقَوْمِ الْكِرَامِ دَوَائِرُهُ
Doğrusu o sarıklılar yaptılar yapacakları zulmü	Böylece şerefli insanların başında belalar döndü
أَلَا هَلْ تُرَجِّي الْعَدْلَ وَالْعَدْلُ دُونَنَا	مَوَارِدُهُ مَحْمِيَّةٌ وَمَصَادِرُهُ
Adaleti beklemekle mi avunacağız o bizden uzakta	Aramızda engeller var, oysa kaynakları korunmakta

²⁴⁷ Veliyyudin Yeken, *Divân Veliyyuddin Yeken* (Mısır: Matbaatu'l-muktedaf, 1934), 35.

تَجَلَّى زَمَانًا ثُمَّ لَمْ تَبْتَسِمِ لَنَا

أَوَائِلُهُ حَتَّى اسْتَسْرَتْ أَوَاخِرُهُ

Bir zaman gözüktü sonra gülmedi bize

Döneminin başları sonları ise saklı bize

بِأَيِّ كِتَابٍ أَمْ بِأَيِّ سُنَّةٍ

يُجَازَى عَلَى قَوْلِ الصَّوَابِ مَعَايِرُهُ

Hangi kitap adına ya da hangi sünnet ile

Doğru sözü söyleyenlere ceza verilmekte!

بِأَيِّ كِتَابٍ أَمْ بِأَيِّ سُنَّةٍ

يُرِيدُونَ طَيِّ الْحَقِّ إِنْ قَامَ نَائِرُهُ

Hangi kitap adına ya da hangi sünnet ile

Söylenişinde gerçek sansürlenmek istenmekte!

سَلَامٌ عَلَى الْأَوْطَانِ مِنْ بَعْدِ مَأْمَلِ

ذَوِي وَارِقِ الْإِقْبَالِ مِنْهُ وَتَأْمِرُهُ

Umutları söndükten sonra selam olsun memleketlere;

Meyve vereceğinden ve geleceğinden umut kesenlere

سَلَامٌ عَلَى الدُّنْيَا سَلَامٌ عَلَى الْوَرَى

سَلَامٌ عَلَى الْعَهْدِ الَّذِي قَلَّ شَاكِرُهُ

Selam olsun dünyaya selam olsun insanlara

Selam olsun şükredenleri az olan bir asra!

سَنَبِّكِي عَلَى الْعَيْشِ الَّذِي كَانَ عَزَنَا

وَقَدْ سَاءَ مَاضِيهِ وَمَا سَرَّ حَاضِرُهُ

Yas tutacağız bir hayat için ki aldatmış bizi

Kötüydü dünü bugünü de sevindirmede bizi

سَقَى اللَّهُ أَجْدَانًا عَلَتْ شُهَدَاءُهَا

بِكُلِّ مَلَتْ الْوَدَقِ تَهْمِي مَوَاطِرُهُ

Allah sulasın şehitlerin üstlerini örten kabirleri

Damlaları kesilmeyen rahmet yağmurları misali

قَضَبُوا تَحْتَ أَسْوَارِ الْحِصَارِ حَمِيَّةً

وَلَمْ تُغْنِ عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ دَسَاكِرُهُ

Kuşatmanın surları altında can verdiler vatan uğruna

Fakat toprakları fayda vermedi Abdülhamid'e boşuna

فَأَمَّا قَضَى فِيكُمْ جَمِيلٌ بِحَسْرَةٍ

سَتَنْبَقِي عَلَيَّكُمْ شَاهِدَاتٍ مَآثِرُهُ

İçinizden şayet Cemil kederinden vefat ederse

Onun kahramanlıkları şahit olacaktır aleyhinize

وَإِنْ تَحْجُبُوا مِنْ فَضْلِهِ كُلِّ بَاهِرٍ

فَلَيْسَ ضِيَاءُ الشَّمْسِ يُحْجَبُ بِأَهْرُهُ

Lütfunun tüm parlaklığını saklamaya çalışsanız şayet

Güneşin parlaklığını saklamak mümkün mü heyhat

تَشَوَّقَكَ الْبَيْتُ الَّذِي كُنْتَ بَدْرُهُ

لَقَدْ أَظْلَمَتْ حُرْنَا عَلَيَّكَ مَقَاصِرُهُ

Dolunayı olduğun evin yollarını gözlemekte

Akşamları karardı kaldı senin için üzülmekte

وَأَصْبَحَ زَاهِي الرُّوضِ بَعْدَكَ ذَاوِيَا

وَنَاحٍ عَلَى دَوْحَاتِهِ لَكَ طَائِرُهُ

Senden sonra soluverdi bahçesinin parlaklığı

Ulu ağaçlarının kuşları yasin için ağıtlar yaktı

فَإِنْ تَظْلِمُوا فِيكُمْ جَمِيلًا لِعَايَةِ

فَإِنَّ جَمِيلًا لَيْسَ بِغُفْلٍ نَائِرُهُ

Bir gaye için Cemil'e zulmederseniz şayet
Cemil'in intikamcısı çaresiz kalmaz elbet

وَأَنَّ قَرِيبَ الظُّلْمِ إِنَّ ظَالَ ظَلْمُهُ
سَمَّيْتِي إِلَيْهِ بِالسُّيُوفِ نُبَادِرُهُ

Zulüm fırkasının da zulmü uzarsa şayet
Yürürüz üzerine çekilmiş kılıçlarla elbet

5. Mehmet'in tahta çıkışını kutladığı ve Abdülhamid'e veda ettiği *Gelene Selam Gidene Veda* adlı kasidesinde şunları söylemektedir:²⁴⁸

أَجِبْ فَالشَّعْبُ دَاعِيهِ دَعَاكَ
وَأَسْقِطْ مِنْ مَعَالِيهِ أَخَاكَ

Yanıt ver! Onu çağırdığı gibi halkın çağırdı seni
Yüce makamından indiriverdi senin kardeşini

وَأَجْزِلْ مَنْ حَبَاكَ الْمَلِكُ شُكْرًا
فَقَدْ رَجِمَ الْبِلَادَ بِمَا حَبَاكَ

Çokça teşekkür et sana hükmü bahşedene
Merhamet etti vatana sana ihsan etmesiyle

تَنَزَّلْ مِنْ سَمَائِكَ وَأَبْدُ فِيْنَا
وَدَعْ أَبْصَارَنَا هَدِي تَرَاكَ

İn göklerden ve içimizde görün
Bırak bu gözlerimiz seni görsün

أَلَا ظَالَ الْحَيْنِ إِلَيْكَ شَوْفًا
كَفَانَا مِنْ فِرَاقِكَ مَا كَفَاكَ

Uzamadı mı sana olan özlem ve hasret?
Ayrılığın yetmez mi bitsin artık bu hasret!

ثَلَاثُونَ أَنْقَضْتُ وَثَلَاثُ أُخْرَى
بُكَاءُ الشَّعْبِ فِيهَا مِنْ بُكَاءِكَ

Art arda tam otuz üç sene geldi geçti
O sürede halk ağladı senden ne çekti

وَأَوَاكَ الرَّمَانُ لِدَارِ حُزْنٍ
يُجْمَعُ سَوْرَهَا عَنْهُ نِدَاكَ

Zaman seni hüznün yurduna yerleştirdi
Duvarları şimdi gizlemekte senin sesini

فَكُنْتُ تُحِسُّ مِنْ بُعْدِ ضَنَاه
وَكَانَ يُحِسُّ مِنْ بُعْدِ ضَنَاكَ

Uzaktan hissediyordun sıkıntıdan bitkin düştüğünü
O da hissediyordu uzaktan senin yorgun düştüğünü

وَكَانَتْ وَكَانَ خُطْبُكُمْ سَوَاءً
رَمَاهُ الْمُسْتَبِيدُ كَمَا رَمَاكَ

O vakit sen ve onun vaziyeti aynı idi
Attı onu zorbarlar seni attıkları gibi

وَلَوْ كُنْتَ الْخَوُونَ حَظِيَّتِ مِنْهُ
وَلَوْ كَانَ الْوَفِيُّ رَعَى أَبَاكَ

Hain olursan eğer, karşılığımı alırsın
Vefalı olursa eğer, baban sağ olsun

تَفِيضُكَ شِيمَةً وَأَخُوكَ أَضْلًا
بَرَاهُ اللَّهُ لَيْسَ كَمَا بَرَاكَ

²⁴⁸ Yeken, *Divân Velîyyuddin Yeken*, 37.

Huy olarak senin zıddın, kardeşindir soydan
Allah seni yaratmış çok farklı olarak ondan

عَزَاءٌ أَيْهَا النَّافِي الرَّغَايَا وَلَا تَجَزَعُ فَخَالِقُهُمْ نَفَاكَ

Tebaasını süren adam teselli et şimdi kendini
Dert etme onların yaratana aslında süren seni

حُرِّمْتَ كِرَاكَ أَعْوَامًا طَوَالًا وَلَيْتَكَ بَعْدَ ذَا تَلْقَى كِرَاكَ

Uzun yıllar mahrum bırakıldın uykundan
Keşke kavuşsan uykuna bunun ardından

فَمَا أَنَا شَامِتٌ بِكَ حِينَ تُنْكِي كَمَنْ سَمِئُوا وَلَكِنْ ذَا بِذَاكَ

Başına gelene sevinip alay eden biri değilim ben
Onlar gibi, ama ettiklerinin karşılığını gördün sen

تُفَارِقُكَ السَّعَادَةُ لَا لِعُودٍ وَقَدْ عَاشَتْ خُطَاهَا فِي خُطَاكَ

Geri dönüşü olmadan ayrılıyor senden saadet
Adımları senin adımlarında yaşamıştı elbet

فَدَعُ صَرْحًا أَقَمْتَ بِهِ زَمَانًا وَقُلْ يَا صَرْحُ لَسْتَ لِمَنْ بَنَاكَ

Öyleyse bir süre oturduğun köşkü bırak git
Deki; ey köşk artık değilsin seni yapana ait

نَعَمْ عَبْدُ الْحَمِيدِ انْدُبَ زَمَانًا تَوَلَّى لَيْسَ يَحْمَدُهُ سِوَاكَ

Evet Abdülhamid! Şimdi yasını tut bir zamanın ki
Geçip gitti, senden başka kimsenin şükretmediği

تَوَلَّى بَيْنَ أَبْكَارٍ حِسَانٍ تَعَلَّقَ فِي عَدَائِهَا نُهَاكَ

Geçip gitti o zaman güzel bakireler arasında
Saç örgülerinin takılıp kaldığı senin aklında

جَعَلْتَ فِدَاءَهَا الدُّنْيَا جَمِيعًا وَمُدُّ مَلَكَتْهَا جُعِلَتْ فِدَاكَ

Onların uğruna feda ettin sen tüm dünyayı
Elde ettikten sonra kendine feda ettin onları

لِمَنْ رَكِبُ أَعِدَّ هُنَاكَ لَيْلًا يُصَفِّرُ لِلتَّوَى هَذَا نَوَاكَ

Kim için hazırlanmakta konvoy orada geceleyin
Çalıyor tren düdüğü kalkışta, varacağın yer için

مَكَانُكَ فِيهِ لَيْسَ مَكَانُ مَلِكٍ وَلَكِنْ أَنْتَ تَحْمِلُ مَا أَتَاكَ

Oradaki koltuğun benzemez kral tahtına
Lakin çekeceksin sen gelen şeyleri başına

سَتَعْلَمُ مِنْهُ أَنَّ النَّعْيَ مُرٌّ كَذَلِكَ كُنْتَ تَنْفِي مَنْ عَصَاكَ

Öğreneceksin ondan sürgünün acı gerçeğini
Sen de böyle sürüyordun sana isyan edenleri

بِرَبِّكَ هَلْ عَلِمْتَ مَجِيءَ يَوْمٍ نُزْفُكَ فِيهِ غَالِيَةٌ عِدَاكَ

Allah aşkına o günün geleceğini öngöremedin mi?

Sana kötü haberi aşırı düşmanlarının söyleyeceği?

غَدَاءَ مَعَايِرِ كَانُوا غَدَاكَ

وَهَلْ أَمَلْتَ أَنَّكَ سَوْفَ تُمَسِّي

Düşünemedin mi gelecekte bulacağını

Öğünün olan insanlara öğün olacağını

فَتَحَسُدَ فِيهِ عَن بُعْدِ أَخَاكَ

سَتَحْيَا فِي سَلَانِيكَ رَمَانًا

Bir zaman yaşayacaksın şimdi Selanik'te

Uzaktan kardeşini kıskanacaksın elbette

وَلَيْتَ بِهِ وَلَكِنْ مَا ارْتَضَاكَ

وَتَعْلَمُ أَنَّ مُلْكًَا يَرْتَضِيهِ

Anlayacaksın ki onun razı olduğu hükümdarlığı

Yönettin sen vaktiyle lakin o senden razı olmadı

وَعَادَكَ تَحْتَ طَيْتِهِ أَسَاكَ

فَإِنَّ عَشِيَّ الْكَرَى جَفَنِيكَ لَيْلًا

Gece olduğunda gözlerine uyku çökerse

Uyku esnasında ıstırapın dönüp gelirse

تُخَبِّرُ عَن دِمَائِهِمْ يَدَاكَ

تَمَثَّلَ فِي الْمَنَامِ لَدَيْكَ نَاسٌ

Rüyada karşına çıkar bazı insanlar senin

Onların kanlarından haber versin ellerin

تَبْدُو كَالْكَوَاكِبِ فِي دُجَاكَ

رَمَاهُمْ بِالْأُقُولِ دُجَاكَ لَمَّا

Karanlığın onların ışıklarını söndürdü ne zaman

Yıldızlar gibi gözükünce karanlığında kaybolan

وَدَمَعِي قَبْلَ ذَلِكَ قَدْ سَقَاكَ

سَقَيْتَ الْعَيْثَ يَا مَتْوَى مُرَادٍ

Yağmuru suladın sen ey Murat'ın meskeni

Gözyaşlarım bundan önce sulamıştı seni

هُنَا ضَيْفٌ وَضَائِفُهُ هُنَاكَ

خَالَا الْقَصْرَانِ مَا بِهِمَا مُقِيمٌ

İki saray boşaldı kalmadı ikisinde de oturan

Misafir buradadır, oradadır ev sahibi olan

Ahmed Şevkî'nin Osmanlı Darbesi adlı kasidesine muhalefet ederek aynı vezinde Zamanın

Gözyaşı ('abratu't-dehr) adlı kasideyi nazmetmiştir:²⁴⁹

وَسَجَّتْكَ آفِلَةُ الْبُدُورِ

هَاجَتْكَ خَالِيَةُ الْقُصُورِ

Sarayların boş kalması seni rahatsız etti

Dolunayların batması seni hüznlendirdi

وَنَسِيَتْ سُكَّانَ الْقُبُورِ

وَذَكَرَتْ سُكَّانَ الْحِمَى

Hatırladın saraylarda oturanları

Unuttun kabirlerde yatanları

رَلِبَاعِثِ الدَّمْعِ الْعَزِيرِ

وَبَكَيْتَ بِالْذَّمْعِ الْعَزِيرِ

Gözyaşları akıttın seller misali

²⁴⁹ Yeken, Divân Veliyyuddin Yeken, 30.

Ağlamaya sevk edenlere seni

وَلَوَاهِبِ الْمَالِ الْكَثِيرِ وَنَاهِبِ الْمَالِ الْكَثِيرِ

Sana bolca mal hibe edene de
Senden çok mal gasp edene de,

حَامِي التُّغُورِ الْبَاسِمَا ت مُصَيِّعِ أَهْلَةِ التُّغُورِ

Sen ki gülen yüzleri koruyup gözetensin
Sınır boylarında oturanları ihmal edensin

إِنْ كَانَ أَحْلَى يَلْدِيرًا مُخْلِئِ الْخَوَزَنِقِ وَالسَّيْدِيرِ

Şayet boşaltmışsa Yıldız Sarayını şimdi
Önceden boşaltmıştı Havarnak ve Sedir²⁵⁰
Bir diğer beyitte şöyle demektedir:

ضَاعَتْ عُقُودُ الْمَلِكِ مَا بَيْنَ التَّرَائِبِ وَالتُّحُورِ

Hükümdarlığın onlarca yılı zayi oldu
Göğüs ve boğazın arasında²⁵¹ kayboldu

وَالشَّيْخُ بَاتَ فُوَادُهُ فِي أَسْرِ وِلْدَانٍ وَحُورِ

Esarette yüreği geceleyen yaşlı adamdır
Evlatları ve huriler de şimdi yanındadır
Kasidede Padişahı şöyle hicvetmektedir:

وَاسْتَنْفَرْتُهُ عَنِ الرَّعَا يَا كُلُّ أَنْبَسَةٍ نُفُورِ

Alıkoydu onu tebaasıyla ilgilenmekten
Her genç kadın alımlı ve çekingen

Kasidenin başka bir beytinde ise şöyle bir eleştiride bulunmaktadır:

تَخْتَالُ مِنْ حُلْلِ الصَّبَا بَةِ فِي الدَّمْقَسِ وَفِي الْحَرِيرِ

İpekli cübbe içinde işlenmiş nakışlarla
Yürümekteydin o zaman sen kurumla

وَالجُنْدُ عَارِيَةٌ مَنَا كِبْهَا مَقْصَمَةُ الظُّهُورِ

Askerlerin ise çıplak omuzları
Parçalanmış elbiselerinin sırtları

خَمِصُ الْبُطُونِ مِنَ الطَّوَى دَقَّتْ فَعَادَتْ كَالسُّيُورِ

Karınları açlıktan bomboş
Büzülmüş kayışlara dönmüş

إِنَّ الزَّمَانَ يَغُرُّنَّمْ يُذِيقُ عَاقِبَةَ الْغُرُورِ

Gerçekten zaman insanları aldatır
Sonra aldanmanın akıbetini tattırır

²⁵⁰ Eski tarihte meşhur iki saray ismi

²⁵¹ Kısa bir zamanda

وَعَظْمَتِكَ وَأَعِظَةَ الْقَتِيرِ
وَرَأَيْتَ مُنْقَلَبَ الدُّهُورِ

*Döndürmek için verdim sana o zaman öğüdü
Ve gördün zamanın nasıl tersine döndüğünü*

وَمَسَى الزَّمَانُ إِلَيْكَ بِأَلٍ
أَحْزَانٍ مِنْ بَعْدِ السُّرُورِ

*Yürüdü zaman sana hüznlerle birlikte
Hüzünler sevinçlerin ardından gelmekte*

قَدْ كُنْتَ ذَا الْقَصْرِ الْكَبِيرِ
يِرْ فَصِهْرَتْ ذَا الْبَيْتِ الصَّغِيرِ

*Vaktiyle büyük sarayın sahibiydin
Şimdi ise küçük evin sahibi oldun*

وَرَبَّيْتِ فِي مَجْدِ الْأَمِيرِ
وَلَمْ تَمُتْ مَوْتَ الْأَمِيرِ

*Kralların şanına layık büyütüldün
Oysa kral gibi olmayacak ölümün*

لَمَّا سَلِبْتَ الْحُكْمَ قُلْ
تَ الْحُكْمُ لِلَّهِ الْقَدِيرِ

*Görevden azledildiğinde şöyle dedin
Hüküm mutlak kudret sahibi Allah'ın*

هَلْ كُنْتَ تَرْضَى أَوْلَا
مَا قُلْتَ فِي الزَّمَنِ الْأَحِيرِ

*Razı geldin mi kendin önceden
En sonunda söylediğin şeyden*

وَرَاكَ جُنْدُكَ ضَارِعًا
لَهُمْ ضَرَاعَاتِ الْأَسِيرِ

*Askerlerin yalvarırken gördü seni
Onlara bir esirin yalvarmaları gibi*

لَقَدْ اسْتَجَزْتَ بِمَغْشَرٍ
مَا كُنْتَ فِيهِمْ بِالْمُجِيرِ

*Kuşkusuz bir topluluktan yardım diledin
Önceden kendilerine yardım etmediğin*

أَنْذَرْتُ لَكِنْ لَمْ تَنْشَأْ
تَصْدِيقَ أَقْوَالِ النَّذِيرِ

*Uyardım önceden lakin sen arzulamadın
Uyarının sözlerini tasdik edip inanmadın*

Başka beyitlerinde ise Ahmed Şevkî'nin benzetmesini kullanır ve eklemektedir:

أَسَدٌ هَظُورٌ فِي الْوَعَى
يَسْعَى إِلَى أَسَدٍ هَظُورِ

*Yırtıcı bir aslan savaş meydanlarında
Kendisi gibi yırtıcı bir aslana koşmakta*

يَا مُسْغِبَ الْأَجْنَادِ قَدْ
أَشْبَعْتَ سَاغِبَةَ النَّسُورِ

*Ey askerleri aç açık bırakan adam!
Aç akbabaları doyurdun tamam*

Kasidenin devamında Ahmed Şevkî gibi istişare etmediğini söyler, daha sonra ise eleştirilerinin dozunu arttırmaktadır:

تَكُ فِي الزَّمَانِ بِمُسْتَشِيرٍ   مَنْ ذَا اسْتَشَرْتَ لَهَا وَلَمْ
Bu istişare ettiğin kişiler de kim şimdi
Önceden danışan olarak bilinmezdin ki

لَقَدْ اسْتَطَرْتَ بِشَرِّ يَوْمٍ   مَكَ كُلُّ شَرِّ مُسْتَطِيرٍ
Kötülüğü yaydın sen her yere yayılır
Senin gününde kötülük herkese ulaşır

وَحَاذَرْتَ يَا عَبْدَ الْحَمِيدِ   مَدِّ وَمَا اسْتَحَيْتَ مِنَ الْخُتُورِ
Ey Abdülhamid! İhanet ettin sen
Hiç de utanmadın ihanetinden

إِنَّ الْخُفُورَ سَجِيئَةٌ   فَادْهَبْ فَمَا لَكَ مِنْ خَفِيرٍ
Ahde vefasızlık karakter olmuş sende
Koruyucun yoktur çek git artık öyleyse

إِنَّ الثَّلَاثِينَ الَّتِي   مَرَّتْ بِنَا مَرَّ الْعُصُورِ
Yaşadığımız o otuz yıl var ya sanki
Bizim açımızdan asırlar gibi geçti

وَهَبْتِكَ تَجْرِبَةَ الْأُمُورِ   رَفَعِشْتَ فِي جَهْلِ الْأُمُورِ
Tecrübe kattı sana devlet işlerinde
Ama yaşadın sen onlarla cahilane

وَرَدَدْتَ عَارِيَةَ الْخِلَا   فَا بَعْدَ ذَلِكَ لِلْمُعِيرِ
Ve iade ettin hilâfeti akabinde
O emaneti sana ilk önce verene

مَنْ كَانَ يَدْعُوكَ الْخَبِيرِ   سِرَ فَلَسْتَ عِنْدِي بِالْخَبِيرِ
Her kim sana tecrübeli ve işin ehli diyorsa
Benim nezdimde hiç de öyle değilsin oysa

Şair, Abdülhamid'in insanlar kendisine tecrübeli deseler de tecrübeli olmadığını düşündüğünü söyler. Allah'ın bazı kullarının kaya ve taşların arasında yaşadığını, rahat yatağından sonra sert toprakta yatmak zorunda kaldığını söyler. Daha önceki beyitte aç elbisesiz askerlere atıf yaptığı görülmektedir. Zira sonraki beyitte gençliklerinin baharında olan o askerlere yazık olduğunu söylemektedir. Daha sonra şöyle söylemektedir:

كَمْ خَلَفَهَا مِنْ صَبِيئَةٍ   يَتِمَّتْ وَمِنْ شَيْخٍ كَبِيرٍ
Geride yetim kaldı kaç genç kız
Ve kaç ihtiyar insan kaldı yalnız!

يَتَرَفَّبُونَ مَابَهَا   إِنَّ الْمَابَ إِلَى النُّشُورِ
Kavuşmayı beklemekteler sadece
Kavuşma ise kalmış diriliş gününe...

Şu beyitler de dikkat çekicidir:

فَتَرَى شُعوباً فِي أَسَى وَتَرَى شُعوباً فِي حُبُورِ

Görürsün bazı halkları kederli
Bazı halkları da görürsün neşeli

أَبْدًا تُدَارُ كَمَا يَرَا دُ وَأَمْرَهَا بِبَيْدِ الْمُدِيرِ

Yönetilirler her zaman istenildiği gibi
Yönetenin elindedir onların tüm işleri

مَنْ عَاشَ يَسْتَحْلِي الشُّرُورَ رَ يَمُوتُ مِنْ تِلْكَ الشُّرُورِ

Kim yaşayıp kötülüğü güzel görürse şayet
Ölümü o kötülükler yüzünden olur elbet

لَمَّا أُدِيلَ عَنِ السَّرِيرِ بَكَاهُ عَبَادُ السَّرِيرِ

Uzaklaştırıldığı vakit tahtından
Tahtın kulları ağladı ardından

نَذَرُوا النُّدُورَ لِعَوْدِهِ هَيْهَاتَ يَزْجَعُ بِالنُّدُورِ

Adaklar adadılar (tahta) dönmesi için geri
Heyhat! Adakla dönmek ne mümkün şimdi

أَسْفُوا عَلَيْهِ وَإِنَّمَا أَسْفُوا عَلَى الْمَالِ الدَّرِيرِ

Onun için hayıflandılar ama aslında
Hayıflandılar kaybolan bolca ihsana

ظَلَبُوا لَهُ عَفْوَ الْعَفْوِ رَ وَشَدَّ عَنْ عَفْوِ الْعَفْوِ

Onun için dilediler el-Ğafûr'un affını
O ise el-Ğafûr'un affından ayrı kaldı

قَلَصَ ظِلَالِكَ رَاحِلًا وَدَعَ الْبَرِيَّةَ فِي الْهَجِيرِ

Kısa tut gölgeni giderken ardında
Bırak insanları aydınlığın sıcağında

وَيَخِ الرُّبُوعَ الدَّائِرَا تَ إِلَى مَ تَبْقَى فِي دُنُورِ

Yazıklar olsun şu dizilmiş meskenlere!
Ne zamana kadar kalacaklar harabe!

مَاذَا تَرَى إِحْدَى الْعَوَا صِمِ أَمْ تَرَى إِحْدَى الْقُفُورِ

Bir başkent mi bu? Şimdi ne görüyoruz!
Yoksa çöllerden biri midir gördüğümüz?

الْأُفُقُ مَعَبَّرُ الصَّحِيدِ فَةِ وَالْبَرَى خَافِي السُّطُورِ

Ufuk çizgisini kaplamış toz duman
Yeryüzü çizgileri kaybolmuş ortadan

وَالْمَلِكُ بَيْنَهُمَا يُطَلُّ عَلَى السَّبَاسِبِ وَالْبُحُورِ

Hükümdarlık ise ikisinin arasında
Çöllere ve denizlere bakmakta

كَالشَّمْسِ تَبْدُو مَنْ وَرَاءَ السُّحْبِ فِي الْيَوْمِ الْمَطِيرِ

Tıpkı güneş misali arkasında görünen
Yağmurlu günde bulutla perdelenen

وَإِذَا تَجَلَّى وَجْهَهَا يَرْهُو بِنُورِ فَوْقَ نُورِ

Yüzü ortaya çıkacak olsa şayet
Parlar nur üstüne nurla elbet

2.6.2. Veliyyüddin Yeken'in şiirlerindeki cüz'î imaj

1. Dış Musiki

Veliyyüddin Yeken Abdulhamid hakkında nazmettiği tespit ettiğimiz üç kasidesi bulunmaktadır. Şair şiirlerinin üçünde de ilk beyitin bir ve ikinci şatırını kendi içlerinde aynı revî ile nazmetmiştir. Klasik şiirlerde sık rastlanan bu sanata tasrî sanatı denilmektedir. Bunlardan ilki *Taassup Hürriyeti Vatanından Çıkarır* adlı otuz beyitlik kasidesi, Hafif bahrinde, "râ" revisindedir.²⁵² Bu kasidenin matla'ı şöyledir:

أَسِيرٌ بِدَارِ الظُّلْمِ أَعْيَاهُ آسِرُهُ   أَمَا مِنْ فَتَى مِنْ النَّاسِ حُرٌّ يُنَاصِرُهُ

Hafif bahri daha önce de belirttiğimiz üzere Tef'ileleri ve ritmi anlaşılır; açık bir bahirdir. Gazel, hamaset, methiye, hiciv ve mersiye gibi konularda kullanılan bu bahir, sert ve yumuşaklıkta orta bir yapıdadır. Dolayısıyla aşırı duyguları ifade etmek için çok kullanılmaz.²⁵³ Şair tutsak edilen ez-Zehâvi'ye hüznünü ifade etmek için nazmettiği, Sultan Abdülhamid'in adaleti hakkında da sorgulamalarda bulunduğu kasidesine uygun olarak orta şiddette olan bir bahri seçmiştir. Kullandığı revî de dilin titremesini ifade eden ve tekrar sıfatı olan "ra" harfidir. Bu harf de hüznü ifade etmek için en yaygın kullanılan harflerdendir.²⁵⁴ Ayrıca şair "ra" harfinden sonra "he" zamirini eklemiştir. "He" burada revî harfi değildir. Zira ne kelimenin asıl harflerindedir ne de kendisinden önce med harfi gelmiştir.²⁵⁵ Bu sebeple kendisinden önceki "ra" harfi revîdir. "He" harfi burada ahlamayı andıran bir esefi hissettirmektedir.

Diğer kasidesi ise 34 beyitlik olan ve Vâfir bahrinde nazmedilmiş bir 'itâb mersiye karışımı bir kasidedir. Revîsi "kef" harfi olan bu kasidenin matla'ı şöyledir:

أَجِبْ فَالْشَّعْبُ دَاعِيَهُ دَعَاكَ   وَأَسْقَطْ مِنْ مَعَالِيهِ أَخَاكَ

Vâfir bahri, mısranın sonunda aniden kesilen bir nağmeye sahiptir. Bu sebeple güçlü bir etkisi vardır. Öfke, hamaset, 'itâb aşk ve özlem duygularını ulaştırmasını sağlayan bu özelliği ile

²⁵² Aruz ilmi ve bahir çeşitleri için bk. et- Tibrîzi, *Kitabu'l-kâfi fi'l-arûd*; es-Seyyid, *Fi 'ilmeyi'l-'arûz ve'l-kâfiye*; Tural, *Arap Edebiyatında Arûz*.

²⁵³ Meczub, *el-Murşid ilâ fehmi eşâ'ri'l-Arab*, 1/241-242.

²⁵⁴ Enîs, *Mûsika'ş-şi'ir*, 246.

²⁵⁵ Enîs, *Mûsika'ş-şi'ir*, 251.

manaları hızlıca ulaştırır. Hiciv ve fahriyelerde öfkeyi vurgulamak, methiyede aşırı süsleme amacıyla kullanılır.²⁵⁶ Şair mersiye ve 'itâb karışık nazmettiği bu kasidesinde aslında biraz hüznünü biraz da öfkesini vurgulamasına en uygun olan bahri seçmiştir. Revîsi olan "kef" harfi ise orta yayınlıkta olan bir revîdir. Muhatap zamiri olarak kullandığı zaman vasıl veya redif ile güçlendirmek gerekir ki ses güzelleşsin.²⁵⁷ Nitekim şair de öyle yapmıştır. "Kef" harfi söylenirken, harfle birlikte nefesin de aktığı yumuşak bir harftir.²⁵⁸ Kafiye kendinden önce (redif) ve sonrasındaki (vasıl) uzatma harfleriyle vurgulanmıştır. 'Îtâba uygun olarak hitap harfi kullanılmış olan kaside, hüzünden çok öfkeyi açığa çıkaran seslere ve ritme sahiptir.

Üçüncü kasidesi 73 beyitlik olan uzun bir kasidedir. Kamil bahrinde ve "ra" revîsi ile nazmedilmiştir. Kasidenin Matla'ı şöyledir:

هَاجَتَكَ خَالِيَةَ الْقُصُورِ   وَشَجَّتَكَ آفِلَةَ الْبُدُورِ

Kâmil bahrinde nazmettiği hicivde, seçilen bahir amaca uygundur. Bu bahirde sesler hızlı ve net; ritimler açık ve yüksektir. Güçlü konuları ifade eden tef'ilelere sahiptir.²⁵⁹ Meczû' Kâmil bahrinde ise beytin iki tef'ilesi yani üçte birini hazfetmiştir.²⁶⁰ Böylece şair, ritimlerin kısalması ile manayı güçlendirmiştir. "Ra" revisi hüznün ve sevinç için uygun bir sese sahiptir. Zira sıfatında titreme ve kıvrılma vardır.²⁶¹ Bu şiirde şair sevinç ve öfke duygularını sesinin ve kelimelerinin ritimlerine yansıtmıştır. Burada şunu da belirtmekte fayda var ki, Veliyyüddin Yeken bu şiiri Ahmed Şevkî'nin *Osmanlı Darbesi* adlı mersiyesine cevap olarak Ahmed Şevkî'nin kullandığı vezin, bahir ve revîyi kullanarak karşıt bir sesle yazmıştır.²⁶² Yani kalıp ve sesler hicve uyarlanmıştır ve nitekim uymuştur da. Kâmil bahri yüksek ses ve ciddi konulara uyumlu bir ritme sahiptir.

2. İç Musiki

Şair, *Taassup Hürriyeti Vatanından Çıkarır* adlı kasidesinde birçok Bedî' sanatı kullanmıştır. Bunlardan bazılarına örnek verecek olursak; aynı beytin bir ve ikinci şatırlarında geçen "طاف - طافوا" kuşattı- kuşattılar" kelimeleri arasında yarım cinâs-ı iştikâk vardır. Başka bir beyit ve sonrasında gelen beytin birinci şatırında yazar "بأي كتاب أم بأية سنة" *Hangi kitap ve sünnet ile*" ifadesini tekrar ederek hem öfkesini hissettirmekte hem de tam cinas yaparak dinleyicide dinleme arzusunu uyandırmaktadır. Aynı iki beytin sonlarında da "ناشره - معاشره" sahipleri- neşredenler" kelimelerinin sonundaki dört harf ve harekeyi aynı kullanarak yarım

²⁵⁶ Meczub, *el-Murşid ilâ fehmi eşâ'ri'l-Arab*, 1/406-408.

²⁵⁷ Enîs, *Mûsika's-si'ir*, 246.

²⁵⁸ Abduttevvâb, *el-Medhal ilâ 'ilmi'l-luğa*, 53.

²⁵⁹ Meczub, *el-Murşid ilâ fehmi eşâ'ri'l-Arab*, 1/354.

²⁶⁰ Meczu beytin tarifi için bk. et- Tibrîzi, *Kitabu'l-kâfi fi'l-arûd*, 31.

²⁶¹ Muvafî, *Fî nazariyyeti'l-edeb*, 240-244.

²⁶² Muhammed Mendur, *Muhadarât an Veliyuddin Yeken* (İngiltere: Hindâvî, 2017), 15-16.

korumak-koruyucu, saçtın-saçılmış, danışmak- danışan, aç- aç bırakan, ihanet ettin- hain kullanımları ile iki kez hüznün ve mutluluk, tecrübe ve cehalet, büyük saray ve küçük ev zıtlıklarını kullanmıştır. Şair bu şiirinde bu sanatlarla mücadele, kargaşa, kötülük, ihanet gibi manaları vurgulamıştır.

3. Şiirlerde Ön Plana Çıkan Kelimeler

Taassup Hürriyeti Vatanından Çıkarır adlı kasidede *özgürlük, esaret, zulüm, zulmetmek, kuşatmak, adalet, selam, sansür, ağlamak, şahin, ev, isyan, ayaklanma, yıkım, ölüm, sıkıntı, hüznün ve yas* kelimeleri ön plana çıkmaktadır. *Zulüm, hüznün ve güze/Cemil* kelimeleri ise kasidenin içinde farklı yerlerde dikkat çekecek kadar tekrar etmektedir. Bu kasidede II. Abdülhamid, *haklı sansürleyen, zalim bir adam* olarak betimlenmiştir. *Gelene Selam Gidene Veda* adlı ikinci kasidesinde *otuz, ağlamak, ağıt, hüznün, anmak, sürmek, sürülmek, köşk, boş, susuzluk, düşman, padişahlık, taht, gözyaşı* kelimeleri ön plana çıkmaktadır. Kasidede *boş, ağlamak, köşk* kelimeleri tekrar etmiştir. Bu kasidede ise II. Abdülhamid, *halkını süren, Allah'ın sürdüğü, uykudan mahrum, alay edilen, eskiden mutlu, sonra mutluluğun kendinden ayrıldığı, kadınlara düşkün, elinde başkalarının kanı olan, zalim* olarak tasvir edilmiştir. *Zamanın Gözyaşları* adlı kasidesinde ise olumsuz mana yüklenmiş kelimeler ön plana çıkmaktadır. *Köşk, yermek, üzölmek, ağlamak, unutmak, gözyaşına boğölmek, aldatma, kibirle yürömek, yırtık, parçalanmış, öğüt, otuz* gibi kelimeler dikkat çekmektedir. *Ağlamak, hüznün ve öğüt* kelimeleri eş anlamlı kelimelerle de olsa tekrar etmiş ve kasideye tam bir hiciv ve azarlama kimliği katmıştır. II. Abdülhamid bu kasidede *yerilen, kendisine acıman, kaybettiklerine ağlayan, kadına ve lükse düşkün, askeri aç ve çıplak bırakan, danışmayan, hain, haksız kan akıtan, zalim* olarak anlatılmaktadır.

Birinci ve üçüncü kasidede esir ve esaret kelimeleri ortak, iki ve üçüncü kasidelerde otuz sene vurgusu ortaktır. Üç kaside de ev, köşk, saray kelimeleri geçmekte ve çıkarıldığı evi, meskenini betimlenmektedir. Yine üç kasidede de ağlamak ve hüznün kelimeleri tekrarlarla azilden önce şaire ve halka, azilden sonra da II. Abdülhamid'e, Yıldız sarayına isnat edilerek kullanılmıştır.

Nazmedilen bu üç şiirde de şairin vurguladığı kelimelere olumsuz manaların yüklenmiş olması, azarlama, yeme gibi ortak temel bir amacı göstermektedir. Özellikle hüznün, ağlamak, zulüm gibi kelimelerle Önce ben senin sebebinle zor durumda kaldım şimdi de sen kaldın, düştüğün durumu hak ettin! mesajı verilmektedir. Otuz seneyi farklı şiirlerinde tekrarlayarak Sultan'ın hüküm sürdüğü senelerin uzunluğunun altını çizmek istemektedir. Genel olarak II. Abdülhamid Han için olumsuz kelimelerin kullanıldığı bu üç kasidede, kelimelerde ara ara yumuşama; Sultan'ın içine düşüğü duruma hüznün, ağıt, merhamet duygusu hissedilmektedir. Sözelimi şair, Sultan'ın yaşadığı mesken ve meskenin boşluğu, hüznü gibi vurgularla Sultan'a adeta gizli bir ağıt yakmaktadır.

4. Şiirlerindeki Üslup ve Cümle Durumları

Şair *Taassup Hürriyeti Vatanından Çıkarır* adlı ilk kasidesine haberî bir üslupla başlamıştır.²⁶³ Ez-Zehâvi'nin esir edilmesini ve ona zulmeden Sultan'ın durumunu haber vermektedir. Daha sonra soru ile yani inşâî üslup ile devam etmektedir. İsim cümlesinden soru kalıbına geçiş yapması hem okuyucunun dikkatini çekmekte hem de kınama ve eleştirisinin şiddetini hissettirmektedir. Kasidesinin genelinde haberi üslupla yaşanan olayı etkisini hissettirerek muhatabın zihninde, olayın gerçekliği konusunda şüphe bırakmamaktadır. Ara ara ilk iki beyitte olduğu gibi inkârî sorular sorarak inşâ üslubu ile hem vurguyu arttırmakta hem de serzenişte bulunmaktadır.

Birinci kasidesinde “*ألا قد بغت هذي العمائم بغيها وقد ساء ماضيه وما سر حاضره، لقد أظلمت*” beyitlerinde “*قد، لقد*” edatlarıyla tevkid yapmış ve ulaştırmak istediği manayı kuvvetlendirmek istemiştir. Yine kasidenin son beytinde “*وإن فريق الظلم إن طال*” ile manayı vurgulamıştır. “*إن*” ile manayı vurgulamıştır.

Veliyyüddin Yeken, birinci kasidesinde isim cümlesinden çok fiil cümlesi kullanmıştır.²⁶⁴ *Sardılar, ayaklandılar, zulmettiler, ağlayacağız, yas tutacağız, sulasın, kondu, durdu, sığınyorum, gözlüyor, soldu* gibi fiilleri kullanan şair, kasidesinde bir olayı yani değişimi, dönüşümü, hareketi anlatmaktadır. Şairin kasidede kurduğu isim cümlelerinde daha çok soru sormuştur. “Var mı insanların içinde özgürler!” “Benim ve kardeşimin arasında dağlar kadar yol var”, “Hangi kitap hangi sünnet ile sansürlüyorlar gerçeği!” amacın cevap almak değil dikkat çekmek, hesap sormak ve eleştirmek olduğu bu isim cümleleriyle de olay anlatısında muhatabın dikkatini canlı tutmuş, serzenişini hissettirmiştir.

Gelene Selam Gidene Veda adlı kasidesine şair, emirle yani inşâî üslupla başlamış devamında çoğunlukla haberi üslupla devam etmiştir. İnşâî üslupla başlamasındaki hedef, muhatabın kulak kesilmesini sağlamaktır. “Halkın çağrısına yanıt ver!” diyerek ilk dört beyitte Mehmet Reşat'a seslenmiş daha sonra Abdülhamid Han'dan bahsederek devam etmiştir. Tahttan düşürülme olayından sonra Abdülhamid'e haberî üslupla veda etmektedir. Şair kasidenin matla'ı dışında inşâî üslubu az kullanmıştır. “Bırak görsün gözlerimiz seni!” “Bırak bir zamanlar oturduğun o köşkü!” “Aklına geldi mi hiç..!?” Bu cümleler ile şiirdeki duyguyu arttırmış ve muhatabın dikkatini çekmiştir. Ayrıca “*بربك هل علمت مجيء يوم*” “Allah aşkına! (gerçekten de) hiç bugünün geleceğini öngördün mü?” cümlesinde yemin ile başlayarak, adeta Sultan'dan yemin etmesini istemekte ve yemin et gerçekten de mi bilmedin demektedir. Bu cümlede şair şaşkınlık belirten inşâî bir üslup kullanmıştır.

²⁶³ Üsluplar için bk. Bolelli, *Belâgat*, 189-397.

²⁶⁴ Cümleler arasındaki semantik farklar için bk. Shoeir, “el-Furûku'd-dilâliyye beyne'l-cümleti'l-ismiyyeti ve'l-fi'iliyye: Dirâse Tatbikiyye f'l-Kur'âni'l-kerim”.

Bu kasidenin cümle yapılarına baktığımız zaman fiil cümlelerinin isim cümlelerine oranla oldukça fazla olduğunu görüyoruz. *Cevap ver, düşürüldü, in, bırak, hissederdin, teselli et, ayrıldı, karıştı, kalacaksın* gibi birçok fiil ve fiil cümlesi kullanılmıştır. İsim cümlelerine baktığımız zaman isimle başlayıp, ismin vurgulandığı yüklemnin fiil cümlesi olduğu az sayıda cümle vardır. Olay ve hareketli bir anlatının olduğu kasidede isim cümlelerinin de yüklemi fiil cümlesidir. “ودمعي قبل ذلك قد سقاكا” “Otuz üç sene geçti.” “ثلاثون انقضت وثلاث أخرى” “Gözyaşım da bundan önce sulamıştı seni.” yüklemi fiil cümlesi olmasının yanı sıra iki cümlede de vurgulanmak istenen olgunun isim olan müsned olduğunu görmekteyiz. Birinci cümlede otuz senenin yani Sultan'ın hükümde kaldığı dönemin uzun yıllar olduğu hissiyle vurgulandığını; ikinci cümlede de gözyaşı kelimesi ile ahımı aldın vurgusunun yapıldığını görmekteyiz. İki cümlede de sabit olan yenilenme ve değişkenliğin söz konusu olmadığı durumlar anlatılmaktadır.

Veliyyüddin Yeken *Zamanın Gözyaşları* adlı kasidesine haberi üslup ile başlamıştır. Kasidenin geneline geçmiş zaman üçüncü şahıs formunda başlayan haberi üslup hâkimdir. Nadiren de olsa aralarda dikkat çekmek, kasidenin hicvini ve serzenişini hissettirmek için inşaî üslup kullanılmıştır. İnşaî üslubu kullandığı bir beyitte:

هل كنت ترضى أولاً ما قلت في الزمن الأخير

Razı geldin mi kendin önceden

En sonunda söylediğin şeyden? diye soru sorarak serzenişte bulunmuştur. Bir diğer beyitte ise “من ذا استشرت لها ولم تك في الزمان بمستشير” “Zamanında danışan birisi olmamışken ki şimdi danıştığın da kim!” demektedir.

Şairin kullandığı cümle durumlarına bakacak olursak geçmiş zaman formunda fiil cümleleri kasideye hâkimdir. *Hicvetti, üzüldü, hatırladın, unuttun, öğüt verdim, uyardım, ihanet ettin, utanmadın* gibi yargılayıcı fiil cümleleri çoğunluktadır. Kullanılan isim cümlelerinden birinde şöyle demektedir; “والشيخ بات فؤاده في أسر ولدان وهور” / esarete geceledi yaşlı adamın yüreği/ Yanındadır şimdi çocukları ve hurileri” cümlesindeki vurgu özneye yani müsnele yapılmak istendiği için isimle başlanmıştır. Şairin diliyle zamansal olarak geçmişte yaptıklarıyla yargılanıp yerilen o yaşlı adamın yüreği, artık kalıcı bir şekilde hüzne ve karanlığa gömülmüştür. Diğer bir beyitte askerlere vurgu yapmak istemekte ve durumlarının geçiciliği değil genel ve kalıcı halini isim cümlesi ile anlatmak istemektedir.

“والجند عارية مناكبها مقصمة الظهر” “Askerlerin ise omuzları çıplak, parçalanmış elbiselerinin sırtları”. Başka beyitlerde ise *yırtıcı aslan, aç bırakan* müsnedleri ile cümleye başlamış ve kalıcı sıfatları vurgulamıştır. Ayrıca bu kasidede tevkid edatlarından “قد- لقد- إن” gibi edatlar yer yer kullanılmış ve anlatılmak istenen mana güçlendirilmiştir.

5. Beyân

Birinci kasidede Beyân ilmi de okuyucuyu etkisinde bırakan bir üslupla etkin bir şekilde kullanılmıştır. Dikkat çeken bazı örneklere bakacak olursak; “مدار الظلم zulüm diyarı” ifadesinde mecâz yapılmıştır. ez-Zehâvî hak dinin yaşanmadığı batılın hakim olduğu bir yerde tutsak edildiğini ifade etmektedir. Burada zulmü halka değil de doğrudan diyara nispet ederek kişileştirme (teşhis sanatını) yapmıştır. Bu sebeple mecâz-ı mürsel yapılmıştır. Bir diğer beyitte şair, isti'âre-i temsîliyye sanatı kullanmış; ez-Zehâvî'nin başına gelen olayı, siyah renkli bir şahinin saldırması gibi bir olaya benzetmiştir. Beyitte şöyle demektedir:

أَلَمْ يَهْ خَطْبُ مِنَ الْجُورِ فَادِحٌ   كَمَا انْقَضَ بَارٌ أَقْتَمَ الرَّيشِ كَاسِرُهُ

Zulüm sebebiyle başına büyük bir iş geldi

Kara tüylü yırtıcı bir şahinin saldırması gibi

Veliyyüddin Yeken, yine aynı kasidede “أَلَا قَدْ بَعَثَ هَذِي الْعَمَائِمُ بَعْثَهَا” “Doğrusu o sarıklılar yaptılar yapacakları zulmü” ifadesinde sarıkları insan yerine koymuş, aslında sarıklı insanları kastetmiştir. Bir şeyin parçasını söyleyip tamamını kastetmiştir. Sarık ile zulüm arasında benzerlik olmayıp, sarık insanın kisvesidir. Şair burada mütedeyyin gözüken Müslümandan kinaye yapmıştır. Yazarın bu sanatı kullanarak vurgulamak istediği o insanların sarıkları yani şekilsel dindarlıklarıdır. Şair, “Öyle bir zaman geldi ki gülmedi bize evveli, ahiri ise saklandı bizden” beytinde de zamana insan fiili nispet ederek, kişileştirme (teşhis) yapmıştır. Zaman ve gülmek, saklanmak fiilleri arasında benzerlik alakası yoktur. Buradaki alaka zamana isnattır. Dolayısı ile mecâz-ı aklî yapılmıştır. Yine sonraki beyitlerde şair memleketlere, dünyaya, insanlara ve şükredeninin az olduğu zamana selam okuyarak da kişileştirme yapmaktadır. Burada da mecâz-ı aklî vardır. Şair, Zehâvî'nin yaptıklarının ve söylediklerinin halktan gizlenemez olması durumunu güneşin ışığının engellenemez olması durumuna benzetmiş ve isti'âre-i temsîliyye yapmıştır:

وَإِنْ تَحْجُبُوا مِنْ فَضْلِهِ كُلِّ بَاهِرٍ   فَلَيْسَ ضِيَاءُ الشَّمْسِ يُحْجَبُ بِأَهْرُهُ

Lütfunun tüm parlaklığını saklamaya çalışsanız şayet

Güneşin parlaklığını saklamak mümkün mü heyhat

ez-Zehâvî'nin yaptıklarının ve söylediklerinin halktan gizlenemez olması durumunu güneşin ışığının engellenemez olması durumuna benzetmiş ve isti'âre-i temsîliyye yapmıştır.

تَشَوَّفَكَ الْبَيْتُ الَّذِي كُنْتَ بَدْرُهُ   لَقَدْ أَظْلَمَتْ حُرْنَا عَلَيَّكَ مَقَاصِرُهُ

Dolunayı olduğun evin yollarını gözlemekte

Akşamları karardı kaldı senin için üzülmekte

Yukarıdaki beyitte ise eve, insan fiillerinden gözlemek fiili nispet edilmiştir. Mecâz-ı aklî vardır. Nitekim çiçeklerin ez-Zehâvî'ye olan hüznü ile solması ve ağaçların yas tutması ifadesi ile de aynı beyan sanatı uygulanmıştır. Aynı beyitte “dolunayı olduğun ev” ibaresinde benzeyen ve benzetilen zikredilmiş olup, benzetme edatı ve yönü zikredilmemiştir. Burada belîğ teşbih yapılmıştır. Sen evin dolunayısın diyerek diğer şatırda da dolunaysız kaldığı için akşamları hüznün ile karanlıklarda kaldı demektir. Burada aslında şairin dolunaydan kastının, mutluluk olduğunu anlamaktayız. Mutluluğun yokluğunda ise evde hüznü olduğunu dile getirmiştir. Dolaylı da olsa benzetme yönünün aydınlatma, mutlu etme olduğu beyitten anlaşılmaktadır.

İkinci kasidede birinci kasideye göre daha az Beyân ilminden yararlanmıştır. II. Abdülhamid hakkında olanlara bakacak olursak:

وَأَوَاكَ الزَّمَانُ لِذَارِ حُزْنٍ   يُجْمِجُ سُورَهَا عَنْهُ نِدَاكَ

*Zaman seni hüznü yurduna yerleştirdi
Duvarları şimdi gizlemekte senin sesini*

Zamana insan fiili atfedilmiş ve kişileştirme yapılmıştır. Buradaki alaka sığınma ile uzun süre kalma arasındaki benzerliktir. Hüznü uzun süre senin evinde kalacak demektir. Yazarın tasavvurunda o hüznü evi, yani boş ve metruk kalmış sarayının duvarlarının çıkardığı rüzgar ve bakımsızlıktan çıkan sesler II. Abdülhamid'i anmakta ve çağırmaktadır. Beytin iki şatırında da isti'âre-i mekniyye vardır. Bir diğer beyitte “تفاركك السعادة لا لعود” “Geri dönüşü olmadan ayrıldı senden saadet” ifadesi kullanılmıştır. Burada da bir daha mutlu olamayacak kadar sıkıntı yaşama ve hüznü gömülme durumunu sanki terk eden bir sevgili gibi, saadete ayrılma ve geri dönmeme fiillerini isnat ederek teşhis sanatını kullanmıştır. İki durum arasında da yarattığı sonuç açısından benzerlik olduğundan dolayı burada isti'âre-i mekniyye (kapalı isti'âre) vardır. Cansız varlığa seslenme yani kişileştirme olan “وقل يا صرح ليست لمن بناكا” “Ve dedi; ey köşk seni yapanın değilsin artık!” ifadesindeki beyânî üslup da dikkat çekicidir.

“نخبّر عن دمائهم يداكا” “Eline kanları bulaşanlardan haber veriyoruz” ifadesinde elinde *kanı bulaşmak* ölümüne sebebiyet vermek manasındaki Türkçede de bulunan mecâz-ı mürsel kabilinden deyimsel bir ifadedir.

Üçüncü kasidesinde şair daha az Beyân ilminin sanatlarını kullanmıştır. Bunlardan şu beyitlerde kişileştirme sanatı yapılmış ve zamana insan fiilleri isnat edilmiştir. Bu beyitlerde isti'âre-i mekniyye sanatı vardır:

Kötüleme ve üzülmeye fiilleri insan fiilleridir. Bunları saray ve dolunaylara isnat etmiş ve kişileştirme yapmıştır. Üzülmeye ve yermeye ile saray ve dolunayın arasında benzerlik alakası bulunmadığı için burada mecâz-ı aklî vardır. Yine şu beyitlerde de durum aynıdır:

*Gerçekten zaman insanları aldatır
Sonra aldanmanın akıbetini tattırır*

Şairin şu ifadesinde telmih sanatı kullanılmıştır; “في أسر ولدان و حور” “Yanıdadır esarette şimdi çocukları ve hurileri” Zira vildân kelimesiyle ayette geçen “ولدان مخلدون”²⁶⁵ terkibine; hûrin ile “حور عين”²⁶⁶ terkibine bir atıf vardır.

Aşağıdaki beyitte ise isti’âre-i tasrîhiyye (açık isti’âre) yapılmıştır. Zira benzeyen kişi yani Padişah açıkça zikredilmemiş, kendisine benzetilen şey (müşebbeh bih) açıkça zikredilmiştir. Müşebbehi ve hakiki mananın kastedilmediğini anlamamızı sağlayan karîne-i mânia, savaş alanının insana has olmasıdır. Burada yazarın vurgulamak istediği mana ve imge olaydaki iki tarafı da birbirine eşit güçte iki yırtıcı aslana benzetmiş olmasıdır:

يَسْعَى إِلَى أَسَدٍ هَـصُورِ

أَسَدٌ هَـصُورٌ فِي الْوَعَى

*Yırtıcı bir aslan savaş meydanlarında
Kendisi gibi yırtıcı bir aslana koşmakta
Şair aşağıdaki beyitte de açık isti’âre yapmıştır:*

وَدَعِ الْبَرِّيَّةَ فِي الْهَجِيرِ

قَلْبُ ظِلَالِكَ رَاحِلًا

*Kısa tut gölgeni giderken ardında
Bırak insanları aydınlığın sığağında*

Bu beyitte alaka insanın içine doğurduğu duygu benzerliğidir. Bu bağlantı daha önceki beyitlerde zulmünü eleştirmesi ile anlaşılmaktadır. Beyitte gölge-zulüm, aydınlık-adalet benzetmesi vardır.

Üç kasidede de sanatlar kullanılmış olup ilk ve sonuncu kasideler ikinci kasideyi beyan yönünden geçmiştir. Veliyyüddin Yeken, beyân sanatıyla ön plana çıkarmak istediği mana ve tasvirleri göstermiş, manayı daha az kelime kullanarak güçlendirmiştir.

Kronolojik olarak beyânî üslupla güçlendirip vurguladığı manaları toplamak gerekmektedir. İlk kasidesinde zulüm diyarı, yırtıcı bir şahinin saldırması gibi bir zulüm, sarıklıların zulmü, evveli halka gülmeyen zaman, karanlığı çalan yıldızlar, saklanmaya çalışılsa da nuru gizlenemez olan güneş(hakikat), dolunayı olan ev sahibi olmadığı için hüznünden kararan bir ev kullanımları vardır. Bu kasidede beyani vurgular zulüm, karanlık aydınlık çatışması üzerinedir. İkinci kasidesinde hüznün evine sığınan zaman, Abdülhamid’i anarak fısıldayan duvarlar, sahibinden ayrılan saadet, hitap edikerek artık sahibine ait olmadığı söylenen saray, ellerine kan bulaşmış bir Sultan anlatımları vardır. Bu kasidede şair hem ağıt diline benzer bir üslup hem de serzeniş üslubu takınmaktadır. Üçüncü kasidesinde sahibini kötileyen saraylar, Sultan’a üzülen yitik dolunaylar, hem aldatıp hem de aldanmanın

²⁶⁵ İnsan Suresi, 19.

²⁶⁶ Vâkıa Suresi, 22.

akıbetini tattıran bir zaman, hurileri ve çocukları ile olan Sultan, yırtıcı aslana benzeyen Jön Türkler ile yine yırtıcı bir aslan olan Sultan'ın savaşı, gölgesi halkı aydınlıktan alıkoyan bir Sultan benzetmeleri vardır. Şair son kasidesinde daha ağır bil dil takınmıştır.

2.6.3. Veliyyüddin Yeken'in şiirlerindeki külli imaj

Şairin iki kasidesi Sultan Abdülhamid'in azlinden sonra kaleme alınmıştır. *Taassup Hürriyeti Vatanından Çıkarır* adlı ilk başta zikrettiğimiz kasidesi ise İttihat ve Terakki cemiyetinden Resneli Niyazi Bey'in II. Abdülhamid'i II. Meşrutiyeti ilan etmeye zorladığı dönemde 1908 yılında kaleme alınmıştır. Bu kaside direkt olarak II. Abdülhamid hakkında kaleme alınmamış olsa da içindeki eleştiriler ve Sultan'ın ismini iki kez zikretmiş olması sebebiyle atlayamayacağımız bir kasideydi. *Gelene Selam Gidene Veda* adlı kasidesinin başı Sultan Reşat'a diğer yarısı da II. Abdülhamid'e yazılmıştır. Son kaside ise tamamıyla Padişah'ın konu edildiği bir kasidedir.

Sultan hakkında eleştiri olarak azilden önce nesir yazmış olan Veliyyüddin Yeken'in, azle yakın bir, azilden sonra da iki tane kaside yazması dikkat çekicidir. Düz yazısı kasidesinden daha etkili ve güçlü olarak nitelenen şair, bu olayı ve içindeki duyguları şiirle daha iyi ifade edebileceğini düşünmüş olmalıdır ki nitekim de öyledir. Üç kasidenin de içerik olarak ortak noktaları olduğunu tespit etmiş olsak da her biri ayrı duygularla ön plana çıkmaktadır. Şimdi cüz'î olarak tespit ettiğimiz imajları genel toparlayıcı olarak zikredip genel imajla ilgili tespitlerimizi ortaya koymaya çalışacağız.

Şair, olay üzerine yazdığı için üç kasideye de haberi üslup ve fiil cümleleri hakimdir. Ancak serzeniş, eleştirme, dikkat çekme gibi amaçlarla inşâî üslubu da kullanmıştır. İsim cümlelerine ise oluştan çok olguya ve bu olgunun devamlılığına dikkat çekmek istediğinde ihtiyaç duymuştur. Şair pekiştiricilere birinci ve üçüncü kasidesinde daha çok yer vermiştir. *Gelene Selam Gidene Veda* adlı ikinci kasidesi de birinci kaside gibi üslup, edebi sanatlar ve hissettirdiği duygu ve imaj açısından da oldukça güçlü bir kasidedir. Üçüncü kaside ise imajı yansıtan; Bedî' sanatları ve ses yönünden güçlü ve hicvi hissettiren bir niteliktedir.

Birinci kasidesinde “و” ile bitirdiği, orta şiddette olan Haffif bahrinde yazmıştır. Revî ile hüzn ve öfke arasında bir duyguyu hissettirmektedir ki şiirin genelinde de bu iki duygu hissedilmektedir. Yine kasideye de uygun bir şekilde beyitleri “ه” sesi yani hüzn ile bitirmekte ve esef etmektedir. Şiirde Zehâvî'ye ve İttihat ve Terakki cemiyetinden Niyazi Bey'i kendi tarafında görmekte ve kardeş olarak nitelemektedir. Sarıklı olarak nitelendirdiği kişileri ve herhangi bir ön kelime olmadan doğrudan ismini iki kez zikrettiği Sultan II. Abdülhamid'i öteki, o diye nitelemektedir. Abdülhamid'in tahtının devrilmeye ve tozlanmaya mahkum olduğunu, şerefli insanların başına bela olduğunu, adaleti sağlamadığı, doğruyu söyleyenleri cezalandırdığını, gerçeği sansürlediğini söylemektedir. Artık umutlarının

kalmadığını, Niyazi'nin isyanının Abdülhamid'e geri adım attırıldığını söyler ve mazlum olduğunu savunduğu Zehâvî'yi savunur. Son olarak da Abdülhamid'e zulmün artarsa isyan ederiz diyerek kasidesini bitirmektedir.

Bu şiirde tarihsel olarak bir sıkıntı var gibi gözükmektedir. Nitekim şairin de bizzat dipnot düşerek, çeşitli dergilerden meşhur Iraklı şair Cemil ez-Zehâvî'nin uğradığı işkence ve sürgünle ilgili bilgiler okuduğunu söylemektedir. Ancak Osmanlı yönetimine de yakın olarak bilinen ez-Zehâvî'nin hapse girdiğine veya işkence gördüğüne dair tarih kaynaklarında herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak II. Abdülhamid hakkında yazdığı "Ne zamana kadar gaflet edeceksin?" başlıklı kasidesi yüzünden İstanbul'dan Bağdat'a sürüldüğü bilgileri bulunmaktadır. Ayrıca şairin, Otuzbir Mart Vak'ası'nı eleştirdiği; peçenin kaldırılması gerektiğini ve kadın haklarını savunduğu da bilinmektedir.²⁶⁷ Özellikle işkence olayının sansürlenmiş olmasının imkânı hakkında daha derin bir araştırma yapılmalıdır. Ancak ez-Zehâvî'nin hapsi konu aldığı ve Irak hapishanelerini kabre benzettiği iki beyitlik bir kasidesi vardır ve hapsi deneyimlemiş gibi bir anlatım dili kullanmaktadır.²⁶⁸ Veliyyüddin Yeken kendi düşüncelerine yakın gördüğü özgürlükçü şair ez-Zehâvî'yi savunmuştur. Bu şiirindeki Abdülhamid tahtıyla birlikte devrilmesi, Ayaklanacak o zaman bazı adamlar getirmek için onun dönemini, Zulüm fırkasının da zulmü uzarsa şayet/ Yürürüz üzerine çekilmiş kılıçlarla elbet ifadeleri ile şair azlin ayak seslerinin halk tarafından artık duyulduğunu, taraftarı olduğu Jön Türklerin böyle bir işe kalkışacağını bildirmektedir. Ayrıca sarıklıların zulüm yaydığı ve bela getirdiği söylemi de şairin aleni bir şekilde hilafet karşıtı bir jön Türk taraftarı olduğunu ilan ettiğini gösteren bir diğer söylemdir.

Şairin azle çok yakın bir dönemde nazmettiği bu kasidenin arkasından divanında *Gelene Selam Gidene Veda* adlı kasidesi yer almaktadır. Kaside, güçlü bir etkisi olan; öfke ve eleştiri konularına uygun olan Vâfir bahrinde yazılmış, eleştiriye ve yargılamaya uygun olan hitap dili "ك" sesi ile revî yapmıştır. Bu kasidede Sultan Reşat'tan halkın isteklerine karşılık vermesini ve halka yakın olmasını talep eder. Padişah'ı halkın sürdüğünü ama aslında Allah'ın onu sürdüğünü savunmaktadır. Şair her ne kadar azlinle alay etmedim, sana karşı böhürlenmedim dese de kaside boyunca içten bir oh çekmektedir adeta. Zira sonraki beyitlerde zalim ve kadınlara düşkün Padişah'tan saadet ayrıldı, hükmü zaten çok uzadı demekte ve o hükmü hüzünlü bir geceye benzetmekte ve azlini sabaha benzetererek isti'âre yapmakta ve mesaj vermektedir. Ayrıca sen isyan edeni sürdürdün; bak, sende o haldesin demektedir. Tertemiz olarak teslim aldığın hükmü kana buladın, bugünün geleceğini öngörmedin demektedir. Ayrıca sana karışı olanları gece yıldızları çalmakla suçladın ancak onlar aslında senin karanlığında yıldız gibi parlıyorlardı demektedir. Benim de ahımı aldın şimdi ise sarayından uzaktasın işte demektedir.

²⁶⁷ Şairin biyografisi için bk.Philip Charles Sadgrove, "Zehâvî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 05 Nisan 2022).

²⁶⁸ Şiir için bk. Cemil Sıdkı ez-Zehâvî, "Sicnu Bağdâd fî'l-hakikati kabrun", *al-diwan* (Erişim 05 Nisan 2022).

Şair üçüncü kasidesini de Ahmed Şevkî'nin Sultan Abdülhamid için azlinden sonra nazmettiği ünlü mersiye ve serzeniş *Osmanlı Darbesi* adlı kasidesine nakîze yani aynı bahir ve kafiyede muhalif manalı bir hiciv olarak kaleme almıştır. Bu kasidesine Zamanın Gözyaşları ('Abrâtu'd-dehr) ismini vermiş, hem Sultan'ı hem de onun destekçilerini yermiş ve çok sert bir dil kullanmıştır. Bu sebeple bu şiiri Ahmed Şevkî'nin kasidesinden ayrı olarak anlamlandırmak eksik kalacaktır.²⁶⁹ Veliyyüddin Yeken kasidesinin başında;

هَاجَتُكَ خَالِيَةَ الْقُصُورِ   وَشَجَّتْكَ آفِلَةُ الْبُدُورِ

"(Önceden yaşadığın) Boş köşkler bile kötiledi seni, kaybolup giden dolunay üzüldü ancak sana" demektedir. Ahmed Şevkî ise sarayın, dolunay olarak nitelediği II. Abdülhamid'e üzüldüğünü söylemektedir. Veliyyüddin Yeken ise kaybolup giden Padişah'ın kendisi ancak kendisine üzüldü, saray da onu yerd demektedir. Ölümü unuttun, şimdi ise ağlıyorsun senden her şeyi alan Allah'a. Allah şimdi Yıldız'ı boşaltmış olması ne ki Huvarnak ve Sedir sarayları da boş demektedir. Şiirde Sultan kadınlara ve lükse düşkün, kibirli, askeri aç ve çıplak bırakan, öğütleri dinlemeyen birisidir. Ahmed Şevkî'nin şiirinde ise ailesine düşkün, dünyaya önem vermeyen birisidir. Yine tahtı bırak dediklerinde bu Allah'ın hükmü diyerek tahtı bırakmıştır. Veliyyüddin Yeken'e göre ise II. Abdülhamid, sonunda başına gelen işe boyun eğip bu Allah'ın hükmü diyen ama öncesinde Allah'ın hükmüne razı gelip o hükümle yargılamayan birisidir. Şairin bizzat uyarılarını dinlememiştir. Şair bunu özellikle üstüne bastırarak tekrar etmektedir. Ayrıca Sultan'ı istişare yapmamakla, tecrübeli olmasına rağmen her şeyden bihaber kaldığını söylemektedir. Ahmed Şevkî de şiirinde bu yönde bir 'itâbta bulunmuş, istişare etmediğini ve tecrübelerinin işe yaramadığını söyleyerek serzenişte bulunmuştur.

Ahmed Şevkî "*Geçirdi o vakit pençelerini aslan diğer bir aslana.*" derken, Veliyyüddin Yeken;

أَسَدٌ هَضُورِ فِي الْوَعَى   يَبْشَعِي إِلَى أَسَدٍ هَضُورِ
يَا مُسْغِبَ الْأَجْنَادِ قَدْ   أَشْبَعْتَ سَاعِبَةَ النَّسُورِ

"Yırtıcı aslan savaşta, yırtıcı aslanla savaşmakta/ Ey askerleri aç bırakan, yem oldun aç akbabalara." demektedir.²⁷⁰ Ayrıca Veliyyüddin'e göre Padişah hain ve zalimdir. Ahmed Şevkî gibi destekçileri ise tahta tapmakla suçlamış, üzüntülerinin Padişah'a değil de kaybettikleri mal ve makama olduğunu söylemiştir. Ahmed Şevkî, şiirinde keşke bırakmasaydın tahtını demekle birlikte danışmanlarının Padişah'ı teşbih ettiğini, ilahlaştırdıkları ve secde ettiklerini ancak Padişah'ın yine de istişareleri dinlemediğini söylemektedir. Aslında bu ifadeleri ile sanki Veliyyüddin'e bu sözü söylemesi için bir fırsat vermiş gibidir. Veliyyüddin şiirinin sonunda, tahtı bırakmamasını söyleyen Ahmed Şevkî'nin aksine, insanların üstündeki karanlığa sebep olan gölgeni de al git ve insanları aydınlığa bırak demektedir. Son olarak da başkentin ve hükümdarlığın üstündeki toz ve karanlığın parladığında nur üstünde bir nurla

²⁶⁹ Şiir için bk. 57-60.

²⁷⁰ Askerlerin aç ve çıplak kalması konusu için bk. Aydın, *Abdülhamid'in Seraskeri Rıza Paşa'nın Anıları*, 25-26.

parlayacağını söyler. Şiirdeki şu realiteyi kabul etmesi yönünden şu ifadeyi zikretmenin yerinde olacağı kanısındayız:

فَتَرَى شُعوباً فِي أَسَى وَتَرَى شُعوباً فِي حُبُورِ
أَبْدًا تَدَارُ كَمَا يَرَا دُ وَأَمْرَهَا بِبَيْدِ الْمُدِيرِ

Görürsün bazı halkları kederli

Bazı halkları da görürsün neşeli

Yönetilirler her zaman istenildiği gibi

Yönetenin elindedir onların tüm işleri

Birinci şiirde Abdülhamid ötekidir, sarıklılarla aynı taraftadır. Hürriyeti, kadın haklarını ve peçeyi kaldırmak gerektiğini savunan ez-Zehâvî ve İttihat ve Terakki ise taraf olarak şair için *beni* temsil etmektedir. Diğer şiirde ise Reşat başkadır; kardeşine benzememektedir. Şair, Sultan Reşat'tan umutludur. Son şiirde ise yine, öteki tarafta II. Abdülhamid Han, dalkavukları ve halkın bazısı olan taraftarları vardır. Bu şiirde şairin tarafını temsil eden ben ise zülüm görenler, aç ve çıplak kalan askerler, geride bıraktıkları yetimler ve yaşlılardır. Böylece şair, kraliyet ve hilafet karşıtlığını birçok söyleminde açık etmektedir. II. Abdülhamid'e hiçbir şiirinde kral, halife gibi yüceltici ve makamını kabul edici bir ifade ile seslenmemiştir. Sadece "Kralların şanına layık büyütüldün/ Oysa kral gibi olmayacak ölümün" ifadesi ile makamına değil yetiştirilmesine işaret edilmiştir. Bu ifade de bir kabülü göstermemektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada Mısırlı Neo-klasik şairlerin şiirlerinde II. Abdülhamid Han'ın imajı ele alınmış olup ulaşılan sonuçlar aşağıdaki şekildedir:

Çalışmamızın iki temel hedefine zemin hazırlayan ön bulgulardan şöyledir:

Mısır, II. Abdülhamid Han tahtta iken iktisadi, eğitim, kültürel ve siyasi sancılar yaşadığı bir dönemdedir. Bu dönemde Mısır'ın iç işlerinden sorumlu olan Hidivler çeşitli ekonomik ve kültürel atılımlarda bulundularsa da bu krizin İngiliz ihtilali ile sonuçlanmasını engelleyememişlerdir. Buna paralel olarak Osmanlı Devletinin de içinde bulunduğu çok yönlü sıkıntılar sebebiyle II. Abdülhamid Han, Hidivlik makamını temsil eden Kavalalı ailesine karşı olmasına rağmen Hidivliği karşısına almamayı tercih etmiştir. Genel dış siyasetini uluslararası denge politikası olarak temellendiren II. Abdülhamid Han, Mısır meselesinde de askeri müdahaleden uzak barışçıl bir şekilde karşılıklı iletişimle sorunları gidermeye çalışmıştır.

İçinde bulunduğu bu sancılı dönem, Mısır'ın edebi bir siyapta yeniden bir kimlik tanımlaması sonucunu doğurmuştur. Böylece şiir, roman, opera, tiyatro, çeviriler ve klasik eserlerin yeniden basılması gibi Modern Arap Edebiyatında çok yönlü bir öncülük akımı Mısır'da başlamıştır. Bu öncülüğün de ilk yönü olarak şiirde Neo-klasik akım karşımıza çıkmıştır. Bârûdî ve onun klasik şiir nazmı yöntemini kitabileştirip bir öneriye çeviren el-Vesîletu'l-edebyye kitabı ile Hüseyin el-Mersafî, bu akıma yol göstermişlerdir. Fransa'da yakın dönemde sosyal ve siyasi konuları şiirlerine katarak klasik Yunan şiirini yenileyen Neo-klasik akımdan da etkilenerek Fransa'da eğitim görmüş olan Ahmed Şevki ve İsmail Sabri gibi bu akımın öncüleri Modern Arap Edebiyatında sömürü ve sıkıntılara karşı direnişi temsil eden Neo-klasik akımı oluşturmuşlardır.

Tezimizde konu edindiğimiz şairler, Mısır toplumunun farklı kesimlerini temsil etmektedirler. *Vatan Partisi Şairi* lakaplı Ahmed Nesîm, siyasi kimliği ön plana çıkan bir şairdir. Ahmet Şevkî bir aristokrat olarak akımın en ön plana çıkan *Şairlerin Emiri* lakaplı şairi; *Nil Şairi* Hafız İbrahim ise halkın orta kesimini temsil eden eğitimi de geliri de orta düzeyde olan bir şairdir. *Mısır'ın Buhtûri'si* İsmail Sabri, devletin başarısından dolayı keşfedip eğittiği ve bu eğitimlerle bakan yardımcılığına kadar yükselen bir şahsiyettir. *Bedevi Şair* Muhammed Abdülmuttalib halkın hem bedevi hem de sofi kesimini temsil eden tasavvufi kökleri olan bir akademisyendir. Veliyyüddin Yeken ise Osmanlıdan ayrılp kendi devletini kurma çabalarına düşmüş Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın yeğeni olarak gazeteci bir aristokrattır. Şairlerin hayatları ve çevreleri bize göre hem halka olan etkilerini hem de metin dışı bağlam olarak Sultan II. Abdülhamid hakkında ürettikleri imajları etkilemiştir.

Çalışmamızın iki temel hedefi ile ilgili ana bulgulara gelecek olursak, öncelikle ikinci hedefimiz olan imaj tespiti yaparken kullandığımız dilsel analizler ve karşılaştırmadan ortaya çıkan, konumuz olan akımın üslup ve özelliklerini açıklayalım:

Neo-klasik şairler klasik usulde vezin ve kafiye sistemini esas alarak nazmettikleri şiirleri iki beyitlik nutfe, 3-6 beyitlik kıt'a ve 7 ve üstü sayıda beyte sahip kaside olarak bizlere sunmuşlardır. Konumuz olan 24 şiirin 21 tanesi kaside, 2 tanesi nutfe ve bir tanesi ise kıt'adır. Kısa şiirleri nazmedenler Ahmed Nesim ve İsmail Sabri'dir. Divanlarında da bu şekilde kısa şiirlere rastlanmaktadır. Diğer şairler divanlarında da daha çok kaside türünde eserler vermişlerdir. Sadece revî konusunda diğer beyit ve tek revî üslubundan farklı olarak Ahmed Şevkî'nin *Türkleri Selamlama* adlı kasidesinde murabba' tarzında bir kaside yazılmıştır. Bu kaside türü de Abbasi dönemi ortaya çıkmaya başlamış yine klasik sayabileceğimiz bir şekildir.

Şairlerin kullanmış oldukları bahirler şöyledir: Kâmil, Tavîl, Basît, Vâfir, Haffif, Mütekârip. Bu altı bahirden en çok kullanılan bahirler, 4/1'e tekabül eden Kâmil ve Basît bahirleridir. 24 şiirden 6 tanesi Kâmil, yine 6 tanesi Basît bahirlerindedir. Sonrasında sıklığa göre 24/5 Tavîl, 24/3 Vâfir, 24/3 Haffif ve 24/1 Mütekârip bahri tercih edilmiştir. Şairler şiirlerine uygun bahirler tercih etmişlerdir. Kâmil bahri üç kez hiciv/itâb, iki kez methiye, bir kez de mersiye için kullanılmıştır. Her seferinde ciddi konuları içermesiyle şairlerin bahir tercihleri yerindedir. Basît bahri dört kez methiye, bir kez serzenişle birlikte övgüleri barındıran mersiye ve bir kez de itâb için kullanılmıştır. Bu bahir methiye, kahramanlık ve mersiye için uygundur. Bu bahirlerde kaleme alınan itâbların da aslında sevgi temelli olduğunu görmekteyiz. Bu sebeple bahir tercihleri doğrudur. Vâfir bahrine gelince, bu bahir kahramanlık, methiye ve mersiye olmak üzere üç kez kullanılmıştır. Aşırı süsleme için kullanılan bu bahirde de konu içerikleri ile bahir tercihi birbirine uyumludur. Tavîl bahri beş sefer de methiye ve kutlama için kullanılmıştır. Bir kasidenin içeriğinde anayasa kutlamasının yanı sıra azledilmiş Sultan'a serzenişler vardır. İhtişamlı bir yapıda olan Tavîl bahri ise haberî yapıda olay ve nitelik anlatımlarında kullanılmıştır. Bu bahrin de kullanımı yerindedir. Haffif

bahri hiciv, mersiye ve methiye için üç kez kullanılmıştır. Üç amaç ile de yaygın olarak kullanılmaktadır. Mütেকârip bahri ise itâb/serzeniş konuludur. Önceki dönemde çok tercih edilmeyen şairlerimizin de pek tercih etmediği bu bahir kesintisiz konu anlatımına ve serzenişe uygundur. Zor olan bu bahri Ahmed Nesim ustaca kullanmıştır.

Revîlere gelince; bahirlerden daha çeşitli olup 24 şiirde on farklı revî kullanılmıştır. En sık kullanılan revîler dörder kez olmak üzere “ra”, “be” ve “nûn” harfleridir. “Ra” revîsi yerine göre iki defa hiciv; birer defa mersiye ve methiyede tercih edilmiştir. “Ba” revîsi ise iki kez methiye bir kez kahramanlık bir kez de hiciv konusunda kullanılmıştır. “nûn” ise iki sefer itâb, iki sefer de methiye konulu şiirlerde kullanılmıştır. “dâl” ve “mîm” harfleri üçer kez kullanılmıştır. “dâl” bir sefer serzenişler içeren mersiye konulu bir şiirde kullanılmıştır. Geri kalan beş şiirlerde de bu revîler methiye için kullanılmıştır. “He” iki defa methiye için kullanılmıştır. Geri kalan dört harf birer kez kullanılmıştır. “Ye” mersiye, “te” hiciv, “lâm” methiye, “kef” itâb için kullanılmıştır.

İki zıt olumlu ve olumsuz bağlamda kullanılan iki revî dışındaki sekiz revî, tek bağlamda kullanılmıştır. Şiirlerde yaygın olarak kullanılan bu iki revî olan “ra” ve “ba” revîsinde şiirlerdeki hissiyatları redif, vasıl ve şiirde içinde revî harfinin geçtiği kelimelerin manalarının değişimi ile duygu yansıtılmıştır. Bu sonuç tezimiz açısından önemli bir sonuçtur. Bazı harfler revî olarak tek bağlamda kullanılabilirken bazı harfler ise kullanma sıklığı ve Arap dilinde kelimelerdeki varlıklarının çok olması sebebiyle farklı bağlamlarda kullanılabilir. Farklı hissiyatları şairler şiir içinde de tekrar ettikleri revî seslerinin anlamları ile orantılı olarak redif ve vasıllardan destek alarak vermektedirler.

Şairlerin kullandıkları revîler ve şiirlerdeki duygular arasında bir uyum bulunduğu sonucuna da vardık. Ayrıca bu duyguları vermede tercih ettikleri redif ve vasıl harfleri de görev üstlenmektedirler. Bu duruma çalışmamızdan örnek vermek gerekirse; azarlama için Veliyyüddin Yeken’in bir kasidesinde “elif” redifi ve vasılı ile aynı anda güçlendirilmiş bir “kef” (كف) revîsi zihinlerde sen dili ile azarlama, muhatabı kendi seviyesine indirme ve öfke duygularını hissettirmektedir. Hafız İbrahim’in hem sevinç hem de serzeniş içeren bir kasidesinde kullanılan ötreli “ba” revîsi kendisinden sonra revî olmayan sakin “he” sesi ile desteklenmiştir(buh). Sarsıntı ve çalkantılı bir etkisi olan “ba” sesi Jön Türkleri kutlama ve kahramanlıklarını övme; “uh” sesi ile de duraklamada bir can acısı ve içermeyi hissettirmektedir. Şairin bu revî tercihi şiiriyle oldukça uyumlu ve içerdığı duyguları bir arada hissettirmektedir. Hüznün hâkim olduğu İsmail Sabri’nin şiirinde nağmeli “nûn” revîsi, “vav” ve “yâ” uzatmalarıyla yani redif ile desteklenmiştir. Bu duraklamalar bir “أنين” yani çektiği ısraptan dolayı inleme manasını andırır bir şekilde hüznü bir sesle sonlanmaktadır. Vasıl ve redif desteği olmadan da revîler duyguları hissettirmektedir. Örneğin; Ahmed Şevki’nin kahramanlık şiirindeki revî olan “ba” sesi, kalkale sıfatıyla çalkantı ve mücadeleyi hissettirmektedir. Şairlerin tercih ettikleri bahir ve revîler şiirlerin duygu ve konularıyla

oldukça uyumludur. Bu tercihler, önceki şairleri taklitte şekilsel olunmadığını; şairlerin bunun da ötesinde bir bilinçle şiirlerini nazmettiklerini göstermektedir.

İbrahim Sabri'nin şiiri hariç şairlerin hepsi ilk beyitlerinde tasrî sanatını uygulamıştır. Klasik şiir üsluplarından olan bu sanat şiirlerin girişinde dikkat çekmekte ve sese güzellik katmakla birlikte şekilsel olarak klasik şiirin taklidinin bir tezahürünü ortaya koymaktadır. Şairlerin genel olarak Bedî' ilminin lafzi sanatlarından cinas ve reddül-'acüz 'ala's-sadr sanatını çokça kullandıkları görülmektedir. İktibas gibi diğer lafzi güzelleştiricilere ise nadiren rastlanmaktadır. Yine Bedî' ilminin manevi sanatlarından olan tıbâk sanatı ve murâ'âtu'n-nazîr çokça kullanılmıştır. Mukabele, cem', tefrik ve tevriye gibi diğer sanatlar daha az kullanılmış olup nadiren görülmektedir. Şiirlerde ayetlere telmihler bulunmaktadır. Kur'an ayetlerine işaret ve alıntılar toplamda yedi tane olup en çok alıntı yapan şair üç telmih ile Hafız İbrahim'dir. İsmail Sabri iki, Muhammed Abdülmuttalib ve Veliyyüddin Yeken ise birer işarette bulunmuşlardır. Beyan ilminde istiare; özellikle de kapalı istiarenden olan kişileştirme sanatı ve teşbihler çok kullanılmakta mecaza az rastlanılmaktadır. Kinayeye ise nadiren rastlanmaktadır. Şiirlerin genelinde güçlendirici ve inandırıcılığı artırıcı abartılı ifadeler az rastlanılmaktadır. Şairler vurguları genelde tekrar ve yukarıda bahsettiğimiz belâğî diğer sanatlarla yapmışlardır.

Şairlerin kullandıkları inşâî ve haberî üsluplara gelince, şairlerin genel olarak şiirlerine dikkat çekmek için inşâî üslup ile başladıkları görülmektedir. Ayrıca kaside içerisinde şairin hedefi, dikkat çekmek, hesap sormak, serzenişte bulunmak, yermek, şaşkınlığını ve beğenisini dile getirmek ise inşâî üslup kullanılmaktadır. Bununla birlikte şiirlerin geneline haberî üslup hâkimdir. Şairin zihninde net olan bir olay anlatısında genelde haberî üslup ön plana çıkmaktadır. Şiirlerde Sultan'ı övmek, yermek, Sultan'ın yaptıklarını anlatmak, bir olayı anlatmak, haber vermek, dinleyiciyi bilgilendirmek ve inandırmak gibi amaçlarla haberî üslup kullanılmıştır.

Amaç, anlatı ve vurgulamak istediği anlama göre şairlerin üslup ve cümle durumları değişmektedir. Örneğin Ahmed Nesim'in talep amaçlı methiyesinde inşâî üslup ve fiil cümleleri daha ön plandadır. Sultan yaptıkları ile övülmekte ve fiilleri vurgulanmakta, talepler de inşâî bir üslupla sunulmaktadır. Ancak başka bir şiirde şaire ve şiirin içeriğine göre talepler haberî bir üslup ve fiil cümleleriyle de sunulabilmektedir. Şairlerin kullandıkları fiil cümleleri isim cümlelerinden daha fazladır. Fiil cümleleri değişim, yenilenme alt manasındaki olay anlatımlarında daha çok kullanılmıştır. Şairler, Sultan Abdülhamid'in azlini konu edindikleri mersiye, itap ve hicivlerinde fiil cümlelerini daha çok kullanmışlardır. Sultan'ın sıfatlarını aktardıkları noktalarda ise zamanla değişmeme, oluş bildirmeme, sabit ve devamlı olma alt manasını veren isim cümlesini kullanmışlardır. Ayrıca isim cümleleri vurgulanmak istenen şey olgu ve nitelik ise kullanılmıştır. Bu sebeple methiyeler ve hicivlerde isim cümlelerini daha çok görmekteyiz. Ancak yine de Sultan, yaptığı fiiller ile

övülmek ve yerilmek istendiğinde de fiil cümleleri kullanılmaktadır. Bu durum isim cümlelerinin sayısını daha az kılmaktadır.

İsmail Sabri, bizce tercih ettiği revî, kelimeler ve sanatlar yönünden bütün şairlerin önüne geçmiştir. Akıcı üslubu, orijinal benzetmeleri ve başka bir yerde rastlayamadığımız her istediğinin yerine getirilmesi anlamında orijinal ve yaratıcı bir tabir olan “Kef ve Nunun Efendisi” ifadesi ile oldukça başarılıdır. Duyguları muhabata hemen ulaştırmaktadır. Muhammed Abdülmuttalib ise benzetmeleri, şiire başlaması, şiiri bitirisi ve kullandığı kelimeler ile başarılıdır. Öne çıkan siyasi kimliğiyle en çok şiir nazmeden *Vatan Partisi Şairi* lakaplı Ahmed Nesîm, olaylar üzerine yazdığı kısa şiirlerle duygusunu ve görüşünü hemen yansıtmak konusunda bizce başarılıdır. Toplum ve çözüm için şiir yazan bir şairin her zaman uzun kasideler yazmakla uğraşmak yerine bu yola başvurması Neo-klasik akıma uygun bir harekettir. Çokça şiir yazması da şairin inişli çıkışlı duygularını, yaklaşımlarındaki değişkenliği bize göstermektedir. Akıcı bir dili ve üslubu olan şairin “doğaçlama fikirleri okuyan kafiyeler” ifadesi orijinal ve yaratıcıdır. Çokça şiir kaleme alan diğer şairimiz Ahmet Şevkî ise bize göre diğer üç şairden aşağı kalmamaktadır. Ancak şairin fazlaca tekrarları ve monoton ifadeleri bulunmaktadır. Benzetmeleri yaygın kullanılan klasik tarzdadır. Ancak “dolunaya sarılan kemal, kemale sarılan dolunay” ifadesi gibi güzel çıkışlar da yakalamıştır. Hafız İbrahim’de ise kronolojik olarak üslupta bir iyileşme ve akıcılığın arttığı görülmektedir. Son zamanlarında nazmettiği kasideleri üstteki şairlerin üsluplarına yaklaşmıştır. Mersiyesi bize göre konumuz olan üç mersiyeenin en başarılısıdır. Veliyyüddin Yeken ise revî kullanımlarında başarılıdır. Bedî’ sanatlarında mahir olduğu görülen şairin, beyan yönünden zayıf, bazı ifadelerinde de kapalılık bulunmaktadır. Makama yakışmayan kabalık, sivri bir dil kullanımı ve öfkedeki abartı, şairi şiir ve üslup konusunda bizce bir sanatçıdan çok intikam ateşiyle kendisini yakan birisi konumuna düşürmektedir.

Şairlerin genel yaklaşımı neo-klasik yaklaşıma uygun olarak hayatın içinde kalmak, şiirlerine hayatı, sorunları yansıtmak ve şiirlerle çözüm aramaktır. Bu sebeple genel olarak hem Sultan hayattayken onu övmek, sevinçlerini belirtip tebrik etmek, icraatlarını desteklemek, hataları konusunda azarlamak, eleştirmek ve serzenişte bulunmak için şiirler kaleme alırken, azledildikten sonra da hüznlerini dile getirmek, ağıt yakmak, içermek, azarlamak ve yermek için şiir kaleme almışlardır. Bu yaklaşım da neo-klasik akımın, eskinin methiye ile makam sahibi olma ve menfaat elde etme gibi amaçlarla şiir nazmetme kültürüne daha yakın olan salt taklitçilerden farklarını ortaya koymaktadır.

Şairler tarafından üretilen II. Abdülhamid Han’ın imajına gelecek olursak, 24 şiirin on bir tanesi methiye, dört tanesi hiciv, üç tanesi mersiye, üç tanesi itâb ve iki tanesi melhame (epik) amaçlıdır. Şiirlerin 24/16 olumlu, 24/3 orta, 24/4 olumsuz bağlamdadır. Orta olarak bahsettiğimiz şiirlerde sevgi temelli serzenişler bulunmaktadır. Bu yönden olumlu bağlamlar daha güçlüdür. Şiirlerde genel olarak Sultan’ın övüldüğü icraat ve yönlerini zikrederim. Mekke ve Kudüs’e tren yolu yapması, düşmana korku salıp hayal kırıklığına uğratması,

cesareti, fedakârlığı, halkını koruması, yoksul ve yetimlerin dostu olması, Müslümanların hoşnutluğu ve duasını alması, tren yolu gibi icraatları yok edilmeye ve nuru söndürülmeye çalışıldığı halde mücadeleye devam etmesidir. Ayrıca II. Abdülhamid, adının sürekli dualar ile minberlerden anılması ve zor zamanlarda hükmü devraldığı halde devleti iyi bir şekilde yönetmesi ile övülmüştür. Sultan şiirlerde, adalette Hz. Ömer, kahramanlıkta Hz. Halit b. Velit'e benzetilmiştir. Ayrıca ay, dolunay, güneş, yırtıcı aslan, aslan, yüce dağ ve koruyan gölgeye benzetilmiştir. Ay, güneş, aslan vurgusu, çoğu olumlu yaklaşan şairlerde vardır. Ayrıca esarete de Napolyon ve Beyazıt'a benzetilmiştir. Sultan'a sunulan talepler ise Mısır'a yardım etmesi, sapıtan düşmanı terbiye etmesi, halkı dinlemesi, dini korumaya devam etmesi ve istişare esaslı anayasayı ilan etmesidir. Sultan'ın yerildiği ve eleştirildiği fiillerini zikredecek olursak; kendisine isyan edeni sürgün etmesi, casusların sözüne halkından çok güvenmesi ve gaflete düşmesidir. Ayrıca danışmaması, bazı suçluları denizde boğdurmuş olması, askerleri aç ve çıplak bırakmış olması, doğru söyleyenleri cezalandırıp gerçekleri sansürlemesi ile de eleştirilmiştir. Veliyyüddin Yeken tarafından ise Ahmet Şevki'nin ailesine düşkün bir kişi imajına muhalefet amacıyla lükse ve kadınlara düşkün olmakla hicvedilmiştir.

Şairlerin bireysel ürettikleri imajlara gelecek olursak; sekiz şiiri olan Ahmed Nesîm'in şiirlerindeki II. Abdülhamid Han imajı sevgi ve saygıdan öfkeye dönen bir üslupla kronolojik olarak değişmektedir. İlk başlarda şairin gözünde II. Abdülhamid, kral, Allah tarafından seçilmiş bir halife, nurlu, mutedil ve halkı arkasına almış bir kişidir. Şair tarafından Padişah'ın zulümden uzak durması ve düşmana karşı mücadeleye devam etmesi istenir. Daha sonraki şiirinde Abdülhamid Han, II. Meşrutiyeti ilan etmesini istediği; bu yolla adaletsizlik ve zulümden devletin kurtulacağını söylediği, sevdiği, hoşnut olduğu cesur ve zeki bir aslandır. Ancak sonraki şiirinde Mısır'dan para isteyerek şerefli bir hareket etmemiş olan bir dilenci konumuna düşmüştür. Son şiirinde ise Sultan, azli ile devletin karşı karşıya kaldığı tehlikeler ve zulüm sorunu giderilen yine de krallara yaraşır bir şekilde vedayı hak eden, şairin kızdığı ama yermek istemediği birisidir. Ahmed Şevki'nin şiirlerinde değişim daha az görülmektedir. Sultan yüce, ay, güneş, cesur, zayıfların dostu, düşmanı korkutan, gafletten uzak, halife ve imamdır. II. Meşrutiyeti ilan ederek danışmayı seçmiş, ancak son sözün yine kendisinde olduğu bir kraldır. Azlinden sonra danışmaması, deha ve hikmetini kullanmaması ile eleştirilmiştir. Onu esir alanlar da değerlidir o da. Sultan aslında azledilmemiş dünyadan yüz çevirip saltanatı kendi isteğiyle bırakmıştır.

Hafız İbrahim'e göre Sultan, Halife, sadık, güçlü, gözetici, kollayıcı, kral düşmanı çok olan, icraatları yok edilmeye çalışılan, güçlü orduları, gemileri ve trenleri olan birisidir. II. Meşrutiyeti ilandan sonra kararı ve istişareyi seçmesi ile övülmektedir. Halkın kalbine girmiş birisidir. Ancak azlinde Padişah, halkın indinde övülen güçlü bir karakterden bahtsız, esir, alay edilen birisine dönmüştür. Şair, II. Abdülhamid'in kusursuz olmasının mümkün olmadığını, sayfasının siyah ve beyaz arasında olduğunu söylemiş ve alay edenleri yermiştir. Sultan, esarete Saint Helen'de esir tutulmuş Napolyon'dan ve Ankara savaşında Timur tarafından esir alınan Beyazıt'tan esarete daha iyi bir durumdadır. Ayrıca adıyla ölümsüz bir

kraldır ve hep büyük adamların içinde anılacak ve ölümsüz kalacaktır. Ancak Hafız İbrahim bundan üç ay sonra nazmettiği şiirde de önceki dönemi tiranlık dönemi olarak nitelirmektedir. Abdülhamid tecrübeli ve güçlü bir dâhi olsa da hayata düşkündür; bu sebeple övdüğü taraf olan azledenler hayatını bağışladığı için tahtı onlara teslim etmelidir. Methiyesine rastlayamadığımız İsmail Sabri, azilden sonra kaleme aldığı mersiyesinde azli öngöremediği ve engelleyemediği için Sultan'a serzenişte bulunmaktadır. Olaydan oldukça sarsıldığı belli olan şair, olayla bir çılgılık ve şiddetli bir rüzgârın yeryüzünü sarstığını söylemektedir. Hakanların başlarındaki taçların titrediğini de ekleyerek makama da saldırı yapıldığına dikkat çekmektedir. Hala olaya inanamayan şair, olayı sorgulamakta ve Sultan'ın yüceliğini hatırlatmaktadır. Sonra da olacağı varmış tavrıyla son hesap Allah'ın indinde diyerek bitirmektedir. Ardından Sultan'ı, nutfesinde doğru ve yanlış kararlar veren, istihbaratla işleri yürüten olarak nitelirmektedir.

Muhammed Abdülmuttalib Sultan'ı, Halife, Müminlerin Emiri, Hükümdar, İslam devletinin koruyucusu, azmettiği işlerde Allah'ın hemen yardım ettiği kişi olarak nitelmiştir. Veliyyüddin Yeken'e göre ise II. Abdülhamid, hakkı sansürleyen, kendisine isyan edeni süren, askerleri aç bırakan, zalim ve hain birisidir. Ayrıca kadınlara ve lükse düşkün birisi olarak nitelmiş; Ahmet Şevki'nin ailesi ve çocukları ile esarette sıkıntılarda kalan birisi anlatımına karşıt olarak sürgünde de çocuklar ve hurilerle diyerek biraz karalayıcı bir hiciv dili kullanmıştır. Veliyyüddin, doğrudan Halife ve kral nitelmesi yapmayan tek şairdir. Kavalalı ailesinden olmasının verdiği bir düşmanlık ve ötekileştirme dili ile şımarık, pervasız bir üslupla hiciv yapmıştır. Neo-klasik üsluba sahip çözüm arayışında olan bir edebiyatçı bize göre överken de eleştirirken de ahlaki bir üslup çerçevesinde çözüm aramalıdır. Nitekim bazen aynı konularda da eleştirilerini yapan diğer şairlerin hepsinde bu üslup mevcuttur.

Ayrıca şiirleri karşılaştırdığımız zaman azille alakalı şiir yazan Ahmed Şevki, Hafız İbrahim, Veliyyüddin Yeken, Ahmed Nesim gibi şairlerin çoğunun Jön Türkleri de övdüğünü ve onları da Sultan gibi güçlü aslanlara benzettikleri görülmektedir. İsmail Sabri ise *Yıldız'ı sarsan şahinler/ Aslanı kurtların kuşatması* benzetmeleri ile işarette bulunmuştur. Bu ifadelerde de doğrudan bir olumsuzlama yoktur. Muhammed Abdülmuttalib ise azil konusunda kaside kaleme almadığı için bu konudaki fikir ve imajları tespit edilememiştir. Bu imaj bizce azil konusunda iki ayrı taraftan çok iki tarafı da saraydan ve otoriteden görmeleri sebebiyledir. Nitekim kullandıkları dil ve benzetmeler de bunu destekler niteliktedir. Sadece Veliyyüddin Yeken'e göre, İttihat ve Terakki saraydan ayrı ıslah edici; gerektiğinde Sultan'ı bile terbiye edici öteki bir güçtür. Buna ek olarak karşılaştırma sonucunda Veliyyüddin Yeken dışındaki bütün şairlerin II. Abdülhamid'i Halife olarak gördükleri sonucuna da ulaştık. Abdülmuttalib'in *Müminlerin Emiri* ve *Halife* ibareleri; Nesim, Şevkî, Hafız ve Sabri'nin ise *Halife, Allah tarafından seçilmiş olan, sözü vahiy fiili ilham olan, Rahman'ın halifesi, ol deyip olduran, önünde rükû ve secde edilen* gibi ifadeleri, hilafet makamına biat ettiklerini ve o makamı Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olarak tanımladıklarını göstermektedir. Şiirinlerde de bu inancı yansıtır bir dil mevcuttur. Ayrıca cesaret, kuvvet ve dâhilik Sultan hakkında bu

şairlerin ortak vurgularındır. Muhtemelen Kavalalı ailesine mensup olmasından ötürü Veliyyüddin Yeken Sultan'ın hilafet makamını ve krallığını kabul etmemektedir. Çünkü diğer şairler eleştirilerinde ve nadiren de olsa hicive yaklaşan dilleri ile bile bu makamı reddetmemişlerdir. Sonuç olarak konumuz olan şairler, şiirleri vesilesiyle statüleri, konumları, farklı veya ortak bağlamları, ürettikleri değişken, farklı veya ortak imajlarla II. Abdülhamid hakkında birçok imaj üretmişlerdir.

Son olarak bu çalışmayı okuyup bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara ulaştığımız sonuçları da göz önünde bulundurarak Karşılaştırmalı Edebiyatta İmajbilimin uygulama alanında özgün bir örnek olması sebebiyle uyguladığımız yöntemi önermekteyiz. Bu yöntem ile edebi üsluplar, yöntemler, duygular ve imajlar daha net ve sistematik bir şekilde anlaşılacaktır. Ayrıca neo-klasik veya başka edebi akımlardan olan diğer Arap coğrafyaların şairleri de II. Abdülhamid Han hakkında birçok imaj üretmişlerdir. Bunların da araştırılması ve gün yüzüne çıkarılmasını araştırmacılara önermekteyiz.

KAYNAKÇA

- Abdelhamid Mohamed Aly Zidan, Rania. *Ahmed Şevki ve Hafız İbrahim'in şiirlerinde Türk izleri*. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Abdumuttalib, Muhammed. *Divân Abdumuttalib*. thk. İbrahim el-Ebyârî - Abdulhafız eş-Şiblî. Mısır: Matbaatu'l-İ'timâd, ts.
- Abdulvahhab, Recep Ramazan es-Seyyid. *Kasîdetu'l-medîh fi's-şi'iri'l-Arabî fi'l-'asri's-selcûkî*. Kahire: Kahire Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Abduttevvâb, Ramadân. *el-Medhal ilâ 'ilmi'l-luğa*. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1997.
- Abdülazim eş-Şâ'ir, Salih. *en-Nahv ve binâu's-şi'ir fi dav' me'âyîr en-nassiyye*. Mısır: Dâru'l-Hikmet, 2013.
- Akdemir, Hikmet. *Belâgat Meani - Beyan - Bedi*. İstanbul: Nizamiye Akademi, 2016.
- Akkad, Abbas Mahmud el-. *Şu'arâu Mısır ve biyâtihim fi'l-cîli'l-mâdî*. Kahire: Matbaat Nahdat Mısır, 2. Basım, 1950.
- Akpınar Dellal, Nevide. "Karşılaştırmalı Yazınbilim: İmgebilim". *Evrensel Kültür* 103 (2000), 21.
- Ammârî, Fadl el-. *Tahlîlu'l-kasâid*. Riyad: Mektebetu't-tevbe, 2007.
- Antuan, el-Cemîl. "Veliyyüddin Bey Yeken". *Divanu Veliyyuddin Yeken*. Mısır: Matbaatu'l-muktedaf, 1924.
- Aydın, Mahir. *Abdülhamid'in Seraskeri Rıza Paşa'nın Anıları*. İstanbul: KİTABEVİ, 2012.
- Aytaç, Gürsel. *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Say Yayınları, 2003.
- Bârûdî, Mahmud Sami el-. *Dîvân*. thk. Ali el-Cârim - Muhammed Mâruf. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-avde, 1998.
- Bedr, Abdülmuhsin Tâhâ. *Tetavvuru'r-rivâyeti'l-Arabiyye'l-hadîseti fi Mısır 1873-1938*. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1963.
- Bolelli, Nusrettin. *Belâgat*. İstanbul: İFAV, 13. Basım, 2019.
- Brugman, J. *An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt*. The Netherlands: Brill, 1984.
- Buhturî, Ebu Ubade el-Velid el-. *Divân*. thk. Hasan Kamil es-Sayrafi. 5 Cilt. Mısır: Dâru'l-Meârif, 3. Basım, ts.
- Bulut, Ali. *Belâgat Meani-Beyan-Bedi*. İstanbul: İFAV, 2015.
- Buzpınar, Ş. Tufan. "Tevfik Paşa, Hidiv". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 02 Ocak 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tevfik-pasa-hidiv>
- Cârim, Ali el- - Emin, Mustafa. *el-Belâğatu'l-vâziha*. Mısır, 1959.

Çetin, Atilla. "İsmâil Paşa, Hidiv". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 02 Mart 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ismail-pasa-hidiv>

Çetişli, İsmail. *Batı Edebiyatında Edebi Akımlar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 21., 2011.

Dayf, Şevki. *el-Edebu'l-muâsir fi Mısır*. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1961.

Desûkî, Abdulaziz ed-. "el-Mersafî ve'l-vesîletu'l-edebîyye Dirâse ve Takdîm". *El-vesiletul edebîyye li'l-ulumî'l-arabîyye*. Kahire: Mektebetu's-sekafeti'd-diyaniyye, 2012.

Desûkî, Ömer ed-. *Fî'l-edebî'l-hadîs*. 2 Cilt. Mısır: Dâru'l-'fikri'l-Arabî, 1961.

Ebu Edîb, Kemâl. *Fî Bünyeti'l-İygâ'îyye li's-şî'ri'l-Arabî*. Beyrut: Dâru'l-'ilmi li'l-melâyîn, 1974.

Ebu'l-Futûh, Emîra. *İhsan Abdülkuddûs*. Mısır: Hey'etu'l-Mısriyye el-âimme, 1982.

Emin, Ahmed. "İsmâil Sabri Bâşa". *Divanu İsmail Bâşa*. 14-18. Kahire: Lecnetu't-te'lîf, 1938.

Emin, Ahmed. "Mukaddimetu Dîvâni Hafız İbrahim". *Dîvânu Hafız İbrahim*. Kahire: el-Matbaatu'l-Emîriyye, 3. Basım, 2006.

Enginün, İnci. *Mukayeseli Edebiyat*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1999.

Enîs, İbrahim. *Mûsika's-şî'ir*. Mısır: Mektebetu'l-Enclû, 2. Basım, 1952.

Fazlıoğlu, Şükran. *Arap Romanında Türkler*. İstanbul: Küre Yayınları, 2006.

Fazlıoğlu, Şükran. "Veliyyüddin Yeken". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 02 Nisan 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/veliyuddin-yeken>

Gaysûme, Mansur. *İtticâhâtu's-şî'ri'l-Arabîyyi'l-hadîs*. Tunus: ed-Dâru't-Tunûsiyye, 2014.

Göçemen, Yakup. "Mısırlı Neo-klasik şair Veliyyüddin Yeken'in Eserlerinde Sultan II. Abdülhamid". *DEÜİFD LI 51* (2020), 215-248.

Göktürk, Akşit. *Çeviri: Dillerin Dili*. İstanbul: YKY, 1994.

Görgün, Hilal. "Dârülulûm". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 03 Şubat 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/darululum>

Görgün, Hilal. "Mısır II. Tarih". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 02 Şubat 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/misir>

Gümüş, Musa. *Sultan II. Abdülhamid'in Mısır Politikası*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2013.

Hamevî, Yâkût el-. *Mu'cemu'l-udebâ'*. thk. İhsan Abbas. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-İslamî, 1993.

Heykel, Ahmed. *Tetavvuru'l-edebî'l-hadîs fi Mısır*. Kahire: Dâru'l-Meârif, 6. Baskı., 1994.

Heykel, Hüseyin. "Mukaddime". *eş-Şevkiyyât*. 12-25. İngiltere: Hindâvî, 2017.

Hilal, Muhammed Ğuneymî. *en-Nakdu'l-edebîyyi'l-hadîs*. Kahire: Dâr Nehdat Mısır, 1997.

Hüseyin, Taha. "Kelime". *Divânu İsmâil Bâşa*. 4-14. Kahire: Lecnetu't-te'lîf, 1938.

- İbn Tabtabâ, Muhammed Ahmed. *'ÿaru's-si'ir*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1982.
- İbrahim, Hafız. *Dîvân*. thk. Muhammed İbrahim Hilal. 4 Cilt. Kahire: Matbaatu'l-Maâhid, 1922.
- İbrahim, Hafız. *Dîvân*. 2 Cilt. Kahire: el-Matbaatu'l-Emîriyye, 3. Basım, 1948.
- Karaarslan, Nasuhi Ünal. "Bârûdî, Mahmud Sâmi Paşa". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 03 Şubat 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/barudi-mahmud-sami-pasa>
- Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000.
- Kazvînî, el-Hatîb Muhammed el-. *el-İzâh fî 'ulûmi'l-belâğâ*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 2003.
- Khayata, İmad. *Emiri's-suarâ Ahmed Şevki'nin Osmanlı Devletine Bakışı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Kıvrak, Ahmet Hikmet. *II. Abdulhamid Döneminde Osmanlı-Mısır İlişkileri*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Kızıltoprak, Süleyman. "1877-1878 Osmanlı Rus Savaşına Katılan Mısır Ordusu". *Karadeniz Araştırmaları* 3/3 (01 Mart 2004), 94-106.
- Kula, Onur Bilge. *Alman Kültüründe Türk İmgesi*. 2 Cilt. Ankara: Gündoğan, 1992.
- Küçük, Cevdet. "Abdülhamid II". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 02 Mart 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulhamid-ii>
- Meczub, Abdullah Tayyib. *el-Murşid ilâ fehmi eşâ'ri'l-Arab*. 5 Cilt. Kuveyt: Matbaat Hukûmeti'l-Kuveyt, 1989.
- Mendur, Muhammed. *Muhadarât an Veliyuddin Yeken*. İngiltere: Hindâvî, 2017.
- Mersafî, Hasan el-. *el-Vesiletu'l-edebîyye li'l-ulumî'l-Arabîyye*. 2 Cilt. Kahire: Mektebetu's-sekafeti'd-diyeniyye, 2012.
- Milas, Herkül. *Türk Romanı ve "Öteki" Ulusal Kimlikte Yunan İmajı*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi, 2000.
- Mucahid, Zeki Muhammed. *A'lâmu's-sarkîyye*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-garb el-İslâmî, 1994.
- Muvafî, Osman. *Fî nazariyyeti'l-edeb*. İskenderiyye: Dâr Marifeti'l-Camiiyye, 1991.
- Necm, Muhammed Yusuf. *el-Mesrahiyye fî'l-edebî'l-Arabîyyi'l-hadis*. Beyrut: Dâru's-sekâfe, 1967.
- Nesîm, Ahmed. *Dîvânu Ahmed Nesîm*. 2 Cilt. Mısır: Matbaatu'l-ıslah, 1908.
- Nesîm, Ahmed. "Hevvin Aleyke". *Bevvâbetu's-suarâ'*. Erişim 04 Mart 2022. <https://poetsgate.com/poem.php?pm=133019>
- Önkâl, Ahmet. "Cüheyne (benî Cüheyne)". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 03 Mart 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cuheyne-beni-cuheyne>
- Özdemir, Emin. *Türk ve Dünya Edebiyatı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994.
- Râfî, Abdurrahman er-. *Şuarâu'l-vataniyye fî Mısır*. İngiltere: Müessesetu'l-Hindâvî, 3. Basım, 2017.

Reid, Donald Malcolm. *Cairo University and the Making of Modern Egypt*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

Rousseau, A. M. - Pichois, Cl. *Karşılaştırmalı Edebiyat*. çev. Mehmet Yozgan. İstanbul: M.E.B, 1994.

Sabrî, İsmail. *Dîvanu İsmail Bâşa*. thk. Ahmed Zeyn. Kahire: Lecnetu't-te'lif, 1938.

Sadgrove, Philip Charles. "Zehâvî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 05 Nisan 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/zehavi>

Sanafiri, İbrahim Muhammed es-. *Osmanlı-Mısır İlişkileri 1863-1882*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 1993.

Sarıkaya, Hüseyin. "Mısır'da İngiliz İşgali, Osmanlı'nın Diploması Savaşı (1882-1887)". *Tarih Dergisi* 52 (12 Haziran 2012), 219-226.

Seyyid, Emin Ali es-. *Fî 'ilmeyi'l-'arûz ve'l-kâfiye*. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1999.

Shoeir, Muhammed Rizk. "el-Furûku'd-dilâliyye beyne'l-cümleti'l-ismiyyeti ve'l-fi'liyye: Dirâse Tatbikiyye fi'l-Kur'âni'l-kerîm". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 62/1 (2021), 225-249.

Şahin, İlhan. "Abbas Hilmi II". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 02 Ocak 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/abbas-hilmi-ii>

Şeşen, Ramazan. "Ahmed Şevkî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 02 Ocak 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-sevki>

Şevkî, Ahmed. *eş-Şevkiyyât*. İngiltere: Hindâvî, 2020.

Tâmî, Ahmed et-. "el-Mefhûmu'n-nazarîyyi li's-şi'ri 'inde'l-Bârûdî ve Şevkî". *Mecelletu Câmiati'l-Melik Suûd* 13/1 (2001), 99-123.

Tâmî, Ahmed et-. *Mecelletu Câmiati Ümmi'l-Kurâ*. "Mukaddimetu's-şuarâi'l-ihyâiyyîn li-devâvînihim". *Mecelletu Câmiati Ümmü'l-Kurâ* 18/36 (1427).

Tevfik, Necîb. *İsmail Sabrî Bâşâ hayâtuhu ve eseruhu fi'l-edeb*. Mısır: Heyetu'l-Mısıryye'l-âmme, 1985.

Tibrîzi et-. *Kitabu'l-kâfi fi'l-arûd*. thk. Hasen Hassani. Kahire, 1966.

Tural, Hüseyin. *Arap Edebiyatında Arûz*. İstanbul: Ensar, 2011.

Ukâşe, Mahmud. *Tahlîlu'n-nas*. Riyad: Mektebetu'r-rüşd, 20114.

Ulağlı, Serhat. *"Öteki"nin Bilimine Giriş İmgebilim*. İstanbul: Motto, 2018.

Ülkü, Hayati. *Muhtasar İslam Tarihi*. İstanbul: Şelâle Yayınevi, 1973.

Yalar, Mehmet. *Hazırlayıcı Faktörler Işığında Modern Arap Edebiyatına Giriş*. Bursa: Emin Yayınları, 2009.

Yazıcı, Hüseyin. "Hâfiz İbrâhîm". Erişim 02 Ocak 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hafiz-ibrahim>

Yeken, Veliyyudin. *Divân Veliyyuddin Yeken*. Mısır: Matbaatu'l-muktedaf, 1934.

Yıldız, Ahmet. *Nil şairi Hafız İbrahim ve siyasi şiirleri*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017.

Yıldız, Musa. "Necîb Mahfûz". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 02 Mart 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/necib-mahfuz>

Zehâvî, Cemîl Sıdkı ez-. "Sicnu Bağdâd fî'l-hakikati kabrun". *al-diwan*. Erişim 05 Nisan 2022. <https://www.aldiwan.net/poem44949.html>

Zeydân, Corcî. *Târîhu Âdâbu'l-luğati'l-Arabiyye*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kalem, 2020.

Zeyyât, Ahmet Hasan ez-. *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*. Kahire: Dâr Nehdat Mısır, ts.

Ziriklî, Hayrettin ez-. *el-Â'lâm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-'ilmi li'l-melâyîn, 15. Basım, 2002.

"Ahmed Nesîm". Erişim 03 Nisan 2022. https://areq.net/m/%D8%A3%D8%AD%D9%85%D8%AF_%D9%86%D8%B3%D9%8A%D9%85.html

